TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ

(DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

MARTİN LUTHER'İN YAHUDİLİĞE VE YAHUDİLERE BAKIŞI

Yüksek Lisans Tezi

Nisa Yağmur BOZOK

Ankara, 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ

(DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

MARTİN LUTHER'İN YAHUDİLİĞE VE YAHUDİLERE BAKIŞI

Yüksek Lisans Tezi

Nisa Yağmur BOZOK

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Durmuş ARIK

Ankara, 2022

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ

(DİNLER TARİHİ) ANABİLİM DALI

MARTİN LUTHER'İN YAHUDİLİĞE VE YAHUDİLERE BAKIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Durmuş ARIK

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmza**
1. Prof. Dr. Durmuş ARIK (Danışman)	
2. Prof. Dr. Ahmet Hikmet EROĞLU	
3. Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ALTUNCU	

Tez Savunması Tarihi

22.06.2022

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Durmuş Arık danışmanlığında hazırladığım "Martin Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere Bakışı (Ankara, 2022)" adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

22.06.2022

Nisa Yağmur Bozok

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER i

KISALTMALAR iv

ÖNSÖZ v

GİRİŞ

1. Metot ve Kaynaklar 1

1. 1. Araştırmanın Prensipleri 1

1.1.1. Araştırmanın Problemi 1

1.1.2. Araştırmanın Metodu 1

1.1.3. Kapsam ve Sınırlılıklar 2

1.2. Kaynaklar 2

2. Martin Luther'in Hayatı 7

2.1. Çocukluk ve Gençlik Dönemi 8

2.2. Üniversite Yılları 11

2.3. Rahiplik ve Manastır Hayatı 12

2.4. Profesörlük Dönemi 15

2.5. Katharina von Bora ile Evliliği 19

2.6. Yaşlılık Yılları ve Ölümü 21

2.7. Eserleri 22

3. Martin Luther ve Protestan Reformu 26

3.1. Endüljans Eleştirisi 27

3.2. Augsburg Görüşmeleri 30

3.3. Leipzing Tartışması 31

3.4. Aforoz Edilmesi 33

3.5. Vorms Diyeti 34

3.6. Protestanlığın Kurumsallaşma Süreci 36

I. BÖLÜM

ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NDA YAHUDİ-HIRİSTİYAN İLİŞKİLERİ VE POLEMİKLER (11-16. YÜZYILLAR ARASI)

1. Orta Çağ Avrupa Döneminde Yahudi-Hıristiyan İlişkileri 40

1.1. Sosyal Açıdan Yahudi-Hıristiyan İlişkileri 40

1.2. Ekonomik Açıdan Yahudi-Hıristiyan İlişkileri 54

2. Hıristiyanların Yahudilere Karşı Suçlamaları 64

2.1. Yahudilerin Hıristiyan Çocuklarını Kaçırması: Kan İftirası 64

2.2. Kutsal Ekmeğe Karşı Saygısızlık Suçlaması 72

2.3. Yahudilerin Kuyu Sularını Zehirlemesi: Kara Ölüm 74

3. Yahudiler ve Hıristiyanlar Arasındaki Bazı Tartışmalar 77

3.1. Meryem Hakkındaki Tartışmalar 78

3.2. İsa Hakkındaki Tartışmalar 87

3.3. Talmud Hakkındaki Tartışmalar ..... .93

II. BÖLÜM

MARTİN LUTHER'E GÖRE YAHUDİLİK VE YAHUDİLER

1. Martin Luther'in Yahudilerle Teması 98

2. Martin Luther'in Eserlerinde Yahudilik ve Yahudiler 99

2.1. George Spalatin'e Mektup 99

2.2. İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması 102

2.3. Rosheimlı Josel'e Mektup 113

2.4. Şabatçılara Karşı: İyi Bir Dosta Mektup 116

2.5. Yahudiler ve Yalanları Üzerine 119

2.6. Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine 130

2.7. Katharina Luther'e Mektup 139

2.8. Yahudilere Karşı Bir Uyarı 141

3. Martin Luther'in Yahudi Geleneğindeki Meryem ve İsa Algısına Dair Eleştirileri 143

3.1. Yahudilikteki Meryem Algısına Yönelik Eleştirileri 145

3.1.1. Meryem'in Davud'un Soyundan Gelmesi 145

3.1.2. Meryem'in Bakireliği 147

3.1.3. Meryem'e Yönelik Hakaretler 154

3.2. Yahudilikteki İsa Algısına Yönelik Eleştirileri 161

3.2.1. Yahudilerin Bekledikleri Mesihin İsa Olmasının Gerekliliği 162

3.2.2. İsa'nın Mesihliğinin Dünyevi Bir Krallık Olmaması 164

3.2.3. İsa'nın Mucizelerine Karşı Düşmanlıkları 168

4. Martin Luther'e Göre Yahudi İmajı 177

4.1. Tanrı'nın Emirleri Karşısındaki Duyarsızlıkları 177

4.2. Tanrı'nın Gazabına Uğramış Olmaları 179

4.3. Hahamlarına Bağlılıkları 184

4.4. Hıristiyanlara Karşı Nefret Beslemeleri 186

4.5. Kendileriyle Övünmeleri 190

4.6. Şeytana Hizmet Etmeleri 197

4.7. Tefecilik Yapmaları 201

4.8. Büyücülükle Uğraşmaları 205

SONUÇ 212

KAYNAKÇA 216

EK-1: Yahudiler ve Yalanları Üzerine 233

EK-2: Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine 234

EK-3: Judensau 235

ÖZET 236

ABSTRACT 237

KISALTMALAR

bkz.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
ed.	: Editör
LW 45	: Luther’s Works Volume 45
LW 47	: Luther’s Works Volume 47
MS.	: Milattan Sonra
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı

ÖNSÖZ

Martin Luther (1483-1546), Hıristiyan dünyasının önde gelen şahsiyetlerinden biridir. Katolik Kilisesine karşı başlattığı mücadele sonucunda Hıristiyanlık içerisinde yeni bir mezhebin doğmasını sağlamıştır. Luther'in bu bakımdan hem Alman tarihinde hem de Hıristiyanlık tarihinde yeri önemlidir. Luther'in zihnini meşgul eden tek mesele Katolik Kilisesi'nin yanlış uygulamaları olmamıştır. Luther görüşlerini her kesime ulaştırma hedefinde olmuştur. Bu bağlamda Yahudilik ve Yahudiler, Luther'in ilgi alanına girmiştir.

Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere olan bakışı Türkiye'de müstakil bir araştırma konusu olarak ele alınmamıştır. Onun bu konulardaki düşünceleri hem o dönemdeki tartışmalar hakkında bilgi edinmek hem de Protestanlık-Yahudi ilişkileri bakımından önem arz etmektedir. Dolayısıyla eksik olan bu noktaların aydınlatılacak olması Türkiye'deki Dinler Tarihi çalışmalarına bir nebze de olsa katkı sağlayacaktır.

Tez giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Girişte konunun önemi, amacı, kapsamı, sınırlılıkları ve kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Martin Luther'in hayatı ve Protestan Reformu süreci ele alınmıştır. Birinci bölümde Orta Çağ'da 11. ve 16. yüzyıllar arasını kapsayacak şekilde Avrupa'daki Yahudi ve Hıristiyan ilişkileri ele alınmıştır. Bu bölümde Hıristiyanların Yahudilere yönelttikleri çeşitli suçlamalar ve bazı tartışma konularına yer verilmiştir. İkinci bölümde Martin Luther'in Yahudilerle teması ve konu hakkında yazdığı eserlere değinilmiştir. Bununla birlikte Luther'in onlara karşı yönelttiği çeşitli eleştiriler ve Luther açısından bir Yahudi profili ortaya konulmuştur.

Lisansüstü burs desteğinden ötürü Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na şükranlarımı sunarım. Her daim kıymetli fikirleri ile destek veren ve rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Durmuş Arık'a içtenlikle teşekkür ederim. Prof. Dr. Baki Adam, Prof. Dr. Ahmet Hikmet Eroğlu, Prof. Dr. Mehmet Katar, Prof. Dr. Asım Yapıcı, Prof. Dr. Ali İsra

Güngör, Doç. Dr. Yasin Meral, Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Altuncu, Dr. Öğr. Üyesi Şahin Kızılabdullah, Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Kınağ, Dr. Öğr. Üyesi Ayşenur Fidan hocalarıma da verdikleri önemli bilgi ve tavsiyeler için teşekkürü borç bilirim. İbranice ifadelerin yazımı konusunda yardımcı olan meslektaşlarım Arş. Gör. Mukadder Sipahioğlu ve Arş. Gör. Rumeysa Bektaş'a teşekkür ederim. Ayrıca tezin zenginleşmesi için farklı bakış açılarıyla katkı sağlayan Arş. Gör. Yusuf Yapıcı, Arş. Gör. Emine Aslan, Arş. Gör. Feyza Çelik ve Arş. Gör. Yasin Samet Kazel'e verdikleri öneriler için müteşekkirim. Değerli Almanca hocam Hatice Kübra Şahbudak'a da verdiği bilgiler için çok teşekkür ederim. Hayatımın her anında desteklerini esirgemeyen aileme de en içten şekilde teşekkür ederim.

Nisa Yağmur Bozok

Kilis-Ankara, 2022

GİRİŞ

1. Metot ve Kaynaklar

Martin Luther'in Yahudilik ve Yahudiler hakkındaki düşüncelerinin incelendiği bu çalışma belirli bir metot çerçevesinde ve konuyla ilgili temel kaynakların kullanımı neticesinde hazırlanmıştır. Belirlenen prensipler şu şekildedir:

1.1. Araştırmanın Prensipleri

1.1.1. Araştırmanın Problemi

Bu çalışma Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere olan yaklaşımını genel hatlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır. Konunun ele alınmasını gerektiren bazı nedenler vardır. Türkiye'de Luther hakkında birçok çalışma yapılmıştır. Ancak bu çalışmalar arasında Luther'in Yahudilik ve Yahudiler hakkındaki yorumlarını birincil kaynaklar kullanarak ele alan müstakil bir inceleme bulunmamaktadır. Protestanlığın kurucusu Luther'in bu konudaki bakış açısının ortaya konulması önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu eksikliğin giderilmesi gerekmektedir. İkincisi Orta Çağ döneminde Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki ilişkilerin ve teolojik zeminde gerçekleşen bazı tartışmaların ortaya konulması ve bunların Luther üzerindeki etkisinin tespit edilmesidir. Araştırmanın üçüncü problemi Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere karşı hangi konularda eleştiriler yönelttiğinin ortaya konulmasıdır. Sonuncusu ise Luther'in perspektifinden bir Yahudilik ve Yahudi profilinin çizilmesidir.

1.1.2. Araştırmanın Metodu

Bu çalışmada, Dinler Tarihi'nin önde gelen metotlarından tarihi metot yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle Martin Luther'in hayatı, Protestan Reformu, Orta Çağ dönemindeki Yahudi-Hıristiyan ilişkileri ve bazı tartışmalar ele alınmıştır. Ulaşılan bilgi, değerlendirme ve sonuçlar deskriptif metot kullanılarak izah edilmiştir. Luther'in Yahudilik ve Yahudiler

hakkındaki düşüncelerinin anlaşılması noktasında öncelikli olarak konuyla ilgili yapılmış çalışmalar incelenmiştir. Bu incelemenin neticesinde Luther'in Yahudilik ve Yahudilere dair bakış açısının yer aldığı eserler tespit edilmiştir. Tespit edilen eserler üzerinde titiz bir okuma gerçekleştirilmiştir. Bu okumaların bir sonucu olarak Luther'in Yahudilik ve Yahudiler konusundaki düşüncelerini yansıtan en genel temalar tespit edilmiştir. Bu noktada belirtilmesi gereken en önemli husus Luther'in görüşlerinin mümkün olduğunca yorumdan kaçınılarak olduğu gibi verilmiş olmasıdır. Luther'in yazdığı eserlerin birbirleriyle karşılaştırılması için de Dinler Tarihi'nin diğer bir önemli metodu olan karşılaştırma metodu kullanılmıştır. Ayrıca çalışmada analitik değerlendirmelerle bir betimleme yapmaya gayret gösterilmiştir.

1.1.3. Kapsam ve Sınırlılıklar

Çalışmada hem zaman hem de mekân açısından birtakım sınırlandırmalar yapılmıştır. Öncelikle Orta Çağ Avrupa dönemindeki Yahudi-Hıristiyan ilişkileri ve bu dönem gerçekleşen bazı polemikler 11 ve 16. yüzyıllar arasını kapsayacak şekilde sınırlandırılmıştır. Bunun temel sebebi Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki ciddi manadaki sürtüşmelerin ve karşılıklı suçlamaların 11. yüzyıl itibariyle başlıyor olmasıdır. Ayrıca konu Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere olan yaklaşımı olduğu için Luther'den sonraki sürecin konu dışında kalıyor olmasıdır. Bu nedenle 16. yüzyıla kadarki zaman dilimi araştırmaya dahil edilmiştir. İkinci olarak Avrupa'daki Yahudi-Hıristiyan ilişkileri Batı Avrupa bölgesiyle sınırlandırılmıştır. Bunun temel nedeni her iki grup arasındaki ilk şiddetli çatışma ve karşılıklı suçlamaların bu coğrafyada yaşanmış olmasıdır. Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere olan bakış açısının ortaya konulması noktasında ise yazdığı temel eserler araştırmaya dahil edilmiştir.

1.2. Kaynaklar

Türkiye'de Martin Luther özelinde yapılan çalışmalar söz konusu olduğunda ilk olarak Prof. Dr. Hakan Olgun akla gelmektedir. Olgun'un, 2001 tarihli *Luther ve Reformu Katolisizm'i*

Protesto[1], 2006 tarihli *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*[2], 2008 tarihli *Teolojik Uyum Sorunu Luther ve İslam*[3] ve son olarak Peter F. Wiener'in, Martin *Luther: Hitler's Spiritual Ancestor* adlı çalışmasının çevirisi olan *Hitlerin Manevi Atası Martin Luther*[4] adlı eserleri önemlidir. Kaan H. Ökten'in 2003 yılına ait Reformasyon *Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş*[5] ile S. Koray Er'in *Martin Luther Dönemi ve Öncesi Hıristiyan Türk ve İslam Algısı Tanrı'nın Sopası Türkle*r[6] başlıklı eserleri de bu alana önemli katkı sağlamış olan çalışmalardır. Türkiye'de Luther hakkında yapılmış çeviri çalışmaları arasında Lucien Febvre'nin *Martin Luther, un destin* adlı eseri *Martin Luther Alın Yazısı*[7] adıyla Dr. Serpil Gürer tarafından tercüme edilmiştir. Ayrıca Thomas Kaufmann'ın *Martin Luther* adlı eseri Emra Büyüknisan tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.[8]

Geçmişten günümüze Türkiye'de Luther, Yahudilik ve Yahudiler üzerine doğrudan Luther'in eserlerini merkeze alarak gerçekleştirilen herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Aynı durum Türkiye'de yapılmış tezler üzerinde görülmektedir. Martin Luther, Yahudilik ve Yahudiler üzerine herhangi bir tez çalışması bulunmamakla birlikte Luther hakkında yazılmış olan tezler şu şekilde sıralanabilir: Yusuf Taş'ın *Martin Luther'de Kurtuluş Anlayışı* (2002)[9],

[1] Hakan Olgun, *Luther ve Reformu Katolisizm'i Protesto* (Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2016).

[2] Hakan Olgun, *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık* (İstanbul: MilelNihal Yayınları, 2019).

[3] Hakan Olgun, *Teolojik Uyum Sorunu Luther ve İslam* (İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları, 2008).

[4] Peter Wiener, *Hitlerin Atası Martin Luther*, çev. Hakan Olgun (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002).

[5] Kaan H. Ökten, *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2003).

[6] S. Koray Er, *Martin Luther Dönemi ve Öncesi Hıristiyan Dünyasında Türk ve İslam Algısı Tanrı'nın Sopası Türkler* (İstanbul: Historia Kitap, 2018).

[7] Lucien Febvre, *Martin Luther Alın Yazısı*, çev. Serpil Gürer (Ankara: Cümle Yayınları, 2016).

[8] Thomas Kaufmann, *Martin Luther*, çev. Emra Büyüknisan (İstanbul: Runik Yayınları, 2021).

[9] Yusuf Taş, *Martin Luther'de Kurtuluş Anlayışı* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002).

Selami Çınar'ın *Martin Luther ve Lutheran Kiliseleri* (2004)[10], Evrin Akkuş'un *Desiderius Erasmus ve Martin Luther'in Reform Görüşlerinin Avrupa Kültürel Birliği Bağlamında Değerlendirilmesi* (2005)[11], Suzan Yüksekkaya'nın *Erasmus von Rotterdam ve Martin Luther'in Görüşlerinin Günümüze Yansıması* (2014)[12], Hatice Gözübek'in *Martin Luther ve John Calvin'in Teolojik Görüşlerinin Mukayesi* (2015)[13], Metin Ender Karabulut'un *Martin Luther'in Türklerle İlgili Sözleri* (2019)[14] adlı tezleridir.

Çalışmada çoğunlukla İngilizce kaynak kullanılmıştır. Luther, Yahudilik ve Yahudiler hakkında özellikle İngilizce ve Almanca eserlerin olduğu görülmektedir. Batıda bu konuda pek çok çalışma bulunmaktadır. Yapılan çalışmalarda özellikle Luther'in antisemitizm üzerindeki etkisi tartışma konusu edilmiştir. Bunun yanında Luther'in konu hakkındaki eserleri ve bu eserlerdeki bilgilerin yer aldığı çalışmalar bulunmaktadır. Ancak konuyla ilgili çalışmalarda Luther'in Yahudilik ve Yahudiler üzerine olan düşüncelerinin tek tek ele alınmadığı ve daha çok yüzeysel verildiği görülmüştür. Fark edilen bu eksiklik nedeniyle Luther'in ilgili eserleri titiz bir şekilde incelenmiş ve onun Yahudiliğe ve Yahudilere olan yaklaşımı hakkında derli toplu bir çalışma ortaya konulmuştur. Araştırmalarda orijinalliğin esas olması misyonuyla Luther'in eserlerinin toplandığı Almanca Weimar Edition-Luthers Werke'nin İngilizce

[10] Selami Çınar, *Martin Luther ve Lutheran Kiliseleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004).

[11] Evrin Akkuş, *Desiderius Erasmus ve Martin Luther'in Reform Görüşlerinin Avrupa Kültürel Birliği Bağlamında Değerlendirilmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005).

[12] Suzan Yüksekkaya, *Erasmus von Rotterdam ve Martin Luther'in Görüşlerinin Günümüze Yansıması* (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, 2014).

[13] Hatice Gözübek, *Martin Luther ve John Calvin'in Teolojik Görüşlerinin Mukayesi* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015).

[14] Metin Ender Karabulut, *Martin Luther'in Türklerle İlgili Sözleri* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019).

tercümesi olan American Edition-Luthers Works'un 45 ve 47. ciltleri kullanılmıştır. 1962 yılında Fortress Press tarafından yayımlanan Luther's Work'un 45. cildi içerisinde Luther'e ait 12 eser bulunmaktadır.[15] Tezde kullanılan *İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması* adlı eser bu ciltte bulunmaktadır. 1971 yılında yine aynı yayınevi tarafından basılan Luther's Works'un 47. cildinde ise *Şabatçılara Karşı: İyi Bir Dosta Mektup* ve *Yahudiler ve Yalanları Üzerine* adlı eserler yer almaktadır.[16] Ayrıca 1948 yılında Christian Nationalist Crusade tarafından yayımlanan Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ilk İngilizce tercüme olan *The Jews and Their Lies* adlı eserden istifade edilmiştir.[17] Luther'in *Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu* adlı eserinin ilk İngilizce tercümesi 1931 tarihli Gerhard Falk'a ait *The Jew in Christian Theology* adlı eserinde bulunmaktadır. Falk eserinin son bölümünde bahsi geçen eserin önce İngilizcesine ardından Almancasına yer vermiştir.

Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere olan yaklaşımı hakkında batıda yapılmış bazı önemli çalışmalar şu şekilde sıralanabilir:

i. Mark U. Edwards tarafından kaleme alınan 2005 tarihli *Luther's Last Battles Politics and Polemics*. Edwards eseri 8 başlıktan oluşmaktadır. Eserin 6. başlığı "Against the Jews" adını taşımaktadır. Edwards bu başlık altında Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere olan yaklaşımını kısa alt başlıklar altında incelemiş ve konuya dair genel bilgiler sunmuştur.[18]

ii. Pennsylvania Gettysburg Seminary'de görev yapan Kutsal Kitap Profesörü Brooks Schramm ve California Lutheran Üniversitesi'nde görev yapan Lutheran Tarihi ve

[15] Helmut T. Lehmann (ed.), *Luther's Works Volume 45* (Philadelphia: Fortress Press, 1962).

[16] Helmut T. Lehmann (ed.), *Luther's Works Volume 47* (Philadelphia: Fortress Press, 1971).

[17] Martin Luther, *The Jews and Their Lies* (California: The Thunderbolt, 1948).

[18] Mark U. Edwards, *Luther's Last Battles Politics and Polemics 1531-1546* (Minneapolis: Fortress Press, 2005).

Teolojisi Profesörü Kirsi I. Stjerna editörlüğünde çıkmış 2012 tarihli *Martin Luther, The Bible, and The Jewish People*. Yazarlar öncelikle Luther'in görüşlerine temel oluşturacak bazı bilgiler vermiştir. Ardından Luther'in konu hakkındaki eserleri 28 başlık altında verilmiştir. Bu metinleri alırken gösterdiklerini referans kaynak Luther's Works olmuştur. Ancak yazarlar Luther'e ait eserlerin tümüne yer vermemiş bazı noktalarda kendilerince bir sadeleştirmeye gitmiştir.[19]

iii. Christopher J. Probst'un 2012 tarihli *Demonizing The Jews Luther and The Protestant Church in Nazi Germany.* Probst'un bu eseri 6 ana başlıktan oluşmaktadır. Probst konu hakkında yaklaşımını "Luther and the Jews" adlı başlık altında vermiştir. Probst eserinde daha çok Luther ve Nazi Almanyası'nın Yahudilere olan bakış açıları üzerinde durmuştur.[20]

iv. Luther'in eserlerinin Amerikan baskısını çeviren ve düzenleyen ekibin içerisinde yer alan teolog, akademisyen Eric W. Gritsch'in 2012 tarihli *Martin Luther's Anti-Semitism Against His Better Judgment* adlı eseri. Gritsch eserini 3 ana başlıktan oluşturmuştur. Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere karşı bakış açısını ortaya koyduğu 2. başlık "The Luther Evidence" adını taşımaktadır.[21]

v. Daha çok Mesih Yahudiliği ve Felsefesi üzerine araştırmalar yapan yazar Richard S. Harvey tarafından 2017 yılında kaleme alınan *Luther and The Jews: Putting Right the*

[19] Brooks Schramm-Kirsi I. Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People: A Reader* (Minneapolis: Fortress Press, 2012).

[20] Christopher J. Probst, *Demonizing The Jews Luther and the Protestant Church in Nazi Germany* (Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press), 2012.

[21] Eric W. Gritsch, *Martin Luther's Anti-Semitism: Against His Better Judgment* (Michigan: Eerdmans, 2012).

Lies. Harvey'in bu eseri 7 ana başlıktan oluşmaktadır. Yazar'ın kitap boyunca vurguladığı temel nokta Luther'in Yahudiler hakkında yalan söylemiş olduğudur.[22]

vi. Göttingen Üniversitesi Kilise Tarihi Profesörü Thomas Kaufmann'a ait 2017 tarihli orijinal adıyla Luthers *Judenschriften* adlı eserin Lesley Sharpe ve Jeremy Noakes tarafından tercümesi olan *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*. Kaufmann'ın eseri 6 ana başlıktan oluşmaktadır. Luther'in görüşlerini kronolojik bağlamda incelemeyi tercih etmiştir.[23]

vii. Yahudi çalışmaları uzmanı Alon Goshen-Gottstein' a ait 2018 tarihli *Luther The Anti-Semite A Contemporary Jewish Perspective*. Yazarın bu eseri 6 ana başlıktan oluşmaktadır. Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere olan yaklaşımını söz konusu başlıklar altında incelemiştir. Kendisi de bir Yahudi olan Alon Goshen, Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere ithafen söylediği sözleri üzerine bir Yahudi bakış açısı sunmuştur.[24] Alana önemli katkılar sağlamış olan bu eserlerden çalışmada yararlanılmıştır.

2. Martin Luther'in Hayatı

Biyografisi yazılmış kişiler şüphesiz ki sıradan kişiler olmamıştır. Bu bağlamda Hıristiyan dünyasında önemli bir yere sahip olan Martin Luther, üzerine sayısız biyografik kitap yazılmış önemli şahsiyetlerden biridir. Bu bölümde, Luther'in çocukluk dönemi ile ölümüne kadar ki süreç ana hatlarıyla ele alınmıştır.

[22] Richard S. Harvey, *Luther and The Jews Putting Right the Lies*, (Eugene, Oregon: Cascade Books, 2017).

[23] Thomas Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Lesley Sharpe- Jeremy Noakes (New York: Oxford University Press, 2017).

[24] Alon Goshen Gottstein, *Luther The Anti-Semite A Contemporary Jewish Perspective* (Minneapolis: Fortress Press, 2018).

2.1. Çocukluk ve Gençlik Dönemi

Luther, 10 Kasım 1483 tarihinde Almanya'nın Saksonya-Anhalt eyaletine bağlı Eisleben'da doğmuştur.[25] Doğumunun ertesi günü Aziz Peter ve Paul Kilisesi'nde vaftiz edilmiştir. Bugünün Aziz Martin Günü olması sebebiyle ailesi tarafından ona "Martin" adı verilmiştir.[26] Martin'in asıl soyadı "Luder" olmasına karşın kendisi ünlendikten sonra bunun "Luther" olarak değiştirilmesini istemiştir.[27] Luther'in baba tarafıyla ilgili olarak kaynaklarda ailenin öteden beri Eisenach'ın güneyinde yer alan Möhra isimli bir köyde yaşadığı ve Luther'in dedesi Heiner Luder'in hayvancılıkla geçimlerini sağladığı bilinmektedir. Martin'in baba tarafı köydeki en zengin aileler arasında yer almamıştır. Ancak ailenin Möhra çevresinde verimli arazilere sahip oldukları bilinmektedir.[28]

O dönemlerde Almanya'da geleneklere göre miras ailedeki en küçük çocuğa bırakılmaktadır. Bunun sebebi büyük çabalar ve artırımlar ile elde edilen çiftliklerin parçalanmak istenmemesidir.[29] Luther'in babası Hans dört erkek çocuktan en büyüğü olması nedeniyle babasından kalan çiftlikten herhangi bir pay alamamıştır. Bu nedenle geçimini nasıl sağlayacağını düşünen Hans çiftçilik dışında bir iş ile hayatını idame ettirmeye karar vermiştir. 1479 senesinde Hans, Martin'in de annesi olan Margarete ile evlenmiştir. Evliliklerinin önemli

[25] James Reston, *Luther's Fortress Martin Luther and His Reformation Under Siege* (New York: Basic Books, 2015), 1.

[26] Scott H. Hendrix, *Martin Luther Visionary Reformer* (New Haven and London: Yale University Press, 2015), 18.

[27] Larry D. Mansch- Curtis H. Peters, *Martin Luther The Life and Lessons* (North Carolina: McFarland, 2016), 14.

[28] Heinz Schilling, *Martin Luther Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon (United Kingdom: Oxford University Press, 2017), 39-40.

[29] Eino Sormunen, *Martin Luther Kutsal inanç Adamı*, çev. Pekka Karvanen (İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitapları, 2011), 7.

bir kısmında aile geçim sıkıntısıyla mücadele etmiştir.[30] Luther'in annesi Margarete hakkında babası Hans ile kıyaslandığında az sayıda bilgi bulunmaktadır. Margarete, Eisenach'ta ikamet eden Lidemann ailesine mensuptur. Lidemann ailesi daha çok zenginlikleriyle bilinmektedir. Luther'in anne tarafından dedesi Johann Lidemann büyük çiftliklere sahiptir.[31] Eisenach meclis üyeliği gibi görevlerde yer almışlardır. Hans Luder, 1483 yılının yaz aylarında Mansfeld'de madencilik sektöründe çalışmaya başlamıştır. Küçük ölçekli de olsa bir girişimci olarak maden atölyesi kiralamayı başararak ailesinin maddi durumunu düzeltmeyi hedeflemiştir. İlerleyen dönemlerde Hans Lüttich isimli bir yatırımcıyla ortaklık kurmuştur. 1483 yılının bahar aylarında ortalığıyla birlikte ülke yöneticilerinden aldıkları izinle maden ocakları işletme belgesini edinmişlerdir. Ayrıca Hans, kazandığı paraların bir kısmını yatırımcılara faizle borç para olarak vermiştir. Madencilik alanındaki çalışmalarının yanı sıra 1491 yılında belediye meclisiyle birlikte şehirdeki dört vali yardımcısından biri olarak bürokratik görevlerde bulunmuştur. Bundan dolayı Luther Mansfeld'de ekonomik açıdan rahat bir çocukluk dönemi geçirmiştir.[32]

Luther, Mansfeld kasabasında altı veya yedi yıllık bir süreçte ilköğretim eğitimini almıştır.[33] Burada dil bilgisi, retorik, mantık, okuma yazma derslerinin yanında Latince eğitim aldığını belgeleyen "Trivium" diplomasını elde etmiştir. Latince'nin yanı sıra Luther edebiyat, matematik ve tarih branşlarında da eğitim almıştır.[34] Ancak Luther hayatının ilerleyen dönemlerinde öğrencilerin Latince ve Almanca arasında sıkışıp kaldıklarını ve her iki dili de

[30] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 40.

[31] Donald K. McKim, *Martin Luther* (New York: Cambridge University Press, 2003), 3-4.

[32] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 41-43.

[33] Michael A. Mullet, *Martin Luther* (New York: Routledge Press, 2004), 26.

[34] Volker Leppin, *Martin Luther: A Late Medieval Life*, çev. Rhys Bezzant-Karen Roe (Michigan: Baker Academic, 2017), 2.

tam olarak öğrenemedikleri yönünde bir eleştiride bulunmuştur.[35] Luther muhtemelen 13 yaşlarındayken eğitimi için Saksonya'nın en büyük şehri olan Magdeburg'a gönderilmiştir. Magdeburg'da gittiği okul, hiçbir zaman kesin olarak tanımlanamamış olsa da kaynaklarda yer alan ortak görüşe göre burası bir katedral okuludur. Okuldaki hocaların çoğunlukla başpiskoposluk görevinde yer alan üyelerden oluşması da bu görüşü desteklemektedir.[36] Luther'in bu okulda eğitim almasını babası istemiştir. Bu süreçte Luther, Kuzeybatı Almanya'da Geç Orta Çağ-Erken Yeni Çağ döneminde dinselliği ve eğitimiyle belirgin biçimde etkili olan "Ortak Yaşam Kardeşleri" yurdunda kalmıştır.[37]

Luther Magdeburg'da yalnızca bir yıl kalmıştır. Daha sonra Eisenach'a St. George ortaokuluna annesinin akrabaları da bu bölgede olduğu için geçiş yapmıştır. St. George Okulu benzer şekilde katedral okulu gibi bir üniversite hazırlık kurumu olarak bilinmektedir. Bu okulda dil bilgisi, dil mekaniği, düşünce, analiz, felsefeye bağlı mantık ve diyalektik, retorik, topluluk önünde konuşma ve ikna sanatı gibi farklı alanlarda dersler bulunmaktadır. Bu disiplinlerin her birine hâkim olmak ileriki yıllarda Luther'e önemli derecede katkı sağlamıştır.[38] Eisenach yıllarında Luther Fransisken Tarikatı'nın dini çevrelerinden ve sekülerliğiyle bilinen Johannes Braun'un evinde ruhani tecrübeler kazanmıştır. St. George Okulu'nda eğitim alan öğrencilerin birçoğu onun evinde toplanarak dua edip, ilahiler söyleyerek dini içerikli kitaplar üzerine tartışmalar gerçekleştirmiştir.[39] Luther okul hayatının sonunda Latince okuma, yazma ve konuşma becerilerinde iyi bir noktada bulunmuştur. Hitabet ve mektup sanatlarının yanı sıra müzik kuramı hakkında önemli derecede bilgi sahibi

[35] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 49.

[36] Hendrix, *Visionary Reformer*, 23.

[37] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 50.

[38] Leppin, *A Late Medieval Life*, 4.

[39] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 50.

olmuştur.[40] Luther'in yedi veya sekiz yıllık dönemi kapsayan ilk ve ortaöğretim eğitim hayatı ona hem Erfurt'taki üniversite dönemi süresince hem de büyük bir reformcu olması yolunda önemli katkılar sağlamıştır.

2.2. Üniversite Yılları

1501 yılının bahar aylarında Luther, Erfurt Üniversitesi'ne kayıt olarak üniversite hayatına ilk adımını atmıştır.[41] 16. yüzyılda Erfurt yirmi dört bin nüfusu ile o dönemlerde Frankfurt ve Leipzing'in iki katı büyüklüğünde ve dünyadaki Almanca konuşulan dördüncü en büyük şehir unvanına sahiptir. Büyüklük bakımından Augsburg'a eşit bir şehirdir. Erfurt aynı zamanda bir üniversite şehri olarak değil Ren-Mainz papazlık kurumunda merkezi konumunda bulunmaktadır.[42] Bunun dışında Erfurt Üniversitesi Orta Avrupa'daki en büyük öğrenci kitlesine sahip üniversite olarak bilinmektedir.[43] 1362 yılında kurulan üniversite aynı zamanda hümanizma akımının da önemli bir merkezi olarak ün salmıştır.[44] Hümanizma akımının en önemli temsilcisi üniversitenin rektörlüğü görevini de yürüten Jodocus Truvetter olmuştur. Trutvetter aynı zamanda Almanya'daki en önemli felsefeci olarak bilinmektedir. Luther ayrıca Usingenli Barholomaeus Arnoldi'den dersler almıştır. Erfurt Üniversitesi'ndeki tüm bu hümanist akım ve ortama rağmen Luther her ne kadar hümanizma fikrinden etkilenmiş olsa da pratik anlamda bunu hayata geçirmemiştir.[45] Erfurt Üniversitesi'nin dört disipline veya

[40] Kaufmann, *Martin Luther*, çev. Emra Büyüknisan, 31.

[41] McKim, *Martin Luther*, 4.

[42] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 51.

[43] Reston, *Martin Luther and His Reformation Under Siege*, 3.

[44] Lyndal Roper, *Martin Luther Renegade and Prophet* (New York: Random House, 2017), 68.

[45] Ökten, *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş*, 155; Russel Tarr-Keith Randell, *Luther and The German Reformation 1517-1555* (London: Hodder Education, 2008), 58. (Hümanistler, Antik Yunan ve Roma'nın yazılarını incelemekle ilgilenen insanlardır. Bu fikrin merkezinde ad fontes yani orijinal kaynaklara geri

fakülteye bölündüğünü söylemek mümkündür. Luther gibi Lisans ve Sanatta Yüksek Lisans adayları, Liberal Sanat Fakültesinde eğitim almışlardır. Üç profesyonel alan olarak tanımlanan hukuk, tıp ve ilahiyat seviye olarak daha üst düzeydedir. Bu alanlardaki derslerin hocalarının birçoğu profesör veya üst düzey öğretmenlerdir. Üniversitedeki en önemli kural öğrencilerin uyumlu kişiliklere sahip olmasıdır. Öğrenciler "bursa" ismi verilen ev sahibinin gözetimi altında yemek yedikleri, uyudukları ve okudukları bir tür yurt olan yerlerde kalmaktadır.[46]

Luther'de öğrenimi süresince özel yurtlarda değil katı kurallar ile yönetilen itibar sahibi Georg yurdunda kalmıştır. 1502 yılının Eylül ayında elli yedi öğrenci arasında on yedinci olarak ön lisans bitirme sınavını geçmiştir. 1505 yılında master derecesini on yedi kişi arasından ikinci olarak almıştır. Luther Erfurt Üniversitesi'nden mezun olur olmaz babasının isteği üzerine hukuk tahsiline başlamıştır.[47]

2.3. Rahiplik ve Manastır Hayatı

Luther, 1505 yılının mayıs aylarında Erfurt Üniversitesi'nde hukuk eğitimine başlamış ve haziran ayının sonunda ailesini ziyaret etmek için üniversiteden ayrılmıştır.[48] Ancak Luther çalışmalarının bitimine bir ay kala ani bir izin alarak Mansfeld'deki evine dönmüştür. Luther'in bu beklenmedik ayrılışının sebepleri arasında hukuk fakültesinde okumak istemediği, bu alanda mutsuz olduğu ve konuyu ailesiyle istişare etmek istediği yer almaktadır. Yine genç bir arkadaşının ölümünün onu derinden sarstığı ve bu acıyı bir müddet inzivaya çekilerek yaşamak istediği gösterilmektedir. Ayrıca Aziz Meryem Bayramı da dâhil olmak üzere kilisenin yaz

---

dönüş bulunmaktadır. Hümanistlerin amacı, Orta Çağ'da eksik metinlere ve yetersiz çevirilere dayalı olarak yapılan yorumları kabul etmek yerine yazarların başlangıçta amaçladığı anlamı keşfetmektir.)

[46] Mansch-Peters, *Martin Luther The Life and Lessons*, 18.

[47] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 52.

[48] Michael A. Mullet, *Martin Luther* (London & New York: Routledge, 2004), 37.

süresince verdiği etkinliklere ailesiyle birlikte katılmak istediği yönünde bir bilgi bulunmaktadır.[49] Bunlara ek olarak Hans Luder'in Martin'i zengin bir ailenin kızı ile evlendirme isteği de onun bir ay erken ayrılışının nedenleri arasında gösterilmektedir.[50] Ancak hangi neden olursa olsun Martin çalkantılı bir ruh hali içerisinde bulunmaktadır. Luther hayatının kalanını etkileyecek olan bu dönemde babasının isteği üzerine başladığı hukuk eğitimine eskisi gibi sıcak bakmamaya başlamıştır.[51] Bununla birlikte ölüm fikri onu kendi hayatı üzerine düşünmeye sevk etmiştir. Luther hayatını buna göre düzenleyip düzenlemediğine ve hukuk eğitiminin bunun neresinde olduğunu sorgulamaya başlamıştır. Özellikle bu dönem hızla yayılan veba salgını onun yaşamın gerçek amacına ve işlenen günahların Tanrı tarafından affedilmesi gibi konular eksenine kaymasına sevk etmiştir.[52] Bu bağlamda Erfurt'taki ilk öğrencilik yıllarındaki üç genç profesörün art arda gerçekleşen ani ölümleri onu derinden etkilemiştir. Onun Tanrı ve ölüm ötesi hakkındaki düşüncelerini netleştiren asıl olay 1505 yılının temmuz ayında yaşanmıştır.[53]

Luther, Stotthernheim köyü yakınlarındaki kırsal bir alanda şiddetli bir fırtınaya yakalanmıştır.[54] Bu fırtına sırasında hemen yanına düşen bir yıldırım onu korkutmuş ve ölümü aklına getirmiştir. O anın verdiği bir korku nedeniyle Luther "*Yardım Et Aziz Anne, keşiş olacağım!*" demiştir.[55] Tüm bu yaşanan olaylar her ne kadar ailesi bu yolda ilerlemesini istememiş olsa da Luther'i Erfurt'ta önemli bir şöhrete sahip olan Aziz Augustin keşişlerinin

[49] Leppin, *A Late Medieval Life*, 7.

[50] Kaufmann, *Martin Luther*, çev. Emra Büyüknisan, 34.

[51] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 56.

[52] Kaufmann, *Martin Luther*, çev. Emra Büyüknisan, 34.

[53] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 57.

[54] Reston, *Martin Luther and His Reformation Under Siege,* 3.

[55] McKim, *Martin Luther*, 4.

olduğu Augustin Manastırına girmeye sevk etmiştir.[56] Tarikat çok katı kuralları ve "mendicant" uygulamalarıyla ünlü bir yer olarak bilinmektedir.[57] Luther akademik ilerleyişine en uygun tarikatın bu olduğuna karar vererek tarikata üye olmuştur.[58] Luther manastırdaki yaklaşık elli keşişin arasına katılarak ilk ay onların misafiri olmuştur. Bu ilk kabulü süresince Luther'e gerçekten tarikata katılıp katılmak istemediği ve samimiyeti noktasında manastırdaki keşişler yardım etmiştir. Luther samimiyetini gerçek anlamda gösterdikten sonra onu bir yıllık acemi statüsüne yükselterek manastıra girişteki bir sonraki adıma geçirmişlerdir.[59] Luther tahminen 1506 yılının sonbahar aylarında bu bir yıllık süreci tamamlamıştır.[60]

Luther keşişlik yıllarında orta çağ dönemi skolastik ilahiyatçılarının eserlerini okumuştur. Pek çok keşişin aksine Kutsal Kitaba daha özenli yaklaşarak üzerinde birçok okumalar yapmıştır.[61] Luther keşişliği süresince Augustin tarikatının hem şehir hem de ülke genelinde verdiği işlerde önemli görevler üstlenmiştir. Ayrıca bu dönemde İbranice ile ilgilenmeye başlamıştır. Yayımlanmasından kısa bir süre sonra, Johannes Reuchlin (1455-1522) tarafından 1506'da yazılmış, dil bilgisini bir sözlükle birleştiren ve İbraniceyi kendi kendine öğrenme olasılığını açan *De Rudimentis Hebraicis* adlı eserini elde etmiştir. Bu eser Hıristiyan bir bilgin tarafından Latince olarak kaleme alınmış en güvenilir İbranice dil bilgisi kitabı olarak

[56] Febvre, *Martin Luther Alın Yazısı*, çev. Serpil Gürer, 23.

[57] Luise Schorn Schütte, *Reformasyon Temelleri, Seyri ve Etkileri,* çev. Arif Ünal (İstanbul: Runik Yayınevi, 2021), 29. (Hıristiyanlık içerisinde fakir bir hayat tarzını yaşam edinerek, hediye ya da dilenerek hayatlarını idame ettiren bir tarikattır.)

[58] Kaufmann, *Martin Luther*, çev. Emra Büyüknisan, 35.

[59] Mansch- Peters, *Martin Luther The Life and Lessons*, 23-24.

[60] Schütte, *Reformasyon*, çev. Arif Ünal, 29.

[61] John Schofield, *Martin Luther A Concise History of His Life & Works* (United Kingdom: The History Press, 2010), 46.

bilinmektedir. Luther daha sonra bu eser üzerinde sistematik bir şekilde çalışmıştır.[62] 1506 yılında Luther yardımcı diyakoz, hemen akabinde baş diyakozluğa atanmıştır. 1507 yılının Nisan ayında rahip olarak takdis edilmiştir. Aynı yılın mayıs ayında ailesi ve Eisenach'taki arkadaşlarının katıldığı ilk resmi ayinini gerçekleştirmiştir. Luther'in babası her ne kadar hukuk eğitimine ara vermesinden memnun değilse de bu ayine 20 arkadaşıyla gelmiş ve manastıra yüklü miktarda bağış yapmıştır. İlk ayininden hemen sonra Wittenberg Üniversitesi'nde teoloji eğitimine başlamış ve eğitimi sürecinde skolastik felsefe görmüştür.[63] Luther, beş yıl içerisinde Wittenberg Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamıştır.[64]

2.4. Profesörlük Dönemi

Luther, 1508 yılının güz öğrenimi yarıyılında, henüz 1502 senesinde kurulmuş olan Wittenberg Üniversitesi'ne kendisinin en büyük destekçisi ve üniversitedeki en etkili isimlerden olan Kutsal Kitap Profesörü Johannes Staupitz'in girişimleriyle felsefe bölümü yardımcı profesörlüğüne atanmıştır. Bu göreve geldiğinde Luther'in eğitimi devam etmektedir.[65] 4 Ekim 1512 tarihinde Staupitz ve Andreas Karlstadt'ın bulunduğu jüriyle doktor ünvanı almıştır. Aynı yıl içerisinde Wittenberg Üniversitesi'nde Staupitz'in yerine Kutsal Kitap Kelamı profesörlüğü kadrosuna atanmıştır.[66] Luther'in ifadesine göre Staupitz tarafından teklif edilen bu kadrodan her ne kadar memnun olsa da selefinin ve ruhani danışmanının ısrarı üzerine

[62] Johannes Reuchlin, *Recommendation Whether To Confiscate, Destroy and Burn All Jewish Books,* çev. Peter Wortsman (New York: Paulist Press, 2000), 3; Siegfried Hermle, "Martin Luther (AT)", *Deutsche Bibel Gesellschaft* (Erişim 10 Ocak 2022).

[63] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 66- 67.

[64] Schütte, *Reformasyon*, çev. Arif Ünal, 29.

[65] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 67.

[66] Timothy George, Reformcuların Teolojileri, çev. İbrahim Elbeyli (İstanbul: Haberci Yayınları, 2019), 86.

bunu yaptığını bildirmiştir.[67] Luther, 1514 yılında üniversitedeki görevi devam ederken Wittenberg Şehir Kilisesi'nde vaizlik görevinde bulunmuştur.[68]

1513 yılında Kutsal Kitap üzerine ders vermeye başlamıştır. Verdiği ilk ders Mezmurlar üzerine olmuştur.[69] Bu dersi 1513-1515 yılları arasında vermiştir.[70] Açıklamalarını, 4. yüzyılın sonlarına doğru St. Jerome tarafından yazılan Kutsal Kitap'ın Latince çevirisi olan Vulgata adı verilen geleneksel Latince çevirisiyle geniş bir satır aralığı ve kenar boşluğuyla basılmış haline dayandırmıştır. Luther, İbranice 'deki yetersizliği nedeniyle asıl metne nadiren atıfta bulunmuştur.[71] 1515 yılının bahar aylarında Romalılara Mektup üzerine ders vermiştir. 27 Ekim 1516'dan 13 Mart 1517 tarihine kadar Pavlus'un Galatyalılara Mektubu ve ardından İbranilere Mektubu üzerine ders vermiştir. 1519 yılının başlarından itibaren tekrar Mezmurlar üzerine ders vermiştir.[72] Luther, Wittenberg Üniversitesi'ndeki 33 yıllık görevinin yaklaşık olarak dört buçuk yılını Yeni Ahit üzerinde inceleme yaparak geçirmiştir. En uzun dersi 10 yıllık süreyle Yaratılış Kitabı üzerine olmuştur.[73] Kalan süre zarfında Luther'in temel ilgi alanı Eski Ahit metinleri olmuştur.[74] Luther'in eğitimci pozisyonda olduğu yıllarda özellikle İbranice'ye olan ilgisi dikkat çekicidir. Luther, Reuchlin tarafından yayımlanan, *Septem Psalmi Poenitentiales'i*

[67] Leppin, *A Late Medieval Life*, 19.

[68] Ökten, *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş*, 159.

[69] Brad S. Gregory, *Rebel in The Ranks Martin Luther, the Reformation, and the Conflicts That Continue to Shape Our World* (New York: HarperCollins, 2017), 29.

[70] Eric Metaxas, *Martin Luther The Man Who Rediscovered God and Changed The World* (New York: Viking, 2017), 79.

[71] Gregory, *Rebel in The Ranks,* 30; Hermle, "Martin Luther (AT)".

[72] Quentin Skinner, *Modern Siyasal Düşüncenin Temelleri İkinci Cilt: Reform*, çev. Eren Buğlalılar-Barış Yıldırım (Ankara: Phoenix Yayınları, 2016), 11; George, Reformcuların Teolojileri, çev. İbrahim Elbeyli, 87.

[73] Hermle, "Martin Luther (AT)".

[74] Kaufmann, *Martin Luther*, çev. Emra Büyüknisan, 39.

edinmiştir. Rahip Johann Lang, Luther'e Basel'de Kasım 1516 yılında Konrad Pellikan tarafından edinilen Wolfgang Capito'nun *Institutionum Hebraicarum* adlı eserini verdiğinde, Luther bunu İbrani diliyle daha sistematik bir şekilde ilgilenmek için fırsat olarak görmüştür. Bunun dışında Luther'in en az iki Eski Ahit baskısına sahip olduğu bilinmektedir. Ayrıca Luther, 1518 yılının yaz aylarında Wittenberg Üniversitesi için iki ciltlik bir Eski Ahit baskısının satın alınmasını sağlamıştır. Luther eksiklik hissettiği İbranice üzerine ders almak istemiştir. Nitekim 1525 yılında kendisine bir içindekiler kısmı hazırlama talebiyle İbranice bir kitap gönderildiğinde bunu yapamayacağını itiraf etmiştir.[75]

Luther, İbraniceye karşı duyduğu saygıyı birçok kez dile getirmiştir. Bu konu ile ilgili olarak "*İbrani dili kelimelerin en iyisi ve en zenginidir ve saf, karışmamış kendi rengine sahiptir... Daha genç olsaydım, bu dili öğrenmek isterdim. Çünkü o olmadan kutsal yazılar asla tam olarak anlaşılamaz. Yeni Ahit Yunanca yazılmış olsa da İbranice ifadelerle doludur. İşte bu yüzden haklıydılar: İbraniler ana kaynaktan, pınardan içerler; ama Yunanlılar bu kaynaktan akan bir ırmakçıktan beslenirler; Latinler ise su birikintilerinden beslenirler.*" ifadelerini kullanmıştır.[76] Dolayısıyla Luther İbranice'nin kendine has özellikleri ve inceliklerini övgü konusu yapmıştır. *Mezmurlar'ın* 1524 baskısının önsözünde şunları vurgulamıştır*:* "*İbrani dili o kadar zengindir ki konuşulan dillerin hiçbirisi oma yetişemez. Çünkü orada şarkı söyleyen, öven, metheden, onurlandıran, sevindiren, üzen vs. çok söz var ve bizde bunlardan neredeyse hiçbirisi yok. Özellikle ilahi kutsal şeyler kelimelerle zengindir. Tanrı için bizde birden fazla kelimenin olmadığı yerde onların muhtemelen on ismi vardır.*"[77] 1528 yılının ortalarında Luther, Wenzeslaus Linck'e İbranice 'den Almanca'ya tercümenin zorluğundan da bahsetmiştir. Bunu "*Sanki bülbül guguk kuşunu taklit etmeye zorlanmış ve*

[75] Hermle, "Martin Luther (AT)".

[76] Hermle, "Martin Luther (AT)".

[77] Hermle, "Martin Luther (AT)".

böylece güzel melodisinden lanetli tekdüzelik için vazgeçmiş gibi…" sözleriyle ifade etmiştir. "[78] Luther'in, İbranice'ye verdiği önem, 1517 yılında üniversite reformunun bir parçası olarak Wittenberg Üniversitesi'nde bir İbranice öğretmeni çalıştırmayı savunması gerçeğinde görülmüştür. Luther'in tavsiyesi üzerine bu görevi Ekim 1518'de üstlenen ilk kişi Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmiş Johann Böschenstein olmuştur.[79] Ancak, Böschenstein'in Wittenberg'deki görevi kısa sürmüştür.[80] Luther 13 Nisan 1519'da arkadaşı Johann Lang'a yazdığı mektupta, Böschenstein'ı sıkıcı, yalnızca filolojik sorunlarla ilgilenen ve aynı zamanda Yahudi gibi öğretmekle itham etmiştir. Bu durumu "*Böschenstein'ımız ismen Hıristiyan, ama gerçekte hala tamamen Yahudi.*" sözleriyle eleştirmiştir.[81] Ayrıca Böschenstein'ın İbranice metinleri ayrıntılı bir şekilde inceleyip yorumlamaya başlamış olması Luther'de onun inancından dönen ve gerçekte Hıristiyanları Yahudi inancına zorlayan bir kişi olarak görmesine yol açmıştır. Yaşanan bu durum nedeniyle Böschenstein işten çıkarılmıştır.[82]

Böschenstein'ın halefi de uzun süre tutunamamıştır. 1519 yılının sonlarına doğru Hıristiyanlığa geçen ve o zamana kadar Leuven Üniversitesi'nde çalışan İspanyol Yahudisi Matthäus Adriani, 30 Nisan 1520'de İbranice eğitmenliği kadrosu için Wittenberg'e başvuru yapmıştır.[83] Hümanistler arasında bilinen ve büyük bir saygınlığa sahip olan Adriani, Luther tarafından eleştirilmiştir.[84] Luther, Adriani'nin kendi Kutsal Kitap anlayışını eleştirdiğini ifade etmiş dahası onun kendi yöntemleriyle bunu çürütmeye çalıştığını iddia etmiştir. Luther

[78] Hermle, "Martin Luther (AT)".

[79] Hermle, "Martin Luther (AT)".

[80] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 476.

[81] Hermle, "Martin Luther (AT)".

[82] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 476.

[83] Hermle, "Martin Luther (AT)".

[84] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 476.

konuyla ilgili şunları dile getirmiştir: "*Ama aynı zamanda bana şu sebeple düşman oldu çünkü iyi işlerin hiçbir şeye değmeyeceğini, sadece inancın önemli olduğunu öğretmiştim.*"[85] Bundan dolayı 1520 yılının sonbaharı gibi erken bir tarihte Adriani, bahsi geçen gerekçe nedeniyle görevinden alınmıştır. Wittenberg'deki İbranice eğitmeni pozisyonunun kalıcı olarak doldurulması ancak Matthäus Aurogallus ile gerçekleşmiştir. 1521 yılından 1543 yılına kadar Luther'in yanında çalışmış ve Luther Eski Ahit'i tercüme ederken ona vazgeçilmez bir danışman olmuştur.[86]

2.5. Katharina von Bora ile Evliliği

Hans von Bora ve Katharina Haubitz ya da Haugwitz'in kızları olan Katharina von Bora 29 Ocak 1499 tarihinde doğmuştur. Babası Hans alt soylu sınıfa mensup biri olarak Katharina'nın doğduğu Lippendorf'ta küçük bir mülke sahiptir.[87] Bora ailesi geçimlerini zar zor sağlayan bir aile olmasına karşın aristokratlıklarıyla bilinmektedir.[88] Katharina'nın üç erkek ve bir kız kardeşinin olduğu bilinmektedir.[89] Kendisi babasının isteği üzerine dört veya beş yaşlarında, Bitterfeld'e bağlı Benedikten Manastırına yerleştirilmiş ve burada eğitim almıştır.[90] Katharina henüz altı yaşlarındayken babası eşinin vefatının ardından yeniden evlenmiştir.[91] Katharina, 1508 veya 1509 yılında Leipzing ve Lipendorf'a yalnızca yirmi kilometre uzaklıkta bulunan Grimma'nın kenar mahallelerinde yer alan Nimbschen'deki Sistersiyen Manastırına

[85] Hermle, "Martin Luther (AT)".

[86] Andrew J. Niggemann, *Martin Luther's Hebrew in Mid-Career* (Tübingen: Mohr Siebeck, 2019) ,10; Hermle, "Martin Luther (AT)".

[87] Hendrix, *Visionary Reformer*, 141.

[88] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 270.

[89] Hendrix, *Visionary Reformer*, 141.

[90] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 270.

[91] Ruth. A. Tucker, *Katie Luther First Lady of The Reformation* (United States: Zodervan, 2017), 16.

nakledilmiştir. Katharina 1515 yılında on altı yaşlarında iken ebedi yeminini etmiştir.[92] Daha açık bir ifadeyle Katharina geleneksel yoksulluk, iffet ve itaat yeminini etmiştir. Bu dönemde babası Hans kızının kutsanmasını tebrik etmek için manastıra mütevazı bir bağışta bulunmuştur. Katharina, Almanca ve Latince okuma ve yazma, aritmetik, ahlak ve dini konularda eğitim görmüştür.[93]

Yirmili yaşlara geldiğinde yeni Hıristiyan özgürlüğü çerçevesinde dünyaya kendisini açmak istemiş ve bu nedenle ailesiyle olan önceki sıkı bağlarını koparmıştır.[94] Katharina von Bora ve beraberindeki on bir rahibe 1523 yılında bir Paskalya Pazarı'nda bahsi geçen duruma kavuşma ümidiyle manastır hayatını terk etmişlerdir.[95] Bu dönemde manastırdan kaçan rahibelerin iki tercih hakkı bulunmaktadır. Bunlardan ilki ailelerinin yanına dönmeleri ikincisi ise uygun bir aday ile evlendirilmeleridir.[96] Wittenberg'e sığınan Katharina içinde ikinci seçenek tek yol gibi görünüyordu ki Bora bu isteğine ulaşmıştır. Wittenberg'te tanıştığı Martin Luther ile ondan on altı yaş küçük olmasına karşın 13 Haziran 1525 tarihinde evlenmiştir.[97] Ancak bu evlilik o dönemki inanışa göre ölümcül bir günah olarak nitelendirilmiştir. Sebebi evlenmeme yemini etmiş bir din kadını ile din adamının evlenmesi dönemin Hıristiyan inancına göre uygun bir davranış değildir. Luther ise İncil'in "*Evleniniz!*" ilkesini pratiğe geçirerek her erkeğin her ne olursa olsun evlenme hakkının bulunduğuna inanmıştır. Evliliği yasaklayan Papalık yönetiminin şeytani bir iş yaptığını ve gönül rahatlığıyla Katharina ile evleneceğini

[92] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 270.

[93] Michelle DeRusha, *Katharina and Martin Luther The Radical Marriage of a Runaway Nun and a Renegade Monk* (Michigan: Baker Books, 2017), 35.

[94] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 270.

[95] Hendrix, *Visionary Reformer*, 142.

[96] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval,* çev. Rona Johnston Gordon, 270.

[97] Tucker, *First Lady of The Reformation*, 18.

duyurmuştur.[98] Katharina von Bora, ev hanımlığının yanı sıra Luther'e Reformasyon dönemi içerisindeki çalışmalarında yardımcı olmuştur. Luther'in ifadesine göre o kendisinin en büyük destekçisidir. Luther süreç içerisinde gerçekleştirdiği görüşmeler ve çalışmalar hakkında eşini bilgilendirmiştir. Öyle ki Luther eşine sayısız mektup yazmıştır. Bu bakımdan Luther'in en büyük destekçisi olan Katharina'nın görüşleri Luther için çok önemlidir ve onda önemli izler bırakmıştır.[99] Luther'in ifadesine göre Katharina olan evliliği mutlu bir aile tablosuna sahiptir. Bu sevgi bağının bir sonucu olarak aileleri her geçen gün biraz daha büyümüştür. Toplamda altı çocukları olmuştur. Bu altı çocuk sırasıyla 1526 yılında Hans, 1527 yılında Elizabeth, 1529 yılında Magdalene, 1531'de Martin, 1533'te Paul ve 1534 senesinde Margarete olarak dünyaya gelmiştir. Luther'in çocuklarından sadece dört tanesi yetişkinliğe kadar hayatta kalmıştır.[100] İki kızını çocuk yaşta kaybetmişlerdir. Elizabeth ise henüz dokuz aylık iken ölmüştür.[101]

Luther evinde kız kardeşi ve onun altı çocuğunun bakımını da üstlenmiştir. Tüm aile fertlerinin hayatının idamesini üstlenen Luther Protestanlık içerisinde yer alan ve önemsenen geniş aile modelinin öncüsü olmuştur.[102]

2.6. Yaşlılık Yılları ve Ölümü

Gittikçe yaşlanan ve kendisini eskisi gibi kuvvetli hissetmeyen Luther'in yaşlılık yılları çoğunlukla Yahudilere yönelik kaleme aldığı eserler ile geçmiştir. Aynı dönemde Osmanlı Devleti'nin politikalarına karşı Alman hükümetini uyaran Luther Türkleri hedef alan eserler

[98] Ökten, *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş*, 197.

[99] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 288.

[100] Mansch-Peters, *Martin Luther The Life and Lessons*, 190.

[101] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 294.

[102] Ökten, *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş*, 197-198.

kaleme almıştır.[103] Luther ölüm yılına kadar sayısız vaazlar vermiştir. Ayrıca üniversitede dersler vermekten geri durmamıştır. Doğduğu kasaba olan Eisleben'a bir sorunu çözmek için gittiği sıralarda hastalanmış ve 18 Şubat 1546 tarihinde bu dünyadan ayrılmıştır.[104] Luther'in ölüm haberi başta ailesi olmak üzere önce Mansfeld ve Kur Saksonya daha sonra Orta Almanya ve nihayet tüm Alman İmparatorluğuna yayılmıştır. Luther'in naaşının nasıl defnedileneceği ve nasıl bir anma töreni düzenleneceğine dair Saksonya Devleti yönetimi ve dönemin teologları karar vermiştir. Sonuçta onun için Eisleben'de büyük bir anma töreni icra edilmiştir.[105]

2.7. Eserleri

Protestan Reformu'nun dönemin halk kitlelerine duyurulması noktasında hiç şüphesiz matbaa önemli bir araç olmuştur. Luther hayatı boyunca çok sayıda eser kaleme almış ve matbaayı kendi lehine kullanmıştır.[106] Luther'in eserlerini pek çok şekilde sınıflandırmak mümkün olsa da en kapsamlısı Ökten'in tespitlerine göre Lohse'nin yaptığı tasniftir.[107] Luther'in eserleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Kutsal Kitap Üzerine Dersler ve Yorumları: Luther, Wittenberg Üniversitesinde görev yaptığı süre içerisinde Kutsal Kitap üzerine dersler vermiştir. Bu bağlamda 1513-1515 yılları arasını kapsayan dönemde "Mezmurlar" üzerine ilk derslerini vermiştir.

2. Kutsal Kitap Tefsiri Üzerine Yazdığı Çalışmalar: Luther, Kutsal Kitap üzerine çeşitli tefsirler kaleme almıştır. Ayrıca Kutsal Kitap üzerine nasıl tefsir yapılacağına eserlerinde yer vermiştir.

---

[103] Ludwig Hagemann, *Martin Luther ve İslam Anlayışı*, çev. Kuthan Kahramantürk (İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2000), 6.

[104] Ökten, *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş*, 198.

[105] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 520-525.

[106] Olgun, *Luther ve Reformu*, 78.

[107] Daha geniş bilgi için bkz.: Ökten, *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş*, 166-171.

1519 tarihli *Deutsche Auslegung des Vaterunsers für die einfaltigen Lainen* (Göklerdeki Babamız Duasının Din adamı Olmayan Basit İnsanlar İçin Almanca Tefsiri) örnek verilebilir.

3. Akademik Tartışmalar: Tartışma toplantıları Luther'in hayatında önemli bir yere sahiptir. Bunlardan en önemlileri 4 Eylül 1517 tarihli *Disputation gegen die scholastische Theologie* (Skolastik Teolojiye Karşı Münazara) ve *Die Heidelberger Disputation* (Heidelberg Münazarası) adlı eserleridir.

4. Meditatif Yazıları: Bunlar Kutsal Kitap hakkında derinlemesine düşündüğü ve bu düşüncelerini kaleme aldığı yazılarıdır. Örneğin 1521 tarihli *Das Magnificat verdeutscht und ausgelegt* (Canım Rabb'i Yüceltir Duasının Almancası ve Tefsiri) meditatif türden dikkat çeken bir yazısıdır.

5. Sermonlar: Luther ölümüne kadar çeşitli konularda vaaz vermiştir. Bunlara örnek olarak sırasıyla 1518 ve 1522 tarihli *Ein Sermon von ablab und Gnade* (Endüljans ve Lütuf Üzerine Bir Sermon) ile *Acht Sermone, gepredigt zu Wittenberg in der Fastenzeit* (Oruç Döneminde Wittenberg'de Verilen Sekiz Sermon) verilebilir.

6. Makaleler: Luther'in farklı konularda kendine özgü düşüncelerini bir anlamda provokatif biçimde sergilediği eserleridir. 1530 yılında kaleme aldığı *Ein Sendbrief vom Dolmetschen* (Tercümanlığa Dair Mektup) burada zikredilebilir.

7. Kavga Yazıları: Luther'in yazmış olduğu pek çok eser provokatif makale, mektup ve bildirilerden meydana gelmektedir. Bu yazıları Almanca'da "Streitschriften" yani "Kavga Yazıları" olarak bilinmektedir. 1520 yılında yazdığı *Von der babylonischen Gefangenschaft der Kirche* (Kilise'nin Babilvari Esaretine Dair) adlı eseri ve 1545 tarihli *Wider das Papstum zu Rom, vom Teufel gestiflet* (Şeytan Eliyle Kurulan Roma'daki Papalığa Karşı) çalışması burada zikredilebilir.

8. Ayinler Hakkındaki Yazıları: Luther'in kilisedeki ayinler üzerine yazdığı eserlerdir. 1526 senesinde yazdığı *Deutsche Messe und Ordnung des Gottesdienstes* (Almanca Pazar Ayini ve Ayin Düzeni) örnek verilebilir.

9. Broşürler, Notlar ve Programatik Yazılar: Luther'in çoğunlukla tek sayfalık broşür şeklindeki propaganda yazılarını, notlarını ve programatik yazılarını burada ele almak mümkündür. 1520 tarihli *An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung* (Alman Ulusunun Hıristiyan Soylularına: Hıristiyanların Durumunu Düzeltmeleri İçin) ve 1526 tarihli *Ob Kriegsleute auch in seligem Standes ein können* (Savaşçıların Ruhban Olup Olmayacağına Dair) adlı eserleri örnek verilebilir.

10. Öğretici Yazıları: Bu çalışmalarında Luther, öğretici tarzda eserler kaleme almıştır. Örneğin 1529 yılındaki *Der Grobe Kateschismus* (Büyük Kateşizm) adlı eseri örnek verilebilir.

11. Teselli Veren Yazıları: Luther'in bu kapsamdaki yazıları, okuruna teselli ve umut veren, okuyucunun maneviyatını güçlendirmeyi amaçlayan eserlerdir. Örneğin 1521 yılındaki *Tröstung für eine Person in honen Anfechtungen* (Ciddi Şüphelerle Boğuşan Bir Kişiye Teselli) adlı eseri zikredilebilir.

12. Yahudiliğe ve Yahudilere Yönelik Eserleri: Luther hayatının erken ve geç döneminde Yahudilik ve Yahudiler hakkında çeşitli eserler kaleme almıştır. Bunlardan en önemlisi ve en popüler olanı hiç şüphesiz 1543 yılında kaleme aldığı *Von den Juden und ihren Lügen* (Yahudiler ve Yalanları Üzerine) adlı eseridir.

13. Türkler Hakkındaki Yazıları: Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya karşı fetih ve bu fetihlerin bir sonucu olarak ilerleyişine karşı Luther çeşitli yazılar kaleme almıştır. Sırasıyla 1529 ve 1530 yılında yazdığı *Vom Kriege widen den Türken* (Türk'e Karşı Savaşa Dair), Eine *Heerpredigt widen den Türken* (Türk'e Karşı Bir Savaş Vaazı) eserler örnek verilebilir.

14. Tavsiye ve Değerlendirme Yazıları: Luther bazı konularda başka teologlarla beraber resmi ya da gayri resmi görüş, öneri ve değerlendirmelerde bulunan eserler yazmıştır. Bunlar arasında 1531 tarihli Bedenken *Luthers auf Bucers Vergleichsvorschlage in betreff des heiligen Abendmahls* (Kutsal Evharistiya Ayiniyle İlgili Bucer'in Karşılaştırma Önerilerini Dair Luther'in İtirazları) örnek verilebilir.

15. Haşiyeler ve Şerhler: Luther'in birçok eserinin kenarına düştüğü çeşitli notlar, okuma metinleri üzerine yazdığı şerhler ve haşiyeler bir araya getirilmiş ve ayrı eserler olarak yayın hayatına sokulmuştur. 1531 tarihli *Hermann Rab: Exemplum theologiae et doctrinae papisticae* örnek verilebilir.

16. Vaazlar: Luther'in hayatının birçok anı vaaz vermekle geçmiştir. Bunlar bazen kendisi tarafından bazen de öğrencileri tarafından yayımlanmıştır.

17. İlahiler ve Dualar: Protestan teolojisinin önemli mihenk taşlarından olan ilahiler burada zikredilebilir. Örneğin 1524 tarihli *Wittenberger Gesangbuch von 1524* (Wittenberg İlahileri Kitabı) örnek verilebilir.

18. Şiirler: Luther hayatının belirli dönemlerinde tema olarak teolojik fikirler barındırsın ya da barındırmasın Latince ve Almanca şiirler kaleme almıştır. Ancak bunları ilahilerden ve vaazlarında ayırt etmek bir hayli güçtür. *Nun treiben wir den Papst hinaus* (Şimdi Papayı Kovacağız) örnek verilebilir.

19. Mektubat: Luther ölene kadar sayısız miktarda mektup yazmıştır. Bunlar çok farklı kişilere çok farklı konularda yazılmış mektuplar olmasıyla birlikte o dönem hakkında bilgi veren zengin bir kaynağı teşkil etmektedir.

20. Kutsal Kitap Tercümesi Luther'in ortaya koymuş olduğu eserler arasında yadsınamayacak derecede önemli olan ve ilk sırada yer alan Kutsal Kitabı tercüme etmesidir. İlk olarak Yeni

Ahit'i 1521 yılında Wartburg Kalesinde tercüme eden Luther, 1534 yılında hepsini tercüme etmiştir. Ancak Luther bazı dönemler tercümesi üzerinde yüzlerce değişiklik yapmıştır. Son versiyonunu ise 1539-1541 yılında sunmuştur.

21. Masa Konuşmaları: Luther'in tanıdıkları, dostları ve öğrencileri ile masa başlarında yaptığı konuşma ve açıklamalarının derlenerek yayımlanmasıyla oluşturulmuştur. Yayımlanan bu eserler Luther tarafından gözden geçirilme şansına sahip olmadığı için kaynaksal olarak değerini diğer eserlerine göre düşürmektedir.

22. Başka Yazarların Eserlerinin Luther'in Ön Sözlerini İçeren Edisyonları: Luther üzerine düştüğü kitapları yeniden yayımlatmıştır. Eleştirdiği kişilerin eserlerini de yeni notlar ve şerhler ile tekrardan bastırmıştır. 1518 tarihli *Vorrede zur Theologia deutsch* örnek verilebilir.

23. Diğer: Luther'in yazdığı bazı eserleri tasnif etmek çeşitli zorluklar barındırmaktadır. Örneğin Luther'in kendisi için hazırladığı Kutsal Kitap tarihi burada örnek verilebilir. Ayrıca *Ein neues Lied wir heben an (Yeni Bir Şarkıya Başlıyoruz)* adlı eseri örnek verilebilir.

3. Martin Luther ve Protestan Reformu

Reform, "bir şeye yeniden şekil vermek" anlamına gelen Latince reformare ve reformatio kavramlarından türemiştir. Hıristiyan dünyasında özellikle 16. yüzyıl ile birlikte Katolik Kilisesi'ne karşı eleştirel söylemler daha yüksek seste dile getirilmeye başlamıştır. Kiliseyi eleştirenlerin en temel gayesi Kutsal Kitap merkezli aslına döndürülmüş bir Hıristiyanlığın tesis edilmesi olmuştur. 16. yüzyıldaki büyük reformun ayak sesleri John Wyclif, John Huss ve Girolamo Savonarola gibi önemli şahsiyetlerin söylemlerinde yer almıştır. Martin Luther ise Katolik Kilisesi'ne karşı gerçekleştirdiği polemiklerle Hıristiyanlık

için bir dönüm noktası olmuştur.[108] Bu bölümde Luther, Katolik Kilisesi ve Protestan Reformu sürecine dair genel hatlarıyla bilgi verilmiştir.

3.1. Endüljans Eleştirisi

Luther'i Reform sürecini başlatmak için cesaretlendiren durumlardan en önemlisi Katolik Kilisesi'nin uygulamış olduğu endüljans uygulamalarıdır. Endüljans, o dönem kilisenin Hıristiyanlara vermiş olduğu önemli bir fırsat olarak görülmüştür. İlk olarak 11. yüzyılda ortaya çıkmış olan bu uygulama kilise tarafından zamanla geliştirilmiştir.[109] Endüljans ile kişi hayatı süresince işlemiş olduğu günahlardan tam af belgesi vasıtasıyla kurtulabilmektedir. Bu af belgeleri her ekonomik durumdaki insanın ulaşabileceği bir noktaya dahi getirilmiştir.[110] Kilise yetkilileri vermiş olduğu vaazlarda özellikle bu duruma işaret etmiştir. Günah işleyen insanların ahirette nasıl cehennem çukurlarına atılacağını betimleyen resimlerle konuyu işlemeye özen göstermiştir. Kilise bunu zamanla dini bir pratikten ziyade bir kazanç kapısı haline getirerek adeta endüljans sektörü oluşturmuştur.[111] Hatta bunun bir adım daha ötesine geçilmiş ve Papa IV. Sixtus tarafından 1476 yılında Araf'taki ruhların dahi bu imkândan yararlanabileceği ilan edilmiştir.[112]

Luther'in yaşadığı dönemde bir Dominiken Papazı olan Johannes Tetzel af kampanyasının en büyük destekçileri arasında yer almıştır. Tetzel ve yardımcıları endüljans

---

[108] Jacques Waardenburg, "Reform", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/530-531.

[109] Mansch-Peters, *Martin Luther The Life and Lessons*, 49.

[110] Kaufmann, *Martin Luther*, çev. Emra Büyüknisan, 49-50.

[111] Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XLI (2000), 321.

[112] Reston, *Martin Luther and His Reformation Under Siege*, 8.

ticaretini canlandırabilmek amacıyla birçok girişimde bulunmuş ve halkı buna inandırmışlardır. Luther ise insanların bu af belgeleriyle tövbelerinin kabul edilmeyeceğini aksine imanlarının tehlikeye girdiğini her fırsatta dile getirmiştir. Luther'i endişelendiren asıl durum insanların gerçek tövbeye giden yoldan sapmalarıdır. Günahlara karşılık verilen bu sahte af belgeleri inananların en sonunda yıkımına sebep olacaktır. Luther, kilisenin bu stratejisini neye dayandırdığına dair uzun süre kafa yormuştur. Kutsal Kitap üzerinde çalışmalar yapmıştır. Bu dönemde edinmiş olduğu bilgileri Wittenberg'de verdiği vaazlar ile halka duyurmaya çalışmıştır.[113]

1517 senesinde Luther, üniversitede saygın bir teoloji profesörü ve bilinen en iyi vaiz olarak sesini duyurmayı başarmıştır. 31 Ekim 1517 tarihinde Hıristiyanlık tarihindeki en önemli hadise yaşanmıştır. Luther, İmparatorluk Kilisesi'nin ahşap kapısına astığı Protestan Reformasyon'un doğuşu olarak nitelendirilen *Doksan Beş Tez'de* Katolik Kilisesini hedef alan şikâyetlerini ortaya koymuştur.[114] Luther tezinde Alman halkını fakirleştirdiği ve sömürdüğü için endüljans konusundaki eleştirilerine yer vermiştir. Araf'taki ruhlar üzerinde papanın yetkisinin olamayacağını belirtmiştir. Ayrıca Luther bir günahkârın Tanrı tarafından kendisine verilen cezayı dert etmesi durumunda affedilemeyeceğini bunun yerine günahın kendisinin önemsenmesi gerektiğinden bahsetmiştir.[115] Tezde Luther'in konu ile ilgili görüşünü özetleyen en önemli cümle tezin girişinde şu şekilde yer almıştır: "*Rabbimiz ve Efendimiz olan İsa Mesih 'Tövbe edin…' derken inananların tüm yaşamının bir tövbe olmasını istemiştir*."[116] Luther'e

[113] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 139-142.

[114] James Hawes, *Kısa Almanya Tarihi*, çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Say Yayınları, 2021), 78; Reston, *Martin Luther and His Reformation Under Siege*, 9-10.

[115] Umberto Eco, *16.Yüzyıl Rönesans Çağı*, çev. Adnan Tonguç (İstanbul: Alfa Yayınları, 2020), 185.

[116] Martin Luther, *Doksan Beş Tez (Latince-Türkçe)*, çev. C. Cengiz Çevik (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 9.

göre asıl kurtuluş İsa Mesih'in sözlerinde bulunmaktadır.[117] Luther tezini bir tür duvar afişi olacak şekilde bastırmıştır. Bu dönemin en farklı yöntemlerindendir. Matbaanın gelişmiş olması ve Luther'in çevresinin de desteğiyle birkaç hafta içerisinde Luther'in *Doksan Beş Tez'i* ülkedeki en önemli gündem haline gelmiştir.[118] Alman topraklarının ötesine yayılan bu tez tepeden aşağı her kesimin ilgisini çekmiştir.[119] Luther'in başlatmış olduğu reform halk arasında bir farkındalık yaratmıştır.[120]

Reform'un yarattığı atmosfer sadece Hıristiyanlar üzerinde etkili olmamıştır. Özellikle birçok Yahudi bu bölünmeyi acılarının sona erdiğinin bir kanıtı olarak görmüştür. Reform hareketi ve kutsal yazıların irdelenmesi, Yahudiler arasında dünyanın sonunun yaklaştığına ve Mesih'in geleceğine dair bazı inançların uyanmasını neden olmuştur.[121] Reformun ilk dönemlerinde yayımlanmış kitapçıklardan birinde bir Yahudi şu ifadeleri kullanmıştır: "*Bu Papa'nın gücünün yıkılması olacaktır. Çünkü mucizevi olaylar yaşanıyor. Bu olmasa bile yine de Mesih'imizin geleceğini umuyoruz. Çünkü aranızda dolaşan tüm söylentilerin bir anlamı var.*"[122] 16. yüzyıl başlarında yazılan bir İbranice mektupta, Luther'in şehit Solomon Molko'nun intikamını alacağının umut edildiği belirtilmiştir. Mektubu yayımlayan S. D. Luzzatto şunları eklemiştir: "*Hiç şüphe yok ki o dönemdeki Yahudiler, Luther tarafından başlatılan hareketin, Yahudilerin yeniden yapılanması ya da eski haline dönmelerine sebep*

[117] Eco, *16.Yüzyıl Rönesans Çağı*, çev. Adnan Tonguç, 185.

[118] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 134-135.

[119] Eco, *16.Yüzyıl Rönesans Çağı*, çev. Adnan Tonguç, 185.

[120] Eco, *16.Yüzyıl Rönesans Çağı*, çev. Adnan Tonguç, 186.

[121] Carl Cohen," Martin Luther and His Jewish Contemporaries", *Jewish Social Studies* 25/3 (1963), 201; Daha geniş bilgi için bkz.: Abraham David, "The Lutheran Reformation in Sixteenth Century Jewish Historiopraphy", *Jewish Studies Quarterly* 10/2 (2003), 124-139.

[122] Cohen," Martin Luther and His Jewish Contemporaries", 202.

olacağı anlamına geldiğine inanıyorlardı." Franz Delitzsch'de Yahudiler arasında "*Şimdi, Batı Avrupa'nın iyiliği, bizim iyiliğimiz için bir adam doğuyor.*" ifadelerinin dolaştığından bahsetmiştir. Ayrıca Yahudilerin, Papa VII. Clement ve Luther arasındaki sürtüşmeleri de dikkatle izledikleri bilinmektedir. Luther'in Papa'ya ve prenslere karşı reform başlatacağını dahası "*...onların tanrılarına karşı çıkacak; intikam alacak...*" söylemlerinin Yahudiler arasında dile getirildiği bilgisi kaynaklarda yer almaktadır.[123]

Cenova Cumhuriyeti Başkanı Andrea Doria'nın şahsi doktoru olan Joseph ha-Kohen (1496-1575), Luther hakkında 1553 yılında şu ifadeleri kullanmıştır: "*Papa Leo tekrar endüljans temsilcilerini gönderdi ve temsilciler daha önce olduğu gibi Alman topraklarına geldiler. Almanlar; 'Nasıl böyle şeyler söyleyebilirsiniz ve Papa nasıl böyle şeyler yapabilir?' diye sorduklarında küstahça bir cevap alacaklardı. Ama bir keşiş vardı. Martinu, çalışkan ve akıllı bir adam ve onlara dedi ki, 'Hiç utanmıyor musunuz?'. Temsilci rahipler cevap vermediler. Ama çok öfkelendiler ve 1518 yılında onu aforoz ettiler. Martin öfkeden deliye dönmüştü. İsa'ya olan inancını koruyarak açtı ağzını yumdu gözünü. Papa'ya, onun fikirlerine ve iğrençliklerine karşı vaazlar verdi. Dinini kendi algıladığı şekilde ve Pavlus'un sözleriyle öğretti... ve onların (Hıristiyanların) günümüze kadar gelen iki farklı inanışı olmuş oldu.*"[124]

3.2. Augsburg Görüşmeleri

Luther, Katolik Kilisesi'ne karşı ilan ettiği *Doksan Beş Tez'den* sonra akademik-kilise çevrelerince üç yerde konuyla ilgili sorguya çekilmiştir.[125] Luther ilk olarak Papa X. Leo tarafından Roma'ya çağrılmıştır.[126] Ancak Luther, Katolik Kilisesi'nin sorgu süresince

[123] Cohen, "Martin Luther and His Jewish Contemporaries", 202.

[124] Cohen, "Martin Luther and His Jewish Contemporaries", 202.

[125] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 149.

[126] Tarr-Randell, *Luther and The German Reformation,* 29.

kendisine ne yapacaklarını tam olarak bilemediği için Roma'ya gitmeyi reddetmiştir. Kendisini kilise karşısında koruması için Seçmen Frederick'ten yardım talebinde bulunmuştur. Frederick kendisini desteklemeyi kabul etmiştir.[127]

Papa'nın o dönemlerde arasını bozmak istemediği bir isim olan Seçmen Frederick, Luther'in Roma değil, Alman topraklarında Augsburg'da sorgulanması yönündeki teklifte bulunmuş ve bu teklifi kabul edilmiştir.[128] 1518 yılında Kardinal Catejan'ın karşısına çıkan Luther'e, Papa'nın sabrının taştığı bilgisi verilmiştir. Birkaç gün süren bu soruşturma sırasında Luther'e geri adım atması için bazı tehditlerde bulunulmuştur.[129] Ancak Luther Kutsal Kitap'tan deliller getirerek Katolik Kilisesi'nin öğretilerinin yanlış olduğunu ve bu konuda haklılığını ifade ederek geri adım atmayacağını açık bir şekilde göstermiştir. İki tarafta birbirini ikna edemeden görüşme sonlanmıştır.[130]

3.3. Leipzing Tartışması

Kardinal Catejan'ın başarısızlıkla sonuçlanan görevinden sonra Katolik Kilisesi, Luther'i tehdit etmenin hiçbir işe yaramayacağı sonucuna varmıştır. Kilise, Luther'e karşı herhangi bir savunmada bulunamamıştır. Savunma bir yana Luther'in her geçen gün Almanya'da destekçileri çoğalmıştır. Papalık o dönem yüksek vergilerden dolayı halk arasında eskisi gibi destekçi bulamamıştır. Bundan dolayı Katolik Kilisesi durumun gidişatını değiştirmek için Luther'in meydan okumasını açık bir tartışma ortamında çürütmeye karar vermiştir.[131]

---

[127] Carter Lindberg, *Avrupa'da Reform Tarihi*, çev. Özgür Umut Hoşafçı (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2014), 80.

[128] Olgun, *Luther ve Reformu*, 51.

[129] Tarr-Randell, *Luther and The German Reformation*, 29.

[130] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 150-151.

[131] Tarr-Randell, *Luther and The German Reformation,* 29-30.

1519 yılının haziran ayında Almanya'nın Leipzing şehri Pleissenburg Kalesi'nde her iki tarafın hazır bulunduğu halka açık olan bir tartışma gerçekleştirilmiştir. Luther'in karşısında Almanya'nın en ünlü ilahiyatçısı Ingolstadt Üniversitesi'nde teoloji, mantık, coğrafya ve kilise hukuk dersleri veren aynı zamanda çalıştığı eğitim kurumunun rektör yardımcısı olan Johannes Eck bulunmuştur. Eck, Heilderberg, Köln ve Freiburg Üniversiteleri'nde de görev yapmış olmanın verdiği tecrübeyle taşra üniversitesinde görev yapan Luther karşısında tartışmanın kendi lehine sonuçlanacağını düşünmüştür.[132]

Tartışmada Eck, Luther'e herhangi bir şekilde açık kapı bırakmayacak şekilde görüşlerinin geçerliliğini açıkça reddetmiştir. Tetzel büyük oranda Thomas Aquinas'ın çalışmalarını merkeze alarak papanın gücünü ve üstünlüğünü temel argümanı haline getirmiştir. Luther'in tezlerini alaycı bir şekilde eleştiren Tetzel tüm Hıristiyanlara Papa'nın inanç ve kurtuluş noktasında en üstün otorite olduğu ve kesinlikle yanılmayacağının öğretilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Tetzel, Luther'in öne sürdüğü Kutsal Kitap tarafından temellendirilemeyen doktrinlerin hatalı olduğu yönündeki iddiasına sert bir şekilde karşılık vermiştir.[133] Tetzel Papalığın inanç meseleleriyle alakalı tüm ayinlerinin Kutsal Kitap'ta bulunmasalar bile tüm Hıristiyanlar için bağlayıcı olduğu yönünde görüş belirtmiştir. Tartışma sırasında Tetzel, Luther'e adıyla hitap etmemiş ancak açıkça ona atıfta bulunarak "*Bu tarz sapkınlıkları savunan her kim olursa olsun aforoz edilmelidir.*" Şeklinde bir uyarı da bulunmuştur. Kendisine tanınan süre içerisinde geri adım atmazsa çeşitli yaptırımlara maruz kalacağını bildirmiştir. Eck, rakibini 1415 yılında heretiklik ile suçlanan ve yakılarak

[132] Reston, *Martin Luther and His Reformation Under Siege,* 16*;* Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval,* çev. Rona Johnston Gordon, 152-153.

[133] Mansch-Peters, *Martin Luther The Life and Lessons*, 99-100.

cezalandırılan John Hus'un öğretilerini desteklemekle suçlamıştır.[134] Luther ise Eck'e karşı Katolik Kilisesi'nin yetkilerini aştığını ve hiçbir özel gücünün olmadığını ifade etmiştir. Luther suistimallerin düzeltilmesi yerine artık tamamen kiliseyi karşısına alma tavrını göstermiştir. Eck ise Luther'e "*Hus ile aynı görüşleri paylaşma noktasında Luther Çek teoloğun ana fikirlerine katıldığını itiraf etmiştir*." Sözleriyle karşılık vermiştir.[135] Tartışmada Luther başarılı olamamıştır. Genel görüşe göre tartışma büyük ölçüde Eck'in lehine sonuçlanmıştır. Ancak Eck, Roma'ya giderek Luther'in görüşlerinin en kısa sürede sonlandırılması gerektiğini bildirmiştir.[136]

3.4. Aforoz Edilmesi

V. Charles'ın 1519 yılının temmuz ayında imparator seçilmesi; Luther'in en büyük koruyucusu ve Katolik Kilisesi'nin seçilmesini istediği Seçmen Frederick'in siyasal ortamda imajını zedelemiştir. Kilise bu ortamda Luther'e karşı adım atmasını engelleyecek herhangi bir gücün olmadığını görmüştür.[137] 15 Haziran 1520 tarihinde kilise tarafından "Exsurge Domine Bullası" yani "Hıristiyanlıktan Dışlanma Tehdit Belgesi" ilan edilmiştir. Fermanın ilk sözlerinde "*Diril Tanrım ve davana sahip çık... Bir yabandomuzu bağını mahvediyor...*" ifadelerine yer verilmiştir.[138] Papalık, Luther'in yazılarında ve vaazlarında yapmış olduğu kırk bir hatalı noktayı geri almasını talep etmiştir. Kilise, Luther'e bu süreçte altmış günlük bir süre vermiştir. Ona eğer sözlerini geri almazsa kilise tarafından aforoz edileceği hatta ateşe atılarak

[134] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 151; Peggy Saari-Aaron Saari (ed.), *Renaissance & Reformation: Almanac* (United States of America: Thomson Learning, 2002), 202.

[135] Tarr-Randell, *Luther and The German Reformation,* 30.

[136] Reston, *Martin Luther and His Reformation Under Siege,* 16.

[137] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 158.

[138] Eco, *16.Yüzyıl Rönesans Çağı*, çev. Adnan Tonguç, 187.

yakılacağı bildirilmiştir.[139] Luther'in bu karar karşısındaki tepkisi Wittenberg'de kamu önünde kilisenin fermanını yakmak olmuştur.[140]

3.5. Vorms Diyeti

Saksonya Seçim Mahkemesinin tüm kaynakları konunun Roma'ya havale edilmesinden ziyade Luther'in davasının Alman İmparatoru tarafından görülmesini istemiştir. Bu amaçla İmparator V. Charles 1520 yılının Kasım ayında fermanın ön görmüş olduğu altmış günlük sürenin bitiminden önce bir duruşma yapmayı teklif etmiştir. Ancak bu teklif ertesi ay papalık temsilcisinin itiraz etmesi üzerine gerçekleştirilememiştir.[141]

Papalık makamı, V. Charles'ı Luther'i kontrol altında tutmaya çağırmıştır. Papalık burada iki noktada Luther'e göre avantajlı konumda bulunmuştur. İlki Luther'i destekleyen Seçmen Frederick tüm Alman yöneticileri gibi V. Charles'ın emirlerine itaat etmek zorundadır. İkincisi V. Charles kilisenin çıkarlarını korumaya kararlı Katolik bir hükümdar olarak bilinmektedir.[142] Papalık temsilcisi Girolamo Aleandro ise kendince küstah olarak tanımladığı Luther'i yok etmeye kararlı bir kişidir. Papalığın talimatıyla Seçmen Frederick'in yanına giderek ondan Luther'in cezalandırılması için teslim edilmesini ve kitaplarının yakılmasını istemiştir.[143]

---

[139] Reston, *Martin Luther and His Reformation Under Siege,* 17-18.

[140] G. R. Elton, *Reformasyon Avrupası 1517-1559*, çev. Aziz Yardımlı (İstanbul: İdea Yayınları, 2012), 18.

[141] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 159; Tarr-Randell, *Luther and The German Reformation*, 31.

[142] Tarr-Randell, *Luther and The German Reformation*, 31.

[143] Reston, *Martin Luther and His Reformation Under Siege,* 21; Mansch-Peters, *Martin Luther The Life and Lessons*, 107. (Yahudi olduğu iddia edilen Girolamo Aleandro 1480 yılında Venedik'te doğmuştur. Kariyerine Sorbonne'de Sanat Fakültesi üyesi olarak başlamış ve rektör olarak seçilmiştir. Daha sonra Roma'ya taşınmış ve Liegé Piskoposunun sekreterliğini yürütmüştür. Kendisi X. Leo'nun önemli yakın arkadaşlarından olmuştur. 1519 yılında kurulan ilk Vatikan Kütüphanesi Palatine'de kütüphaneci olarak görev yapmıştır. Exsurge Domine'nin

V. Charles, Luther'i 1521'de Worms'daki imparatorluk diyetinden önce çağırarak geri adım atmasını talep etmiştir. Luther, 17-18 Nisan 1521'de Worms Meclisi'ne çıkarılarak imparator, onun altı kardeşi, altı prens, dört kont ve yedi yabancı elçiden oluşan bir jüri karşısında Aleandro tarafından sorguya çekilmiştir.[144] Luther'in yazıları ilk olarak kendisinin önüne getirilmiş ve bu yazıların kendisine ait olup olmadığı sorulmuştur. Luther yazıların kendisine ait olduğunu onaylamıştır. Daha sonra görüşlerinden vazgeçmeye hazır olup olmadığı sorusu yöneltilmiştir. Bunun üzerine Luther düşünmek için bir gün daha süre istemiştir. 18 Nisan 1521'de Luther'in kendisine yöneltilen soruya vereceği cevap Avrupa tarihinin önemli kırılma noktalarından birini oluşturmuştur. Ancak Luther, "*İşte Buradayım. Başka türlüsünü yapamam. Vicdanım Tanrı'nın sözünü esiridir.*" sözleriyle karşılık vermiştir.[145]

Luther'e karşı imparatorluğun verdiği ferman 8 Mayıs'ta çıkarılmış ancak 24 Mayıs'ta halka duyurulmuştur. Ferman'da, Luther inatçı, bölücü ve apaçık bir kâfir olarak gösterilmiştir. Luther artık fiili olarak illegal bir insan olmuştur. Ferman net bir şekilde kimsenin Luther'i desteklememesini, ona yardım etmemesini ve tutuklanıp imparatorluğa teslim edilmesini belirtmiştir. Bunlara ek olarak Luther'in kitaplarını okumak, basmak, almak veya satmak yasaklanmıştır. Luther, fermanı adaletsiz ve Hıristiyanlığa aykırı olduğu gerekçesiyle kınamıştır.[146] Görüşmelerin başarısız geçmesi nedeniyle Luther, 26 Nisan'da Worms'tan

---

hazırlanmasına yardım etmiştir. Protestan hareketine karşı çıkmıştır. 1542 yılından ölene kadar önce piskopos daha sonra kardinal olarak görev yapmıştır.)

[144] Jonathan W. Zophy, *Ateş ve Su Üzerinde Dans Rönesans ve Reform Avrupası'nın Kısa Tarihi*, çev. Bengisu Karakurt (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019), 236; Olgun, *Luther ve Reformu*, 61.

[145] R. Po-chia Hsia (ed.), *A Companian to The Reformation World* (United States of America: Blackwell Publishing, 2004), 46; Helen L. Parish, *A Short History of The Reformation* (London & New York: I. B. TAURIS, 2018), 37.

[146] Schofield, *A Concise History of His Life & Works*, 48; R. Po-chia Hsia (ed.), *A Companian to The Reformation World*, 46.

ayrılmıştır.[147] Daimî destekçisi Seçmen Frederick, Luther'i planlı bir girişimle yılın geri kalan dönemine kadar saklandığı Wartburg'a gitmesini sağlamıştır.[148] Burada tanınmaması için kendisine keşiş cübbesini çıkarması, şövalye kıyafeti giymesi, saçını ve sakalını uzatması istenmiştir. Ayrıca kendisine Şövalye George adı verilmiştir.[149] Altı ay sonra gizli bir şekilde Wittenberg'e döndüğü zaman arkadaşları onu ilk etapta tanıyamamış ve Luther'i binici paltosunun içinde ağzının ve yanaklarının üzerinde kalın sakalları olan bir asilzadeye benzetmişlerdir.[150]

3.6. Protestanlığın Kurumsallaşma Süreci

1524 ve 1525 yılları arasında patlak veren Köylü Savaşları, 1789 yılındaki Fransız Devrimi'ne kadar Avrupa'daki en büyük ayaklanma olarak tarihe geçmiştir. Bu iç isyanın çıkmasındaki en temel sebep sınıflar arası ekonomik eşitsizliktir. Ayrıca Reform'un yarattığı etkili sözler toplumu harekete geçirmiştir. Bu ayaklanma sonucu binlerce kişi ölürken sonuçta çok az değişiklik getirmiştir. İlginç bir şekilde Almanların liderliğini üstlenen ve onlara ilham kaynağı olan Luther, ayaklanmalarda halka sırtını dönmüş ve onlara karşı yönetimin yanında yer almıştır.[151] Köylü isyanlarının bastırılmasından sonra Almanya'daki Katolik varlığı güçlü olsa da ülkenin yarısı reforma desteğini sürdürmüştür. Protestanlığın resmiyet kazanmasına kadar ki süreçte bu akım Almanya ile sınırlı kalmamıştır. İngiltere, İskoçya, Fransa ve hızlı bir şekilde Avrupa'nın kuzeyine kadar yayılarak bu bölgelerde kalıcı hale gelmiştir.[152] Kutsal

[147] Reston, *Martin Luther and His Reformation Under Siege,* 48.

[148] C. Scott Dixon, *The Reformation Germany* (United Kingdom: Blackwell Publishing, 2002), 33.

[149] Reston, *Martin Luther and His Reformation Under Siege,* 53.

[150] Roper, *Renegade and Prophet*, 195.

[151] Mansch-Peters, *Martin Luther The Life and Lessons*, 170.

[152] Ahmet Hikmet Eroğlu, "Hıristiyanlık", *Dinler Tarihi El Kitabı*, ed. Baki Adam (Ankara: Grafiker Yayınları, 2015), 191; Mansch- Peters, *Martin Luther The Life and Lessons*, 171.

Roma İmparatorluğu'nda cereyan eden bu istikrarsız atmosfer hiç şüphesiz Reform hareketinin ilerleyişine katkıda bulunmuştur. Ayrıca Doğu Avrupa'daki Osmanlı askerlerinin Almanlar ile giriştiği savaş, Kutsal Roma İmparatoru V. Charles'ın, Almanya'daki reformu yavaşlatmasını engellemiştir. Dolayısıyla 1526 senesindeki askeri ve siyasi olaylar, Reform'un Avrupa kıtasında yayılmasında çok önemli bir pay sahibidir. 1526 yılının haziran aylarının sonlarına doğru Kutsal Roma İmparatorluğunun yetkilileri Speyer'de bir araya gelerek hem Osmanlı Devleti'nin savaş stratejisine karşı nasıl bir yol izleyeceklerini hem de reformun ülke içindeki durumu konuşmak için bir yol haritası oluşturmuştur. Luther bu dönemde boş durmamış her ortamda davasını savunacak yazılar yazmaya ve bunları yayımlamaya devam etmiştir.[153] 1529 yılında tüm Almanların Katolik inanca dönmeleri çağrısında bulunulmuştur. Bundan böyle Kutsal Roma İmparatorluğu'nda reform yanlısı fikirlere destek ve izin verilmeyecektir. Ancak bazı reformistler bu yeni politikayı protesto etmiştir. İtirazlar sonucu oluşan protestolar sebebiyle reform yanlısı tavır alanlar "Protestan" olarak isimlendirilmiştir.[154]

1530 yılına gelindiğinde Augsburg'da bir başka toplantı tertiplenmiştir. Bu dönemde Katolikler ve Protestanlar arasındaki ayrışma belirgin bir hale gelmiştir. İmparator V. Charles reformcuları dizginlemek ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nda tekrardan Katolik inancın tesis edilmesi için yeni adımlar atılması gerektiğine karar vermiştir. Luther gerçekleştirilen toplantılardan kendi lehlerine herhangi bir olumlu sonuç çıkmayacağını düşünmüştür. Protestanlardan inançları hakkında bir beyan sunulması istenilmiştir. Luther bu dönemde bir kanun kaçağı olduğu için Sakson kalesinde saklanmış ve Augsburg'a gitmemiştir. Yerine kendisinin çok yakın arkadaşlarından olan Philip Melancthon (1497-1560) gitmiştir. Melanchton'un inanç bildirisi beklenildiği gibi sert ve radikal söylemleri içerisinde

[153] Saari-Saari (ed.), *Renaissance & Reformation*, 216- 217.

[154] Güney Tümer-Abdurrahman Küçük (ed.), *Dinler Tarihi* (Ankara: Ocak Yayınları, 1993), 272; Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval,* çev. Rona Johnston Gordon, 385; Saari-Saari (ed.), *Renaissance & Reformation,* 218.

barındırmamıştır.[155] Çok kısa bir zaman içerisinde "Augustin Mezhep Metni" olarak bilinecek bildirge hazırlanmıştır. Bunun çekişmelerden uzak bir dille hazırlanmış inanç ve öğreti metni olduğu bilinmektedir. Metinde eski kilise gelenekleri de yer almış ve Luther dönemine kadar meydana gelmiş kilise karşıtı meseleler ön plana çıkarılmıştır. Rahip evlilikleri, ayin kurbanı ve ruhban sınıfına bakış açısı ele alınmıştır. "Confessio Augustana" olarak bilinen metin genelde dünyada özelde ise Almanya'da Lutherciliğin Magna Charta'sı gibi önemli bir yere sahip olmuştur.[156]

Augsburg Diyeti, Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki dini krizi çözmek amacıyla tertiplenmiş olsa da çözüm bir yana meseleyi daha çıkmaz bir hale sokmuştur.[157] V. Charles'in görüşme sonrası Worms'daki kararların uygulanmasına karar vermesi bu noktada etkili olmuştur. Alınan karara göre Reformasyon hareketi kesin bir şekilde bitirilmelidir. Her reform yanlısı protestonun barışçıl olsa bile ülke genelinde yasaklanması ve bunların birer şiddet eylemleri olarak tanımlanmasına karar verilmiştir.[158] Tüm bu yaşanan gelişmelerden sonra öfkeli Protestan grup askeri ittifakların desteğiyle İmparatora karşı direniş gösterebileceklerine inanmışlardır. Bu konuda liderliği ise Hesse Prensi Philip üstlenmiştir. Luther'e yakın olanlar istense de istenmese de iki taraf arasında çatışmanın kaçınılmaz olacağını düşünmüşlerdir. Bu konuda Luther'i ikna etmeye çalışmışlardır. Luther ise hiçbir durumda şiddete başvurulmaması gerektiğini savunmuştur. Ancak Protestan çoğunluk tarafından onun bu görüşü paylaşılmamıştır. 1530 yılının sonlarına doğru Almanya'nın Schmalkalden kasabasında toplanılarak Katolik güçlere karşı "Smalkalden Birliği" kurulmuştur. Hesse Prensi Philip ve beraberindeki yedi prensin vardığı anlaşmaya göre Protestan şehirlerine herhangi bir saldırı

[155] Saari-Saari (ed.), *Renaissance & Reformation*, 220.

[156] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 399.

[157] Saari-Saari (ed.), *Renaissance & Reformation*, 221.

[158] Schütte, *Reformasyon*, çev. Arif Ünal, 81.

olması durumunda birliğin diğer üyeleri o bölgeye yardım gönderecektir. Büyük ve önemli bir şehir olan Nürnberg ve Branderberg, Ansbach gibi şehirler bu birliğe katılmayı reddetmiştir.[159]

1532 yılının yaz aylarına gelindiğinde birlik o kadar güçlü bir hale gelmiştir ki V. Charles süresiz bir ateşkesi kabul etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine Prens Philip, 1534 yılında Württemberg'deki imparatorluk birliklerine saldırarak büyük bir zafer elde etmiştir. Kuzey Almanya'da yer alan ve Katolik inanca bağlı Saksonya'nın bir bölümü dâhil olmak üzere Almanya'daki birçok prenslik ve beraberindeki yönetim Protestanlara geçmiştir. 1544 senesinde bir başka Speyer Diyeti'nde V. Charles iki taraf arasındaki tüm dini sorunların halledileceğine ve Alman Kilise Konseyinde Lutheranlara da yer verileceği sözünü vermiştir. Ardından 1545'te Regensburg'de bir başka toplantı tertiplenmiştir. Ancak her iki tarafta anlaşmak bir yana çekişmelerini daha da artırmıştır.[160]

1555 senesinde her iki taraf arasında Augsburg Barış Antlaşması ile Almanya'daki üç yüzden fazla prensliğin her birinin yerel hükümdarın dinini benimseyeceği ve Almanya'nın yarısında fazlasının Luther taraftarlarına bırakılacağının belirtildiği nihai karara ulaşılmıştır.[161]

[159] Saari-Saari (ed.), *Renaissance & Reformation*, 221.

[160] Saari-Saari (ed.), *Renaissance & Reformation*, 223.

[161] Saari-Saari (ed.), *Renaissance & Reformation*, 226.

I. BÖLÜM

ORTA ÇAĞ AVRUPASI'NDA YAHUDİ-HIRİSTİYAN İLİŞKİLERİ VE POLEMİKLER (11-16. YÜZYILLAR ARASI)

1. Orta Çağ Avrupa Döneminde Yahudi-Hıristiyan İlişkileri

Orta Çağ döneminde Avrupa'da Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki ilişkilerin erken dönemlerde normal seyrinde devam ettiği bilinmektedir. Ancak 11. ve 12. yüzyılda meydana gelen çeşitli olaylar nedeniyle bu durum değişmiştir. 1179 yılındaki I. Lateran Konsili ve 1215 yılındaki IV. Lateran Konsili her iki grup arasındaki ilişkilerin seyrini değiştirdiği için bir milat olarak kabul edilmiştir.[162] Bu dönemde Yahudilerin sosyal ve ekonomik entegrasyonunu sınırlayıcı bazı kararlar alınmıştır. Ayrıca 11. yüzyıl itibariyle Avrupa'daki ticari büyüme de ilişkilerin gidişatını etkilemiştir. Artan arz nedeniyle bu dönemde birçok ekonomik yenilik ortaya çıkmıştır. İlk olarak İtalya'da ortaya çıkan ve satılan malların bedellerinin bir süre sonra ödenmesi şeklinde hayata geçirilen kredi çatışmanın en önemli nedeni olmuştur. Ancak Hıristiyanlar ilk etapta Katolik Kilisesi'nin dinsel gerekçelerle yasakladığı kredi işlerinde yer almamıştır. Yahudilerin kredi işlemlerindeki aktif rolleri özellikle 13. yüzyıla gelindiğinde Hıristiyanlar arasında büyük bir sorun olarak görülmüştür. Hıristiyan bankerlerin Yahudilerle olan rekabetlerinin giderek artması ekonomik ilişkilerin kaderini değiştirmiştir.[163]

1.1. Sosyal Açıdan Yahudi-Hıristiyan İlişkileri

Avrupa'da 11. yüzyıldan itibaren kilisenin Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki sosyal ilişkilerden rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.[164] Bunun bir neticesi olarak 12. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın bazı yerlerinde Yahudilerin kendilerinin toplum içerisinde tanınmalarını sağlayan

[162] Ahmet Hikmet Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler (*Ankara: Berikan Kitapevi, 2013), 51.

[163] Muammer Gül, *Orta Çağ Avrupa Tarihi* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2014), 156- 161.

[164] Mark Cohen, *The Jews in The Middle Ages* (United States of America: Princeton University Press, 1994), 129.

ayırt edici işaretler takmaları uygulamaya sokulmuştur. IV. Lateran Konsili ile birlikte bu uygulamalar resmiyet kazanmıştır.[165] 1215 yılında gerçekleştirilen IV. Lateran Konsili'nde Papa III. Innocent'ın emriyle Yahudiler, Hıristiyanlarla sosyalleştikleri gerekçesiyle "utanç sembolü" olarak nitelendirilen rozetler takmaya mecbur bırakılmıştır. Bu rozetlerin rengi ülkeden ülkeye farklılıklar taşımaktadır. Genellikle kalp üzerine takılan bu bez parçaları sarı renkte olmakla birlikte şekil olarak yüzük, tekerlek veya üst üstte tabletler şeklindedir. Ayrıca bu işaretin Davud yıldızı şeklinde olduğu bilgisi kaynaklarda yer almaktadır. Macaristan ve Polonya'da 1279 senesinde kullanılan utanç sembolünün renginin kırmızı olduğu bilinmektedir.[166] Dolayısıyla bu utanç sembolleri bölgeden bölgeye farklılıklar göstermiş olsa da hedeflediği amaç ortak olmuştur.

IV. Lateran Konsili'nin aldığı kararların ardından Narbonne'deki başpiskoposlar, Yahudilerin kendilerinin tanınmasını sağlayan rozetler takmasını istemiştir. Narbonne'deki başpiskoposların bu kararı almasına neden olarak gerekçe Yahudilerin kimliklerini gizleyerek Hıristiyan fahişelerle yol kenarlarında günah işlemeleridir.[167] İngiltere'de 1217 yılında Yahudilerin ayırt edilmelerini sağlamak için iki tabletli rozet takmaları emredilmiştir. 1228'de Aragonian'da Yahudilerden tekerlek şeklinde bir rozet takmaları istenmiştir. Yarım yüzyıl sonra Alman topraklarında; önce Breslau (1266) ardından Viyana (1267), Nürnberg (1290) ve Erfurt'ta (1389) Yahudilerin *pileus cornutus* olarak isimlendirilen sivri uçlu şapka takması

[165] Umberto Eco, *Orta Çağ Şatolar, Tüccarlar*, Şairler, çev. Leyla Tonguç Basmacı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 262.

[166] Bülent Şenay, "Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Antisemitizm-Oryantalizm İlişkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* Dergisi 11/2 (2002), 126.

[167] Norman Roth, "Bishops and Jews in the Middle Ages", *The Catholic Historical Review* 80/1 (Jan. 1994), 6.

istenilmiştir.[168] 1942 yılında "Orta Çağ Yahudi Şapkaları" hakkında bir makale yazan Rafael Straus'un verdiği bilgilere göre Breslau (1266) ve Viyana (1267) gibi şehirlerdeki konsey kararnameleri, Yahudilerin zorunlu şapka takma uygulamasını terk etmesinden dolayı pek çok şikâyetle doludur.[169] Bu bağlamda Yahudilerin uygulamaya karşı direniş gösterdikleri anlaşılmaktadır. 1393 yılında Aragon Kralı I. Joan din değiştirmiş Yahudilerin, Yahudilerle birlikte yemesini, içmesini ve beraber yaşamasını yasaklanmıştır. Ayrıca Yahudilerin herkes tarafından ayırt edilmesi için daha dikkat çekici rozetler ve şapkalar giyilmesi zorunluluğu getirilmiştir.[170] Benzer şekilde 1420 yılından itibaren Venedik'teki Yahudilerin ayırt edilebilmelerini sağlamak adına sarı renkte bir şapka takma zorunluluğu getirilmiştir.[171]

Yahudilerin sosyal alanlardaki faaliyetlerini kısıtlayıcı başkaca tedbirlerde alınmıştır. Örneğin, 1442 yılında IV. Eugene'nin emriyle Yahudilerin sinagog inşa etmeleri, mahkemelerde Hıristiyanlar aleyhine şahitlik yapmaları ve kamuda görev almaları yasaklanmıştır. Bundan başka 1491 yılında Ravenna'daki Yahudiler sınır dışı edilmiş ve sinagoglar yıktırılmıştır.[172] 1519 yılında Regensburg'ta da benzer olaylar yaşanmıştır. Yahudilerin şehirden sınır dışı edilmesine yönelik emrin ardından sinagogları kısa zaman içerisinde boşaltmaları istenmiştir. Ardından Hıristiyan kalabalık tarafından sinagog yıkılmıştır. Hatta bazı Hıristiyanlar, Yahudi mezarlarını yok etmek, mezar taşlarını ganimet

[168] Naomi Lubrich, "The Wandering Hat: Iterations of The Medieval Jewish Pointed Cap", *Jewish History* 29-3/4 (December 2015), 226.

[169] Lubrich, "The Wandering Hat: Iterations of The Medieval Jewish Pointed Cap", 230.

[170] David Nirenberg," Conversion, Sex, and Segregation: Jews and Christians in Medieval Spain", *The American Historical Review* 107/4 (October 2002), 1079.

[171] Jacques Attali, *Yahudiler, Dünya ve Para Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi* çev. Berna Günen, (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2021), 184.

[172] Attali, *Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*, çev. Berna Günen, 185.

olarak almak ve bazı ölüleri parçalamak için birlikte hareket etmiştir. Ayrıca Yahudilerin yaşadıkları evlere de çeşitli zararlar verilmiştir.[173] Toulouse'deki Yahudilere her sene Paskalya'dan önceki cuma günü Yahudi cemaatinden bir kişinin halk önünde piskopos tarafından tokatlanmak için katedrale gitme zorunluluğu getirilmiştir. Beziehers'te ise kutsal haftada bölge sakinlerine Yahudi evlerini taşlama hakkı verilmiştir.[174]

1598 yıllarında İtalya'nın Modenese şehrinde Yahudiler birtakım gerekçelerle engizisyon mahkemesince yargılanmıştır. Yahudilerin mahkeme tarafınca soruşturulmalarına sebep olan suçlar arasında Hıristiyan hizmetçi istihdam etme, Hıristiyan dinine küfretme, vaftiz olmuş bir Yahudi'yi kararından caydırma, yasaklanmış kitaplara sahip olma, Hıristiyanlarla arkadaşlık kurma, birlikte yemek yeme, Hıristiyanlarla cinsel ilişki kurmak, dini makamların işlerini engellemek, Hıristiyan sakramentlerini suistimal etmek, izinsiz sinagog inşa etmek, Hıristiyan törenlerini rahatsız edici davranışlarda bulunmak ve Hıristiyanların mezarlarını kazmak gibi gerekçeler yer almıştır.[175] Modenese'deki Yahudilerin suçlandıkları konular üzerine bir ferman çıkarılmıştır. Bu fermana göre Hıristiyanların, Yahudi düğünlerine, bayram yemeklerine, sünnet ve dini törenlerine katılmaları yasaklanmıştır. Bununla birlikte Yahudilerin, Hıristiyan dinine ait objeleri almaları da yasaklar listesi içerisinde bulunmaktadır. Bunun temel sebebi Yahudilerin, bu objeler üzerinde uygunsuz davranışlarda bulunduklarına dair çeşitli iddialardır. Hıristiyan makamlar Yahudilerin sosyal hayatını olabildiğince kısıtlamak adına bahsi geçen suçlamaları uygularken yakaladıkları Yahudileri dini makamlara şikâyet etmelerini istemiştir. Hıristiyan halkı teşvik etmek için uygulanan para cezasının dörtte birinin verileceği

[173] Allyson F. Creasman, "The Virgin Mary Against The Jews: Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg, 1519-25", *The Sixteenth Century Journal* 33/4 (Winter, 2002), 965-966.

[174] Er, *Martin Luther Dönemi ve Öncesi Hıristiyan Dünyasında Türk ve İslam Algısı,* 152.

[175] Katherine Aron Beller, "Disciplining Jews: The Papal Inquisition of Modena, 1598-1630", *The Sixteenth Century Journal* 41/3 (Fall 2010), 720.

bildirilmiştir. Söz konusu ferman o dönem hem kiliselere hem de sinagoglara asılmıştır.[176] IV. Lateran Konsili'nde alınan bir başka karar din dışı evliliklerin yasaklanması olmuştur. Getirilen bu yasağın önceden Hıristiyan-Roma Yahudiler hukukunda yer aldığı bilinmektedir.[177] Yahudilerin ayırt edici işaretler takmalarına yönelik alınan kararın gerekçelerinden biri söz konusu durumla ilgilidir.[178] Ayrıca IV. Lateran Konsili'nden bu yana kilise ve laik otoriteler çoğu kez cinsel birleşme tehlikesini, Hıristiyanların ve Yahudilerin yerleşim yerlerinin ayrı tutulması için meşru bir sebep olarak görmüştür.[179]

IV. Lateran Konsili'nin almış olduğu kararın etkilerinin görüldüğü önemli yerlerden biri Venedik olmuştur. 19 Temmuz 1424 tarihinde Katolik Kilise'nin Hıristiyanlar ve Yahudiler arasındaki cinsel ilişkilere yönelik geleneksel olumsuz tutumuna uygun olarak Quarantia olarak bilinen Eski Venedik Cumhuriyeti'nin en yüksek anayasal organında oy birliğiyle Yahudi erkeklerle Hıristiyan kadınlar arasındaki cinsel ilişki yasaklanmıştır.[180] Yahudilere verilecek cezanın miktarı Hıristiyan kadınların statüsüne göre değişmiştir.[181] 11 Nisan 1443 yılına ait Senato mevzuatının başlangıcında Yahudilerin, Venedik'teki ikametlerinin 15 günle sınırlandırıldığı ve Hıristiyanlar tarafından tanınmaları için sarı bir işaret taşımaları kararı alınmıştır. Yahudilerin karara tepki gösterdiği kaynaklarda yer almaktadır. Hatta Yahudi erkeklerin Hıristiyan kadınlarla ilişki kurmaya devam ettiği iddia edilmiştir. Ancak karar uyarınca sarı rozeti açıkça göğsüne takmayan bir Yahudi istisna veya muafiyet olmaksızın

[176] Beller, "The Papal Inquisition of Modena", 720.

[177] Cohen, *The Jews in The Middle Ages*, 129.

[178] Roth, "Bishops and Jews in the Middle Ages", 6.

[179] Nirenberg, "Jews and Christians in Medieval Spain", 1080-1081.

[180] Benjamin Ravid, "The Legal Status of The Jews in Venice to 1509", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 54 (1987), 185.

[181] Ravid, "The Legal Status of The Jews in Venice to 1509", 185.

öngörülen cezaya maruz kalacaktır. Ayrıca hiçbir Yahudi'nin enstrüman çalma, şarkı söyleme, dans vb. hizmetler için eğitim veren bir okulu işletmemesi kararı alınmıştır. Resmi otoritelerce daha sonra alınan bir karar göre Yahudilerin, Hıristiyan kadınlarla herhangi bir ilişkisinin açığa çıkması durumunda önceki ceza %620'lik bir artışla 500 Liret'ten 500 Duka; bir yıl hapis cezası iki yıla çıkarılmıştır.[182] Altı hafta kadar sonra Senato, Yahudi erkeklerin, Hıristiyanlar tarafından tanınması için bir işaret takması gerektiği yönünde karar aldıklarını ancak Yahudi kadınlar hakkında hiçbir şey söylenilmediğini belirtmiştir. Bu nedenle 25 Mayıs 1443 tarihinde kabul edilen bir Senato yasasıyla Hıristiyan erkeklerin kendileriyle bir birliktelik kurmamaları ve Yahudi olacak bir çocuğu da doğurmamaları adına Yahudi kadınlarının da tanınabilir olması gerektiği kararı alınmıştır. Onların da Yahudi erkekler gibi işaret taşıması emredilmiştir. "Yahudi olacak bir çocuğu doğurmamaları" ifadesi ise geleneksel Yahudilikte önemli bir yere sahip olan "Annesi Yahudi olan çocuk Yahudi'dir." düşüncesinin kabulü değil daha ziyade çocuğu Hıristiyan erkekten çok Yahudi kadının büyüteceğinden ötürüdür.[183]

Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki sosyal ilişkilere yönelik çeşitli sınırlamaların da yer aldığı 13. yüzyıla ait en önemli hukuk metni "Las Siete Partidas" olarak bilinmektedir.[184] "Yedi Bölüm- Yasa Kitabı" olarak bilinen Las Siete Partidas, Kastilya Kralı X. Alfonso (1252-1284) önderliğinde hazırlanmıştır. İspanyolca yazılmış olan bu yasa metni, anayasa hukuku, medeni hukuk, ticaret hukuku ve ceza hukuku gibi çeşitli konuları içermektedir.[185] Eski ismiyle *Libro de las Leyes* (Kanunlar Kitabı) olarak bilinen Las Siete Partidas hazırlanmasında Kral X. Alfonso'nun etkisi tartışma konusu olmuştur. Bazı araştırmacılara göre Partidas, Kral X.

[182] Ravid, "The Legal Status of The Jews in Venice to 1509", 186.

[183] Ravid, "The Legal Status of The Jews in Venice to 1509", 187.

[184] Cohen, *The Jews in The Middle Ages*, 130.

[185] Emrullah Kaleli, "Orta Çağ Avrupası'nda Yahudilerin Genel Durumu ve Las Siete Partidas (1265) Göre Yasal Statüleri", Turkish *Studies Historical Analysis* 14/3 (2019), 584.

Alfonso tarafından yazılmıştır. Bazıları yasa metninin hukukçular tarafından hazırlandığı görüşünü dile getirmiştir.[186] Partidas'ın hazırlanması 1256-1265 yılları arasında gerçekleşmiştir.[187] Bununla birlikte Las Siete Partidas'ta yer alan yasaların uygulanması 1348 yılına denk gelmektedir.[188]

Partidas'ın yedinci bölümünün yirmi dördüncü başlığı İspanya'da bulunan Yahudiler hakkındadır. Hemen ardından Mağribiler ile ilgili birtakım hükümlerin yer aldığı başlık gelmektedir. Aynı bölümün yirmi üçüncü başlığında büyücüler, falcılar ve kahinler hakkında yasa maddeleri bulunurken, yirmi altıncı başlıkta heretiklerin hukuki durumları ele alınmıştır. Dolayısıyla Yahudiler ve Mağribiler; büyücüler, kahinler, falcılar ve heretikler gibi toplumda olumsuz imaja sahip grupların bulunduğu başlıkların arasında yer almıştır. Partidas'ta, Yahudilerin hukuki statüleri ile ilgili toplam 11 yasa maddesi bulunmaktadır. Bu maddelerin içeriği Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki ilişkilerin şeklini belirlemeye ve sınırlandırmaya yöneliktir. Bazı çevrelerce Las Siete Partidas'ta Yahudilerle ilgili birtakım hükümlerin yer almış olması Kral X. Alfonso'nun "hoşgörülü" olduğunu göstermektedir. Dahası onun Yahudilere sempati duyduğu düşünülmüştür. Bunu düşündüren önemli noktalardan biri otuz iki yıllık hükümdarlığı döneminde Kral X. Alfonso'nun sarayında Yahudilerin mali ve idari işlerde etkili olmalarıdır. Ancak Las Siete Partidas, Yahudilerle alakalı olumlu ifadeleri barındırmış olsa da Yahudilerin, Hıristiyanlar arasında azınlık bir topluluk olduğu ve Hıristiyanların Yahudilerden üstünlüğü her defasında dile getirilmiştir.[189] Las Siete Partidas'ta yer alan Yahudilerle ilgili 11 yasa maddesinden ilki "*Yahudi kelimesinin Anlamı ve Bu Kelimenin*

[186] Kaleli, "Orta Çağ Avrupası'nda Yahudilerin Genel Durumu", 584.

[187] Max Radin-Madaline W. Nichols, "Las Siete Partidas", *California Law Review* 20/3 (Mar., 1932), 260.

[188] Jacob Rader Marcus-Marc Saperstein, *The Jews in Christian Europe A Source Book 315-1791* (United States of America: Hebrew Union College Press,), 140.

[189] Kaleli, "Orta Çağ Avrupası'nda Yahudilerin Genel Durumu", 584.

Nereden Geldiği" ile ilgilidir. Bununla ilgili olarak "*Musa yasalarına inanan, ona bağlılık gösteren ve sünnet olmanın yanında dinin emrettiği kuralları yerine getiren kimseye Yahudi denir. Bu isim, diğerlerinden daha soylu ve daha güçlü olan Yahuda kabilesinden türemiştir. Yahudilerin kralları her zaman bu kabile içerisinden seçilmiştir. Çünkü bu kabileye mensup olanlar savaş anında ilk yaraları alan fazlasıyla cesur kimselerdi. Her ne kadar onlar İsa'ya inanmasalar da kilisenin, imparatorların, kralların ve prenslerin Hıristiyanların kendi aralarında yaşamasına izin verdiği bir halktır. Böylelikle onlar her zaman gözetimde tutulmakta ve İsa'yı çarmıha gerenlerin torunları oldukları hakikati her daim zihinlerde canlı kalmaktaydı*." ifadeleri yer almaktadır.[190]

İkinci yasa maddesinin başlığı "*Yahudilerin Hıristiyanlar Arasında Yaşamlarını Nasıl Geçirmesi Gerektiği; Dinimize Göre Yapmamaları Gerekenler, Yönetmeliklere Aykırı Hareket Edenlere Verilecek Cezalar*" şeklindedir. Yasa maddesinin girişinde "*Yahudiler, Hıristiyanlar arasında sakin ve düzeni bozmadan, kendi dini ayinlerini yerine getirerek, İsa'ya ve O'na inananlara karşı kötü konuşmadan hayatlarını geçirmelidir.*" ifadesi bulunmaktadır. Bu yasa maddesinde Yahudilerin dinlerini Hıristiyanlar arasında yayma girişiminden kesin surette kaçınmaları bildirilmiş ve her kim olursa olsun bu suçu işleyenin idam edileceği, mallarına el konulacağı bilgisi yer almıştır. Ayrıca bazı bölgelerde Yahudilerin İsa Mesih'in anıldığı Paskalya Günü'nü saygısız bir şekilde suistimal ettikleri ve Hıristiyan çocuklarını kaçırdığı, İsa'nın heykellerinin yapılarak çarmıha gerildiği bilgisi verilerek bu suçu işleyenlerin kral tarafından idama mahkûm edileceği bildirilmiştir. Yahudilerin Paskalya zamanı evlerini terk etmemeleri emredilmiştir. Bu kurala uymayan herhangi bir Yahudi'nin Hıristiyanlar tarafından saldırıya maruz kalması durumunda hiçbir şekilde tazminat alma ve şikayetçi olma hakkının

[190] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe*, 141.

bulunmayacağı belirtilmiştir.[191] Üçüncü yasa maddesi "*Hiçbir Yahudi, Hıristiyanlara Baskı Yapabileceği Bir Görev veya Makama Getirilemez*" adını taşımaktadır. Yahudilerin Tanrı'nın önceden kendilerine verdiği onurlarını kaybettikleri, İsa'yı kabul etmedikleri ve onu çarmıha gerdikleri belirtilmiştir. Bundan dolayı Yahudilerin önemli makamlara getirilmemesi Hıristiyanların lehinedir. Ancak Kral X. Alfonso'nun hükümdarlığı döneminde bu durumun tam tersi bir şekilde Yahudiler kraliyet sarayında önemli makamlarda görev almıştır.[192]

Yahudilere yönelik 4. yasa maddesi sinagoglar hakkındadır. Buna göre Yahudiler krallığın haberi dahilinde olmadan sinagog inşa etmemelidir. Ancak yıpranmış sinagoglar bulundukları alanı kapsayacak şekilde yeniden inşa edilebilir. Eskisinden daha büyük inşa edilen ve boyanan sinagoglara ise el konulacağı bildirilmiştir. Bu yasa maddesinde Yahudilerin ibadet haklarını savunan bazı ifadeler yer almaktadır. Bu durum "*Sinagoglar, Tanrı'nın adının övüldüğü yerler olduğu için, herhangi bir Hıristiyan'ın onu tahrif etmesi veya birisini zorla oradan çıkarması kesinlikle yasaktır.*" şeklinde geçmektedir. Eğer suçu tescil edilmiş hali hazırda aranan Yahudiler varsa onların sinagoglardan zorla çıkarılmasında bir sakınca görülmemiştir.[193] Ayrıca "*Hıristiyanların sinagoga herhangi bir hayvan sokması, orada aylaklık etmesi ve Yahudilerin ibadet etmesini engelleyici davranışlarda bulunmasını yasaklıyoruz.*" cümlesi de Yahudilerin ibadet özgürlüklerine yönelik olumlu bir ifade olarak kabul edilmektedir.[194]

Las Siete Partidas'ın 24. Başlığının 5. yasa maddesi Şabat günü üzerinedir. Yahudilerin ibadetle geçirdikleri bugünde mahkemelerin zorla onları çağırma veya tutuklama haklarının

[191] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,* 141.

[192] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,* 141.

[193] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,* 142.

[194] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,* 143.

bulunmadığı bildirilmiştir. Ancak yaralama, adam öldürme, hırsızlık gibi ağır suçlar olarak nitelendirilen durumlar bunun dışında tutulmuştur. Hıristiyanlar ve Yahudiler arasındaki herhangi bir ayrışmada çözümün Hıristiyan mahkemeler tarafından sağlanacağı, Yahudilere ait mahkemelerin bu durumda söz sahibi olamayacağı bildirilmiştir. Hıristiyanlara hitaben "*Herhangi bir Hıristiyan'ın, kendi sorumluluğu altında bir Yahudi'yi tutuklamamasını ve onlara kötü davranmasını yasaklıyoruz. Bir Yahudi'ye karşı şikâyeti varsa, onu yargıçların önüne getirmelidir. Eğer Yahudilere karşı şiddet kullanacak veya mallarını alacak kadar cüretkâr olursa, verdiği zararın iki katını geri getirecektir.*" bilgisi yer almaktadır.[195] Dolayısıyla bir önceki maddelerde olduğu gibi Yahudilerin haklarını hem korumaya hem de sınırlandırmaya yönelik ifadelerin olduğu görülmektedir.

Yahudilerle ilgili 6. yasa maddesi Yahudilerin, Hıristiyanlığa geçmeleri ve bunun akabinde gerçekleşmesi muhtemel hadiseler hakkındadır. Öncelikle hiçbir Yahudi'nin zorla din değiştirmesinin mümkün olmadığı bunun talep edilemeyeceği vurgulanmıştır. Herhangi bir Yahudi'nin din değiştirmesinin ardından kendi cemaatinin üyeleri tarafından çeşitli zorbalıklara maruz kalması durumunda bunu gerçekleştirenlerin cezalandırılacağı belirtilmiştir. Din değiştiren Yahudilerin, Hıristiyanlar tarafından onurlandırılacağı ve bu konuda Hıristiyanların çaba göstermesi istenmiştir. Ayrıca "*Hiç kimse Yahudileri veya onların çocuklarını önceden Yahudi oldukları için suçlamamalı ve hakaret etmemelidir. Hıristiyanlığı tercih eden bu insanlar halen Yahudilermiş gibi kendi anne ve babalarından kalan mirası hak ettikleri şekilde alacaktır. Hıristiyanlar tarafından uygun görülen pozisyonlardaki memuriyet, makam ve saygınlıklara da sahip olacaklardır.*" ifadesi din değiştiren bir Yahudi'ye şüpheyle yaklaşan geleneksel Hıristiyan düşüncesinin zıddı bir portre çizmektedir. Partidas'taki 7. yasa maddesi Yahudilerden çok Hıristiyanlara hitap etmektedir. Bu madde Yahudiliğe geçen bir Hıristiyan'ı

[195] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,* 143.

bekleyen cezalar hakkında bilgi verilmektedir. Buna göre "*Yahudi olacak kadar şanssız bir Hıristiyan, sanki sapkın biri olmuş gibi kabul edilecek akabinde öldürülecek ve mallarına el konulacaktır.*" cümlesiyle bahsi geçen durumun gerçekleşmesi halinde yaşanacak sonuçlar yer almaktadır.[196]

Yahudilere yönelik 8. yasa maddesi "*Erkek veya Kadın, Hiçbir Hıristiyan'ın Herhangi Bir Yahudi ile Birlikte Yaşamayacağı*" üzerinedir. Yahudiler, topraklarını ekip biçmesi için işçi veya tehlikeli olacaklarını düşündükleri bir yolculukta muhafız veya refakatçi olarak Hıristiyanlardan yardım alabilecektir.[197] Ancak Yahudilerin, Hıristiyan erkek veya kadınları kendi evlerinde istihdam etmemesi bildirilmiştir. Bunun ötesinde herhangi bir Hıristiyan'ın, Yahudi erkek veya kadınlarla birlikte yemek yemesi, içmesi, birbirlerini davet etmeleri yasaktır. Burada özellikle Yahudiler tarafından üretilen şarapların Hıristiyan tarafından tüketilmemesi vurgulanmıştır. Ayrıca hiçbir Hıristiyan'ın, Yahudiler tarafından üretilen ilaçları kullanmaması belirtilmiştir.

Hem Yahudilere hem de Hıristiyanlara karşı yaptırımların yer aldığı 9. yasa maddesi "*Hıristiyan Bir Kadınla İlişkiye Giren Bir Yahudi Hangi Cezayı Hak Eder?*" başlığını taşımaktadır. Yahudilere hitaben "*Hıristiyan kadınlarla birlikte olmak küstahlığını ve cüretkarlığını gösteren ve böyle bir şey yapmaktan suçlu bulunan Yahudilerin ölüme mahkûm edilmesini emrediyoruz.*" denilmiştir.[198] Metinde ayrıca "*Evli kadınlarla zina eden Hıristiyanlar ölümü hak ettiğine göre, Hıristiyan kadınlarla birlikte olan Yahudiler daha çok hak ederler.*" ifadesi yer almıştır. Bunun sebebi Hıristiyan kadınların vaftiz olarak İsa'nın adını almaları ve imanları sayesinde İsa Mesih'le ruhen evli oldukları gerçeğidir. Bu bağlamda

[196] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,* 144.

[197] Kaleli, "Orta Çağ Avrupası'nda Yahudilerin Genel Durumu", 588.

[198] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,* 144-145.

geleneksel Hıristiyanlığa göre evli veya evli olmayan her Hıristiyan kadın İsa Mesih'in gelini olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda Hıristiyan kadınların, Tanrı'nın ve kilisenin şerefini temsil etmesi nedeniyle bunu bozacak eylemlerin yaşanmış ya da yaşanacak olması birtakım korkuların ortaya çıkmasına yol açmıştır.[199] Ayrıca Hıristiyan topluluğu birbirleriyle örtüşen evlilik ve babalık bağlarıyla Tanrı'nın bir nevi ailesini temsil etmektedir. Yahudiler, Tanrı'nın vaftizini gerçekleştirmedikleri için Tanrı'nın çocukları olarak kabul edilmemektedir. Akrabalık grubunun dışında tutulmaktadırlar. Bundan dolayı Hıristiyanlar ve Yahudiler arasındaki böyle bir temas akrabalık bağını lekeleyen bir durum olarak görülmüştür.[200] Bu inanışın mantığını sistematik bir biçimde savunmuş olan St. Vincent'e değinmek uygun olacaktır. Ona göre Tanrı'nın cezalandırıcı öfkesine yol açan özellikle altı günah bulunmaktadır. Bunlar cadılara ve falcılara güvenmek, küfür, Tanrı'nın bayramlarını yok saymak, kumarbazlara, tefecilere ve Tanrı'nın mallarını hırsızların adaletine teslim etmek, fuhuşun bastırılmasındaki ihmaldir. Son olarak Hıristiyanların, Yahudiler ve Müslümanlarla olan münasebetleridir.[201]

Las Siete Partidas'ta yer alan "*vaftiz olmuş Yahudilerin ikinci sınıf Hıristiyan olarak görülmemesi*" gerektiği düşüncesi İber Yarımadasında fazla yer edinmemiştir. Nitekim Marranolar, Hıristiyanlar tarafından samimiyetsizlikle suçlanmıştır. Hatta onlar ne Yahudi ne de Hıristiyan olan "melez canavarlar" olmakla itham edilmiştir. O dönemki Hıristiyanların düşüncesine göre Yahudiler çeşitli amaçlar için Hıristiyanlığa geçmektedir. Bunlar Hıristiyanlar üzerinde güç kazanmak, onları alçaltmak ve zehirlemektir. Hatta Hıristiyan erkek veya kadınlarla birlikte olmak için Yahudilerin din değiştirdiği iddia edilmiştir.[202] Yahudilere yönelik 9.maddenin sonlarına doğru Hıristiyan kadınların, Yahudi bir kişiyle olan cinsi

[199] Nirenberg, "Jews and Christians in Medieval Spain", 1068.

[200] Nirenberg, "Jews and Christians in Medieval Spain", 1069.

[201] Nirenberg, "Jews and Christians in Medieval Spain", 1070.

[202] Nirenberg, "Jews and Christians in Medieval Spain", 1078.

münasebetlerinin sonucunda alacakları ceza hakkında şu ifadelere yer verilmiştir: "*Bu tür bir suç işleyen Hıristiyan bir kadının ceza almayacağı düşünülmemelidir. Bu nedenle ister bakire ister evli, dul veya kendini tüm erkeklere sunan bir fahişe olsun, tıpkı Mağribilerle birlikte olmuş olan kadınlar gibi, malına el koyma, kırbaçlama veya ölüm cezalarından uygun olan takdir edilecektir.*"[203]

Partidas'taki 10. madde, "*Hıristiyanları Köle Olarak Tutan Yahudiler Ne Cezayı Hak Eder?*" olarak başlıklandırılmıştır. Bu maddeye göre bir Yahudi, Hıristiyan bir kadın veya erkeği köle olarak satın almamalıdır. Eğer Yahudi satın aldığı kişinin Hıristiyan olduğunu bilmeden bu eylemi gerçekleştirmişse bu durumda köle serbest bırakılacaktır. Fakat Yahudi, Hıristiyan olduğunu bilerek bir köle satın almışsa ve kullanmaya da devam etmişse yaptığı bu eylemin karşılığında idam edilecektir. Ayrıca satın aldığı köle ister Mağribi ister başka ırklardan olsun Yahudiliğe girmeye zorlamaması gerekmektedir. Bu yasayı çiğneyecek olursa köle sahibinden uzaklaştırılacaktır. Elindeki kölelerden herhangi birinin Hıristiyan olması durumunda ise köle serbest bırakılacaktır.[204]

Yahudilere yönelik son hükümlerin yer aldığı 11. madde Yahudilerin tanınmaları için belirli işaretler taşıması üzerinedir. "*Hıristiyan ve Yahudilerin şehirde birlikte yaşamalarından kaynaklı, benzer şekilde giyinmelerinin yol açtığı çirkin olaylar ve birtakım suçlar neticesinde, tüm bu kötülükleri önlemek adına, ülkede bulunan her Yahudi erkek ve kadının kafalarının üzerine ayırt edici işaretler takmalarını emrediyoruz ki insanlar onları açıkça tanısınlar.*" ifadeleri ile durum izah edilmiştir. Ayrıca emredilen işareti taşımayan Yahudilerin,

[203] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,* 145.

[204] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,* 145-146.

yakalandıkları her defa için on İspanyol altını ödemesi gerektiği belirtilmiştir. Yahudi'nin ödemeyi gerçekleştirememesi halinde işlediği suç için on kamçı vurulacağı ifade edilmiştir.[205]

Las Siete Partidas her ne kadar Yahudilere yönelik sınırlı bir alan tanınmışsa da İspanya'daki durum bu şekilde devam etmemiştir. Kilise temsilcileri tarafından halk Yahudilere karşı kışkırtılmıştır. Örneğin 1391 yılında Sevilla Kilisesine bağlı yetkililerden Ecija'nın başpiskoposu Ferrad Martinez, Yahudiler hakkında olumsuz içeriği sahip vaazlar vermiştir. Verdiği vaazların sonucunda Yahudiler şiddet olaylarıyla karşı karşıya kalmıştır. Bu olayın akabinde birçok Yahudi ya Hıristiyan olmuş ya da öyle görünmek zorunda kalmıştır. Yahudilere yönelik eylemlerde zaman zaman önde gelenler arasında dininden dönen eski Yahudilerin olduğu görülmektedir.[206] Bunlardan en önemlisi asıl adı Solomon ha-Levi olan ve Hıristiyanlığa geçtikten sonra Pablo de Santa Maria ismini alan Yahudi'dir. 1391 yılında gerçekleşen katliamlardan sonra Hıristiyan olmuş ve Burgos başpiskoposluğuna getirilmiştir. Bundan dolayı Burgoslu Paul olarakta bilinmektedir.[207]

14 ve 15. yüzyıllarda İspanya'da Yahudi karşıtı isimler arasında yine bir Yahudi dönmesi olan Abner gelmektedir. Abner, Hıristiyan olduktan sonra Alfonso de Valladolid adını almıştır. İspanya'da Yahudilerin Hıristiyanlaştırılması konusunda öncü olmuştur. Dahası Hıristiyan din adamlarını Yahudilerini dönüştürme konusundaki başarısızlıkları nedeniyle eleştirmiştir.[208]

---

[205] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,* 145-146.

[206] Pınar Ülgen, *Orta Çağ Avrupa Tarihi* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2020), 273; Eroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Yahudiler,* 51.

[207] Ali Osman Kurt, *Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Din Değiştirme* (İstanbul: Gökkubbe, 2020), 94.

[208] Kurt, *Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Din Değiştirme*, 94.

1.2. Ekonomik Açıdan Yahudi-Hıristiyan İlişkileri

İnsanlık tarihinin büyük bir bölümünde bir kişinin arkadaşına veya kardeşine verilen borçtan faiz alması fikri, doğası gereği kötü ve ahlaksız olarak kabul edilmiştir. En eski uygarlıklardan beri tefeciliğe karşı kötü duygular beslendiğine dair kanıtlar bulunmaktadır.[209] Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dininde faiz karşıtı ifadelerin bulunduğu bilinen bir gerçektir. Ayrıca Hinduizm, Budizm gibi dinlerin yanı sıra Yunan ve Roma filozoflarının da faize karşı olumsuz yaklaştığı bilinmektedir. Tefeciliği kınayan Batılı filozoflar arasında Platon, Aristo, Cicero, Plutarch ve Seneca gibi önemli isimler yer almaktadır.[210]

Tefecilik üzerine Kutsal Kitap'ta temel olarak beş ifade bulunmaktadır. Bunlardan dört tanesi Eski Ahit'te yer almaktadır.[211] İlki Çıkış 22:25-27'de "*Halkıma, aranızda yaşayan yoksula ödünç para verirseniz, ona tefeci gibi davranmayacaksınız. Üzerine faiz eklemeyeceksiniz. Komşunuzun abasını rehin alırsanız, gün batmadan geri vereceksiniz. Çünkü tek örtüsü abasıdır, ancak onunla örtünebilir. Onsuz nasıl yatar? Bana feryat ederse işiteceğim, çünkü ben iyilikseverim.*" şeklinde yer almaktadır.[212] Yahudilerin uyduğu bu yasak Orta Çağ Hıristiyanları tarafından da geçerli kabul edilmiştir. Bu dönemki Hıristiyanlar bir kardeşlik tesis ettiklerinin ve bu kardeşlik içerisinde fakirlerin önemli bir yerinin olduğunu düşünmüştür.[213]

---

[209] Martin Lewison, "Conflicts of Interest? The Ethics of Usury", *Journal of Business Ethics* 22/4 (Dec.,1999), 330.

[210] Mervyn K. Lewis, Ahmad Kaleem, *Din ve Finans Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'daki Yaklaşımların Karşılaştırılması*, çev. Hüsnü Tekin (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2021), 80.

[211] Jacques Le Goff, *Ya Paranı Ya Canını Orta Çağ'da Ekonomi ve Din*, çev. Enes Öztürk (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2021), 21.

[212] Bernard J. Meislin- Morris L. Cohen, "Backgrounds of The Biblical Law Against Usury", *Comparative Studies in Society and History* 6/3 (Apr.,1964), 250; Çıkış 22/25-27.

[213] Goff, *Orta Çağ'da Ekonomi ve Din*, çev. Enes Öztürk, 22.

Kutsal Kitap'ta yer alan ikinci ifade Levililer 25:35-37'de şu şekilde geçmektedir: "*Bir kardeşin yoksullaşır, muhtaç duruma düşerse, ona yardım etmelisin. Aranızda kalan bir yabancı ya da konuk gibi yaşayacak. Ondan faiz ve kar alma. Tanrı'dan kork ki, kardeşin yanında yaşamını sürdürebilsin. Ona faizle para vermeyeceksin. Ödünç verdiğin yiyecekten kar almayacaksın.*"[214] Faizle ilgili üçüncü ifade Yasa'nın Tekrarı 23:19-20'de "*Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız. Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız RAB sizi kutsasın.*" şeklinde yer almaktadır.[215] Bu ifadenin bir yansıması olarak istisnai durumlar haricinde Yahudi cemaati içerisinde faizle borç para vermek yasaklanmıştır.[216]

Talmud'da, her halükârda Yahudilerin, Yahudi olmayanlara faiz karşılığı borç para verilmesine izin vermiştir.[217] Dolayısıyla, Yahudiler yabancı olarak nitelendirdikleri diğer milletlere faiz karşılığında borç para verilebileceğini bu emir ile gerekçelendirmiştir.[218] Bu bakımdan Orta Çağ'da tefecilikle iş yapma durumu Yahudilerden Hıristiyanlara doğru bir rota izlemiştir. Çünkü Orta Çağ'daki Hıristiyanlar, Yahudileri yabancı olarak görmemiştir. Ancak savaş gibi olağanüstü durumlarda faiz meşru görülmüştür. Örneğin 1140 yılında yazılan ve Kilise Hukuku'nda önemli bir yere sahip olan Grantianus'un *Decretum'u*, Aziz Ambrosius'un ilkesini kullanarak "*Savaş hukukunun geçerli olduğu yerlerde murabaha hukuku geçerlidir.*"

[214] Meislin-Cohen, "Backgrounds of The Biblical Law Against Usury", 250-251; Levililer 25/35-37.

[215] Meislin-Cohen, "Backgrounds of The Biblical Law Against Usury", 251; Yasanın Tekrarı 23/19-20.

[216] Attali, *Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*, çev. Berna Günen, 111.

[217] Kürşat Haldun Akalın," Orta Çağ Avrupası'ndaki Tefecilik Yasağına Eski Ahit Metinlerinin Etkileri", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/23 (2011), 4; Attali*, Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*, çev. Berna Güven, 112.

[218] Lewis-Kaleem, *Din ve Finans,* çev. Hüsnü Tekin, 83.

ifadesine yer vermiştir.[219] Eski Ahit'te yer alan son ifade Mezmurlar 15:5'te şu cümleler ifade edilmektedir: "*Parasını faize vermez, suçsuza karşı rüşvet almaz. Böyle yaşayan asla sarsılmayacak.*"[220] Son olarak Yeni Ahit'te faizle ilgili Luka 6:34-35'te "*Geri alacağınızı umduğunuz kişilere ödünç verirseniz, bu size ne övgü kazandırır? Günahkârlar bile verdiklerini geri almak koşuluyla günahkarlara ödünç verirler. Ama siz düşmanlarınızı sevin, iyilik yapın, hiçbir karşılık beklemeden ödünç verin. Alacağınız ödül büyük olacak, Yüceler Yücesi'nin oğulları olacaksınız. Çünkü O, nankör ve kötü kişilere karşı iyi yüreklidir.*" pasajı bulunmaktadır.[221] Böylelikle "kardeşler" terimi Yeni Ahit'te yer alan bu cümleler ile evrenselleştirilmiştir.[222]

Erken dönemlerden itibaren Kilise Babaları tefeciliği hoş görmediklerini beyan eden ifadeler kullanmıştır. İlk konsillerde tefecilik rahipler için yasaklanmıştır.[223] Bu bağlamda Katolik Kilisesi tarafından tefeciliğe karşı atılan ilk resmi adım MS. 325 yılında gerçekleştirilen I. İznik Konsili'nde alınmıştır. Sonraki beş yüz yıl boyunca Katolik Kilisesi zaman zaman tefecilikle ilgili yasalar çıkarmıştır. Örneğin 850 yılında tefecilerin aforoz edileceği kararı alınmıştır. 11. yüzyıla gelindiğinde tefecilikle hırsızlığın bir tutulması kararı alınmıştır.[224] Ayrıca Thomas Aquinas gibi önemli isimlerin bu konudaki yaklaşımı kilisenin bakış açısında etkili olmuştur. Thomas "*Kendi başına ele alındığından ticaret utanç verici bir özelliğe sahiptir.*" sözleriyle bu duruma işaret etmiştir. Kilise bu gibi önemli isimlerin sözlerinin

[219] Goff, *Orta Çağ'da Ekonomi ve Din*, çev. Enes Öztürk, 23.

[220] Lewison, The Ethics of Usury, 331; Mezmurlar 15/5.

[221] Goff, *Orta Çağ'da Ekonomi ve Din*, çev. Enes Öztürk, 23.

[222] Lewis-Kaleem, *Din ve Finans,* çev. Hüsnü Tekin, 95.

[223] Goff, *Orta Çağ'da Ekonomi ve Din*, çev. Enes Öztürk, 24.

[224] Lewison, "The Ethics of Usury", 331.

etkisiyle tüccarları dışlamıştır.[225] Avrupa'daki ekonomik hareketlenmenin ilk işaretleri 800 yılında görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde özellikle Venedik başta olmak üzere İtalya'nın kuzey bölgelerinde toplumda etkisini günden güne artıran bir tüccar sınıfı doğmuştur. Resmi otoriteler ve dini çevrelerin tanıdığı ayrıcalıklar sonucu tüccarlar faaliyet alanlarını genişletmiştir.[226] Bu bağlamda Katolik Kilisesi'nin tefecilikle ilgili yasakları özellikle Orta Çağ'ın sonlarına doğru ticaretin farklılaşması ve krediye olan talebin artması nedeniyle daha sert bir şekilde bu mesleği icra etmeyenleri de içine alacak şekilde genişletilmiştir. 1139 yılında II. Lateran Konsili'nde tefecilik berbat olarak nitelendirilmiş ve kınanmıştır. III. Lateran Konsili'nde tefecilikle uğraşan Hıristiyanların aforoz edileceği duyurulmuştur. IV. Lateran Konsili'nde Yahudi tefecilerle ilişkisi olan Hıristiyanlar kınanmıştır. 1274 yılında gerçekleştirilen II. Lyon Konsili'nde ise bahsi geçen yasaklar yabancı tefecileri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 1311 yılındaki Vienne Konsili'nde tefecileri kendi amaçları için kullanan ve onları koruyan kamu yöneticilerinin aforoz edilmesine karar verilmiştir.[227] Katolik Kilisesi, değişen ekonomik şartlar sonucu krediye olan talep neticesinde zaman zaman dalgalanmalar yaratan tefeciliğe karşı her konsilde yeni bir duvar örmeye çalışmıştır.

Tarihsel olarak Hıristiyanların zihnindeki tefeci imgesinin karşılığı genellikle Yahudiler olmuştur. 1139 yılında Katolik Kilisesi tarafından dayatılan evrensel tefecilik yasağı, Yahudilerin Orta Çağ Avrupası'nda tefeciliğe yaygın şekilde dahil olmasına neden olmuştur. Örneğin, esnaf loncalarından çıkarılma gibi ağır ekonomik kısıtlamalar, Yahudilerin başka

[225] Jacques Le Goff, *Orta Çağ Tüccarları ve Bankerleri*, çev. Oğuz Adanır (Ankara, Doğu Batı Yayınları, 2020), 81.

[226] Umberto Eco, *Orta Çağ Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*, çev. Leyla Tonguç Basmacı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2020), 173.

[227] Lewis- Kaleem, *Din ve Finans,* çev. Hüsnü Tekin, 96.

meslekler içerisinde yer almalarını engellemiştir.[228] Yahudiler de Yasa'nın Tekrarı 23:20-21'de yer alan emir gereğince Yahudi olmayanlara faiz karşılığı borç para verileceğini merkeze alarak tefecilik işine girmiştir. Ünlü haham Moses Maimonides (1135-1204) ve diğer bazı Yahudi hukukçular da Yasa'nın Tekrarı 23:20-21'de yer alan ifadelerden hareketle, Yahudi olmayanlara verilen borçlardan faiz almayı bir fırsat olarak değerlendirmiştir.[229] Bu bağlamda 12. yüzyıla kadar faiz içeren işlemlerin çoğunu Yahudiler üstlenmiştir. İlk zamanlarda Yahudiler tarafından verilen borçların miktarı büyük ölçüde olmamıştır. Daha çok takas usulü şeklinde gerçekleşmiştir. Örneğin, tahıl, giyim veya herhangi bir ham madde ödünç verilmiş ve karşılığında verdikleri cinsten fazlasıyla geri alınmıştır.[230]

Yahudiler, Hıristiyan toplumunun taşıdığı çeşitli ön yargılara ve engellemelere rağmen Erken Orta Çağ dönemine kadar ekonomi içerisindeki faaliyetleri nedeniyle bariz sıkıntılar yaşamamıştır. Yahudilerin bu dönemde rahat bir şekilde işlerini sürdürmelerinde dönemin yöneticilerinin onlara tanıdığı imtiyazlar etkili olmuştur.[231] Bu bağlamda seküler otoriteler, Yahudilerin düzenli bir şekilde vergi sistemine katkı sunması adına Hıristiyanlara borç para vermelerine olanak tanımıştır.[232] Katolik Kilisesi'nin cemaatine tefecilikle ilgili işlemleri yasaklamış olması da Yahudilerin sürece daha yoğun bir şekilde katılması sonucunu doğurmuştur.[233] Yahudi tefeciliğinin ticari yararına rağmen, genel olarak tefeciliğe ve özelde Yahudi tefeciliğe karşı hisler olumsuz olmuştur.[234] Bununla birlikte Hıristiyanların, Yahudi

[228] Lewison, "The Ethics of Usury", 331.

[229] Lewison, "The Ethics of Usury", 332.

[230] Goff, *Orta Çağ'da Ekonomi ve Din*, çev. Enes Öztürk, 36.

[231] Eco*, Orta Çağ Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*, 174.

[232] Cohen*, The Jews in The Middle Ages*, 83.

[233] Eco, *Orta Çağ Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, 174.

[234] Lewison, "The Ethics of Usury", 332.

tefecilerine olan bağımlılığı o dönemlerde temel çatışma noktalarından birini oluşturmuştur.[235] Yahudi tefecilere borçlu olmanın zulüm olarak düşünüldüğü 1190'lı yıllarda İngiltere-York'ta Yahudilere yönelik çeşitli şiddet olayları meydana gelmiştir. Kutsal Topraklara ilerlemek üzere yola çıkan haçlı ordularının dinsel söylemleriyle ortam daha da gerilmiştir. Tüm bu şartlar altında bazı Hıristiyan baronlar, Yahudi tefecilerine olan borçlarını yok etme amacıyla bir dizi katliam gerçekleştirmiş ve borç senetlerini yok etmiştir.[236]

1215 senesinde toplanan IV. Lateran Konsili'nde tefecilikle ilgili olarak Yahudilere birtakım suçlamalar yöneltilmiştir. Konsilde alınan karara göre; Hıristiyan toplumu, Yahudiler tarafından dayatılan ve insani olmayan faiz oranları altında ezilmektedir. Bundan dolayı Yahudilerden herhangi biri her ne şartta olursa olsun Hıristiyanlara yüksek faiz uygulayacak olursa ticaret yapmaları yasaklanacaktır.[237] 1275 senesinde, İngiltere'de dönemin kralı I. Edward ve parlamentodaki üyelerce, Yahudilerin üretim alanında çalışmalar yapması kararı alınmış ve Yahudilerin tefecilikle uğraşmaları yasaklanmıştır. Ancak Yahudilerin esnaf loncaları tarafından dışlanması nedeniyle istenen sonuç alınamamıştır.[238]

Fransız Kral IX. Louis (1226-1270) saltanatı Yahudiler için "felaketler dönemi" olarak hatırlanmaktadır. Dindar bir Katolik olan ve ahlaki reformlara derinden bağlı olan Kral Louis, özellikle Yahudiler ile yakından ilgilenmiştir. Bundan dolayı Yahudi yanlışı olarak gördüğü her şeyi ortadan kaldırmak için tasarlanmış bir dizi önlem başlatmıştır. Yahudiler açısından bu uygulamalar felaketle sonuçlanırken hem maddi hem de manevi anlamda zarar görmüşlerdir. IX. Louis'in alınmasını istediği tedbirler ilk olarak kraliyet kontrolünün sıkı bir şekilde tesis

[235] Cohen, *The Jews in The Middle Ages*, 84-85.

[236] Lewison, "The Ethics of Usury", 332; Cohen, *The Jews in The Middle Ages*, 85.

[237] Goff, *Orta Çağ'da Ekonomi ve Din*, 38.

[238] Cohen, *The Jews in The Middle Ages*, 85-86.

edildiği Fransa'nın kuzeyinde yürürlüğe girmiştir.[239] 1246 yılında Yahudilerin borç para vermesini şiddet kullanarak kaldırmıştır. IX. Louis, Carcassonne vesayetine hitaben yazılan bir mektupta, Yahudilerin mallarına el konulmasından söz etmiştir. Kral'ın bu tavrının arka planında yer alan sebepler arasında Yahudiler için hayatı zorlaştırmak ve din değiştirmelerini sağlamak bulunmaktadır.[240] Bununla birlikte IX. Louis döneminde Yahudilerin tefecilik yapmayı bırakması ve geçimlerini farklı yollarla kazanmaları emredilmiştir.[241] IX. Louis'in oğlu III. Philip'in (1270-1285) yönetiminde Yahudilere uygulanan sert politikalar devam etmiştir. Yahudilerin mallarına el koyma emri veren III. Philip bir süre sonra Yahudilerin sınır dışı edilmesine karar vermiştir.[242]

Yahudi tefeciliği, 11. ve. 12. yüzyılın başlarında inşa edilen yapılarda kendini göstermesine rağmen hem Yahudi kaynaklarına hem de Hıristiyan kaynaklarına 12. yüzyılın ortalarından itibaren girmeye başlamıştır.[243] 11. ve 12. yüzyılın başlarında yapımı tamamlanan kiliselerdeki sütunların başlıkları tefecilerin şeytanlar tarafından saldırıya uğradığını gösteren figürlerle doludur.[244] Bununla birlikte 12. yüzyılın sonlarına doğru Yahudi kelimesi "tefeci" sözcüğüyle ifade edilir bir hale gelmiştir. Öyle ki Latin dilinde yeni bir sözcük olan ve asıl manası Yahudi ayinlerinin Hıristiyan taklidi için kullanılan *Jüdaizare* sözcüğü Yahudilerin faizle borç para vermesini anlatmak için kullanılır hale gelmiştir. Bunun bir sonucu olarak Yahudi faizciliği, Hıristiyanların zihninde, onların sapkın bir millet olarak itham edilmesine

[239] Robert Chazan, "Anti-Usury Efforts in Thirtheenth Century Narbonne and the Jewish Response", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 41/42 (1973-1974), 45.

[240] Cohen, *The Jews in The Middle Ages*, 86.

[241] Chazan, "Anti-Usury Efforts in Thirtheenth Century Narbonne and the Jewish Response", 46.

[242] Cohen, *The Jews in The Middle Ages*, 86.

[243] Lewison, "The Ethics of Usury", 332; Schubert, *Yahudi Tarihi*, çev. E. Derya Yamaner, 63.

[244] Lewison, "The Ethics of Usury", 332.

dahası şeytanla özdeşleştirilmelerine yol açmıştır.[245] 12. yüzyıldaki ekonomik kalkınmayla birlikte tefecilik işine giren Hıristiyanların sayısında bir artış gerçekleşmiştir. Hıristiyan tefecilerin en önemli rakipleri ve düşmanları Yahudi tefeciler olmuştur. Katolik Kilisesi, Hıristiyan tefecileri, Yahudi tefecilere kıyasla daha fazla eleştirmiştir.[246]

Bir dönem gelişen ticaretin merkezi olan Regensburg 15. yüzyılın sonlarında ciddi bir düşüş yaşamıştır. Ekonomik baskılar Yahudi topluluğu da dahi olmak üzere tüm nüfusu etkilemiştir. Yahudiler bir zamanlar büyük ölçekli ticari borç vermeyle uğraşırken 15. yüzyılın son yıllarında giderek daha da marjinalleştirilen bir ekonomik statüye zorlanmıştır. Regensburg Yahudi topluluğu her zamankine göre küçük çapta faizle borç para verme seviyesine düşürülmüştür. Dahası Yahudiler ekonomik rekabete ve faiz almaya yönelik Hıristiyan düşmanlığının odağı haline gelmiştir.[247]

1493 ve 1513 yılları arasında gerçekleşen halk ayaklanmaları, Yahudi karşıtı grupları şehrin siyasi liderlerine durumu iletmeye getirmiştir. Yeni yüzyılın başlamasıyla Yahudi tefeciler ekonomik olarak sıkıntı yaşamakta olan şehirde kızgınlık sebebi olmaya devam etmiştir. Bu dönemde bölgede yayılan yüksek enflasyon sorunu, Hıristiyan ve Yahudi toplulukları arasındaki gerilimi daha da artırmıştır. Regensburg esnaf birliği temsilcileri Yahudilerin ekonomik rekabetini protesto etmek için iki kez şehir konseyinin önünde eylem yapmıştır. Temsilcilerin iddialarına göre Yahudiler, kalitesiz malları düşük fiyatlara satmakta, yabancı esnaflarla anlaşmalar gerçekleştirmekte ve çalıntı malların ticaretini yapmaktadır. Dolayısıyla Yahudiler haksız bir şekilde bölge insanlarının ticaretine engel olmaktadır. Dahası Yahudi tefeciliği Hıristiyanların canlarını ve mallarını eritmekte ve Hıristiyan halkın belini

[245] Cohen, *The Jews in The Middle Ages*, 86.

[246] Goff, *Orta Çağ'da Ekonomi ve Din*, çev. Enes Öztürk, 39.

[247] Creasman, "Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg", 964-965.

bükmektedir. Esnaf temsilcilerinin iddialarına destek veren Regensburg Şehir Konseyi imparatora bir dilekçe yazarak durumu bildirmiştir. Ancak Hıristiyan ve Yahudi toplulukları arasındaki ilişkiler o kadar bozulmuştu ki imparatorluk tekrar araya girme ve gruplar arasında arabuluculuk sağlaması için üç defa imparatorluk yetkililerine görev vermiştir.[248]

16. yüzyılın ikinci on yılına gelindiğinde, Yahudilerin ekonomik rekabetine duyulan kızgınlık, Regensburg'daki Yahudilere karşı çıkan halk isyanlarını daha da körüklemek için Hıristiyanların dini inanç tepkilerine eklenmiştir. Şehrin katedralinde göreve başlayan yeni vaiz Baltasar Hubmeier, Yahudilerin tefeciliğine karşı çıkarak toplumda tefecilik günahına müsamaha gösterilmesinin Hıristiyanları maneviyatını zayıflattığını ve tehlike oluşturduğunu savunmuştur. Yerel din adamlarının desteğiyle şehir konseyi 1517 yılında tefeciliği ve Hıristiyanların herhangi bir şekilde bununla ilişkili faaliyetlere katılımını kınayan papalık fetvası yayımlamıştır. Kararın ardından Regensburg halkı Yahudi tüccarları boykot etmiş ve bazı Hıristiyan tüccarlar Yahudi müşterilerine satış yapmayı dahi reddetmiştir. Ancak imparatorluk duruma müdahale etmiştir. Şehir konseyine Hubmaier'in sınır dışı edilmesini ve Yahudilerin ayrıcalıklarının ihlal edilmesine yönelik bir çağrıda bulunmuştur. 1519 yılında Regensburg esnaf temsilcileri şehir konseyinin huzuruna çıkarak Yahudileri temelli kovmaları için talepte bulunmuştur. Konsey bu talebe olumlu bir yanıt vermiş ve aynı gün öğleden sonra Yahudilerin şehri 5 gün içerisinde boşaltmaları yönünde bir emir yayımlamıştır.[249]

15. ve. 16. yüzyıllarda Avrupa ekonomisinin büyük bir kısmına önemli bir Alman banker olan Jacob Fugger hâkim olmuştur. Fugger özellikle endüljans belgelerinin satışı noktasında dönemin Katolik Kilisesi'nin en büyük destekçisi olmuştur. Mainz, Magdeburg ve Halberstadt gibi piskoposluk yerlerinde endüljans belgelerinin satışlarını düzenlemiştir. Günah affı

[248] Creasman, "Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg", 965-966.

[249] Creasman, "Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg", 966-967.

belgelerinin satışına karşı önemli bir direniş gösteren Martin Luther, Katolik Kilisesi'nin Fugger ailesine yetki vermesini ve onların kredi imkanlarından yararlandırmasını sert biçimde eleştirmiştir. Bu bakımdan Luther genel anlamda tefeciliği özel anlamda Kilise'nin faiz konusundaki uygulamalarını reddetmiştir. Dahası Almanya'nın tefecilerin aç gözlülüğü nedeniyle tüketildiğini belirtmiştir. Luther, tefecilik konusunda özellikle Erken Hıristiyanlıktaki tefeciliğe olan yaklaşımı benimsemiştir.[250]

Hıristiyanların tefeciliğe karşı tutumu, John Calvin ile devrimci boyutlara ulaşmıştır. Calvin aslında paranın kısır olmadığını ve en azından üretim amaçlı olduğunda, meyve veren ürün olarak kabul edileceğini ilan ederek, Yunan filozoflarından ve önceki Kilise öğretilerinden ayrılmıştır.[251] Calvin, 1545 senesindeki bir mektubunda Claude de Sachins'in sorularına yanıt vermiştir. Calvin mektubunda, hile ve aldatmaca ile tefeciliği gizleyenleri kınamıştır.[252] Calvin'e göre hem Yahudi hukukunun hem de İncil hükümlerinin pratikte uygulanabilirliği kalmamıştır.[253] Bundan dolayı Calvin "*Tefeciliği tamamen yasaklayacak, suçlayacak hiçbir Kutsal Metin delili bulunmamaktadır.*" sözleriyle görüşünü açıkça belirtmiştir. Ona göre Eski Ahit'te yer alan hükümler, Hıristiyan dünyası için asla geçerli olmayacak etnik ve kabile bağlarıyla birbirine bağlı olan Yahudiler için geçerlidir. Tanrı'nın Yahudiler için koyduğu bu kurallar ancak böyle bir kabile bağlamında anlam kazanmaktadır.[254] Calvin'e göre Kutsal Kitap

---

[250] Kürşat Haldun Akalın, "Paranın Değersizliğine Dayanan Tefecilik Yasağına Karşı Kazançtan Ayrılan Pay Olarak Faizin Yasallığı", *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3/2 (2012), 222-225; Kürşat Haldun, "Eski Ahdin Kardeş-Yabancı Ayrımına Dayanan Tefecilik İzni Karşısında Martin Luther", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12/18 (2010), 4.

[251] Lewison, "The Ethics of Usury", 333.

[252] Akalın, "Paranın Değersizliğine Dayanan Tefecilik Yasağına Karşı Kazançtan Ayrılan Pay Olarak Faizin Yasallığı", 227.

[253] Lewis- Kaleem, *Din ve Finans*, çev. Hüsnü Tekin, 115.

[254] Lewison, "The Ethics of Usury", 333.

aslında verilen borca karşılık faiz alınmasına karşı çıkmamakta aksine hileyle alınan ve insanları köle haline getiren faize karşı çıkmaktadır.[255] Calvin'in bu düşünceleri Avrupa ekonomisinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Artık Hıristiyan milletler tefeciliğe izin verilip verilmediğinden ziyade ne kadar makul oranlarda izin verilip verilmeyeceği tartışmalarıyla meşgul olmuştur. Böylelikle seküler otoriteler arasında faiz oranlarının düzenlenmesi yaygınlık kazanmıştır.[256]

2. Hıristiyanların Yahudilere Karşı Suçlamaları

Orta Çağ döneminde Hıristiyanlar, Yahudileri pek çok gerekçeyle suçlamıştır. Bunlar arasında en önemlileri kan iftirası meselesi, kutsal ekmeğe karşı saygısızlık suçlaması ve kuyuları zehirleyerek vebaya neden olduklarıdır. Bu üç suçlamanın hepsi bir iddia olarak gündeme gelmiş ancak zamanla Hıristiyanlar tarafından gerçek olarak addedilmiştir. Bu dönemde Hıristiyanlar arasındaki genel algı Yahudilerin her şeyi şeytani niyetlerle yaptığı şeklindedir. Hıristiyanlara göre "Tanrı'nın katili" olan Yahudiler ellerine geçen her fırsatta bu emellerini tekrar etmenin yollarını aramaktadır. Bu hedefleri doğrultusunda Hıristiyan çocukları ve Hıristiyanlar için büyük öneme sahip kutsanmış ekmek en uygun araçlardır. [257]

2.1. Yahudilerin Hıristiyan Çocuklarını Kaçırması: Kan İftirası

Kan iftirası bir diğer ifadeyle ritüel cinayet suçlaması, Yahudilerin Hıristiyan çocuklarının kanlarını tıbbi gerekçelerle veya Pesah gibi kutsal günlerdeki ibadetlerinde İsa

[255] Akalın, "Paranın Değersizliğine Dayanan Tefecilik Yasağına Karşı Kazançtan Ayrılan Pay Olarak Faizin Yasallığı", 228.

[256] Lewison, "The Ethics of Usury", 333.

[257] Schubert, *Yahudi Tarihi,* çev. E. Derya Yamaner, 55.

Mesih'e karşı nefretlerini dile getirmek için kullandıkları iddiasını ifade etmektedir.[258] Tıbbi nedenler ve dini pratiklerin yanı sıra Yahudilerin, Hıristiyan çocuklarının kanlarını birtakım büyücülük faaliyetleri için kullandıkları da yaygın olan inanışlardan biri olmuştur. Yahudi kanununda leş ve bir kısım iç yağların yenilmesinin yasak olması gibi kan da haram olan şeyler arasında yer almasına rağmen bu efsane Yahudilerin kana susamış, şeytani ve ahlaksız bir imaj kazanmasına sebep olmuştur.[259] Konuyla ilgili Hıristiyan toplumunda anlatıların, şarkıların, hikayelerin, basılı ve görsel belgelerin yayılmasıyla beraber efsane daha da güçlenmiştir. Bununla birlikte sembolik motifler barındırması, Yahudilerin marjinalleştirilmiş bir grup olarak nitelendirilmesi ve gizemli bir yapı kazanmasının sonucu olarakta gündemden düşmeyen meseleler arasında yer almıştır.[260]

Orta Çağ ve günümüzdeki suçlamalarla aralarında benzerlikler bulunmasa bile ilk ritüel cinayet suçlamalarının izlerine Yunan ve Roma literatüründe rastlanılmaktadır. Yahudi tarihçi Josephus'un *Contra Apionem* (Apion'a Karşı) isimli çalışmasında İskenderiyeli gramerci Apion'un bu konudaki iddialarını yalanlamıştır. Söylenilene göre her sene Yahudiler ibadethanelerine bir Yunan'ı hapsetmekte, kilo aldırmakta ve daha sonra da vücudunu bazı dini pratikler için kullanmaktadır. Ayrıca Yahudiler, esir tuttukları bu insanların iç organlarını yiyerek tüm Yunanlılara karşı nefretlerini göstermektedir. Sokrates Skolastikus'un *Historia Ecclesiastica* adlı eserinde Purim bayramında Yahudilerin bir Hıristiyan çocuğunu öldürdüğüne

[258] E.M. Rose, *The Murder of William of Norwich The Origins of The Blood Libel In Medieval Europe* (New York: Oxford University Press, 2015), 1; Seda Özmen, "Batıda Yahudilere Yönelik Kan İftiraları", *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/13 (2017), 155; Richard Gottheil (vd.), "Blood Accusation", *Jewish Encyclopedia*, ed. S. Isidore, (New York: Funk & Wangalls, 1902), 260.

[259] Mustafa Erdem, "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXVII (1997), 168.

[260] Simon J. Bronner (ed.), *The Meaning Folklore* (Utah: Utah State University Press, 2007), 383.

dair yer alan ifadeler örnek verilebilir.[261] Bazı çevrelere göre Yahudilere yönelik bu iddialar aslında pagan kanının dökmekle suçlanan ilk Hıristiyanlara karşı kullanılmıştır. Bu minval de Justin Martyr, Hıristiyanların törensel amaçlar için insanları öldürmekle suçlandıklarını ifade etmiştir.[262] Origen ise Hıristiyanların bebekleri yemekle suçlandıklarını belirtmiştir. Tertullian'da pagan dünyasının gözünde Hıristiyanlar'ın "her türlü suçun adamı, tanrıların, yasaların, imparatorun, iyi ahlakın ve tüm doğanın düşmanı" olarak görüldüğünü söylemiştir. Dolayısıyla ilk Hıristiyan teologları kan iftirasının başlangıçta Hıristiyanlara yönelik olduğunu ifade etmiştir.[263]

Orta Çağ'da Yahudilerin, Hıristiyan çocuklarını öldürdüğüne dair ilk suçlamaların 12. yüzyılın ortalarında İngiltere'de ortaya çıktığı görülmektedir.[264] William adında 12 yaşlarındaki bir çocuğun 1144 yılında Norwich şehrindeki ölümüyle ilgili olay tipik olarak bu hikayelerin başlangıcını teşkil etmektedir. O dönemlerde "ritüel cinayet" ya da "ritüel çarmıha germe" olarak adlandırılan ve kan iftirasının en eski biçimi olarak nitelendirilebilecek olan bu suçlamalar doğrudan İsa'nın acı çekmesinin ve ölümünün yeniden canlandırılmasıyla bağlantılı olarak algılanmıştır. 13. yüzyılda bu duruma yeni bir motif eklenmiştir. Buna göre Yahudiler birtakım ritüeller gerçekleştirmek için Hıristiyan çocukların kanlarını onları öldürmek suretiyle almaktadır. Bundan dolayı Hıristiyan toplumundaki yeni algı "tören cinayetleri", "kan iftirası", ya da "ritüel yamyamlığa" evrilmiştir. Bu hikayeler onları daha da inandırıcı hale getirmek amacıyla Hıristiyan inanç ve uygulamalarından bazı temaların eklenmesiyle daha da

[261] Gottheil (vd.), "Blood Accusation", 3/260.

[262] S. Zeitlin, "The Blood Accusation", *The Jewish Quarterly Review* 59/1 (Jul., 1968), 76.

[263] Zeitlin, "The Blood Accusation", 76.

[264] Robert Weinberg, "The Blood Libel in Eastern Europe", *Jewish History* 26/3-4 (December, 2012), 275.

güçlenmiştir.[265] 1144 yılındaki olay için tek kaynak Doğu Anglia, Norwich'teki katedral manastırında yaşayan Benediktin keşişi Monmouthlu Thomas olarak bilinmektedir. *The Life and Passion of Saint William of Norwich* adlı eseri önemlidir.[266] Thomas'ın bildirdiğine göre Norwich'te bir deri işçisinin çırağı olarak çalışan William, seçkin bir Yahudi tarafından önemli bir iş vaadiyle kendi evine taşınmaya ikna edilmiştir. Norwich'in önde gelen bankacılarından birine ait olan bu evin sahibinin talimatıyla William evde esir alınmıştır. 1144 yılında bir Paskalya zamanı İsa'nın yaşadığı tüm işkencelere maruz bırakılarak öldürülmüştür. Thomas'ın bildirdiğine göre Yahudiler William'ın kafasına dikenli bir taç geçirdikten sonra başına düğümlü bir ip geçirmiş ve ağzına da bir tıkaç yerleştirmiştir. William'ın cesedini Yahudiler ormana götürmüştür. Daha sonra şehir surlarının dışında yer alan bir ağaçta asılı şekilde bulunmuştur.[267] Thomas, Yahudilerin bu tarz ritüellerle İsa'nın çarmıha gerilme olayını taklit ederek Hıristiyan diniyle alay ettiklerini iddia etmiştir. Bu nedenle William'ın bir aziz olarak görülmesi gerektiğini söylemiştir. İddia edilen olay sonrası William'ın hikayesi Norwich şehrinin ötesine yayılmıştır.[268]

Arnold Leese'nin kan iftiraları hakkında yazdığı eserinde din değiştirmiş olan Theobald isimli bir Yahudi'nin bahsi geçen konu hakkında bir itirafta bulunduğu yer almaktadır. Theobald'ın Yahudilerin özgürlüklerine kavuşmak ve Kudüs'e geri dönmek maksadıyla her

[265] Magda Teter, *Bloof Libel On The Trail of An Antisemitic Myth* (United States of America: Harvard University Press, 2020), 4.

[266] Joe Hillaby, "The Ritual-Child-Murder Accusation: Its Dissemination and Harold of Gloucester." *Jewish Historical Studies* 34 (1994), 70; Gavin I. Langmuir, "Thomas Monmouth: Detector of Ritual Murder", ed. Alan Dundes (Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1991), 4.

[267] Hannah R. Johnson, *Bloof Libel The Ritual Murder Accusaiton at The Limit of Jewish History* (United States of America: The University of Michigan Press, 2012), 31.

[268] Rose, *The Origins of The Blood Libel In Medieval Europe,* 2.

sene Hıristiyan bir çocuğu alıkoyduklarını söylemiştir.[269] İngiltere'de William'ın hikayesine benzer başka olaylarında yaşandığına inanılmaktadır. 1168 yılında Glouscester'da, Yahudilere ait bir evde düzenlenen sünnet merasiminde Harold adlı bir çocuğun kaçırıldığı ve işkence edildikten sonra cesedinin Severn nehrine atıldığı yönünde bir haber yayılmıştır. Benzer şekilde 1183 yılında Bristol'de Adam isminde bir kişi Yahudi Samuel'in evine kendisine bir şekilde tuzak kurulduğu için gitmiştir. Ancak Adam, Yahudiler tarafından öldürülmüştür. Benzer şekilde Winchester'da sırasıyla 1192, 1225 ve 1232 yıllarında toplam üç çocuğun Yahudiler tarafından öldürüldüğüne dair birtakım suçlamalar yayılmıştır. 1244 yılında Londra'da, St. Benet Kilisesi'nin mezarlığında gömülü bir çocuğun vücudunun üzerinde çeşitli İbranice yazılar bulunduğu saptanmıştır. Tespit edildiği iddia edilen yazılardan dolayı çocuğun Yahudiler tarafından bir ayin için kullanıldığı belirlenmiştir.[270]

İngiliz Geoffrey Chaucer'in 1330 senesinde yazdığı *Canterbury Tales* adlı eserinde Yahudiler tarafından öldürülen başka bir çocuktan bahsedilmektedir.[271] 31 Temmuz 1255 yılında Lincoln şehrinde Beatrice isimli dul bir kadının çocuğu olan Hugh, Yahudi cemaatinin üyelerinden birinin evine bağlı bir lağım çukurunda bulunmuştur.[272] İddialara göre Yahudiler çocuğu kaçırmış ve işkence yaparak öldürmüşlerdir. Annesi Beatrice çocuğunun cesedini Jopin veya Copinus adında bir Yahudi'nin mülkü içerisinde bulmuştur.[273] İngiltere Kralı III.

[269] Arnold S. Leese, *Meditations Inside Gaol and Out on Jewish Ritual Murder* (London: The I. F. L. Printing & Publishing Co., 1938), 12.

[270] Simon Schama, *Yahudilerin Tarihi MÖ 1000- MS 1492*, çev. Leyla Tonguç Basmacı. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 422-423.

[271] Özmen, "Batıda Yahudilere Yönelik Kan İftiraları", 158; Bronner (ed.), *The Meaning Folklore*, 387.

[272] Geraldine Heng, "England's Dead Boys: Telling Tales of Christian -Jewish Relations Before and After the First European Expulsion of the Jews", *MLN* 127/5 (December, 2012), 54.

[273] Leese, *Meditations Inside Gaol and Out on Jewish Ritual Murder*, 13.

Henry'nin emriyle 4 Ekim 1255 yılında 91 Yahudi sorgulanmıştır. Gözaltına alınan Yahudilerden biri Hugh'ı şehit ettiği gerekçesiyle idam edilmiştir. 22 Kasım 1255 yılında 18 Yahudi şafak vaktinden önce Londra sokaklarında önce vahşi atlar tarafından sürüklenmiş daha sonra özel olarak inşa edilmiş dar ağacına asılmışlardır.[274]

Alman topraklarındaki Yahudilerde kan iftirası suçlamalarının hedefinde olmuştur. Colmar'ın bir vakayinamesinde 1283 senesine ait bir raporda Mainz civarında tanınan bir şövalyenin çocuğunun Yahudiler tarafından öldürüldüğü iddia edilmiştir. Hatta çocuğun bakıcısının onu Yahudilere sattığı belirtilmiştir. Bunun akabinde bakıcı ve birçok Yahudi Hıristiyanlar tarafından öldürülmüştür. Yine Werner isimli bir çocuk, Oberwesel kasabasında bir Yahudi evinin bodrumundan yukarıya bir sepet çıkarmıştır. Bunun ardından saldırıya uğrayarak öldürülmüştür. Kanlar içerisindeki cesedini bir çiftçi bulmuştur. Olayın akabinde Werner'in Yahudiler tarafından öldürüldüğü iddiaları gündeme gelmiştir. Yahudilerin yanında çalışmakta olan Hıristiyan bir hizmetçi kız bunu Yahudilerin yaptığını ve bizzat kendisinin olaya şahit olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine birçok Yahudi infaz edilmiştir. Werner'in naaşı Bacharach'a gönderilerek buraya gömülmüş ve üzerine bir şapel inşa edilmiştir. Werner, Hıristiyan hacıların sık sık ziyaret ettiği bir mekân olsa da II. Vatikan Konsili'nden sonra Trier Piskoposluğu tarafından Werner kültü kaldırılmıştır.[275]

Yahudi tarihçi Heinrich Graetz, 11 ciltten oluşan *Geschichte der Juden* isimli eserinde İtalya'da kan iftirasıyla ilgili meydana gelen bir olaya yer vermiştir.[276] Alp dağlarının eteklerinde bir şehir olan Trent'te 1475 yılında Paskalya öncesi bir zamanda, Gebers Andreas'ın

---

[274] Schubert, *Yahudi Tarihi*, çev. E. Derya Yamaner, 56; Heng, "Christian-Jewish Relations Before and After the First European Expulsion of the Jews", 55.

[275] Christopher Ocker, "Ritual Murder and the Subjectivity of Christ: A Choice in Medieval Christianity", *The Harvard Theological Review* 91/2 (Apr.,1998), 168; Schubert, *Yahudi Tarihi,* çev. E. Derya Yamaner, 56-57.

[276] Özmen, "Batıda Yahudilere Yönelik Kan İftiraları", 158.

Simon adında iki yaşlarındaki çocuğu kaybolmuştur. İddialara göre Simon 23 Mart'ta kayıplara karışmıştır. Bölgede yaşayan Yahudi cemaati önceki akşam Fısıh Bayramı'nı kutlamıştır.[277] Paskalya gününü pazartesiye bağlayan gecede Trentli Yahudiler, Simon'un cesedini bir Yahudi'nin evinin önünde bulmuşlardır. Bunun üzerine bölge sakinleri, Yahudilerin çocuğun kanını bazı kötü amaçlar için kullandığına dair bilgi yaymıştır. Yahudiler hakkında başlatılan soruşturmalar neticesinde, onların İsa'nın çarmıhta ölümünü tekrar etmek ve Hıristiyanların önemli bayramlarından olan Paskalya 'ya karşı bir tür kült gerçekleştirmek istedikleri sonucuna varılmıştır. Ardından 14 Trentli Yahudi idam edilmiştir.[278] Trentli Simon'un hikayesinde özellikle Piskopos Johannes Hinderbach tarafından ortaya atılan iddialar halkı etkilemiştir. Trent'te gerçekleştiği düşünülen bu olay, Avrupa arşivlerinde korunmakta olan binlerce belge ve yüzlerce sanat eseri, basılı broşürler, kitaplar ile en iyi belgelenmiş kan iftirası suçlamalarından birisi olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı Trentli Simon'un hikayesi Avrupa tarihinde en çok bilinen kan suçlamasıdır.[279]

1476 yılında Regensburg'daki Yahudi karşıtı hisler ise Yahudi topluluğunun önde gelen birkaç üyesinin altı Hıristiyan çocuğunu dini ayinle katlettiği iddiası ve akabinde gelen çeşitli tutuklamalarla daha da alevlenmiştir. Dört yıl boyunca öfkeli halk tarafından cesaretlendirilen Regensburg Şehir Konseyi, Yahudilere karşı adalet arayışına girmiştir. Ancak imparator duruma müdahale etmiş ve Yahudilerin yargılanmasının devamı halinde şehrin imparatorluğa bağlı statüsünü geri çekmekle tehdit etmiştir. Regensburg Yahudileri, hapsedilmeleri ve yargılanmaları için yapılan masrafları şehre ödeme sözü vermelerinin ardından serbest bırakılmıştır.[280] La Guardialı Kutsal Çocuk Olayı özellikle İspanya'daki kan iftirasının

[277] Teter, *Bloof Libel On The Trail of An Antisemitic Myth,* 43.

[278] Schubert, *Yahudi Tarihi,* çev. E. Derya Yamaner, 57.

[279] Teter, *Bloof Libel On The Trail of An Antisemitic Myth,* 44.

[280] Creasman, "Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg", 965.

boyutlarını anlamak açısında önemli bir örnektir. Kaynaklarda adı, yaşı ve ailesi hakkında farklı bilgiler yer alsa da yerel olarak "Santo Niño", "Santo Inocentre" veya "San Cristobalito" olarak bilinmektedir.[281] İddialara göre Yahudiler ve Marranolar tüm Hıristiyanları yok etmek için büyü ve tılsım hazırlamıştır. Ancak büyünün uygulanması için bir çocuğun kanı veya kalbine gerek duyulmaktadır. Bundan dolayı büyüsel amaçlar uğruna Yahudilerin çocuğu kaçırdıkları haberi bölge de yayılmış ve olay bir kan iftirasına dönüşmüştür.[282] Söz konusu olayın gerçekleşmesinden altı Marrano ve beş Yahudi sorumlu tutulmuştur. 16 Kasım 1491 yılında İspanya'nın Avila kentinde bahsi geçen çocuğu kaçırdıkları şuçlamasıyla halkın önünde idam edilmişlerdir.[283] Tam bir yıl sonra Yahudiler, İspanya'dan sürgün edilmişlerdir.[284] Bundan dolayı La Guardialı Kutsal Çocuk Vakıası Geç Orta Çağ İspanya'sında popülerlik kazanan en kötü şöhretli kan iftirası olaylarından biridir. Özellikle Cercito Şapeli'nin bu noktada kilit bir rol oynadığı belirtilmektedir.[285]

Kan İftirası suçlamalarının zamanla artması üzerine hem İmparator II. Friedrich hem de daha çok Yahudilere karşı olumsuz görüşleriyle bilinen Papa IV. Innocent mevzubahis iddiaların asılsız olduğunu belirtmiştir. Bunun temel sebebinin Yahudilerin ayinlerinde kan

[281] Richard Gottheil-Meyer Kayserling, "Guardia, La, The Holy Child of", *Jewish Encyclopedia* 6/102; Cloe Covero de Carondelet, "Eugenio Cajés's Meeting at The Golden Gate: Purity and Procreation in Seventeenth Century Madrid", *Journal of The Warburg and Courtauld Institutes* LXXXIII (2020), 258.

[282] Irene Silverblatt; "New Christians and New World Fears in Seventeenth-Century Peru", *Comparative Studies in Society and History*, 527.

[283] Gottheil-Kayserling, "Guardia, La, The Holy Child of", 6/102.

[284] Robert Micgael, *A History of Catholic Antisemitism The Dark Side of the Church* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 70.

[285] Carondelet, "Purity and Procreation in Seventeenth Century Madrid", 258.

kullanmasının yasak olduğudur.[286] Ancak din adamları ve laik yetkililer her ne kadar zaman zaman bu tür suçlamaların uydurma olduğuna dikkat çekmiş olsa da diğer zamanlarda zımnen kabul etmiş ve ritüel cinayete kurban gittiğini iddia ettikleri isimleri azizleştirmişlerdir.[287]

2.2. Kutsal Ekmeğe Karşı Saygısızlık Suçlaması

Yahudilere yönelik ikinci önemli suçlama olan kutsal ekmeğe karşı saygısızlık iddiası, 13. yüzyıldan itibaren dile getirilmeye başlanmıştır.[288] Söz konusu suçlamanın Katolik Kilisesi tarafından 1215 yılında gerçekleştirilen IV. Lateran Konsili'nden sonra ortaya çıktığı görülmektedir.[289] Bu konsil özellikle evharistiya ile ilgili almış olduğu kararlar bakımından Katolik Hıristiyanlık için önemli bir yere sahiptir. Konsilde evharistiya ayininde kullanılan ekmek ve şarabın gerçek anlamda Mesih'in bedeni ve kanını temsil ettiği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla ayinlerde kullanılan ekmeğin kutsal olduğuna karar verilmiştir. Kullanılan ekmek ve şarap ilahi güç tarafından beden ve kana dönüştürülmektedir.[290]

Schubert'e göre Yahudilere karşı geliştirilen bu suçlamanın arka planında kilisenin maddi anlamdaki çıkarları yatmaktadır. Elverişli şartlarda korunmayan ekmekler nemin etkisiyle renk değiştirmekte ve kilise bu durumu Yahudilere karşı kullanmaktadır. Bu olaya tanıklık ederek kiliseyi ziyaret etmek isteyen Hıristiyanlar kilise için bir gelir kaynağı olmaktadır.[291] Bununla birlikte IV. Lateran Konsiliyle pekiştirilen kutsanmış ekmeğe yüklenen mucizevi anlam

---

[286] Eva Groepler, *Anti-Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, çev. Süheyla Kaya (İstanbul: Belge Yayınları, 1999), 16.

[287] Steven Beller, *Antisemitism A Very Short Introduction* (United States of America: Oxford University Press, 2007), 13.

[288] Schubert, *Yahudi Tarihi*. çev. E. Derya Yamaner, 58.

[289] Groepler, *Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi,* çev. Süheyla Kaya, 15.

[290] Norman Tanner, "The Eucharist in the Ecumenical Councils", *Gregorianum* 82/1 (2001), 42.

[291] Schubert, *Yahudi Tarihi*, çev. E. Derya Yamaner, 58.

Hıristiyanlar'ın Yahudiler'e yönelik bakışında bir kırılma yaratmıştır. Yahudiler bir zamanlar insanlığın kurtuluşu için gelen ete ve kemiğe bürünmüş olan İsa'yı öldürdükleri gibi aynı şeyi kendini maddi anlamda kutsal ekmekte gösteren İsa'nın şahsında tekrarlamaktadır. Kutsanmış ekmeğe hakaret suçlamasıyla ilgili tespit edilen ilk olay 1243 yılında Berlin civarında kaydedilmiştir. Buna göre bir Yahudi, Hıristiyan bir erkek veya bir kadından rüşvet ya da hile ile kendisine bir parça kutsanmış ekmekten getirmesini istemiştir. Yahudi ekmeği evine ya da sinagoga götürmüştür. Daha sonra kutsanmış ekmeği hor görmüştür. Dahası Yahudi cemaati bu ekmeğe şiş saplayarak ve diken batırarak zarar vermiştir.[292]

Kutsal ekmeğe karşı saygısızlık iddiasıyla ilgili bir başka olay 1298 senesinde Viyana yakınlarında bulunan Klosterneuburg'da meydana gelmiştir. Tauber Vadisi'nde bulunan Röttingen'den Rintfleisch ismindeki bir soylu tarafından 1298 yılında Almanya'nın bütün güneybatısını kapsayan kutsal ekmeğe yönelik şuçlamalar nedeniyle bazı soruşturmalar gerçekleştirilmiştir. Sadece Würzburg ve Bamberg Piskopusluklarında en az 130 yer bu araştırmaya dahil edilmiştir.[293] Soruşturma sonucu 140 Yahudi toplumu ortadan kaldırılmıştır.[294] Bordeaux'ta yaşayan Yahudilerde benzer suçlamalara uğramış ve kutsal ekmeği kirlettikleri için infaz edilmiştir.[295] Bir başka suçlama 1338 yılında Tauber Vadisindeki Röttingen'de tekrar ortaya çıkmıştır. Aynı sene Hessen, Orta Ren ve Mosel gibi bölgelere de yayılan bu suçlamalar en son Avusturya'ya kadar ulaşmıştır. Bavyera'nın Deggendorf şehrinde 1338 tarihinde Yahudiler hakaret suçlamasıyla yargılanmış ve yakılmışlardır. Ancak 1390 yılında yazılmış bir kronikte Yahudiler tarafından işkence edilmekle suçlanan ekmeğin sonradan bulunduğu ve bunun bir kurgu olduğu ortaya çıkmıştır. Schubert'in bildirdiğine göre

[292] Groepler, *Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*. çev. Süheyla Kaya, 15.

[293] Schubert, *Yahudi Tarihi*, çev. E. Derya Yamaner, 58.

[294] Eco, *Orta Çağ Şatolar, Tüccarlar, Şairler*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, 261.

[295] Attali, *Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*, çev. Berna Günen, 181.

esas mesele borç senetlerinin yok edilmesidir.[296] 1370 yılında Brüksel'deki Yahudiler kutsal ekmekleri kirlettikleri gerekçesi ile katledilmiştir.[297] Tespit edilen hakaret suçlamalarının genelinin Alman topraklarında gerçekleştiği görülmektedir.[298]

2.3. Yahudilerin Kuyu Sularını Zehirlemesi: Kara Ölüm

Veba, damar kanaması nedeniyle vücutta meydana gelen siyah mor lekeler nedeniyle "kara ölüm" olarak isimlendirilmiştir.[299] Veba virüsü aslında en çok fare, sıçan veya sincap gibi küçük kemirgen hayvanların kan dolaşımında yaşamaktadır. "Basil" adı verilen bu bakteri ilk etapta zararsız olmasına rağmen zaman içerisinde hayvanların kan dolaşımına girecek şekilde değişim geçirmiş ve bu nedenle öldürücü hale gelmiştir. Hastalığın yayılış şekli hayvanların üzerinde bulunan pireler vasıtasıyladır.[300] Dolayısıyla veba bakterisi pireler aracılığıyla insanlara ulaşmaktadır. Floransalı ünlü şair Giovanni Boccacio (1313-1375), 1348 yılında yazmaya başladığı önemli eseri *Decameron*'da, 1340'ların sonlarına doğru gerçekleşen ve Avrupa nüfusunun üçte biri yani yaklaşık olarak yirmi milyonun üzerinde insanı öldüren Kara Veba'ya şu şekilde değinmiştir: "*Salgın, dehşet verici ve yıkıcı etkilerini göstermeye geçen yılın ilkbahar aylarında başladı. Başta kadınlarda ve erkeklerde kasık bölgesinde ya da koltuk altlarında veba yumruları denilen ve bir elma ya da yumurta büyüklüğünde şişlikler oluştu. Sonrasında hastalık bambaşka bir hal aldı. Bütün vücutta siyah ya da morumsu lekeler görüldü. Bu ölümün habercisiydi.*"[301] İlk etapta vebanın neden ortaya çıktığını anlayamayan soylu ve

[296] Schubert, *Yahudi Tarihi,* çev. E. Derya Yamaner, 59.

[297] Attali, *Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*, çev. Berna Günen, 183.

[298] Groepler, *Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi,* çev. Süheyla Kaya, 15.

[299] Jörg Hacker, *İnsanlar, Salgınlar ve Mikroplar*, çev. Beste Hertsch, Max Florian Hertsch (İstanbul: Runik Yayınları, 2020), 73.

[300] Sean Martin, *Kara Ölüm Orta Çağ'da Veba*, çev. Cumhur Atay (İstanbul: Kalkedon Yayıncılık, 2011), 16.

[301] Hacker, *İnsanlar, Salgınlar ve Mikroplar,* çev. Beste Hertsch, Max Florian Hertsch, 73.

yoksul Hıristiyan kesimi birbirlerini kuyuları zehirlemek ve hastalığa sebep olmakla suçlamışlardır. Ancak daha sonra Hıristiyanlar arasında bulunmalarının Tanrı'nın gazabını tetiklediği ve bunun Tanrı'nın bir sınaması olduğuna inanan bazı Hıristiyan çevreler, Yahudilerin yiyecekleri, kuyularını ve akarsuları zehirlediği yönünde bir iddia ortaya atmıştır.[302] Bu eylemin Chambery'de ikamet eden Rabbi Peyrat adında bir Yahudi tarafından Toledo'da planlandığı iddia edilmiştir. Toledo'da uzmanlar tarafından hazırlanan zehir Rabbi Peyrat tarafından Venedik'ten Hamburg'a kadar tüm Avrupa'ya dağıtılmıştır. Bahsi geçen iddia üzerine Chambery'deki Yahudiler, Savoie Kontu VI. Amadee tarafından tutuklanmış ve sorguya çekilmiştir. Yahudiler işkence altında suçlarını itiraf etmek zorunda bırakılmıştır.[303] Hıristiyanlara göre, Yahudiler İsa Mesih'i öldürdükleri ve bu cinayeti Hıristiyan çocuklarını kaçırıp kanlarını kullanarak, kutsal ekmeğe karşı hakaret ederek tekrar ettikleri gibi son olarak vebayla tüm Hıristiyan alemini yok etmeyi istemektedir.[304]

Kuyu sularının Yahudiler tarafından zehirlendiğine yönelik ilk iddia Fransa'da ortaya çıkmıştır. Salgından İtalya'nın ardından ilk olarak Fransa etkilenmiş daha sonra Batı İsviçre üzerinden Rheinland'a ulaşmıştır.[305] Strazburg'da ilk olarak bölgenin aristokrat piskoposlarından Berthold von Bucheck tarafından uygulanan baskı nedeniyle, bölge belediye meclisi şehirdeki belediye başkanlarına, patrisyen konseylerine, kırsal kale komutanlarına,

[302] Groepler, *Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, çev. Süheyla Kaya, 24; John Efron (vd.), *The Jews A History Routledge* (New York: Routledge, 2104), 194; Samuel K. Cohn, "The Black Death and The Burning of Jews", *Past &Present* 196 (Aug.,2007), 4; Umberto Eco, Orta Çağ *Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar*, çev. Leyla Tonguç Basmacı (İstanbul: Alfa Yayınları, 2019), 485.

[303] Attali, *Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*, çev. Berna Günen, 181.

[304] Schubert, *Yahudi Tarihi,* çev. E. Derya Yamaner, 59.

[305] Schubert, *Yahudi Tarihi,* çev. E. Derya Yamaner, 59-60.

vebanın hızla yayılmasından Yahudilerin sorumlu tutulmasına yönelik taleplerini iletmiştir.[306] Strazburg asiller konseyi Yahudilerin suçsuz olduğunu bildirmesine rağmen gelen baskılar sonucu bu karardan vazgeçilmiştir. Bunun sonucunda 2000'e yakın Yahudi, mezarlıklarında kurulan ahşaptan kafeslerde yakılarak öldürülmüştür.[307] Basel'de benzer şekilde esnaf loncalarının ve vatandaşların baskısıyla konseye Yahudilerin yakılması ve iki yüz yıl boyunca da bölgeye girememeleri yönünde karar aldırılmıştır.[308] 1348 yılında Chillon'da diğer yerlerdeki gibi Yahudiler vebayı yaymaktan yargılanmışlardır.[309]

Alman topraklarında ikamet eden Yahudilere yönelik saldırılarda özellikle Kırbaççılar Biraderliği olarak bilinen Haç Biraderliği üyeleri en önde yer alan grup olmuştur. Onlara göre veba, Tanrı tarafından Hıristiyanlara verilen bir cezadır. Bu nedenle Hıristiyanlar ortak günahlarının kefareti olarak kendilerini kırbaçlamalıdır. Büyük gruplar halinde erkekler ön sırada kadınlar ise arka sıralarda yürüyerek seslerini duyurmuşlardır. Şehre geldiklerini halka bildirmek için ellerinde bulunan çanları kullanmışlardır. Kırbaççılar, Yahudilere karşı ilk saldırılarını 1349 yılında Frankfurt'ta gerçekleştirmiştir.[310] Mainz şehrinde ise tersi bir şekilde Yahudiler, Hıristiyanlara karşı şiddet içeren eylemler gerçekleştirmiş ve 200 Hıristiyan öldürülmüştür. Bazı Yahudiler durumun daha da kötüleşeceğini tahmin ederek kendilerini yakarak intihar etmiştir. Mainz'deki Hıristiyan saldırıları sonucunda 12.000 Yahudi

[306] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,*156.

[307] Martin, *Kara Ölüm Orta Çağ'da Veba*, çev. Cumhur Atay, 59; Schubert, *Yahudi Tarihi,* çev. E. Derya Yamaner, 60.

[308] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,* 156.

[309] Michael, *A History of Catholic Antisemitism*, 72.

[310] Martin, *Kara Ölüm Orta Çağ'da Veba,* çev. Cumhur Atay, 53-58; Samuel Cohn, "Plague Violence and Abandonment From The Black Death to The Early Modern Period", *Annales de démographie historique* 2/134 (2017), 39; Michael, *A History of Catholic Antisemitism*, 72.

öldürülmüştür. 1348 yılında Esslingen'de Mainz'dekine benzer şekilde Yahudiler sinagoglarda intihar eylemleri gerçekleştirmiştir. 1349 yılında Worms'ta 400, Oppenheim'da 2000, Erfurt'ta 3000 Yahudi öldürülmüştür. Viyana, Münih, Augsburg, Würzburg ve Nürnberg'de benzer katliamlar gerçekleştirilmiştir.[311] 1350 yılının bahar aylarında Almanya'nın kuzeyinde bulunan Hansa'da Yahudilerin evlerinin etrafına duvarlar örülmüş ve açlıktan ölüme terk edilmişlerdir.[312] Papa VI. Clement, 26 Ekim 1348 tarihinde Yahudilere karşı gerçekleştirilen şiddeti Hıristiyan topluluğu için tehlikeli gördüğünü, Yahudilerinde Hıristiyanlar gibi vebadan hayatlarını kaybettilerini ve Yahudilerin kendilerini zehirleyecek kadar aptal olmadıklarını savunmuştur.[313] Zulme ortak olan veya buna yetki veren her kişinin aforoz edileceğini ilan etmiştir.[314] Veba döneminin sonunda 350'den fazla Avrupa topluluğunda, binlerce Yahudi Hıristiyanları yok etme komplosu kurdukları gerekçesiyle öldürülmüştür.[315]

3. Yahudiler ve Hıristiyanlar Arasındaki Bazı Tartışmalar

Avrupa'da Orta Çağ döneminde Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında teolojik nedenler ve farklılıklardan dolayı pek çok tartışma meydana gelmiştir. Bu tartışmalarda özellikle Yahudi geleneğinde büyük öneme sahip olan Talmud ve içerisinde yer alan ifadeler polemik konusu olmuştur. Talmud'da Hıristiyanlar, İsa ve Meryem hakkındaki olumsuz ifadeler çatışmanın odak noktası olmuştur. Talmud haricinde farklı versiyonları olduğu bilinen Toledot Yeshu adlı olan eserde tartışmaların merkezinde yer almıştır. Her iki dinin birbirlerine karşı yazdıkları reddiye türü eserlerde de bahsi geçen sürtüşmelerin izleri görülmektedir.

---

[311] Attali, *Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi,* çev. Berna Günen, 182.

[312] Martin, *Kara Ölüm Orta Çağ'da Veba,* çev. Cumhur Atay, 60; Groepler, *Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, çev. Süheyla Kaya, 25.

[313] Cohn, "The Black Death and The Burning of Jews", 14.

[314] Cohn, "Plague Violence and Abandonment From The Black Death to The Early Modern Period", 39.

[315] Michael, *A History of Catholic Antisemitism*, 72.

3.1. Meryem Hakkındaki Tartışmalar

Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında tartışma yaratan önemli konular arasında her iki dinin Meryem'e olan bakış açılarındaki farklılıklar yer almaktadır. Hıristiyanlar Meryem'i kusursuz bir kadın ve Tanrı'nın annesi olarak görürken, Yahudiler onu zina yapan bir kadın olarak adlandırmaktadır. 1240 senesinde Nicholas Donin öncülüğünde gerçekleşen Talmud karşıtı tartışmalarda Meryem öncelikli konular arasında yer almıştır. Donin, Talmud'un Shabbat 104b ve Sanhedrin 67a gibi sansürsüz baskılarında yer alan ifadelerini delil olarak göstermiştir. Buna göre Talmud içerisindeki yer alan ilgili kısımlarda İsa'nın annesi Meryem kocasını aldatan bir kadın olarak gösterilmektedir.[316]

İsa'nın gayrimeşru doğduğunu iddia eden bu pasajlara göre Meryem, Paphos Ben Yehuda adında bir kişiyle evlidir. Ancak Meryem kocasını aldatma niyetindedir. Durumu fark eden kocası, Meryem'i eve kilitlemiştir. Fakat Meryem eşine sadakatsizlik ederek onu aldatmış ve gayrimeşru ilişkisinin sonucu olarak İsa dünyaya gelmiştir.[317] Katolik din adamları Talmud'da yer alan bu ifadelere sert bir şekilde tepki göstermiştir.[318] Bununla birlikte Yeni Ahit'te Yahudilerin, İsa'yı Matta 13:55'te "*marangozun oğlu*", Luka 4:22'de "*Yakup'un oğlu*" ve Markos 6:3'te "*Meryem'in oğlu*" olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Ancak Yuhanna 8:41'de "*...Biz zinadan doğmadık. Bir tek Babamız var, o da Tanrı'dır.*" dedikleri yer almaktadır. Bu ifade Meryem'in Yahudiler tarafından iffetsizlikle suçlanması noktasında değerlendirebilir.[319] Talmud'da yer alan Meryem ile ilgili ifadelerin benzerlerine *Toledot Yeshu*

[316] Daniel J. Lasker, "Mary in Jewish Tradition", *Veritas Porto Alegre* 63/1 (Jan-Mar., 2018), 26.

[317] Zafer Duygu, "Nasıralı İsa'nın Erken Dönem Yahudi Literatürüne Yansımaları", Mukaddime 8/1 (2017), 159-160.

[318] Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 26.

[319] Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 27; Matta 13/55; Luka 4/22; Markos 6/3; Yuhanna 8/41.

adlı eserde de rastlanılmaktadır.[320] Toledot Yeshu'nun farklı versiyonlarında Meryem zina yapmakla itham edilmekte ve İsa'nın babasının şaibeliği konu edilmektedir.[321] Ayrıca bu eser İsa'nın kutsallığı ve annesinin bakireliği konusunda birtakım şüphe yaratan ifadelere yer vermektedir.[322]

Toledot Yeshu'da, Meryem'in kocası Yusuf olarak geçmemektedir.[323] Toledot Yeshu'ya göre Meryem, Johanan adında Tanrı'dan korkan, alçakgönüllü genç bir Yahudi ile nişanlı ve Beytüllahim'de yaşayan dul bir adamın kızıdır. Bir cumartesi akşamı, Yahuda kabilesinden ve kötü karakteriyle bilinen Joseph Pandera adet görmekte olan Meryem'in evine girmiş ve ona tecavüz etmiştir. Meryem'in hamile olduğunu duyan Johanan, olaydan sorumlu tutulacağını düşünmüş ve Babil'e kaçmıştır. Meryem ise amcası Joshua'nın adını verdiği bir erkek çocuk dünyaya getirmiştir. İsa'nın doğumundan önceki olaylar ortaya çıkınca, İsa "*adet gören bir kadının (piç) oğlu*" olarak ilan edilmiştir. Meryem ise Celile'ye gitmiş ve Kudüs'e dönünceye kadar orada birkaç yıl yaşamıştır.[324]

Toledot Yeshu'da Meryem'e yöneltilen zina suçlamasının net olduğu görülmektedir. Ancak Meryem'in hem nişanlısı hem de gayrimeşru ilişki yaşadığı kişinin ayrıntılarında farklılıklar bulunmaktadır. Bu bağlamda *Toledot Yeshu'nun* bir başka versiyonunda Meryem'in kocasının Pappos ben Yudah olarak, İsa'nın da "Pandera'nın oğlu ya da "Stada'nın oğlu" olarak

[320] Ora Limor, "Mary and The Jews: Story, Controversy and Testimony", *Historein*, 6 (2006), 57.

[321] Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 27.

[322] Edward Kessler, *Yahudi-Hıristiyan İlişkilerine Giriş*, çev. Neyfel Akyar-Talha Fortacı, (Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2020), 127.

[323] Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 27.

[324] Dan Jaffé, "The Virgin Birth of Jesus in the Talmudic Context A Philological and Historical Analysis", *Laval Théologique et Philosophique* 68/3 (2012), 586; Limor, "Mary and The Jews: Story", 58.

geçtiği görülmektedir.[325] Ayrıca Meryem'in sevgilisi Joseph Pandera'nın Romalı bir asker veya sefil bir maceraperest olduğuna dair de farklı bir bilgi yer almaktadır.[326] *Toledot Yeshu'nun* hangi versiyonu olursa olsun Meryem iffetsiz bir kadın olmakla itham edilmiştir.

Yahudi inanışında, Meryem'in normal cinsel ilişkiye girmeden hamile kalma ihtimali reddedilmiştir. Ancak İtalyan Abraham Farissol (1451-15259) gibi bazı Yahudi yazarlar, Meryem'in ilahi bir kudret vasıtasıyla hamile kalmış olabileceği ihtimalini göz ardı etmemişlerdir.[327] 14. yüzyıl İspanyol filozoflarından Profit Duran (1350-1415) ve Hasdai Crescas (1340-1410) gibi Yahudi polemikçiler, Meryem'in doğum esnasındaki bekareti yani İsa'nın doğumunun Meryem'in bekaretini fiziksel olarak bozup bozmadığı iddiasıyla ilgilenmişlerdir. Hıristiyanlıkta ise Meryem'in bakireliği doğum öncesinde, doğum sırasında ve doğum yaptıktan sonra olmak üzere üç şekilde ele alınmıştır. Onlara göre Meryem hem bedensel olarak hem de ruhsal olarak İsa'yı doğurmadan önce de doğururken de doğurduktan sonra da hep bakire kalmıştır. Meryem'in doğumdan sonra bakire kalıp kalmadığı konusunda Kutsal Kitap'ta herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.[328] Hıristiyan din adamları kendi aralarında, Meryem'in ana rahminin kapalı olduğu bir durumda İsa'nın doğumunun, hem doğal bir şekilde diğer bebekler gibi gerçekleşip hem de mucizevi bir şekilde Meryem'in bekaretini bozmamasının nasıl mümkün olabileceğini tartışmışlardır. Örneğin Thomas Aquinas, Tanrı'nın iki kitleyi yani bebek İsa ve Meryem'in kapalı rahminin aynı anda bir arada bulunmasını

[325] Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 27. (Birçok görüşe göre bu isimlerin anlamları belirsizlik taşımaktadır. Yunanca 'da Pandera alaycı oyun anlamına gelmektedir. Stada ise sapkın, sapkın kadınları ifade etmektedir.)

[326] Ömer Faruk Harman, "Meryem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/240; Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 28.

[327] Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 28.

[328] Harman, "Meryem", 29/239.

sağlayabileceğini ileri sürmüştür.[329] Crescas ve Duran gibi Yahudi bilginler ise manevi beden iddiasını reddetmişlerdir. Cinsel bir birleşme olmadan böyle bir döllenmenin doğanın tabiatına aykırı olduğunu, mucizevi bir şekilde gerçekleşmesi istisna tutulursa eğer, iki kitlenin aynı anda aynı yerde beraber bulunmasının beden kelimesinin ne olduğu göz önüne alındığında mantıksal olarak imkânsız olduğuna dikkat çekmişlerdir. Aynı şekilde bazı Hıristiyanların, İsa'nın bedeninin eşzamanlı olarak evharistiya ayininde hazır olduğuna dair inançlarının Meryem'in doğum sırasındaki bekaretine çözüm olması için sundukları görüşte Yahudi bilgiler tarafından tatmin edici bulunmamıştır. Eğer manevi ise bir bedene sahip olamayacağını, bir bedeni varsa da manevi olamayacağını iddia etmişlerdir. Hıristiyan öğretilerine karşı gelen bu itirazların farkında olacaklar ki bazı Protestan mezhepleri Meryem'in ebedi bakireliği inancını terk etmişlerdir.[330]

Yahudi dini literatürü, Meryem'in Latince söylenişi olan "Maria'yı", dışkı anlamına gelen "Haria" kelimesine dönüştürmüştür.[331] Bu bağlamda 1300'lü yıllarda Almanya'da yazılan *Nizzahon Vetus* adlı eserde şu ifadeler yer almaktadır: "*Sonuç olarak bu adam nasıl Tanrı olabilir, çünkü dokuz ay boyunca sık sık tuvalete gitmesine sebep olan midesindeki dışkıyla dolu kadının karnına girmiş ve doğduğunda plasentaya sarılı olarak, doğum kanalıyla ve kirlenmeyle (kadınların adet dönemi) pis ve iğrenç bir şekilde dünyaya gelmiş. Diğer yandan Tevrat; adet dönemindeki, cünüp durumdaki ve yeni doğum yapmış bir kadına yaklaşılması konusunda uyarıyor, (Levililer 12:4) şöyle yazıyor: 'Kadın kanamasının geçmesi için otuz üç gün bekleyecek. Temiz sayılması için geçmesi gereken bu günler bitinceye kadar kutsal bir şeye dokunmayacak.' Bu yüzden İsa kutsal bir şeyle ilişkilendirilmeye layık değildir.*"[332] Yahudiler,

[329] Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 29.

[330] Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 29.

[331] Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 29.

[332] Limor, "Mary and The Jews", 57.

Hıristiyanlar tarafından iddia edildiği gibi Meryem'in mucizeler gerçekleştirdiği tasvirlerin, heykellerin ve resimlerin hikayelerinin gerçekliğini de sorgulamıştır. Hıristiyanlar ise Yahudilerin bu sorgulamaları ve tavırları nedeniyle onları Meryem'e düşmanlık beslemekle itham etmiştir.[333]

Yahudiler, Hıristiyanlar tarafından Meryem'e karşı art niyet besledikleri gerekçesiyle suçlanmıştır. Hatta Meryem'in ölümünde Yahudilerin parmağının olduğu iddia edilmiştir.[334] Konuyla ilgili olarak muhtemelen Suriye-Filistin veya Mısır kökenli *Meryem'in Göğe Yükselmesi* hikayesi önemli bir örnektir. Geleneksel olarak İncil yazarı Yuhanna'ya dayandırılan bu hikâyenin 5. ve 6. yüzyıllardan kalma farklı versiyonları bulunmaktadır. Hikâyede bir meleğin bazı versiyonları da ise İsa'nın kendisinin Meryem'e nasıl göğe alınacağını bildirdiğinden bahsetmektedir. Meryem'e veda etmek üzere tüm havariler bulundukları yerden ona eşlik etmek için gelmiştir. Rivayetteki Yahudi bölümü Meryem'in gömüleceği Getsemani'ye giderken vuku bulmuştur. Meryem'in mezarının tıpkı oğlununki gibi mucizelere neden olmaması için Kudüs'teki Yahudi liderler bir plan yapmıştır. Buna göre Meryem'in cenazesini yakacaklardır. Yahudiler her ne kadar cesedin ve mezarının gücünün farkında olsalar da bunu inkâr etmişlerdir. Cesedi almak için şehri terk etmeye hazırlanan Yahudilerden biri hariç hepsi kör olmuştur. Zephaniah adlı bir Yahudi- ki bazı versiyonlarında ismi Reuben olarak adlandırılmıştır- Meryem'in tabutuna ulaşmayı başarmış ve ona zarar vermek için tutmuştur.[335] Tam o sırada bir ateş meleği ona engel olmuştur.[336] Elindeki kılıç ile melek, Zephaniah'ın ellerini kesmiştir. Hikâyenin bazı versiyonları da Zephaniah'ın elleri kurumuş ve bu şekilde tabuta yapışmış bir vaziyette kalmıştır. Yahudi kendisine yardım

[333] Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 30.

[334] Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 30.

[335] Limor, "Mary and The Jews", 59-60.

[336] Günay Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem* (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 92.

edilmesini istediğinde ona sadece Bakire Meryem'in yardım edebileceği belirtilerek dua etmesi söylenmiştir.[337] Yahudi denileni yaptıktan sonra Meryem araya girmiş ve Zephaniah iyileşmiştir. Bunun üzerine Hıristiyan olmuştur.[338] Havariler daha sonra onu diğer Yahudileri körlüklerinden kurtarması için şehre göndermiştir. Onlarda görme yetilerini geri kazanmış ve Hıristiyan olmuştur.[339]

Hıristiyan dünyasında, Yahudilerin Meryem'e olan düşmanlıklarını gösterdiği iddia edilen başka olaylar da mevcuttur. Örneğin bazı rivayetlerde Yahudilerin Meryem'in ikonlarını veya resimlerini parçaladığı dahası pis alanlara atarak, üzerine dışkılarını bıraktıkları yönünde iddialar bulunmaktadır. Geoffrey Chaucer, *The Canterbury Tales* (1386) adlı eserinde *Başrahibe'nin Masalı* bölümünde buna dair ifadeler bulunmaktadır. Hikâyeye göre Meryem adına ilahi söyleyen bir çocuk Yahudiler tarafından öldürülmüş ve cesedi bir çukura atılmıştır. Benzer şekilde 13. yüzyılın ikinci çeyreğinde yazılan *Bristollu Adamın Öldürülmesi* hikayesinde çarmıha gerilen bir çocuğun foseptik çukuruna atıldığı bilgisi yer almaktadır. Cesedin üzerine dışkılamak isteyen Yahudiler olağanüstü bir güç tarafından kaçmak zorunda bırakılmıştır. Burada dikkat çeken önemli detay olayın Meryem'in Göğe Yükselişi gününde gerçekleşiyor olmasıdır. Dolayısıyla bahsi geçen her hikâyede Hıristiyanlar, Yahudilerin Meryem'e olan düşmanlıklarını vurgulamıştır.[340]

12. ve 13. yüzyıllarda din değiştirmiş Yahudilerin, eski dindaşlarına karşı Meryem tarafından korunduklarına dair rivayetler de bulunmaktadır. Ayrıca Yahudilere karşı Meryem'in, evharistiya ayininde oğlunun bedenini koruduğuna dair inanışlar mevcuttur. Yine

[337] Limor," Mary and The Jews", 60.

[338] Günay Tümer, Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem, 92.

[339] Limor, "Mary and The Jews", 60.

[340] Limor, "Mary and The Jews", 60.

Orta Çağ'da yaşayan birçok Hıristiyan, doğum yapan bazı Yahudi kadınların en çok acı çektikleri anlarda Meryem'in adını söylediklerini hatta doğum sancıları sırasında Meryem'i karşılarında görmeleri üzerine din değiştirdiklerini iddia etmiştir.[341] Bu bağlamda 12. yüzyılda Fransa'da Haham Jacob ben Meir Tam'ın (1100-1171) İsa ve annesi Meryem'in mucizevi yollarla Kutsal Kitap'ta ima edilip edilmediğini araştırdığı bilinmektedir.[342]

1434 yılında Basel Konsili'nin Venedik Delegesi Padualı Gattaro'da benzer bir olaya değinmiştir. Gattaro'nun verdiği bilgilere göre iki Alman Yahudisi hırsızlık suçlaması nedeniyle tutuklanmıştır. Ağır işkencelerden sonra Hıristiyanlığa geçmeleri için baskı yapılmıştır. Bunun üzerine Yahudilerden biri din değiştirmiş ancak cezadan kurtulmayarak başı kesilmiştir. Diğer Yahudi ise baş aşağı bir şekilde asılmıştır. Dar ağacında bu şekilde belli bir süre bekleyen Yahudi kendi peygamberlerinden yardım gelmediğini görünce Bakire Meryem'den yardım istemeye karar vermiştir. Dar ağacının yanında bulunan köpek ise o vakte kadar havlamış olması rağmen Yahudi'nin bu duasından sonra havlamasını azaltmıştır. Yahudi bunun akabinde yanında duran keşişe Hıristiyan olmak istediğini belirtmiştir.[343]

1519 yılı şubat ayında Regensburg şehri vatandaşlarının Yahudi sinagogunun yıkımı sırasında çatının bir kısmının çökmesi ve taş ustası Jacob Kern'in altında kalması esnasında iddia ettiği olaya da burada değinmek uygun olacaktır. Ağır yaralı olarak evine götürülen Kern'in karısı, kocasının hayatını bağışlaması için Bakire Meryem'e dua etmiştir. Mucizevi bir şekilde Kern eski sağlığına kavuşmuş ve işine geri dönmüştür. Kern çevresine yaralarını hiç hissetmediğini çünkü Bakire Meryem'in şifa veren ellerinin sürekli üzerinde olduğunu

[341] Lasker, "Mary in Jewish Tradition", 30.

[342] Ephraim Shoham Steiner, "The Virgin Mary, Miriam, and Jewish Reactions to Marian Devotion in the High Middle Ages", *AJS Review* 37/1 (April 2013), 79.

[343] Er, *Martin Luther Dönemi ve Öncesi Hıristiyan Dünyasında Türk ve İslam Algısı*, 152.

söylemiştir. Kern'in bahsi geçen iddiaları hızlı bir şekilde bölgede yayılmıştır. Yahudi gettosunun yıkıntıları arasında Meryem'in gücünün açığa çıkması şehirde zaten etkisini günden güne artıran Yahudi karşıtı tutuma isteği artırmıştır. Bu nedenle Yahudilerin mallarına ve mülklerine karşı çeşitli saldırılar düzenlenmiştir. Bir ay içerisinde Regensburg Şehir Konseyi, mucizeler yarattığı iddia edilen Bakire Meryem için sinagog kalıntılarının üzerine ahşap bir şapel diktirmiştir. Ardından yüzbinlerce insan burayı ziyaret etmek için akın etmiştir.[344] Bir bilgiye göre 1349 ve 1520 yılları arasında imparatorluk sınırları içindeki Yahudi sinagoglarının yerine adanmış ve neredeyse tamamı imparatorluğun güney bölgelerinde yoğunlaşan 33 kilise ve şapelin bulunduğu kaydedilmiştir.[345] 16. yüzyılda, yalnızca Bavyera'da hac mabetlerinde tahminen 12 bin mucize yaşandığı iddia edilmiştir.[346]

Regensburgluların iddialarına göre Yahudiler, Bakire Meryem'e sürekli sıradan bir fahişe diyerek iftira atmış ya da onu yalnızca bir marangozun karısı diyerek küçümseyerek reddetmişlerdir. Hıristiyanlara göre Meryem'in insanların kurtuluşundaki rolü ve bu yüzden hak ettiği saygı onları diğerlerinden ayırmıştır. Yahudiler, İsa'nın bakire birinden doğumuna ve Meryem'in kusursuz saflığına olan Hıristiyan inancını hem doğal duruma aykırı olmasından hem de herhangi bir kutsal metin tefsiri tarafından desteklenmediği için reddetmiştir. Fakat Hıristiyanlar, Meryem'i ve onunla ilişkili mucizeleri, Yahudilerin kendi kutsal metinlerinde açık bir şekilde önceden haber verdiğini görmüştür. Hıristiyanlara göre, Yahudilerin bunu fark edememeleri, onların sapkınlıklarından kaynaklanmaktadır. Yahudilerin Meryem'in konumunu reddetmesi, mevcut Hıristiyan hassasiyetleri için kabul edilemezdir.[347] Hacıların sergilediği bazı anormal davranışlar karşısında pek çok kişi Meryem fenomenine karşı şüphe ile

[344] Creasman, "Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg", 963-964.

[345] Creasman, "Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg", 968.

[346] Creasman, "Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg", 971-972.

[347] Creasman, "Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg", 972.

yaklaşmıştır. Verilen bilgilere göre hacı kalabalıkları izdihama neden olmuştur. İnsanlar bayılmakta ve rahipler bir ayini bitiremeden diğerine geçmektedir. Bazıları kendini yerlere atmakta ve bazıları ise ilahiler söyleyip dans etmektedir. Ayrıca kendilerini kaybeden erkek ve kadınların dünyanın sonunun geldiğine dair kehanetler haykırdıkları söylenmektedir. Ancak pek çok gözlemci, hacıların davranışlarını uygun bulmamıştır. Hatta Regensburg Şehir Konseyi de durumun önüne geçmek için çeşitli adımlar atmıştır.[348]

Protestan eleştirmenler konuya oldukça farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Örneğin Martin Luther, hac olayını tamamen bir şeytan işi olarak görmüştür. Luther bu durumu "*...aç gözlülüğü arttırmak, sahte ve hayali bir inanç yaratmak, kiliseleri zayıflatmak, meyhaneleri ve ahlaksızlığı artırmak, boşa zaman ve para harcamak ve sıradan insanları kolayca kandırmak...*" şeklinde ifade etmiştir. Martin Bucer de aynı şekilde Deccal işi olarak nitelendirdiği hacca tepki göstermiştir. Bucer, "*Şeytan, insanları sanki Tanrı bir yerde varken başka bir yerde olması mümkün değilmiş gibi bu tür mabetlere akın etmeye teşvik etti ve Hıristiyan inancına zarar vermeye çalıştı.*" sözleriyle bahsi geçen olaya değinmiştir. Sebastian Frank'a göre de hacıların bu davranışları Meryem'in değil ancak şeytanın işi olarak nitelendirilebilir.[349] Dolayısıyla Protestanlara göre bu yer halen Yahudilerin şeytani etkisi altında bulunmaktadır. Onlar, lanetlenmiş Yahudiler tarafından işgal edilen toprakları yalnızca şeytanın kutsayacağını öne sürmüştür. Bundan dolayı Regensburg halkının Meryem'e atfettikleri hac yanlıştır. Luther, Regensburg Şehir Konseyine 1523 tarihli bir mektubunda duruma şu cümleler ile değinmiştir: "*...şeytan, Yahudiler kovulduktan sonra onların yerine geçerek Meryem'in şerefli adıyla sahte mucizeler gerçekleştiriyor. Sizi ve sizin gibileri kandırıyor. Şimdi, şeytan eğer Yüce Tanrı'nın, Mesih'in ve Kutsal Ruh'un isimlerini suistimal*

[348] Creasman, "Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg", 974.

[349] Creasman, "Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg", 974-976.

edebilme gücüne sahipse, Meryem'in veya daha alt seviyedeki bir azizin adını nasıl suistimal etmesin?" Luther'e göre şeytan, Yahudilerin yerini işgal ettiği için hac ziyareti yapılan şapelin yerle bir edilmesi gerekmektedir.[350] Bir başka esere göre Regensburg'daki hacılar Yahudilerin kara büyüsünün etkisi altında bulunmaktadır. Regensburg şehrindeki bir yerlinin iddiasına göre Yahudi büyücüler tıpkı domuzların kalplerine etki ederek sürü halinde hareket etmelerini sağladıkları gibi Hıristiyanların kalplerini de etki altına alarak sürüler halinde Regensburg'a çekmiştir. Dahası Hıristiyanlar kendi kontrollerini Yahudilere ve şeytani efendilere bırakmıştır. 1525 yılının sonlarına gelindiğinde Meryem'e yapılan hac ziyareti genel anlamda sona ermiştir ve inşa edilen yapı yıktırılmıştır.[351]

3.2. İsa Hakkındaki Tartışmalar

Yahudi-Hıristiyan ilişkileri üzerine yapılan bir incelemede hiç şüphesiz öncelikli konular arasında İsa'nın kimliği ve her iki din için ifade ettiği anlam yer alacaktır. Yahudilerin İsa'yı Mesih olarak kabul etmemesi ve Hıristiyanların onu Tanrı'nın oğulluğuna kadar yükseltmiş olması her iki dinin birbiriyle çatıştığı noktalardır.[352] Özellikle Rabbinik metinlerde İsa hakkında olumsuz ifadeler bulunmaktadır.[353] Talmud'da, İsa ile ilgili olarak verilen rivayetler incelendiğinde bu metinlerde genel anlamda İsa'nın kendisi hakkındaki iddiaları ve Hıristiyanların İsa'ya atfettikleri birtakım özelliklerin reddi söz konusudur.[354] Bu bağlamda bahsi geçen pasajlar Hıristiyanlar tarafından Yahudilere karşı eleştiri konusu yapılmıştır. Talmud rivayetlerinde İsa ve öğretmeniyle alakalı çeşitli rivayetlerin bulunduğu görülmektedir.

---

[350] Creasman, "Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg", 976.

[351] Creasman, "Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to The Schöne Maria of Regensburg", 976-979.

[352]Kessler, *Yahudi-Hıristiyan İlişkilerine Giriş*, çev. Neyfel Akyar-Talha Fortacı, 65.

[353] Jürgen Roloff, *Nasıralı İsa Tarihi ve Dini Kaynaklarda İsa Peygamber*, çev. Yücel Aksan (İstanbul, Runik Kitap, 2021), 28; Kessler, *Yahudi-Hıristiyan İlişkilerine Giriş*, çev. Neyfel Akyar-Talha Fortacı, 125.

[354] Duygu, "Nasıralı İsa'nın Erken Dönem Yahudi Literatürüne Yansımaları", 159.

Pasajlarda İsa'nın hocasını dinlemeyen, asi bir kişi olduğu görülmektedir.[355] Rivayete göre, Yaruşalim'e seyahati esnasında Yahudi bir öğretmen, İskenderiye'de dinlenir. Öğretmen burada güzel bir şekilde ağırlanır. Mola vaktinin sonuna gelen öğretmen misafir olduğu evin sahibine minnet duygularını ifade eder. Ancak beraberinde getirdiği talebesi hocasının maksadını ve kelamını yanlış anlar. Bunun üzerine öğretmenine itiraz eder. Çünkü ona göre misafir olduğu evdeki kadının gözleri bazı noktalarda kusurludur. Öğretmen ise talebesinin bu ifadeleri nedeniyle utanır ve talebesini yanından kovar. Öğrenci özür dilemek için hocasının yanına her gelişinde reddedilir. Öğretmenin, talebesini bağışlamak niyetinde olduğu bir zamanda öğrenci tekrar aynı hataya düşerek yanlış anlaşıldığını düşünür ve putperest olur. Öğretmen tüm bunların üzerine öğrencisinin sihir ve büyü ile uğraştığını ve İsrail'i yoldan çıkardığını beyan eder.[356] Ancak Yeni Ahit'te İsa'nın bir hahamdan eğitim aldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.[357]

Talmud'da yer alan bir başka pasaja göre İsa büyücülük yapmakla suçlanmaktadır. Buna göre "Ben Stada" yani İsa büyü yapmayı Mısır'a gittiği bir zamanda öğrenmiştir. Bu sihirli bilgileri bedeninde yer alan bir kesiğin içerisine ya da vücudunun çeşitli yerlerine yaptırdığı dövmeler vasıtasıyla İsrail'e kadar getirmiştir.[358] Çocukluk döneminde İsa'nın Mısır'a gittiği ile ilgili bir bilgi Matta 2:13'te *"Yıldızbilimciler gittikten sonra Rab'bin bir meleği Yusuf'a rüyada sürünerek, 'Kalk!' dedi, 'Çocukla annesini al, Mısır'a kaç. Ben sana haber verinceye kadar orada kal. Çünkü Hirodes öldürmek için çocuğu aratacak."* şeklinde yer almaktadır.[359]

---

[355] Bernhard Pick, "The Personality of Jesus in The Talmud", *The Monist* 20/1 (January, 1910), 17.

[356] Peter Schäfer, *Jesus in Talmud* (New Jersey: Princeton University Press, 2007), 35.; Pick, "The Personality of Jesus In The Talmud", 7-18.

[357] Pick, "The Personality of Jesus In The Talmud", 17.

[358] Pick, "The Personality of Jesus In The Talmud", 19-20.

[359] Duygu, "Nasıralı İsa'nın Erken Dönem Yahudi Literatürüne Yansımaları", 161; Matta 2/13.

Talmud'da İsa'nın büyücülük yapmakla suçlanıyor olması hayatında ve öldükten sonra pek çok mucize gerçekleştirdiğine inanılan Hıristiyan dinine karşı bir reddiye olarak ifade edilmektedir.[360] Talmud'da İsa'nın putperest olmakla suçlandığı görülmektedir. Sanhedrin 103a'da İsa, *"yiyeceğini herkesin önünde yakmak"* ile itham edilmektedir. Bu ifade bazı Talmud yorumcularına göre İsa'nın öğrendiklerini terk etmesi anlamını taşımaktadır. Yine bazı araştırmacılara göre bu ifadeyle Hıristiyanların putlara kurban takdim etme uygulamasının İsa tarafından başlatıldığı anlamı çıkmaktadır. İsa, İsrail geleneklerinden ve öğretilerinden yüz çeviren sözüne güvenilmeyen biri olmakla suçlanmıştır. İfade ettiği anlam her ne olursa olsun hahamların gözünde İsa, *"İsrail'i yozlaştıran ve baştan çıkaran"* bir heterodokstur.[361]

İsa'nın ölüm şekli konusunda birtakım bilgilerin de Talmud'da bulunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda Talmud'da yer alan bir rivayete göre İsa infazından önce büyücülük yapması nedeniyle taşlanarak cezalandırılacaktır. Ayrıca İsa'ya verilen ceza 40 gün boyunca halka arz edilmiş ve şahitlik yapmak isteyenler mahkemeye çağrılmıştır. Burada dikkat çeken nokta İsa'nın, Yeni Ahit'te ifade edildiği üzere Romalılar tarafından değil Yahudiler tarafından asılarak öldürülmüş olmasıdır.[362] İsa'nın çarmıha gerilerek öldürüldüğü şeklinde bir hüküm bulunmamaktadır.[363] Bu bakımdan Talmud ve Yeni Ahit'te yer alan bilgilerin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Talmud'da yer alan bu ifadeler, Toledot Yeshu'da bulunan ifadelerinde

[360] Duygu, "Nasıralı İsa'nın Erken Dönem Yahudi Literatürüne Yansımaları", 162.

[361] Pick, "The Personality of Jesus In The Talmud", 21; Kenan Has-Arzu Cebe, "Talmud Geleneğinde İsa'nın İz Düşümleri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/24 (Haziran 2020), 256.

[362] Zafer Duygu*, İsa Pavlus İnciller Hıristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2019), 111-112.

[363] Baki Adam, *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2015), 41.

temelini oluşturmuştur.[364] İsa'nın aile hikayesi olan Toledot Yeshu aslında bir İncil paradosidir. Toledot Yeshu'da İsa'nın kutsallığına, Meryem'den bakire doğmasına dair birtakım yorumların olduğu görülmektedir. İsa'nın gayri meşru yollarla dünyaya geldiği belirtilmiştir.[365] Ayrıca onun bir sihirbaz olduğu ve mucizelerini farklı yollarla gerçekleştirdiği iddia edilmiştir.[366] Toledot Yeshu'da İsa'nın infazı Yahudiler tarafından gerçekleştirilmiştir. İsa'nın ölüm cezası almasına gerekçe olan nedenler arasında büyüyle uğraşması ve itikadi anlamda sapkın olması gösterilmiştir.[367] Toledot Yeshu, özellikle bu noktaları vurgulayarak Yahudilik üzerinde yıkıcı etkisi olduğu varsayılan iddiaları çürütmeye çalışmıştır.[368]

Toledot Yeshu'da yer alan ifadelerin Hıristiyan dünyası içerisinde geniş bir yankı uyandırdığı görülmüştür. 9. yüzyılın ilk yarısında Agobard, Toledot Yeshu'ya tepki gösteren ilk Hıristiyanlardan olmuştur.[369] Bununla birlikte 13. yüzyıl itibariyle Hıristiyanlardan gelen tepkilerin artarak devam ettiği görülmektedir. Örneğin, 1280 yılı civarında Hıristiyan bir bilgin olan Raimundus Martinus, *Pugio Fidei adversus Maraş et Judaeos* adlı eserinde Toledot Yeshu'dan uzun alıntılar yapmıştır. Martinus'un alıntı yaptığı kısım seksen satırdan oluşmaktadır. Ayrıca Martinus'un eseri sadece Toledot Yeshu'ya atıfta bulunmakla kalmamıştır. Bunun haricinde çeşitli Yahudi kaynaklarından yüzlerce pasaj içermektedir. Martinus, bu ifadelerle Yahudilerin Hıristiyanlığa karşı düşmanlığını açığa çıkarmayı amaçlamıştır. Martinus'un İsa'nın mucizelerine yer ayırdığı bir bölümde, Yahudilerin İsa'nın

[364] Wolfgang Treitler, "Toledoth Yeshu: A Jewish Critique of the Gentile Christian Transformation of Jesus Christ", *Cultural and Religious Studies* 8/2 (February, 2020), 110.

[365] Kessler, *Yahudi-Hıristiyan İlişkilerine Giriş*, çev. Neyfel Akyar-Talha Fortacı, 125-127.

[366] Kürşat Demirci, *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk* (İstanbul: Ayışığıkitapları, 2016), 42.

[367] Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik* (İstanbul: MilelNihal Yayınları, 2021), 395.

[368] Treitler, "Toledoth Yeshu: A Jewish Critique of the Gentile Christian Transformation of Jesus Christ", 110.

[369] Treitler, "Toledoth Yeshu: A Jewish Critique of the Gentile Christian Transformation of Jesus Christ", 110.

mucizelerini ele alan hayali bir kitap yazdıklarını belirtmiştir. Martinus'un, Toledot Yeshu'dan alıntı yaptığı kısım İsa'nın asılmasının tarifiyle sona ermektedir. Ancak asıldıktan sonra vücudunun akıbetini anlatan ek kısımlardan yoksundur.[370]

Kartuzya tarikatına bağlı bir keşiş olan Cenevizli Salvagus Porchetus'un 1315 yılında yayımlanan Victoria *Porcheti Adversos impios Hebraeos (Dine Karşı Saygısız Yahudilere Karşı Zafer)* adlı eseri de bu minvalde önemlidir. Porchetus'un yazdığı bu eser Yahudi karşıtı ifadelere yer vermesiyle bilinmektedir. Salvagus'un 94 sayfalık bu eseri birçok kez basılmıştır. Salvagus kitabında, Yahudilerin Mesih'in mucizelerine karşı düşmanca tavır takındıklarını ifade etmiştir. Bununla birlikte Yahudilerin, Mesih'e olan kötülüklerinden dolayı hakkında iftira ve yalan dolu bir kitap uydurduklarını kaydederek Toledot Yeshu'ya işaret etmiştir. Bu kitapta, İsa'nın tüm mucizelerini hile yoluyla elde ettiğine değinmiştir. İsa bu nedenle Tanrı'nın adının sihirli formülünü çalan bir şarlatan ve sihirbaz olarak gösterilmiştir. Dolayısıyla Yahudiler, İsa'nın mucizelerini yalanlama ve karalama niyetindedir.[371]

1470 yılında Fransisken keşiş Alfonso de Espina *Fortalitium fidei* adlı eserinde Toledot Yeshu'daki ifadeler yer almıştır. Ancak Espina, Raimundus'un metnini kelimesi kelimesine kopyalamıştır. 15. yüzyılda Espina'nın kitabı Fransa, Almanya ve İspanya'da altı kez basılmıştır. Dahası Espina'nın eseri, Toledot Yeshu hakkındaki bilgilerin Hıristiyanlar arasında yayılmasında önemli bir rol oynamıştır.[372] Salvaticus ve Espina dışında, 14. ve 15. yüzyılda, Toledot Yeshu hakkında bilgi kaynağı olarak Martinus'un metnini kullanan Lyralı Nicholas gibi başka isimlerde mevcuttur. Martinus'un çevirisinin ardından, Viyanalı din adamı ve tarihçi

[370] Peter Schafer (vd.), *Toledot Yeshu ("The Life Story of Jesus") Revisited* (Tübingen, Germany: Mohr Siebeck, 2011), 288.

[371] Gerhard Falk, *The Jew in Christian Theology* (North Carolina: McFarland, 2014), 66.

[372] Schafer (vd.), *Toledot Yeshu ("The Life Story of Jesus") Revisited,* 289.

Thomas Ebendorfer (1388-1464), Toledot Yeshu'nun bir başka Latince çevirisini hazırlamıştır. Ebendorfer, çevirinin hazırlanması için kendisine güvenilir bir Yahudi tarafından yardım edildiği bilgisini vermiştir. Yahudi'nin yardım etmesinin temel sebebinin ise Yahudilerin Hıristiyanlara olan nefretlerinin derinliğini görebilmeleri olduğunu belirtmiştir.[373] 1475 senesinde Petrus Schwart olarak da bilinen Petrus Nigri, *Stern Messiah* adlı eserinde Toledot Yeshu'dan bahsetmektedir. Yahudilerin İsa'yı durdurmaya çalıştıklarını ve bunu için Yahuda'yı görevlendirdiklerini bildirir.[374]

Avrupa'da 11. yüzyıl itibariyle Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki reddiye türü eserlerin de arttığı görülmektedir.[375] Örneğin, Yosef Kimhi'ye ait (ö.1170) *Sefer Ha-Berit* adlı çalışma Tanah'ta İsa ile ilgili olduğu iddia edilen ifadelere yer vermiştir. Ancak bu ifadeleri Yahudi geleneğine göre yorumlamıştır. Bunun dışında Hıristiyan toplumunu ahlaki bakımdan eleştirmiştir.[376]

Yakov ben Reuven tarafından yazılan *Sefer Milhamot Ha-Şem* adlı eserde Yahudiler tarafından Hıristiyanlara karşı yazılan eserler arasında yer almaktadır. Reuven eserinin ilk bölümünde Hıristiyan öğretilerini çürütmeye çalışmıştır. Ayrıca eserinin 2. ve 10. bölümleri arasında Tevrat, Mezmurlar, Yeremya, İşaya vb. kitaplarda İsa'ya işaret ettiği Hıristiyanlar tarafından öne sürülen ifadelerin İsa ile ilgisi olmadığını konusunda görüş belirtmiştir. Hıristiyanların bu bölümlerde yer alan ifadeleri çarpıttıklarını iddia etmiştir. 1375 yılımda İspanyol Yahudisi Moşe ha-Kohen tarafından yazılan *Sefer Ezer ha-Emuna* adlı eserinde benzer amaçlarla yazıldığı görülmektedir. Kohen'de eserinde bahsi geçen kitaplardaki ifadeleri ele

[373] Schafer (vd.), *Toledot Yeshu ("The Life Story of Jesus") Revisited*, 290.

[374] Schafer (vd.), *Toledot Yeshu ("The Life Story of Jesus") Revisited*, 291.

[375] Yasin Meral, "Yahudi-Hıristiyan-Müslüman Reddiye Geleneği", *Dinler Arası İlişkiler El Kitabı*, ed. Ali İsra Güngör, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 166-167.

[376] Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 396.

alarak bunların İsa'ya işaret etmediğini belirtmiş ve Hıristiyanların iddialarını yalanlamıştır.[377] Hıristiyanlarda benzer şekilde Yahudilere karşı çeşitli reddiye türü eserler kaleme almıştır. Özellikle Yahudi iken Hıristiyanlığı tercih eden isimlerin eski dinlerine karşı çeşitli polemik türü eserler kaleme aldığı görülmektedir. Örneğin, asıl ismi Moşe Sefardi olan ve Hıristiyanlığa geçince Petrus Alfonsi adını alan İspanyol Yahudi alimi 1106 yılında *Dialogi contra ludaeos* adında bir eser kaleme almıştır. Bu eserde Alfonsi, Yahudilerin İsa'nın Tanrı'nın oğlu olduğunu bilmelerine rağmen onu öldürdüklerine yer vermiştir. Bu nedenle Yahudilerin kötü niyetli bir topluluk olduğunu belirtmiştir. Ayrıca Talmud ve diğer Yahudi kaynakları hakkında bilgi sahibi olması nedeniyle çeşitli deliller getirerek görüşlerini ispatlamaya çalışmıştır.[378] Yahudi iken Hıristiyanlığa geçen Yosef ibn Vives'te (ö.1430?), Yahudi geleneğinde yer çeşitli kaynaklar üzerinden İsa'nın Mesih olduğunu kanıtlamaya çalışmıştır.[379]

3.3. Talmud Hakkındaki Tartışmalar

Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında gerilimi tırmandıran en önemli hususlardan biri Talmud içerisinde yer alan ifadeler olmuştur. Katolik Kilisesi, Yahudilik içindeki muhalif grupların ve sapkınların öğretisini kullanarak bu verileri Talmud'a karşı kullanmıştır. Kilise bu süreç içerisinde Yahudilere, Hıristiyanlığı kabul ettirmek için büyük gayret sarf etmiştir. Bu sebeple 13. yüzyılda misyonerlik faaliyetlerini artırmıştır. Özellikle Dominiken Tarikatı, Hıristiyanlığı yaymak için büyük rol üstlenmiştir. Yahudilere, Hıristiyanlığı vaaz etmede ön saflarda yer almışlardır. İbranice özel kurslar kurmuş ve bu oluşumlarda din değiştirmiş Yahudileri kullanmıştır. Tüm bunların bir sonucu olarak din değiştirmek isteyen ve Talmud hakkındaki bilgilerini kiliseyle paylaşma niyetinde olan din değiştirenlerin sayısı artmıştır.

[377] Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik,* 396.

[378] Meral, Yahudi-Hıristiyan-Müslüman Reddiye Geleneği, 166-167.

[379] Meral, Yahudi-Hıristiyan-Müslüman Reddiye Geleneği, 167.

Bunlar Talmud içerisindeki polemik oluşturacak argümanları ve suçlamaları bir araya toplamıştır.[380] Talmud'un Hıristiyan otoriteler tarafından yargılanması süreci önceleri bir Yahudi olan ancak sonradan din değiştirerek Hıristiyanlığa geçen Donin'in, Papa IV. Gregory ile görüşme neticesinde gerçekleşmiştir.[381] Jacop ben Eli yazdığı bir mektupta Donin hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: *"Rabbin yasalarını terk eden ve aynı zamanda Roma dinine de inanmayan mürtedin başına gelenleri kuşkusuz biliyor ve duydunuz. Gerçekten de kutsal R. Yehiel, cennetin Tanrı'sının onuru için onu kesin bir şekilde reddetti ve koç boynuzunun sesiyle onu aforoz etti. Çünkü inancı onu terk etmişti. Daha sonra zehirli ot ve pelin otu püskürten bir hayvan oldu. O mürted daha sonra herkesten üstün olan kralın huzura çıktı ve iftiralarıyla Fısıh arifesinde gençleri katlettiğimizi söyleyerek yalanlar söyledi…"*[382]

Donin, Talmud'a yönelik suçlamalarını 35 madde halinde sıralamıştır.[383] Donin'in belirttiği suçlamaların ardından Parisli Jehiel tarafından yönetilen tartışmada dört önde gelen Fransız haham, Donin ile görüşmeye zorlanmıştır.[384] Oturumda özellikle Talmud'da yer alan İsa ve Meryem hakkındaki küfür dolu sözler olay yaratmıştır.[385] Tartışma esnasında Hahamlara yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar ve argümanlar bir işe yaramamıştır. Bu olaydan sonra Talmud kınanmış ve 1241 ve 1244 yıllarında yakılmıştır.[386] Avignonlu Papa XIII. Benedict'te

[380] Judah M. Rosenthal, "The Talmud on Trial: The Disputation at Paris in the Year 1240", *The Jewish Quarterly Review* 47/1 (Jul.,1956), 62.

[381] Robert Chazan, "The Condemnation of The Talmud Reconsidered (1239-1248)", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 55 (1988), 15; Seda Özmen, "Orta Çağ Yahudi Karşıtlığına Bir Örnek Olarak Talmud'un Yargılanması ve Yakılması", *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (Mayıs, 2021), 438.

[382] Chazan, "The Condemnation of The Talmud Reconsidered (1239-1248)", 15.

[383] Özmen, "Orta Çağ Yahudi Karşıtlığına Bir Örnek Olarak Talmud'un Yargılanması ve Yakılması", 438.

[384] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,* 127.

[385] Özmen, "Orta Çağ Yahudi Karşıtlığına Bir Örnek Olarak Talmud'un Yargılanması ve Yakılması", 452.

[386] Marcus-Saperstein, *The Jews in Christian Europe,*127.

1415 senesinde Talmud'un yakılması için emir vermiştir. Talmud'un yakılma gerekçesinin öncekilerden bir farkı olmamıştır. 1260 ve 1270 yıllarında İspanya'da, Talmud'un kopyaları tasfiyeye tabi tutulmuştur. 1553 yılı sonbaharının başlarında ise Roma Engizisyonunun kararıyla Talmud, Roma'da alenen yakılmıştır. Sonraki aylarda diğer İtalyan şehirleri bu kararname uyarınca Talmud'a el koymuş veya imha etmiştir. Kararnamede yer alan paragraflarda Talmud'un Hıristiyanlığa karşı çeşitli küfürleri barındırdığı ve bunların ortadan kaldırılmasının gerekliliği vurgulanmıştır. Ayrıca Yahudilere hitaben *"Onların dinsiz ve anlamsız doktrinlerden uzaklaştırılıp, kutsal yazını keşfetmelerinden daha iyi hiçbir şeyin onların aydınlanmasına yardımcı olamayacağını düşündük. Tanrı onların kalplerindeki perdenin kaldırılmasını bizlere bahşetmiştir."* ifadelerine yer verilmiştir.[387] 1553 yılında, Venedik hükümetinin aldığı karar uyarınca Talmud kınanmış ve yakılmıştır.[388]

1500'lü yıllarda Almanya'da Talmud karşıtı kampanyalarda rol üstlenen kişi Johannes Pfefferkorn (1469-1523) olmuştur. Hırsızlık yaparken yakalanmış ve hapse atılmış bu isim mahkumiyeti sona erdikten sonra vaftiz olmuştur. Bu anda itibaren eski dinine karşı zarar vermek için elinden geleni yapmıştır. Bu amaçla çeşitli broşürler yazmıştır. Dönemin Alman Hümanisti Johannes Reuchlin'e saldırmış ve tüm Avrupa'da gündeme gelen olaylara sebep olmuştur. Pfefferkorn'un bu hedefteki en büyük destekçilerinin Kölnlü Dominikenlililer olduğu bilinmektedir.[389] Pfefferkorn, Yahudi karşıtı eserlerinde Yahudi geleneğini ve yaşamını eleştiri konusu yapmıştır. Dahası Yahudi inanç ve uygulamalarıyla alay etmiştir. Yazdıklarının geniş

[387] Kenneth R. Stow," The Burning of The Talmud In 1553, In The Light of Sixteenth Century Catholic Attitudes Toward The Talmud", *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance* 34/3 (1972), 435-437.

[388] Paul F. Grendler, "The Destruction of Hebrew Books in Venice, 1568", *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 45 (1978), 106.

[389] S. A. Hirsch, "John Pfefferkorn and The Battle of The Books", *The Jewish Quarterly Review* 4/2 (Jan., 1982), 258.

bir okuyucu kitlesine ulaşması için Latince yerine Almanca olarak eserlerini kaleme almıştır.[390] Pfefferkorn, ülke yöneticilerine Yahudilerin neden dinlerini terk etmedikleri konusunda görüş bildirmiştir. İlk olarak Yahudilerin tefecilik yapmalarına izin verilmemelidir. Bu her ne kadar Hıristiyanların bir kısmına belirli avantajlar sağlasa dahi bunun önüne geçilmelidir. Ayrıca Yahudilerin din değiştirmesi için gerekirse zor kullanarak vaaz dinlemelerinin sağlanmasını önermiştir. Pfefferkorn, üçüncü engel olarak Yahudi kitaplarını işaret etmiştir. Ona göre, Yahudilerin ellerindeki kitaplar alınmalıdır. Yahudilere, İncil metni dışında hiçbir şey bırakılmamalıdır.[391] Ona göre Yahudiler yalan yere yemin eden insanlardır. Yahudi hekimlerine güvenilmemelidir. Çünkü onlar Hıristiyanları kasten öldürebilecek türden insanlardır. Yahudilerin tefecilik yapmalarına ve bu sayede servet sahibi olmalarına da izin verilmemesi gerektiğini savunmuştur. Yahudiler ya kovulmalı ya da sokakları süpürmek, bacaları, köpek kulübelerini temizlemek gibi en aşağı işlerde çalıştırılmalıdır.[392]

Pfefferkorn bahsi geçen amaçlarını gerçekleştirmek için dönemin hükümdarı I. Maximilian ile iletişime geçmiştir. 19 Ağustos 1509'da I. Maximilian, Pfefferkorn'a Talmud ve benzeri kitaplarda, Hıristiyan inancına aykırı herhangi bir içeriğin olup olmadığının tespit edilmesi için tam yetki vermiştir.[393] 28 Eylül 1509 yılında ilk olarak Frankfurt'ta Yahudi kitaplarına el konulmuştur. Ardından Mayence, Bingen, Lorch, Lahnstein ve Deutz'da sırasıyla aynı durum yaşanmıştır.[394] Pfefferkorn, Talmud konusunda kendisine destek vermesi için Reuchlin'den destek istemiştir. Ancak beklediği desteği alamayan Pfefferkorn, Reuchlin

[390] Stephen G. Burnett, "Distorted Mirrors: Antonius Margaritha, Johann Buxtorf and Christian Ethnographies of The Jews", *The Sixteenth Century Journal* 25/2 (Summer, 1994), 275.

[391] Hirsch, "John Pfefferkorn and The Battle of The Books", 260.

[392] Hirsch, "John Pfefferkorn and The Battle of The Books", 264.

[393] Abram S. Isaacs, "The Talmud History", *The Jewish Quarterly Review* 13/3 (Apr., 1901), 443.

[394] Hirsch, "John Pfefferkorn and The Battle of The Books", 267.

hakkında, kendisine Yahudiler tarafından rüşvet verildiğini iddia etmiştir. Reuchlin'in Hıristiyan düşmanı olduğunu ve fikirlerinin çelişkiler barındırdığını dile getirmiştir. Ayrıca Reuchlin'in Yahudileri kayırdığını ve onlardan nefret etmek yerine onları koruduğunu belirtmiştir.[395] Bu dönemde Reuchlin'in yanı sıra Erasmus ve Franz von Sickingen gibi önemli isimlerde Talmud'a yönelik eylemleri desteklememiştir. Alman Yahudileri, İspanya ve Fransa'daki Yahudilerin Talmud'a karşı gerçekleştirilen eylemler karşısındaki pasifliğinin aksine seslerini duyurmaya çalışmışlardır.[396]

[395] Hirsch, "John Pfefferkorn and The Battle of The Books", 272.

[396] Isaacs, "The Talmud History", 443.

II. BÖLÜM

MARTİN LUTHER'E GÖRE YAHUDİLİK VE YAHUDİLER

1. Martin Luther'in Yahudilerle Teması

Luther, Yahudilerin büyük oranda sınır dışı edildiği ve Yahudilere yönelik şiddet olaylarının yaşandığı bir dünyada doğmuştur. Fransa'da sırasıyla 1181, 1290, 1306, 1322 ve 1394 yıllarında Yahudiler kovulmuştur. İngiltere'de 1290 ve İspanya'da 1492 yıllarında büyük sürgünler gerçekleştirilmiştir. 1390 ve 1391 yıllarında Strazburg'daki Yahudiler sürgün edilmiştir. Aynı şekilde 1421 yılında Avusturya'dan, 1491 yılında da Cenevre'den Yahudiler gönderilmiştir.[397] 1424 yılında Köln'den, 1432 yılında Saksonya'dan, 1435 yılında Speyer'den, 1440'ta Augsburg'dan ve 1499 yılında Würzburg, Mecklenburg, Madgeburg, Nuremberg, Esslingen ve Ulm'dan Yahudiler sınır dışı edilmiştir.[398]

Luther'in doğduğu şehir Eisleben, Alman topraklarında nüfusça en çok Yahudi'nin bulunduğu şehirdir. Luther'in bir dönem ikamet ettiği Wittenberg'de ise Eisleben'e kıyasla daha az Yahudi bulunmuştur. Luther'in nadiren de olsa Yahudilerle olan teması Wittenberg Üniversitesi'ndeki görevi sırasında gerçekleşmiştir.[399] Ayrıca Luther'e yazılan ve kendisinin yanıt verdiği bazı mektuplarda bunun izlerini görmek mümkündür. Bununla birlikte Luther, seyahatleri esnasında geçtiği yerlerdeki Yahudi varlığına dikkat çekmiş ve bunları eşi Katharina Luther'e yazdığı çeşitli mektuplarda dile getirmiştir.[400]

---

[397] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 21.

[398] Edwards, *Luther's Last Battles,* 118.

[399] Munib A. Younan, "Beyond Luther: Prophetic Interfaith Dialogue for Life", *The Global Luther A Theologian for Modern Times*, ed. Christine Helmer (Minneapolis: Fortress Press, 2009), 51.

[400] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 23-24.

2. Martin Luther'in Eserlerinde Yahudilik ve Yahudiler

Luther'in Yahudilere olan tutumu hayatını boyunca değişmiştir. Luther hayatının çok kısa bir döneminde Yahudilere karşı iyimser bir politika izlemiştir.[401] Genel olarak Luther'in Yahudilere yönelik tutumu karmaşık ve olumsuz imgeler barındırmaktadır.[402] Luther'in tutumundaki değişimin izleri eserlerinde açık bir şekilde görülmektedir. Luther içerisinde olumlu ifadelere yer verdiği *Das Jesus Christus ein Geborener Jude Sei (İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması)* adlı eserini 1523 yılında yayımlamıştır.[403] Luther, 1538 tarihli *Gegen die Sabbatisten: Brief an einen guten Freund (Şabatçılara Karşı: İyi Bir Dosta Mektup)* adlı eserinde Yahudilere karşı negatif tutumunu açık bir şekilde göstermiştir.[404] Luther'in en kötü şöhrete sahip iki incelemesi sırasıyla 1543 yılında yayımladığı *Von den Juden und ihren Lügen (Yahudiler ve Yalanları Üzerine)* ve *Vom Schem Hamphoras und vom Geschlecht (Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine)* adlı eserleridir.[405] 1546 tarihli *Eine Warnung vor den Juden (Yahudilere Karşı Bir Uyarı)* adlı son vaazında ise Luther son sözlerini dile getirmiştir.[406]

2.1. George Spalatin'e Mektup

Luther'in en büyük destekçilerinden George Spalatin, Seçmen Frederick'in hizmetinde olan önemli bir isimdir. Luther ile ömür boyu dostlukları devam etmiştir. Öyle ki Luther, hayatı süresince Spalatin'e herkesten daha çok mektup yazmıştır. Luther'in, 1514 yılında Spalatin'e

---

[401] Younan, "Beyond Luther: Prophetic Interfaith Dialogue for Life", 51.

[402] Probst, *Demonizing The Jews,* 39.

[403] Jaco Beyers, "An Overview of the History of Relations between Judaism and Christianity", *Understanding the Other: An Introduction to Christian and Jewish Relations*, African Sun Media, 2017, 10.

[404] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 72.

[405] Probst, *Demonizing The Jews*, 47; Falk, *The Jew in Christian Theology*, 72.

[406] Zophy*, Rönesans ve Reform Avrupası'nın Kısa Tarihi*, çev. Bengisu Karakurt, 265.

yazdığı mektubun konusu bir tarafta akademik özgürlüğün ve eski dini kaynakların hümanist savunucuları ile diğer tarafta Hıristiyan ortodoksluğunun dini savunucuları arasındaki uzun süreli tartışma üzerinedir. Her iki tarafında hedefinde olan isim Alman topraklarının ilk yetkin Hırisityan Hebraisti ve Philip Melanchthon'un uzaktan akrabası olan Johannes Reuchlin'dir.[407] Reuchlin hem filolojik nedenler hem de Kabala'ya olan özel ilgisi nedeniyle kendisini haham metinlerinin araştırmacısı ve Yahudi kitaplarının savunucusu olarak ilan etmiştir. Reuchlin'e göre Hıristiyanlar, Yahudi literatüründe ne kadar dilsel yeterlilik kazanırsa bunun Yahudileri, Hıristiyanlaştırmada o kadar büyük etkisi olacaktır. Ayrıca Reuchlin bu hedef doğrultusunda Yahudilere karşı dostane tavırlar gösterilmesi gerektiğini düşünmektedir. Johannes Pfefferkorn ile olan tartışmasında kendisi Hıristiyanları Yahudileştirmekle suçlanmıştır. Luther konu hakkındaki düşüncelerini, Johann Lang ve Spalatin kendisine bu konuda danıştıkları için yazdığı bir mektupta şöyle dile getirmiştir: "*Saygıdeğer Rahip Spalatin! Johann Lang kardeşim az önce bana eğitimli ve saf ruhlu Johannes Reuchlin ve Köln'deki davacıları hakkında ne düşündüğümü ve onun dinden çıkma tehlikesi içinde olup olmadığını sordu. Bu adamı ne kadar çok sevdiğimi ve ona değer verdiğimi biliyorsunuz ve muhtemelen söylediklerim hoşunuza gitmeyecek. Çünkü dediğim gibi bu konuda tarafsız değilim; yine de istediğiniz için fikrimi*

[407] Gareth Llyod Jones, *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*, ed. Edward Kessler-Neil Wenborn (New York: Cambridge University Press, 2005), "Christian Hebraits", 176. (Bu terim, Yahudi olmayan ancak Yahudi literatürü ve İbranice alanında uzmanlaşmış Hıristiyan bilginleri ifade etmek için kullanılmaktadır. 450 ile 1800 yılları arasındaki dönem için geçerlidir. Erken modern dönemde Yahudi çalışmaları üniversite müfredatlarında yer almadan önce de Hıristiyanlar çeşitli nedenlerle İbranice öğrenmiştir. Avrupa'da 1546 yılında üniversitelerde kurulan İbranice kürsüler ile bu alana olan ilgi artmıştır. Pico della Mirandola ve öğrencisi Johannes Reuchlin bu hareketin öncüleri olmuştur. Bu bağlamda Mirandola, Kabala ile sistematik bir şekilde ilgilenen ilk Hıristiyan bilgin olarak bilinmektedir. Hem Mirandola hem de Reuchlin temel Hıristiyan gerçeklerinin Yahudi mistik yazılarında bulunabileceğine inanmıştır.); Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible and, the Jewish People*, 50.

söyleyeceğim. Bana göre yazılarında tehlikeli hiçbir şey yok gibi görünüyor."[408] Luther, mektubun ilk cümlesinde tarafını açık bir şekilde belirtmiştir. Reuchlin'i eğitimli ve saf ruhlu olarak nitelendirmiştir. Kendisinin incelediği kadarıyla, yazılarında Hıristiyanlığa tehlike oluşturacak herhangi bir unsur bulunmadığı konusunda Reuchlin'e kefil olmuştur. Luther, Reuchlin'e karşı mücadeleye girişen Pfefferkorn ve çevresinin işleri zor bir hale getirdiğini düşünmektedir. Luther, Reuchlin hakkındaki düşüncelerine mektupta şu sözlerle devam etmiştir*:* "*Reuchlin her zaman kendi samimiyetini sorgulamıştır ve sadece tartışmaya açık konular ortaya koyduğunu, kimseyi de kendi fikirlerini kabul etmesi için zorlamadığını belirtmiştir. Bence bu bile tek başına onu temize çıkarmaya yeter."*[409] Luther, Reuchlin'e ne derece itimadı olduğunu *"Yazılarında bilinen bütün sapkın düşüncelerin esintileri olsa bile ona inanırdım.*" ifadeleriyle göstermiştir.[410]

Luther, Spalatin'e yazdığı mektupta Yahudilere de temas etmiştir. Onlar hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle dile getirmiştir: "*Yahudilerin her zaman Tanrı'ya ve bütün peygamberlerin haber verdiği gibi Tanrı'nın Kralı Mesih'e küfredecekleri sonucuna varıyorum. Bunu göremeyen ve anlamayan bir kişi bence henüz teoloji bilmiyordur. Bu yüzden Kölnlülerin Kutsal Kitabı anlayamadıklarını düşünüyorum. Çünkü kehanetlerin gerçekleşmesi için bu tür olayların yaşanması gerekir. Eğer Yahudilerin küfürlerini engellemeye çalışıyorlarsa, Kutsal Kitap ve Tanrı'nın yalancılarını doğrulamaya çalışıyorlar demektir.*"[411] Luther, Yahudilerin her daim Mesih'e küfredecek olmalarının Kutsal Kitap'ta yer alan bir

[408] Gritsch, *Martin Luther's Anti-Semitism: Against His Better Judgment*, 50; Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 50-51; Reuchlin, *Recommendation Whether To Confiscate,* çev. Peter Wortsman, 15.

[409] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 51.

[410] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 51.

[411] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 52.

gerçek olduğunu düşünmektedir. Yahudilerin küfürlerini durdurmaya yönelik herhangi bir girişimin Tanrı'nın iradesine karşı çıkmak olduğunu ifade etmiştir.[412] Bundan dolayı Reuchlin ve Pfefferkorn arasında geçen tartışmada Talmud'a el konulması yönündeki bazı adımlar karşısında Luther, Reuchlin gibi bu karara karşı çıkmıştır. Her ne kadar Luther, Reuchlin ile aynı duruşu sergilemişse de onunla aynı niyeti paylaşmadığı açıktır. Luther, Yahudilerin Hıristiyanlaştırılmasının ancak Tanrı tarafından gerçekleştirilebileceğine inanmaktadır. Dolayısıyla, Yahudilerin küfürlerinin somut bir örneği olan Talmud'a el konulmaması gerekmektedir. Luther konu hakkındaki düşüncelerine mektubun son satırlarında şöyle temas etmiştir: "*Yahudilerin Hıristiyan olması yalnızca Tanrı'nın yapabileceği bir şeydir. İnsanların yapabileceği ya da başarabileceği bir iş değildir. Bu küfürler ortadan kaldırılırsa daha kötüleri ortaya çıkacaktır. Çünkü Vaiz Kitabı'nda geçtiği üzere, onlar iflah olmaz hale gelsinler diye Tanrı'nın gazabı tarafından cezalandırıldılar. Çünkü iflah olmaz halen gelenlerin, ıslah edilerek düzelme ihtimali kalmamıştır.*"[413]

2.2. İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması

1522 yılında Nürnberg Diyeti'nde tartışılan temel konulardan biri Luther konusunda ne yapılması gerektiğidir. Hem imparatorluğun hem de kilisenin yasağı altında olmasına rağmen Luther, Wittenberg'te aktif bir yayın faaliyeti yürütmüştür. Bu dönemde Luther'in çalışmaları hakkında birtakım söylentiler ortaya çıkmıştır. Bu söylentilerden bazılarını Seçmen Frederick'in Regency Konseyi'ndeki temsilcisi Hans von der Planitz kendisine iletmiştir. Planitz'in Seçmen Frederick'e bildirdiğine göre Luther, İsa Mesih'in soyunun Yusuf'tan geldiğini, Meryem'in bakire olmadığını ve İsa'dan sonra da çocuklarının olduğunu iddia

[412] Gritsch, *Martin Luther's Anti-Semitism: Against His Better Judgment*, 50.

[413] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 52.

etmektedir.[414] Luther hakkında çıkarılan bu ithamlara cevap vermek amacıyla *İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması* adlı eserini yazmıştır. Luther tezinde bu durumu şu şekilde ifade etmiştir*:* "*Hakkımda yeni bir yalan dolaşıyor. Tanrı'nın annesi Meryem'in Mesih'in doğumundan önce ve sonrasında bakire olmayıp Mesih'e Yusuf'tan hamile kaldığı ve o doğduktan sonra da çocukları olduğuyla ilgili vaazlar vermem ve bir şeyler yazmam gerekiyormuş. Bütün bunlardan daha vahimi yeni bir sapkınlık hakkında da vaaz vermem gerekiyormuş. O da Mesih'in Yusuf vasıtasıyla İbrahim'in soyundan olduğu. Bu yalanlar benim sevgili Katolik dostlarımın nasıl da hoşuna gidiyor. Aslında İncil'i çarpıtmaları, kalplerindeki iyiliği ve güzelliği yalanlarla doldurmalarına sebep oluyor. Tanrı'nın annesinin onuruna bu kadar büyük iddialarda bulunan bu yalancıların hiçbirinin kutsal metinlerin bir tanesine bile inanmadığına bahse girerim. Ama yalanlarıyla Hıristiyan inancına çok önem veriyorlarmış gibi davranıyorlar.*"[415]

Luther bu tarz ithamları en yakınlarından dahi işitmeye başladığını ve önemsemediğini ise şöyle belirtmiştir: "*Ama bunlar benim önemsemediğim iğrenç yalanlar ve cevap vermeye tenezzül bile etmiyorum. Son üç yıldır en yakın komşularımdan bile bu tarz yalanları duymaya çok alıştım. Onlar da alenen yalan söylemekle suçlandıklarında ne utanma ne de kızarma emaresi göstermemeye alıştılar. Kendilerine yalancı denmesine izin veriyorlar, ama yine de yalan söylemeye devam ediyorlar. Fakat sorsanız halen Türklerle başa çıkmaya ve Hıristiyanlık içerisindeki sapkınlıklarla mücadele etmeye çalışan en sadık Hıristiyanlar onlardır.*"[416] Luther'in bu incelemesi bahsi geçen söylentileri yalanlamakla kalmamıştır. Bunun bir adım ötesine geçmiştir. Luther'in bu eseriyle hedeflediği bir diğer amacı Yahudileri Hıristiyan

[414] *LW 45*, 197.

[415] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People,* 77.

[416] *LW 45*, 199.

inancına döndürmek istemesidir.[417] Risalede buna şu ifadelerle değinmiştir: "*Yine de diğerlerinin hatrına bu yalanlara cevap vermek zorundayım. Ayrıca bu tarz rezil işlerle okuyucunun zamanını boş yere çalmamak için yararlı bir şeyler yazmayı da düşündüm. Bu yüzden, belki bazı Yahudileri kazanırım düşüncesiyle benim de Mesih'in bakire kadından doğan bir Yahudi olduğuna inanmamı sağlayan Kutsal Kitabın bölümlerinden alıntılar yapacağım.*"[418]

Luther'in bu eseri iki bölüme ayrılabilir. Birinci bölümde Luther, Kutsal Kitaba dayanarak İsa'nın bir Yahudi olduğunu, İbrahim soyundan doğduğunu, ancak bir mucize yoluyla dünyaya geldiğini göstermiştir. İsa doğduğunda Meryem bakiredir ve aksini gösteren kutsal yazılarda olmadığı için, bundan sonra da böyle kalmış olmalıdır. İkinci bölümde Luther, Yahudileri İsa'nın Mesihliğine ikna etmek için kutsal yazılardan ve tarihten ayrıntılı argümanlar vererek eserine son vermiştir.[419] Bununla birlikte eser, Luther'in Yahudilere yönelik ilk metni olarak değerlendirilmektedir.[420]

Luther'in yayımladığı bu eser döneminde büyük bir etki yaratmıştır. Hıristiyanların Yahudilere olan bakışı noktasında bir dönüm noktası haline gelmiştir. Bundan dolayı eser Yahudi çevreler tarafından takdirle karşılanmıştır.[421] Eser özellikle Marranolar tarafından okunmuştur. Marranolar kitabın birçok kopyasını satın almış ve hatta bu eseri İspanyolca'ya tercüme etmiştir. Ayrıca engizisyon mahkemeleri tarafından sorgulanan Yahudi arkadaşlarına moral vermek için onlara bu eseri göndermişlerdir. Luther'in eserinin bazı kopyaları Filistin

[417] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People,* 78; Falk, *The Jew in Christian Theology*, 59.

[418] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 78.

[419] *LW 45*, 198.

[420] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 481.

[421] Gottstein, *Luther The Anti-Semite A Contemporary Jewish Perspective*, 8.

topraklarına dahi ulaşmıştır. Carl Cohen'in ifadesine göre eserin Yahudiler arasında bu kadar tutulması ve rağbet görmesinin belirli sebepleri vardır. Bunlardan ilki Wittenberg Üniversitesi'nde çalışan bir profesörün kendi dininin efendisinin Yahudilerin soyundan olduğuna inanıyor olmasıdır. İkincisi, Yahudilerin Luther'in bu eseriyle birlikte Katolik Kilisesi'nin ve onun engizisyon prangasının gücünün kırılabileceğine dair umut beslemiş olmalarıdır.[422] Bu konuyla ilgili olarak Haham David Gans (1541-1613) şunları belirtmiştir: "*Kendi literatürlerinde büyük bir bilgin olan Martinus Luther, 1521'den başlayarak birçok kitap araştırdı ve yazdı. John Huss'un izinden gitti... Luther, Papa'nın yasaklarını çiğnedi, Hıristiyanların birliğini bozdu, heykellerini yıkmaya ve yakmaya başladı. O, Mesihlerinin annesi Meryem'e ve on iki havariye dua edilmemesi gerektiğine inanıyordu.*"[423]

Bu bağlamdaki en ilgi çekici belge, İspanya'dan sürgün edilmiş Kabalist bir haham olan Abraham ben Eliezer Halevi'nin 1525 yılında Kudüs'te yazdığı mektuptur. Halevi'nin bu mektubu 1931 yılında G. Scholem tarafından yayımlanmıştır.[424] Mektupta Halevi şu ifadelere yer vermiştir: "*Geçtiğimiz günlerde Almanya ve Bohemya'nın çeşitli yerlerinden güvenilir Yahudilerle birlikte o topraklarda ortaya çıkan adamı anlatan mektuplar da Kudüs'e geldi. Adı Martin Luther... Hıristiyanlıkla savaşıyor ve atalarından miras kalan yanlışları gösteriyor... Tanrı ona yardım etti. İsa'ya (inancına) karşı olduğunu gösterdi ve ona inanan herkese karşı güçlendi... Birçok ulus ona katıldı... Heykelleri ve resimleri yakıp yıkıyorlar... Onları sürekli Musa'nın kanunlarına yönlendiriyor... Marranoların başları dik. Yahudiler için bir mutluluk ve neşe kaynağı, bir umut ışığı oldu.*"[425] Eser ilk olarak Almanca yayımlamıştır. Almanca

[422] Cohen, "Martin Luther and His Jewish Contemporaries", 201.

[423] Cohen, "Martin Luther and His Jewish Contemporaries", 203.

[424] Cohen, "Martin Luther and His Jewish Contemporaries", 203; David, "The Reformation in Sixteenth Century Jewish Historiography", 125.

[425] Cohen, Martin Luther and His Jewish Contemporaries", 203.

baskısından kısa bir süre sonra ilk Latince baskısı yapılmıştır. Luther'in eserini Almanca ile sınırlandırmak istememesini Wittenberg Üniversitesi'nden meslektaşı olan Justus Jonas, Augsburglu Andreas Rem'e yazdığı mektupta söyle dile getirmiştir: "*Luther, bu küçük kitabın tüm ülkeler tarafından yaygın olarak kullanılan dilde bir versiyonunu üretme tavsiyenizden memnun kaldı. Çünkü Latin dili ile Almanca'da olduğundan daha fazla insana ulaşacağını ve bu sayede çok daha faydalı olacağına dair bir umudu var.*"[426]

Eser, 1525 senesinde Strazburg'da ikinci kez Latince baskısıyla yayımlanmıştır. Bu ikinci baskıda Luther'in özellikle Fransa'da bilinmesini sağlayan ve aktif olarak faaliyetler yürüten Johannes Lonicer destek olmuştur. Ayrıca Latince baskılarda, Almanca baskılarında olmayan bir belge yer almıştır. Bu belge Luther'in Yahudilikten Hıristiyanlığa geçerek din değiştiren Yahudi Bernhard'a yazdığı mektuptur.[427] Luther'in, Bernard'a yazdığı bu mektup, *İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması* adlı eseriyle benzer bakış açısına sahiptir. Luther, mektup ile birlikte yazdığı eserin bir kopyasını Bernard'a gönderdiğini belirtmiştir. Mektupta, yeniden elden geçirilen İncil'in, Yahudilerin samimi bir şekilde Hıristiyanlığa geçmeleri için yardımcı olacağına ve bu konudaki iyimserliğine değinmiştir. Yahudilerin din değiştirme ve din bilgisi eğitimi konularındaki eksiklikleri için Katolik Kilisesi'nin başarısız girişimlerini eleştirmiştir. Yeni İncil ile beraber, Yahudiler, Hıristiyanlık hakkında doğru bilgi edinecek ve Hıristiyanlığın gerçekten nasıl bir din olduğunu öğrenebilecektir. Din değiştirmiş eski haham Bernard bu

[426] Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Lesley Sharpe- Jeremy Noakes, 54.

[427] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 84. (Mektupta bahsi geçen Bernard, 1519 yazından önce vaftiz olmuş, Göppingenli eski Haham Jacop Gipher'dir. Andreas Bodenstein von Carlstadt'ın hizmetçisiyle evli olan Bernard, zaman zaman hem Luther'in habercisi olarak hem de Wittenberg Üniversitesi'nde İbranice eğitmeni olarak görev yapmıştır. Ekonomik sıkıntılar yaşayan Bernard, 1531 yılında Wittenberg'i terk etmek zorunda bırakan yüklü bir borç altına girmiştir. Bu süreç içerisinde Luther ve Melancthon, Bernard'ın çocuklarının bakımı konusunda yardımcı olmuştur.)

noktada Luther için en güzel örnektir. Dolayısıyla Luther'in Bernard'a yazdığı mektubu eserine dâhil etmesi, tüm Yahudiler için, gerçek bir din değiştiren Yahudi nasıl olur onu temsil etmektedir. Thomas Kaufmann, Luther'in mektubu eserine dâhil etmesini onun misyoner kişiliğine ve İncil'in Yahudiler arasında kayda değer sayıda din değiştirmeyi sağladığını göstermeyi amaçladığını belirtmektedir.[428] Kaufmann'ın ifadesine göre Bernhard'ın din değiştirmesi, Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki ilişkiler tarihinde "Reformasyon Çağını" müjdelemektedir.[429] Bu noktada Luther'i, geleneksel Hıristiyanlık içerisinde ayrı bir yere konumlandıran en önemli şey gerçek ve dürüst bir şekilde din değiştiren Yahudileri ikinci sınıf bir vatandaş olarak değil tam tersine samimi bir Hıristiyan olarak görmesidir.[430]

Luther'in sonraki eserleriyle kıyaslandığında *İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması* adlı eserinde hem Yahudiliğe hem de Yahudilere karşı yumuşak bir dil kullandığı görülmektedir.[431] Bu bağlamda Luther'in üslubu onun "Yahudi yanlısı" olarak itham edilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu konuda özellikle Johann Eck'in, Luther'i "Yahudi aşığı" olmakla suçladığı bilinmektedir.[432] Luther kendisine bu tarz bir suçlamanın yöneltileceğini tahmin etmiş ve "*Buna göre, sevgili Katolik dostlarımın beni sapkın olarak suçlamaktan sıkıldıklarında Yahudi olarak suçlamayı değerlendirmelerini diliyorum. Belki Türk de diyebilirler ya da benim asilzadelerim artık başka ne dilerse.*" sözleriyle konuya temas etmiştir.[433] Luther, eserinde ilk olarak Katolik

[428] Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Sharpe-Noakes, 54.

[429] Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Sharpe-Noakes, 56.

[430] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 84.

[431] Alice L. Eckardt, "The Reformation and The Jews", *Shofar* 7/4 (1989), 26.

[432] Attali, *Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*, çev. Berna Günen, 230.

[433] *LW 45*, 201.

Kilisesi'ni Yahudilere gösterdiği muamele konusunda eleştirmiştir.[434] Risalede bu duruma şöyle değinmiştir: "*Bizim aptal, eşek kafalı papazlarımız, rahiplerimiz, piskoposlarımız, aydınlarımız şimdiye kadar Yahudilere öyle davrandılar ki iyi bir Hıristiyan olmak isteyen herkes neredeyse bir Yahudi olmak zorunda kalacaktı. Eğer ben bir Yahudi olsaydım ve bu ahmak tayfanın Hıristiyan inançlarını böyle öğretmeye ve anlatmaya çalıştığını görseydim, bir Hıristiyan olacağıma domuz olmayı tercih ederdim.*"[435] Luther'in bu ifadelerine en büyük destek ise Reuchlin'den gelmiştir.[436]

Luther, Yahudi Bernhard'a yazdığı 1523 tarihli mektupta Yahudilerin din değiştirmesinin hem Yahudiler hem de Hıristiyanlar arasında kötü bir şöhreti olduğundan bahsetmektedir. Luther'e göre bazı Hıristiyanlar için Yahudilerin samimiyetle Hıristiyanlığa geçmesi mümkün değildir.[437] Luther'e göre gerçekten ve saf bir niyetle din değiştiren her Yahudi, gerçek bir Hıristiyandır ve bütün Hıristiyanlar tarafından da öyle kabul edilmelidir. Ancak Luther bu kötü şöhretin Yahudilerin inatları ya da kötülüklerinden çok Hıristiyan din adamlarından kaynakladığını düşünmektedir. Ona göre papazlar, rahipler ve üniversitedeki bazı eğitimciler Yahudilere karşı hiçbir içtenlik belirtisi göstermemektedir. Luther, Yahudileri kendi kötü ahlaklarıyla bozduklarını ve onları Hıristiyanlıktan uzaklaştırdıklarını iddia etmiştir. Onların Yahudilere olan yaklaşımlarının Matta 23:15'te yer alan "*Vay halinize ey din bilginleri ve Ferisiler, ikiyüzlüler! Tek bir kişiyi dininize döndürmek için denizleri, kıtaları dolaşırsınız.*

[434] Vincent M. Evener. "Jewishness as an Explanation for Rejection of the Word: Caspar Güttel's Reception of Martin Luther's Anti-Judaism", *Church History and Religious Culture* 95/2-3 (2015), 205.

[435] John T. Pawlikowski, "Martin Luther and Judaism: Path Towards Theological Reconciliation", *Journal of the American Academy of Religion* 43/4 (Dec.,1975), 683-684; Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 78.

[436] Reuchlin, *Recommendation Whether To Confiscate,* çev. Peter Wortsman, 19.

[437] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 85.

Dininize döneni de kendinizden iki kat cehennemlik yaparsınız." pasajındaki gibi olduğunu belirtmiştir. Luther, Katolik din adamlarının Yahudilere sırf Hıristiyan olmuş gibi davrandıkları için kızdıklarını ve onları bu konuda suçladıklarına değinmiştir. Luther göre ortada bir hata varsa bu Katolik din adamlarına aittir. Çünkü onlar Yahudileri samimi bir Hıristiyan yapmak yerine şekilsel olarak Hıristiyan olmaya zorlamaktadır. Luther mektubunda bu durumu şu şekilde örneklendirmektedir: "*Eğer bir öğretmen parlak ve gelecek vaat eden bir öğrenciye sadece en zararlı ve en tehlikeli şeyleri öğretip, daha sonra kendi yaşantısıyla en ahlaksız örnekleri sunsa ve bunun sorumluluğunu üstlenmeyip benden hiç iyi şeyler öğrenememişsin derse bu çılgınlık olmaz mı? Aynı şekilde bir genelev patroniçesi bir kıza fahişelik öğretip de daha sonra onu bakireliğini koruyamadı diye suçlayabilir. İşte bizim bilginlerimizin iki yüzlü rahiplerimizin, Ferisilerimizin, Yahudileri dönüştürme ve onları eğitme şekli bu, kendi tecrübeleriniz bunun delilidir.*"[438]

Luther, özellikle vaftiz konusunda Katolik Kilisesi'ni sert bir şekilde eleştirmiştir. Burada Luther'in eleştirilerine geçmeden önce onun vaftiz anlayışına değinmek uygun olacaktır. Vaftiz ve evharistiya sakramentleri hem Katoliklerin hem de Protestanların kabul ettiği ortak iki sakramenttir. Katolik Kilisesi'nin evharistiyanın mahiyetine zarar verdiğini ve ekonomik anlamda kendi çıkarları için kullandığını düşünen Luther, vaftizin herhangi bir dış müdahaleye uğramadığını ve bozulmayarak kendi dönemine kadar geldiğini ifade etmiştir. Ona göre vaftiz; Markos 16:16'da "*İman edip vaftiz olan kurtulacak, iman etmeyen ise hüküm giyecek.*" şeklinde ifade edildiği gibi ilahi bir vaattir. Bu ilahi vaat insanın yapıp ettiği iyi davranışların hepsinden daha yücedir. Aslında Luther'in vaftiz hakkındaki düşünceleri ile kilisenin vaftize olan yaklaşımı arasında fazla bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak Katolikler tüm diğer sakramentlerde olduğu gibi imana vurgu yapmayarak aslında en büyük hataya

[438] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 86.

düşmektedir. Luther, Katoliklerin vaftizin aslını unutarak onun sadece şekilsel anlamıyla yetindiklerini düşünmektedir. Luther, öncelikli olarak sakramentlere iman etmenin gerekliliğini, imanın kişiyi kurtaracağını düşünmektedir. Katolik Kilisesi'nin sakramentleri ritüellerle boğduğunu ve onun asıl önemini göz ardı ettiklerini vurgulamıştır.[439] Bu bağlamda Luther eserinde Katolik Kilisesi'nin Yahudilere yönelik bu anlayışını şu sözlerle eleştirmiştir: "*Onları vaftiz ettiklerinde Hıristiyan hayatı ve öğretisiyle ilgili hiçbir şey göstermeyip onları Katolikliğe zorlayarak manastır hayatına mecbur bıraktılar. Yahudiler, Yahudiliğin Kutsal Kitap'ta bu kadar güçlü dayanağı olduğunu ve Hıristiyanlığın Kutsal Kitap olmadan boş bir din olduğunu gördüklerinde nasıl kendilerini ona ait hissedip iyi birer Hıristiyan olabilirler? Vaftiz edilmiş dindar Yahudilerin kendileri İncil'i hiç duymamış olsalardı eğer hayatlarının sonuna kadar Hıristiyanlık kisvesi altında Yahudi olarak kalacaklarını işittim. Çünkü kendilerini vaftiz eden ve onlara bir şeyler öğretmeye çalışan kişilerden henüz Mesih hakkında hiçbir şey duymadıklarını söylüyorlar.*"[440]

Luther'in din değiştiren bir Yahudi'nin vaftizinin geçerliliği ve ön koşulları konusundaki fikirlerinin açıklayıcı bir örneği, 1530 senesinde Heinrich Gnesius'a yazdığı mektupta yer almaktadır. Genç bir Yahudi kızın vaftizi hakkında tavsiyelerde bulunan Luther, vaftiz edilen kişinin niyetinin ve imanının samimiyetinin önemine vurgu yapmaktadır. Ayinin kendisine gelince, Luther neden yapıldığının cevabı doğru olduğu sürece nasıl yapıldığı konusunda açık alan bırakmıştır. Kızın ve ailesinin çıplaklık ve Hıristiyan uygulamalarıyla ilgili muhtemel hassasiyetlerine binaen, kızın suyun içindeyken çıplak olan bedenini örtmek için havlu, çarşaf veya örtü gibi şeyler kullanarak ayinin gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Luther bunu hem orta

[439] Muhammet Tarakçı, *Protestanlıkta Sakramentler* (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 82-88; Markos 16/1; Olgun, *Luther ve Reformu*, 185.

[440] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 78.

bir yol bulmak hem de Yahudileri eğitmek için bir fırsat olarak görmüştür.[441] Luther vaftizde imanın önemine vurgu yapmak için Yahudi Bernhard'a yazdığı mektupta İmparator Sigismund'un sarayında yaşandığı rivayet edilen bir olaya değinmiştir. Luther'in verdiği bilgiye göre imparatorluk sarayında bir Yahudi vaftiz edilmiştir. Ancak İmparator Sigismund, onu bir teste tabi tutmak istemiştir. Hemen iki ateş yakılmasını emrederek; ateşlerden birine Hıristiyanlık diğerine ise Yahudilik ateşi demiştir.[442] Daha sonra Yahudiden yanmak için herhangi bir ateşi seçmesini emretmiş ve ardından ekleyerek *"Çünkü sen yeni vaftiz edildin ve kutsandın, hiçbir zaman şu anda olduğundan daha günahsız olamayacaksın."* demiştir. Luther mektubunda olayın devamını şu şekilde sürdürmüştür: "*Sefil adam ya inancının zayıflığından ya da Hıristiyan olmuş gibi yaptığından Yahudi ateşini seçmiş ve o ateşin içine atlayarak bir Yahudi olarak yanmıştır.*"[443]

Luther, Hıristiyanların Yahudilere olan davranışları ve vaftiz sakramentinin yanlış uygulanması gibi birtakım eleştirilerini dile getirdikten sonra eserinde Yahudilere nasıl davranılması gerektiğine yer vermiştir. Ona göre Yahudilere sevgiyle yaklaşılır, nazik bir şekilde davranılır ve Kutsal Kitap'ta özenli bir şekilde öğretilirse çoğu gerçek birer Hıristiyan olacaktır. Yahudilere küçümseyici tavırların yanı sıra kibir ile yaklaşılması durumunda bu onların Hıristiyan olmaktan korkmasına yol açacaktır.[444] Luther, Yahudiler üzerinde güç uygulamak yerine onlara dostane bir tavırla vaaz verilmesi tavsiyesinde bulunmaktadır.[445] Bu

[441] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 85.

[442] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People,* 85-86.

[443] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 86.

[444] Craig L. Nessan, "Luther Against The Jews Repudiating a Reformation Legacy", *Tikkun* 32/3 (2017), 35; Vincent Evener, "The Enemies of God in Luther's Final Sermons: Jews, Papists and The Problem of Blindness to Scripture", *Dialog: A Journal of Theology* 55/3 (2016), 230.

[445] *LW 45*, 200.

durumu Havarilerin örnekliğinde şöyle açıklamıştır: "*Eğer Yahudi Havariler biz Yahudi olmayanlara bizim Yahudilere davrandığımız gibi muamelede bulunsalardı, Yahudi olmayanlardan bir kişi bile Hıristiyan olmazdı. Onlar bize dost canlısı davrandıklarından dolayı bizlerde Yahudilere karşı onları Hıristiyan yapabilmek için dostça davranmalıyız.*"[446] Luther, Hıristiyanların övünmek istedikleri zaman Mesih'in, Yahudilerin soyundan geldiğini ve kendilerinin Yahudi olmayan gruptan olduklarının hatırlanması gerektiğini belirtmiştir.[447] Bu durumu şu şekilde izah etmiştir: "*Biz yabancı ve uzak akrabalar iken; onların kan bağı bulunmaktadır. Onlar Efendimizin kardeşleri ve kuzenleridir. Bu yüzden eğer biri kan bağı ve soy ile övünecek ise Aziz Pavlus'un Romalılar 9:5'te söylediği gibi Yahudiler, Efendimize bizim olduğumuzdan daha yakındırlar. Tanrı bunu eylemleriyle de göstermiştir. Yahudi olmayan kavimlerin hiçbirine Yahudilere verdiği onuru vermemiştir.*"[448]

Luther eserinin son bölümünde İsa'nın öncelikle gerçek bir mesih olduğuna Yahudilerin ikna edilmesi gerektiğini ancak daha sonra İsa'nın tanrılığının gündeme gelebileceğini düşünmektedir. Bu yaklaşımına şöyle değinmiştir: "*Eğer Yahudiler İsa'mızın bir insan ve buna rağmen gerçek Tanrı olduğunu kabul ettiğimiz için bize gücenirlerse, bu konuyu Kutsal Kitap'tan kanıtlarla uygun bir zamanda mutlaka ele alacağız. Ama bu onlar için çok sert bir giriş olur. Önce emeklesinler, yani İsa'yı gerçek Mesih olarak kabul etsinler, daha sonra yürüyebilirler, yani Mesih'in aynı zamanda gerçek Tanrı olduğunu öğrenirler.*"[449] Luther'e

[446] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 78.

[447] Jonizo Cain Calloway, "Be a Martin: Luther and Reformation in Philip Roth's The Conversion of The Jews", *The Explicator* 78/2 (2020), 96.

[448] *LW 45*, 201; Romalılara Mektup 9/5; Betsy Halpern Amaru, "Martin Luther and Jewish Mirrors", *Jewish Social Studies* 46/2 (Spring, 1984), 96-97.

[449] *LW 45*, 229; Dorothea Wendebourg, "A Teacher Requiring a Discriminating Approach: The Jews in Martin Luther's Theology", *Reformation & Renaissance Review* 19/3 (2017), 176-177.

göre Yahudiler bu konuda uzun süredir sapkınlık içindedir. Bundan dolayı onların Mesih'in tanrılığını kabul etmeleri vakit alacaktır. Bu bakımdan Luther, Yahudilere Eski Ahit'te yer alan Mesih ile ilgili kehanetlerin doğru bir şekilde öğretilmesi gerektiğini tavsiye etmiştir. Yahudilere karşı zorlama ve sert muamele gösterilmesi bu hedefe ulaşılmasını engellemektedir.[450] Hıristiyanların, Yahudilere olan tutumunu gözeterek şu şekilde seslenmiştir: "*Onları Hıristiyan kanı taşımadıkları için suçluyoruz. Yahudilere köpek gibi davrandığımız sürece onlarda bir şeylerin değişmesini nasıl bekleyebiliriz? Yine onların çalışmasını, ticaret yapmasını ve bizimle insani ilişkiler kurmalarını yasaklayarak onları tefecilik yapmaya zorladığımızda, bunun onlara ne faydası olacak?*"[451]

Luther, Hıristiyanların Yahudilere karşı Papalık yasalarıyla hareket etmemelerini önermiştir. Yahudilere, Hıristiyanlıktaki sevgi anlayışıyla yaklaşılmasını ve onlarla ticaret yapılması gerektiğini tavsiye etmiştir. Luther, Yahudilerin Hıristiyan öğretisi ve yaşantısı yoluyla ancak doğru yolu bulabileceklerini ve kendileriyle iyi ilişkiler kurabileceklerini düşünmektedir. Hıristiyanların bu girişimlerine karşı bazı Yahudilerin farklı bir tepki göstermesiyle alakalı olarak şu son cümlelerle eserini sonlandırmıştır: "*Bazıları kafalarının dikine giderse ne olacak ki? Sonuçta bizler de çok iyi Hıristiyanlar değiliz. Neleri değiştirebildiğimi görene kadar sözlerimi burada bitiriyorum.*"[452]

2.3. Rosheimlı Josel'e Mektup

Luther'in, Yahudilere karşı tutumunda belirginleşen olumsuz düşüncelerinin izleri 1537 tarihli Masa Konuşması'nda yer verdiği sözlerde görülmektedir. Luther'in belirttiğine göre kendisinden bir Yahudi, Seçmen Frederick'in 1536 yılında çıkarttığı bir fermanla, Yahudilerin

[450] Harvey, *Luther and The Jews Putting Right the Lies*, 90.

[451] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 82-83.

[452] *LW 45*, 229.

1432 senesinde kazandıkları yerleşim haklarının iptaline dair aldığı karara itiraz etmesini istemiştir. Ayrıca bu konuda Yahudilerle Seçmen Frederick arasında aracı olmasını rica etmiştir. Ancak Luther, fermanın yayımlanmasından kısa bir süre önce Seçmen Frederick ile buluşmuş ve bu karara onay vermiştir. Alman Yahudi Cemiyeti, Luther'in bu kararından habersiz bir şekilde kendisinden destek beklemiştir.[453] Luther, "*İnsanları hem bedenen hem de mali anlamda yaralayan ve birçok Hıristiyanı hurafelerine çeken bu rezillere neden izin verilsin?*" sözleriyle fermanın yayımlanmasına olan desteğini açık bir şekilde göstermiştir.[454]

Luther'den Yahudilere yardım etmesi için ricada bulunan bu kişi dönemin önde gelen Yahudi hahamlarından Rosheimlı Josel'dir. Asıl ismi Joselmann ben Gerschon olmasına rağmen Josel von Rosheim olarak bilinmektedir. 1480 yılında doğan ve Luther'den yalnızca birkaç yaş büyük olan bu isim, Rosheim'de ticaret ile uğraşmaktadır. 1520 yılından itibaren Yahudilerin haklarını savunmada önemli bir sözcü konumunda olan Josel, Alman Yahudiliği içerisinde önde gelen figürlerden biri olmuştur. Onun vakayinameleri ve diğer pek çok yazısı 16. yüzyıl Alman tarihi için yüksek öneme sahip birincil kaynaklar arasında sayılmaktadır.[455]

Luther, Josel'in bahsi geçen istediğine 11 Haziran 1537 tarihinde bir mektup ile yanıt vermiştir. Luther mektupta Josel'e ilk olarak "*Önceki yayınım tüm Yahudilere çok iyi hizmet ettiği için sizin adınıza memnuniyetle sevgili lordumdan hem yazılı hem de sözlü olarak ricada bulunacaktım. Ama halkınız hizmetimi utanç verici şekilde kötüye kullandığı için ve biz Hıristiyanların kabul edemeyeceği şeylere kalkıştıkları için, dükler ve lordlar üzerinde sahip olabileceğim etkiyi yok ettiler.*" ifadeleriyle yardım talebi karşısındaki tavrını mektubun

[453] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 478.

[454] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 127.

[455] Chava Fraenke (vd.), *The Historical Writings of Joseph of Rosheim Leader of Jewry in Early Modern Germany* (Leiden & Boston: Brill, 2006), 1-2; Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 478.

girişinde belli etmiştir. Burada Luther'in "önceki yayınım" ifadesiyle kastettiği, *İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması* adlı eseridir.[456] Bu eserin yayımlanmasından sonra bazı Yahudilerin kendi dinlerinin propagandasını Alman topraklarında yaptığına dair bir bilgi bulunmaktadır. Yahudiler arasındaki Protestan misyon tarihçisi De Le Roi bahsi geçen duruma şöyle değinmiştir: "*Almanya'nın birçok yerinde Yahudiler arasında, Hıristiyanları Yahudi inancına döndürmeyi amaçlayan tuhaf bir hareket yayıldı.*"[457] Luther mektubun devamında aslında hedeflendiğinin bu olmadığını şu sözlerle dile getirmiştir: "*Çünkü kalbim, Tanrı'nın lütfuyla onları kabul edip Mesihlerine döndüreceği inancıyla Yahudilere nazik davranılması gerektiğinden yanaydı ki halen öyle, kesinlikle benim çabalarım ve etkimle onların yanılgılarının artıp daha da kötüleşmesinden yana değildi.*"[458]

Mektupta Luther, Yahudileri kazanmak için bir eser daha yazmak istediğini belirtmiş ve buna şöyle değinmiştir: "*Eğer zamanım olursa kutsal atalarınızın ve peygamberlerinizin soyundan olan Yahudilerden bir kısmını kazanıp onları vaat edilen Mesihinize yönlendirmeye çalışacağım bir kitapçık yazacağım. Kudüs yıkılmamışken ve atalarınızın, Yahudi olmayanları Tanrı'ya çekmek istemesi gibi bizim de sizi gerçek Tanrı'nıza ve Kralınıza çekmeye çalışmamız biraz garip ama.*"[459]

Luther mektupta Yahudi hahamlarının İsa Mesih'i lanetlemekten başka bir şey yapmadıklarını belirtmiştir. Onların tüm bu davranışlarına ve Hıristiyanlara verdikleri zarara rağmen kendilerine karşı nasihat etmeye istekli olduklarını belirtmiştir. Luther mektupta son olarak Josel'e "*Bu nedenle, belki de Seçmen Kuruluna mektuplarınızı başkaları aracılığıyla*

[456] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 127.

[457] Cohen, "Martin Luther and His Jewish Contemporaries", 202.

[458] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 127.

[459] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 127.

iletmelisiniz" sözleriyle yardım talebini reddetmiştir.[460] Luther'in aracı olmayı reddetmesinin ardından Josel'in o dönemde din kardeşlerine yardım etme çabalarından bir kısmı sekteye uğramıştır.[461] Ayrıca Josel, Yahudilerin sınır dışı edilmesinin sorumluluğunu Luther'e yüklemiş ve onun hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "*297'de (1537) Dük Herzog Hans von Saochsen, tüzüğü iptal etti ve aşağılık Martin adlı bir rahip yüzünden İsrail ulusunun hiçbir yere ayak basmasına izin vermemeye karar verdi. Ruhu ve bedeni cehennemde çürüsün.*"[462]

2.4. Şabatçılara Karşı: İyi Bir Dosta Mektup

Luther, Yahudilere yönelik ikinci metni olan *Şabatçılara Karşı: İyi Bir Dosta Mektup* başlıklı eserini 1538 yılının mart ayında yazmıştır. Metnin başlığından da anlaşılacağı üzere bu eserin türü mektuptur. Eser daha sonra Justus Jonas tarafından Latince'ye tercüme edilmiştir.[463] Luther'in mektubu kaleme aldığı ve "iyi bir arkadaş" olarak nitelendirdiği kişinin Kont Wolfgang Shclick zu Falkenau olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Saksonya, Falkenau'da yaşayan Schlick reformun en büyük destekçilerindendir.[464]

Kont, Luther'e Yahudilerin, Bohemya ve Moravya gibi yerlerde kendi dinlerini Hıristiyanlar arasında yaymaya çalıştıklarını, bazı Hıristiyanları sünnet, Şabat gibi uygulamalara zorladıkları konusunda haber vermiştir. Kont Wolfgang'ın Luther'e bildirdiğine göre Yahudiler Mesih'in henüz gelmediğini, Yahudi yasasının süresiz olarak geçerli olduğunu iddia etmektedir. Bu nedenle yasalar Yahudi olmayanlar tarafından da uygulanmalıdır. Kont Wolfgang, Yahudilerin bu hedef doğrultusunda bazı Hıristiyanları ikna ettiklerini

[460] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 128.

[461] Cohen, "Martin Luther and His Jewish Contemporaries", 204.

[462] David, "The Lutheran Reformation in Sixteenth Century Jewish Historiography", 127.

[463] Probst, *Demonizing The Jews*, 45.

[464] Harvey, *Luther and The Jews Putting Right the Lies*, 93.

bildirmiştir.[465] Ancak Luther, Kont'un bildirdiği bu haberi teyit etmek için herhangi bir araştırma yapmamıştır. Yahudilerin Hıristiyanları kendi dinlerine çektikleri endişesiyle mektuba cevap vermiştir.[466] Luther metnin ilk paragrafında bahsi geçen bu durumu ve Kont Wolfgang'ın kendisinden ne istediğini şu sözlerle ifade etmiştir: "*Beni Yahudilerin ülkenin çeşitli yerlerinde bazı Hıristiyanların kendilerini sünnet ettirmelerine neden oldukları, onlara kendi Mesihleri ya da Mesih'in henüz gelmediğine inandırdıkları, Yahudilerin kanununun sonsuza kadar geçerli olması, onun Yahudi olmayanlar tarafında da benimsenmesi gerektiği gibi bir takım zehirli sözleri ve bu sözleri yaymak için baskınlar yaptıkları konusunda bilgilendirdiniz. Sonra da bana bu iddiaların Kutsal Kitap ile nasıl çürütüleceğini sordunuz. Şimdilik ve daha çok vaktim olana kadar bu konu ile ilgili tavsiyelerimi ve düşüncelerimi kısaca aktarıyorum...*"[467]

Luther mektubunda, hahamların öğretileri nedeniyle Yahudilerin çok inatçı hale geldiğinden ve Hıristiyanlığa kazandırılmalarının zorlaştığından bahsetmektedir. Hıristiyanların, Yahudileri Kutsal Kitap'tan belli kanıtlar sunarak ikna etmeye çalıştıklarında tıpkı bazı Hıristiyanların Papa'nın emirlerine bilinçsiz bir şekilde inanması gibi Yahudiler de hahamlarına dönerek Hıristiyanlığa inanmaktan vazgeçmektedir. Luther'in Kont Wolfgang'a Yahudilere sormasını istediği ve bunu metin boyunca tekrar ettiği temel argümanı Yahudilerin Tanrı tarafından bu kadar korkunç bir şekilde cezalandırılmalarının sebebinin ne olduğudur. Luther Yahudilerin hangi günaha işaret ederlerse etsinler bunun davalarına yardımcı olmadığını düşünmektedir.[468] Luther mektubunda Yahudilerin kendi yasalarının ebedi olduğu ve bu

[465] G. Sujin Pak, "The Protestant Reformers and The Jews: Excavating Contexts, Unearthing Logic", *Religions* 8/72 (2017), 3; *LW 47*, 59.

[466] Harvey, *Luther and The Jews Putting Right the Lies*, 94.

[467] *LW 47*, 65.

[468] *LW 47*, 66-67.

yasaların Yahudi olmayanlar tarafından da uygulanması gerektiği yönündeki görüşlerine cevaben Kutsal Kitap'tan alıntılar yaparak bu düşüncelerini çürütmeye çalışmıştır. Onun ifadesine göre Mesih'in yaklaşık 1500 yıl önce gelişi eski yasanın sonuna işaret etmektedir.[469] Mektup bu bakımdan iki bölüme ayrılabilir. İlk bölümde Yahudilerin 1500 yıllık Roma sürgünün nasıl açıklanacağına değinen Luther, ikinci bölümde Musa Kanunu'nun durumunu inceleme konusu yapmıştır. Luther'in özellikle Yahudilerin 1500 yıllık sürgününe sayısız atıfta bulunmasından dolayı Brooks Schramm ve Kirsi Stjerna incelemenin başlığının "1500 yıl" olması gerektiğini ifade etmiştir. Bununla birlikte, mektubunda Moravya'da Hıristiyanları zorla sünnet ettiren Şabatçıların, Hıristiyan din adamlarını bölgeden kovduğunu ve burada yaşayan insanların Yahudilere tahammül etmek zorunda kaldıklarına yer vermiştir.[470]

Luther'in mektubu için seçmiş olduğu "Şabatçılar" terimi, kilise tarihinin çeşitli dönemlerinde ortaya çıkmış olan ve Hıristiyanların Yahudi Şabat'ına riayetini savunan bir dizi hareketi ifade etmektedir. Genellikle hem Eski Ahit hem de Yeni Ahit'in yorumlanmasında literalizme yönelik eğilimleriyle birlikte yoğun bir eskatolojik beklentiye sahip oldukları bilinmektedir. Luther'in atıfta bulunduğu hareketle alakalı olarak Martin H. Bertham'ın bildirdiğine göre birincil belge olmadığından dolayı haklarında çok az şey bilinmektedir.[471] Dahası Luther'de kendi döneminde Moravya'da Şabat'ı gözeten Hıristiyanların olduğunu ikincil el kaynaklardan bilmektedir. Dolayısıyla Luther de doğrudan bir bilgi sahibi değildir.[472] Luther'in ilk Şabatcılar ifadesini kullandığı zaman ise 1532 yılının sonbahar dönemine aittir. O burada sadece "*Şabat ile ilgili yeni bir yanlış*" gibi genel bir ifade kullanmıştır. Daha da

[469] Edwards, *Luther's Last Battles*, 127.

[470] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 147.

[471] *LW 47*, 59.

[472] John D. Roth-James M. Stayer, *A Companion to Anabaptism and Spiritualism, 1521-1700* (Boston: Brill, 2007), 173.

önemlisi burada doğrudan bir Yahudi etkisinden söz etmemiştir.[473] Kaufmann'ın verdiği bilgilere göre 1520'nin sonlarına doğru Moravya'da bin yılcı görüşlere sahip Oswald Glaidt etrafında gelişen Şabatçı bir grup ortaya çıkmıştır. Anabaptist görüşlere sahip olan Glaidt bu yorumu On Emir'in Hıristiyanlar için halen yürürlükte olan kısımlarından çıkarmıştır. Glaidt'in ve topluluğunun inandığına göre vaftiz ve evharistiya kadar, Şabat'ta Mesih'e inananların dikkat etmesi gereken üçüncü önemli noktadır. Ancak Kaufmann'a göre Moravyalı Anabaptistlerle, Yahudiler arasında herhangi bir bağlantı bulunmamaktadır. Ayrıca onlar sünnet uygulamasına riayet etmemişlerdir. Bundan dolayı Kaufmann'a göre, Luther'in bahsi geçen grupla Yahudiler arasında bir bağlantı olduğunu iddia etmiş olması onun Yahudi tasavvuruyla ilgilidir. Luther, Yahudilerin dinlerini Hıristiyanlar arasında yaydığına inandığı ve bu konuda endişelendiği için böyle düşünmektedir. Bu düşünce Luther nezdinde Yahudilerin kötü insanlar olduğu, din değiştirmelerinin mümkün olmadığı gibi birtakım yorumlar geliştirmesine zemin hazırlamıştır.[474] Bu bakımdan Luther'in bu eseri Şabatçıların kökeni ve öğretisi hakkında herhangi bir bilgi sunmamaktadır. Daha ziyade Yahudilere karşı olumsuz ifadelerden oluşmaktadır.[475]

2.5. Yahudiler ve Yalanları Üzerine

Luther'in, Yahudiliğe ve Yahudilere geniş bir şekilde yer verdiği incelemesi 1543 yılında yayımladığı *Yahudiler ve Yalanları Üzerine* adlı çalışmasıdır. Bu eseriyle birlikte Luther 20 yıl öncesinde Yahudilere karşı kullanmış olduğu yumuşak üslubu bırakmış ve daha sert tonda

[473] *LW 47*, 60.

[474] Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Sharpe-Noakes, 90.

[475] Roth-Stayer, *A Companion to Anabaptism and Spiritualism,* 173.

ifadeler kullanmıştır.[476] Bu bakımdan Luther'in önceki eserleriyle kıyasladığında düşüncelerinin fazlasıyla değiştiğini söylemek mümkündür. Luther'in bu incelemesi sadece Yahudiler arasında değil aynı zamanda Protestan çevrelerde de ciddi bir endişeye sebep olmuştur. Özellikle Philip Melancthon ve Andreas Osiander'in eserin yayımlanmasından memnun olmadıkları bilinmektedir. Ancak Melanchton her ne kadar Luther'in yazılarından rahatsız olsa da onları reddetmemiştir. Luther'in yakın arkadaşlarından Justus Jonas'ın da benzer endişeyi taşıdığı bilinmektedir.[477]

Luther'e yönelik en sert tepki Zürih teoloğu Henry Bullinger (1504-1575) tarafından gelmiştir. Bullinger, Luther'in yazılarını kesin bir şekilde reddetmiştir. Ona göre hiç kimse Hıristiyan inancı hakkında Luther'den daha acımasız ve ahlaksız bir şekilde yazmamıştır. Martin Bucer ile olan yazışmalarında, Luther'in görüşlerinin kendisine engizisyoncuların görüşlerini hatırlattığını belirtmiştir. Bullinger'in trajik olarak nitelendirdiği asıl durum Luther'in etrafındaki kişilerin onu bu tarz yazılar yazmaya teşvik etmiş olmasıdır. Bundan dolayı Bullinger, Luther'in etrafının dar görüşlü insanlarla çevrili olduğunu düşünmektedir. Yahudilere karşı Luther gibi benzer bir duruşa sahip olan Bucer ise Luther'in yazılarına karşı herhangi bir yorum yapmamıştır.[478] Bucer'in bu konuda görüş belirtmemiş olması onun dolaylı bir şekilde Luther'in görüşlerinin arkasında olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Eser iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Luther, Yahudilerin söyledikleri yalanları ve kendileriyle övündükleri meseleleri ele almıştır. Luther, Yahudilerin bu düşüncelerini Eski

[476] Nessan, "Luther Against The Jews Repudiating a Reformation Legacy"; 35; Beth McGinnis- Scott McGinnis, "Luther, Bach, and The Jews: The Place of Objectionable Texts in The Classroom", *Religions* 8/53 (2017), 3; Grislis, "Martin Luther and the Jews", 66.

[477] Probst, *Demonizing The Jews*, 45.

[478] *LW 47*, 123; Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Sharpe-Noakes, 122.

Ahit'ten aldığı çeşitli pasajlarla çürütmeye çalışmıştır. İkinci bölümde Yahudilerin; Meryem'e, İsa Mesih'e ve tüm Hıristiyanlara yönelik düşüncelerini yalanlar başlığı altında ele almış ve bunlara cevap vermeye çalışmıştır.[479] Luther eserini yazma amacına giriş kısmında şöyle yer vermiştir: "*Artık ne Yahudilerle ilgili ne de Yahudi karşıtı yazılar yazmamaya karar vermiştim. Çünkü o acınası ve aşağılık insanların bizi kendilerinden üstün göstermeye çalışmaktan hiç vazgeçmeyeceklerini anladım. Bu yüzden bu kitapçığın yayımlanmasına Yahudilerin böyle zehirli girişimlerine direnen, karşı koyan Hıristiyanlardan biri olduğum için izin verdim ve Hıristiyanları onlara karşı sürekli teyakkuzda bulunmaları için uyardım.*"[480] Dolayısıyla Luther söz konusu eseri yazma amacının öncelikli olarak "*...Hırıstiyanların inançlarını güçlendirmek...*" olduğunu belirtmiştir.[481]

Luther, *Yahudiler ve Yalanları Üzerine* eserinden sonra yayımladığı *Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine* adlı eserinin girişinde de bu amacına atıfta bulunmuştur. Luther buna şöyle değinmiştir: "*...Ben bunu Yahudilerin şeytani yalanlarına karşılık olsun diye, kendi inancımızın şerefi için ve Yahudi olmak isteyenler de bu lanetli Yahudilerin arasındayken ne kadar mükemmel öğretilere inanmak ve uymak zorunda olduklarını görsünler diye yaptım.*"[482] Ayrıca Luther, "*Çünkü o kitapçıkta açıkça belirttiğim gibi, dinlerinden döndürme düşüncesiyle Yahudilere karşı yazmak benim fikrim değildi. Bu yüzden onun adına Yahudilere Karşı değil de Yahudiler ve Yalanlarına Karşı dedim ki böylece biz Almanlar tarihsel kanıtlarla bir Yahudi nasıl olurmuş anlayabilelim, imanımızı kuvvetlendirmek ve onurlandırmak için Hıristiyan halkımızı şeytana karşı uyardığımız gibi Yahudilere karşı uyaralım; şeytanı davasından döndürmek kadar zor olan bir Yahudi'yi dininden döndürmekle uğraşmayalım.*" ifadeleriyle

[479] Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Sharpe-Noakes, 110-112.

[480] Luther, *The Jews and Their Lies*, 8.

[481] Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Sharpe-Noakes, 110.

[482] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 166.

eserine neden bu başlığı verdiğini ve artık Yahudileri dinlerinden döndürmekle uğraşmayacağını belirtmiştir.[483] Luther'in Yahudilere karşı beslediği olumsuz tavrın altında yatan belirli nedenler bulunmaktadır. Yahudi tarihçi Heinrich Graetz'ın belirttiğine göre Yahudilerin din değiştirmesi konusunda Luther beklediği sonucu alamayarak başarısız olmuştur. Bu da Luther'de onlara karşı bir öfke yaratmıştır.[484] Ayrıca Yahudilerin, Hıristiyanları Yahudi olmaya zorladıkları yönünde birtakım haberler aldığı için Luther Yahudilere karşı tavrını daha da sertleştirmiştir.[485]

Din değiştiren Yahudilerin önceki dinleri hakkında yazdıkları eserler de Luther'in zihinde olumsuz bir Yahudi profilinin oluşmasına yol açmıştır. Luther'i bu noktada etkileyen en önemli isim Anthonius Margaritha (1490-1542) olmuştur.[486] Seçkin bir haham ailesinin soyundan gelen Margaritha, 1522 senesinde Hıristiyanlığa geçmiş ve Lutherciliği benimsemiş bir Hebraisttir. Bundan dolayı Luther, 1530 tarihli *Der gantz Jüdisch glaub (Tüm Yönleriyle Yahudi İnancı)* adlı Margaritha tarafından yazılan eserine sayısız atıfta bulunmuştur.[487]

Margaritha eserinde ergenliğe geçiş ayinlerini, yıl boyunca Yahudilerin hayatına yön veren emirleri, evde ve toplumda uyguladıkları adetleri eleştirmiştir. Ayrıca kitabın ikinci bölümünde sinagog törenlerinin yorumlarıyla birlikte Yahudilere ait dua kitaplarının Almanca'ya tercümesini yapmıştır. Margaritha'nın bu hususta tek amacı Yahudiliği, Hıristiyan inancına ve Kutsal Kitaba aykırı bir din olarak göstermek olmuştur. Margaritha'nın ifadesine göre Yahudiler kutsal yazıların sade anlamlarını yanlış yorumlamayı başarmıştır.

[483] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 166.

[484] Gottstein, *Luther The Anti-Semite A Contemporary Jewish Perspective*, 44.

[485] Edwards, *Luther's Last Battles*, 128.

[486] Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Sharpe-Noakes, 99.

[487] *LW 47*, 130.

Yahudi geleneği içerisinde yer alan uygulamaları hahamların icadı olarak nitelendirmiştir. Bu bağlamda Margaritha'nın eleştirdiği hususlardan en önemlisi Yom Kipur öncesindeki uygulamalardan biri olan kaparot olmuştur. Margaritha'nın kaparot uygulaması hakkında Yahudilere yönelik eleştirisi şu şekilde olmuştur: "*Beni dinle seni kör Yahudi, gerçeği senden bir tavukla saklayan Talmud'unu değil. Bir tavuk senin günahlarını yüklenemez. Bir insan günah işledi ise o kişinin günahı yüklenmesi gerekir.*"[488] Hatta Margaritha, Yahudi erkeklerin evlerindeki herkes için tavuk alacak kadar paraları olmadığında evlerinin önünden geçen herhangi bir Hıristiyana "*Benim kaparotum olur musun?*" sorusunu yönelttiklerini ve bu şekilde sembolik bir günah aktarımı yaptıklarını iddia etmiştir.[489] Margaritha eserinde Kabala'ya geniş bir yer ayırmış ve eleştirmiştir.[490] Yahudiliğin içerisinde birçok çocukça, aptalca fikrin yer aldığını ifade etmiştir. Bu bağlamda Yahudileri batıl inançlara sahip olmakla ve büyücük yapmakla suçlamıştır. Margaritha Hıristiyanların, Yahudiler tarafından tefecilikleri nedeniyle esir alındığını iddia etmiştir.[491] Ancak Margaritha'nın bu eseri Yahudilere yönelik ağır ifadelere yer verdiği için dönemin Yahudileri tarafından şiddetle reddedilmiş ve yönetimden bu kitabın yasaklatılması istenmiştir. Şikayetler sonucunda Margaritha önce hapsedilmiş ardından Augsburg'dan sınır dışı edilmiştir.[492]

Luther'i, Yahudiler hakkında olumsuz düşüncelere sahip olmada etkilemiş önemli isimler arasında Lyralı Nicholas'tan da (1270-1349) bahsetmek mümkündür. Luther'e Kutsal Kitap yorumlarında yön vermiş olan bu isim 14. yüzyıldaki önemli tefsirciler arasında sayılmaktadır. 1325 yılından itibaren Burgundy'de Fransiskenler için eyalet din sorumluluğu görevinde

[488] Burnett, "Antonius Margaritha, Johann Buxtorf and Christian Ethnographies of The Jews", 276-277.

[489] Burnett, "Antonius Margaritha, Johann Buxtorf and Christian Ethnographies of The Jews", 278.

[490] Jarmo Juntumaa, "Three Sources of Inspiration Behind Luther's Anti-Jewish Writings", *Mishkan* 77 (2017), 7.

[491] Burnett, "Antonius Margaritha, Johann Buxtorf and Christian Ethnographies of The Jews", 279.

[492] *LW 47,* 130.

bulunmuştur. Yahudilere karşı yazılar yazabilmek için Paris'te İbranice eğitimi almıştır. Onlara karşı üç kitap ve gerçek ismi Rabbi Shlomo ben Yitz'hak olan büyük Yahudi bilginin tekrar yorumladığı Kutsal Kitap üzerine elli adet tefsir yazmıştır. Luther, Lyralı Nicholas'ın Yaratılış Kitabı üzerine yaptığı yorumlardan faydalanmıştır. Yahudi hahamlarına ait neredeyse tüm bilgilerini onun eserleri üzerinden öğrenmiştir.[493] Burgoslu Paul'da Luther'i etkileyen isimlerden bir diğeridir. *Scutinium Scipturarum* adlı eserinden Luther istifade etmiştir. Luther incelemenin birçok yerinde bu iki ismi "*iki mükemmel adam*" şeklinde tarif etmiştir.[494] Luther'in Yahudilere yönelik olumsuz tavrının bir başka kaynağı onlar hakkında Orta Çağ dönemindeki mecvut yaygın kanaatlerdir. Yahudilerin Hıristiyanlara karşı büyü ve sihir yapmakla suçlanması, kuyuları zehirlemeleri, Hıristiyan çocuklarına karşı gerçekleştirilen ritüel cinayetler gibi birtakım iddialar Luther'in her ne kadar önceki yazılarında Hıristiyanları eleştirdiği noktalardan birisi olsa da burada yer almıştır.[495]

Yahudiler ve Yalanları Üzerine incelemesini Luther'in önceki çalışmalarından ayıran en önemli özelliği, Yahudilere karşı çeşitli yaptırımlar öneriyor olmasıdır. Luther, Yahudilere yönelik bir takım dini kısıtlamaların yanı sıra ekonomik ve sosyal anlamdaki faaliyetlerini engelleyici önerilere çalışmasında yer vermiştir.[496] *İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması* adlı eserinde Hıristiyanların Yahudileri tefeciliğe zorladığını ifade ederken, burada Yahudileri aleni bir şekilde Hıristiyanları dolandırmak ve tefecilik yapmakla suçlamıştır.[497] Çalışmanın son bölümüne doğru Luther, Hıristiyanlara Yahudiler konusunda uymaları gereken bir dizi tavsiyede bulunmuştur. Bu tavsiyelerinden ilki Hıristiyan halkının sinagoglardan uzak durması

[493] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 186.

[494] *LW 47*, 130.

[495] *LW 47*, 131.

[496] McGinnis- McGinnis, "Luther, Bach, and The Jews"; 3; *LW 47*, 125.

[497] *LW 47*, 125.

gerektiğidir. Luther bunu şu şekilde dile getirmiştir: "*Sinagoglarından ve okullarından uzak durmalıyız ve insanları bunlara karşı uyarmalıyız. Bu Tanrı'nın ve Hıristiyan âleminin onuru için yapılmalıdır; böylelikle Tanrı bizim Hıristiyan olduğumuzu ve Yahudilerin Efendimiz İsa ve Hıristiyanlar hakkındaki lanetlemeleri, yalanları ve küfürlerine bilerek müsamaha göstermediğimizi bilir. Çünkü şimdiye kadar bilmeden hoş gördüğümüz şey ki bende bilmiyordum, Tanrı'nın bizi affedeceğidir... Hoş görü göstermemiz kabul edilemez. Sizin de bildiğiniz gibi sanki bunları yapmalarına biz izin veriyormuşuz gibi anlaşılır. Musa, putperestlik ve dinsizliğin yapıldığı bir şehir tümüyle yakılıp yıkılmalıdır, taş üstünde taş kalmamalıdır, diyor. Şu anda yaşıyor olsaydı ilk işi Yahudilerin evlerini ve okullarını yakıp yıkmak olurdu.*"[498]

Luther'in ikinci tavsiyesi Yahudilerin, Hıristiyanlar arasında yaşamasına izin verilmemesi gerektiğidir. Luther'e göre Yahudiler evlerinde, sinagog ve okullarında yaptıkları gibi İsa Mesih'e lanet okumaktadır. Luther konu hakkındaki düşüncesini şu şekilde ifade etmiştir: "*Onların aramızda kendi evlerinde yaşamalarına da izin vermeyin, çünkü evlerinde de okullarındaki haltların hepsini yiyorlar. Bunun yerine çingeneler gibi, çadır, baraka tarzı çatışı olmayan yerlerde yaşasınlar ki kendi ülkemizde övündükleri gibi krallar gibi değil de sürgünde tutsaklar gibi yaşamaları gerektiğini bilsinler. Durmadan köpek gibi uluyup, Tanrı'nın önünde bizden şikâyetçi oluyorlar.*"[499]

Üçüncü olarak Yahudilerin ellerindeki tefsir kitapları alınmalıdır. Bu konuda Luther "*İçinde bu tarz yalan, lanetleme ve küfürlerin öğretildiği dua ve tefsir kitaplarının hepsini onlardan alın.*" ifadelerini kullanmıştır.[500] Luther eserin bir başka yerinde "*Bütün kitaplar*

[498] *LW 47*, 268.

[499] *LW 47*, 269.

[500] *LW 47*, 269.

ellerinden alınmalı; dua kitapları, Talmud, ellerinde bir tek sayfa bile kalmamalı; onları sonradan değiştirebilecekleri için saklarız. Çünkü bu kitapları sadece Tanrımızı, Yüce Yaratıcımızı, yeri ve göğü yaratan Babamıza küfür etmek için kullanıyorlar ve bundan sonra da başka bir şey için kullanamayacaklar." sözleriyle bir bakıma Talmud'un imha edilmesini savunmuştur.[501] Luther'in dördüncü tavsiyesi hahamların ders vermesinin engellenmesi gerektiğidir. Luther'e göre Yahudiler, kendi hahamları tarafından korkutulmaktadır. Bu duruma Luther şöyle değinmiştir: "*Çünkü masum Yahudileri, kendi hahamlarına itaat edip dediklerini kabul etmezlerse bedenlerini ve ruhlarını şeytana kaptıracakları tehdidiyle korkutarak ellerinde tutuyorlar... Ama bu günahkâr ahlaksızlar, masum insanların itaatlerini Tanrı'nın kanunlarına karşı bilerek kullanıyorlar ve onlara kendi zehirlerini akıtıyorlar.*"[502]

Luther'in beşinci tavsiyesi imparatorluk tarafından Yahudilere verilen bir takım koruyucu tedbirlerin kaldırılmasıdır. Luther'e göre Yahudilerin Alman topraklarda yaşamaya hakları yoktur. Ayrıca Luther, Yahudilerin zenginliğinden de rahatsız olmuştur. Bunu şu sözleriyle dile getirmiştir: "*Bu zamanda zengin bir Yahudi'nin 12 atla gezdiğini söylediler. Bar Kohba olmaya çalışıyor herhalde.*"[503]

Luther, döneminin yöneticilerini Yahudilerin tefeciliklerine göz yumdukları için eleştirmiştir. Bunun yasaklanması için herhangi bir tedbir alınmazsa onlara karşı bir süvari birliği toplayacağını dahi bildirmiştir.[504] Bundan dolayı Luther'in altıncı tavsiyesi Yahudilerin tefecilik yapmalarının önüne geçilmesi gerektiğidir. Bu bağlamda Luther'in Margaritha'nın

[501] Luther, *The Jews and Their Lies*, 56-57.

[502] *LW 47*, 269-270.

[503] *LW 47*, 270

[504] *LW 47*, 270; Yusuf Besalel, "Şimon Bar Kohba", *Yahudi Ansiklopedisi Cilt I* (İstanbul: Gözlem Yayınları, 2001), 94. (MS. 135 yılında Roma İmparatorluğu'na karşı yapılan ayaklanmada Yahudilerin liderliğini yapmıştır.)

konu hakkındaki düşüncelerine benzer ifadeler kullandığı görülmektedir. Nitekim Margaritha Alman yöneticilerine Yahudi tefeciliğini yasaklamalarını ve Yahudilerin geçimlerini sağlamaları için el emeği gerektiren işlerde çalışmaya zorlanmalarını talep etmiştir.[505] Ancak Luther'e göre herhangi bir Yahudi'nin Hıristiyanlığa geçmesi halinde eşine, çocuklarına, bakmakla yükümlü olduklarının geçimini sağlaması için belirli bir miktarda para verilmelidir. Ayrıca Luther, "*Haksız yere elde edilen mal, Tanrı'nın lütfuyla iyi yolda harcanmadığı sürece lanetlidir.*" sözleriyle konu hakkındaki düşüncelerini net bir şekilde ifade etmiştir.[506]

Luther, Yahudilerden özellikle genç ve güçlü olanlarının gerçekten hak ederek para kazanmaları için ağır işlerde çalıştırılması gerektiğini düşünmektedir. Yahudilerin hep kolay yoldan para kazandıklarını bundan dolayı tembelleştikleri iddia etmiştir.[507] Bu konuda yöneticilere eserinde şu şekilde seslenmiştir: "*Himayesinde Yahudiler bulunan efendiler ve prensler, eğer tavsiyelerimi beğenmezseniz kendiniz daha iyisini bulabilirsiniz ki bizde azılı Yahudilerin kasten ve özgürce yaptıkları; yalanları, iftiraları ve Efendimiz İsa'nın şahsını, annesi Meryem Ana'mızı, bütün Hıristiyanları, tüm yöneticilerimizi ve bizi lanetlemelerinin Tanrı'nın huzurunda bir parçası olmayız ve Yahudilerin dayanılmaz şeytani yük olmalarından rahatlamış oluruz. Onların serbestçe gezinmelerine de korunmalarına da dostluklarına da izin vermeyin. Ne kendinizin ne de halkınızın para ve mallarını tefecilikle değerlendirmelerine izin vermeyin. Bizim zaten günahımız çok bir de Yahudilere paramızı ve mallarımızı vererek, onların o iğrenç kötülüklerine ortak olup günahlarımızı arttırmayalım.*"[508] Luther'in yedinci tavsiyesi Yahudilerin eğitim yapma faaliyetlerinin kısıtlanması üzerinedir. Ona göre Yahudilerin eğitim faaliyetlerinin engellemesi gerekmektedir. Bunun sebebini şu şekilde

[505] Burnett, "Antonius Margaritha, Johann Buxtorf and Christian Ethnographies of The Jews", 279.

[506] *LW 47*, 270.

[507] *LW 47*, 272.

[508] Luther, *The Jews and Their Lies*, 48.

gerekçelendirmiştir: "*Onların şükürleri, duaları, övgüleri, öğretileri; küfür, lanet okuma ve putperestlikten başka bir şey değildir.*"[509] Luther sekizinci tavsiyesinde Yahudilerin Tanrı'nın adını anmalarının yasaklanmasını daha doğrusu ibadet etmelerinin engellemesi gerektiğini düşünmektedir. Bu konudaki yaklaşımını şu şekilde savunmuştur: "*Kulaklarımızın dibinde Tanrı'nın adını anlamaları yasaklanmalıdır. Çünkü biz buna temiz vicdanımızla katlanamıyoruz…Yahudilerin ağzı kulağımızın dibinde Tanrı'nın adını anabilecek kadar temiz değildir.*"[510] Ayrıca Luther Hıristiyanların, herhangi bir Yahudi'yi bahsi geçen durumda yakalaması durumunda yöneticilere ihbar etmesini istemiştir.[511]

Luther verdiği tavsiyelerin uygulanmaması halinde ülke yöneticilerinin Yahudilerin ülkeyi terk etmeleri ve onların Kudüs'teki topraklarına dönebilecekleri tavsiyesinde bulunmaları istemiştir. Hükümetin aldığı tedbirlere ek olarak her bir bireyin bu konuda hassasiyet göstermesi gerektiğini belirtmiştir.[512]

Luther yöneticilere seslendiği kadar din adamlarına da Yahudiler konusunda yapmaları gereken birtakım önerilerde bulunmuştur. Din adamlarının cemaatindeki insanları, Yahudilerin Hıristiyanlara karşı gerçekleştirdikleri yıkımlara karşı uyarmalarını istemiştir. Bununla birlikte Hıristiyanların, Yahudilerden uzak durması gerektiği yönünde telkinlerde bulunmalarını tavsiye etmiştir. Yöneticiler kadar din adamlarının da Yahudilerin tefeciliklerini engellemelerini ve onları çalışmaya zorlamalarını talep etmiştir.[513] Luther sıralamış olduğu bu önerilerin sert olduğunun farkındadır ancak merhamet gösterilmesi durumunda bunun

[509] *LW 47*, 286.

[510] *LW 47*, 286.

[511] *LW 47*, 287.

[512] Luther, *The Jews and Their Lies*, 49-50.

[513] Luther, *The Jews and Their Lies*, 49-51.

sonuçlarının Hıristiyanlar aleyhine olacağına inanmaktadır. Yahudilerin esaret altında tutulması aslında kendilerinin iyi birer Hıristiyan olduklarını da ispatlayacağı için bunların uygulanması elzemdir. Çünkü ona göre Yahudilerde Hıristiyanlara işkence etmekte ve türlü kötü yollara başvurmaktadır.[514] Ayrıca Luther, "*Eğer bunlar işe yaramazsa onları kuduz bir köpek gibi kovalayın ki işlemiş oldukları ahlaksızlıklara, kâfirliklere ortak olup, Tanrı'nın gazabına uğrayarak onlarla birlikte lanetlenmeyelim. Ben görevimi yerine getirdim, şimdi sıra diğerlerinde.*" sözleriyle üzerine düşen vazifeyi yerine getirdiğini bundan sonrasının kendisini aştığını ifade etmiştir.[515]

Yahudiler ve Yalanları Üzerine incelemesi, Luther'in yirmi yıl önce yayımlamış olduğu *İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması* adlı eserinin aksine büyük bir satış rakamı yakalayamamıştır. Luther'in önerileri yönetim nezdinde ciddi bir şekilde uygulamaya sokulmamıştır. Ancak Neumark'ta Yahudilere verilmiş olan bazı haklar geri alınmıştır. 1539 senesinde Saksonya'da Seçmen Frederick tarafından Yahudilere verilen bazı tavizler iptal edilmiştir. Seçmen'in bu kararı almasında kendi ifadesine göre Luther'in yazdığı incelemelerin etkisi büyük olmuştur. Bununla birlikte Philip Hesse, Yahudilerin tefecilik yapmasını yasaklayan ve onların Hıristiyan vaazlarına katılmasını mecburi hale getiren yeni tedbirler getirmiştir. Brandenburg'da ise Seçmen Joachim diğer yöneticilerin aksine Yahudilere karşı daha ılımlı politikalar izlemiştir. Bu bölgede Yahudilere karşı herhangi bir suçlama gündeme geldiği zaman Luther'in muhaliflerinden Johannes Agricola (1494-1566) onları savunmak için öne çıkan isimlerden olmuştur.[516] Bu bakımdan Luther'in eserinde yer alan önerilerinin etkisi beklediği ölçüde olmamıştır.

[514] Luther, *The Jews and Their Lies*, 53.

[515] Er, *Martin Luther Dönemi ve Öncesi Hıristiyan Dünyasında Türk ve İslam Algısı*, 153.

[516] *LW 47,* 135.

2.6. Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine

Luther, *Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine* adlı son eserini 1543 yılının mart ayında yayımlamıştır. *İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması* adlı incelemesinden sonraki en büyük baskıya sahip olan eseridir. Eser beşi Wittenberg'de, ikisi ise Frankfurt'ta Almanca olarak basılmıştır.[517] Eserinin başlığında yer verdiği "Şem Ha-Meforaş" (המפורש שם) ifadesi Yahudilikte önemli bir yere sahiptir.[518] On Emir'de yer alan üçüncü kurala göre Tanrı'nın isminin boş yere ağza alınması yasaktır.[519] Bu kural sebebiyle Yahudiler yazım ve telaffuzda birtakım ilkelere dikkat etmektedir. Özellikle Yahve şeklindeki yazım ve söyleniş, sesli harflerin atılması şeklinde yapılmaktadır. Latin alfabesine dayalı yazımlarda "YHWH" şeklindeki dört ünsüzün büyük harfler şeklinde yazımı kabul edilmektedir. Bu tür yazıma literatürde dörtlü yazım anlamında "Tetragrammaton" denilmektedir. Yahudilikte buna Şem Ha-Meforaş denilmekte ifade edilemez, ayrıcalığı olan isim manasına gelmektedir. Talmud literatürü içinde dört harfli isim anlamında "Şem ben arba otiyyot" (שם בן ארבע אותיות) ifadesi de yer almaktadır. Yahudi mistisizminde önemli bir yere sahip olan Tetragrammaton'un içerisinde sırasıyla on iki, kırk iki ve yetmiş iki harften oluşan Tanrı isimleri bulunmaktadır. Yahudi geleneğine göre bu isimler büyülü ve sihirli bir etkiye sahiptir.[520] Luther'in Şem Ha-Meforaş ifadesini başlığında kullanmış olmasının nedeni tercümesini yaptığı Toledot Yeshu

[517] Edwards, *Luther's Last Battles*; 136; Grislis, "Martin Luther and the Jews", 68; Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Sharpe-Noakes, 119.

[518] Murat Hakan Yıldırım, *Yahudi ve Hıristiyan Kaynaklarında Tanrı İmgesi* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2010), 132.

[519] Çıkış 20/1-17; Tesniye 5/6-21.

[520] Wilhelm Bacher, "Shem ha-Meforash", *Jewish Encyclopedia*, ed. William Popper (New York and London: Funk and Wagnalls Company, 1904), 11/262; Yıldırım, *Yahudi ve Hıristiyan Kaynaklarında Tanrı İmgesi*, 133; Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Sharpe-Noakes, 120.

adlı eserden kaynaklanmaktadır. Luther, eserin başlangıcında yer verdiği *Toledot Yeshu'nun* bazı pasajlarını Latince versiyonundan Almanca'ya tercüme etmiştir. Bunu Salvagus Porchetus'un 1315 yılında yayımlanan *Victoria Porcheti Adversos impios Hebraeos* adlı eserinden alarak yapmıştır. 1520 senesinde kitabın Paris baskılarından biri Luther'in eline geçmiştir.[521]

Luther, Salvagus'un kitabından aldığı bu bölümün yanı sıra Yahudilere ait olduğunu iddia ettiği bazı batıl inançlara yer vermiştir. Yahudilerin İsa hakkındaki söylemlerine cevap olarak Şem Ha-Meforaş'ı alay konusu yapmıştır. Bu bağlamda Luther'in Şem ha-Meforaş'ı bir kelime oyunu yaparak "Şem Ha-Peres'e" (הפרש שם) benzettiği görülmektedir. Luther bunu şu sözlerle ifade etmiştir: "*Şeytan oyuncağı olmuş Yahudilerle alay ediyor, onlar muhteşem bir şey olmasını dilediklerinde Şem ha-Meforaş demelerini sağlıyor. Sokakta karşılaşacağınız cinsten değil, karından çıkan pislik manasında.*"[522] Luther, "peres" (הפרש) ifadesinin Levililer 8:17'de kullanıldığı gibi domuzun veya bütün hayvanların içinden çıkan organlar demek olduğunu belirtmiştir. Levililer 8:17'deki ifadeleri göz önüne alarak, kelimenin manası hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "*Musa'nın Tanrı'ya günahların kefareti için yakmayı söz verdiği hayvanın derisi, iç organlarını yani pisliği*."[523] Luther, eserin ilk bölümünde Yahudi hahamlarına dair bazı eleştirilerde bulunmuştur. Bu bağlamda Luther, Salvagus'un kitabının yanı sıra Margaritha'nın eserinden çeşitli alıntılar yapmıştır.[524] İkinci bölümde Matta 1:1-17 ve

[521] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 166. (Kitap şu anda Karlsruhe Kütüphanesinde muhafaza edilmektedir. 1938 senesinde Karlsruhe Kütüphane müdürü Gerhard Katterman, Luther tarafından kitap sayfalarının kenarlarına Almanca ve Latince olarak yazılan yedi adet not keşfetmiştir.)

[522] Falk, *The Jew in Christian Theology,* 183; Levililer 8/17.

[523] Falk, *The Jew in Christian Theology,* 183; Levililer 8/17.

[524] Gritsch, *Martin Luther's Anti-Semitism*, 83; Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Sharpe-Noakes, 120.

Luka 3:23-38'de yer alan ifadelerin Yahudiler tarafından İsa'nın Yehuda kabilesinde gelmediğine dair kanıt olarak gösterdiklerini belirtmiştir. Luther ise onların bu iddialarını Kutsal Kitap üzerinden verdiği pasajlarla çürütmeye çalışmıştır. Luther, İsa'nın soyunu bir yandan Yusuf diğer yandan Meryem aracılığıyla Davut'a kadar izleyerek iki soy kütüğünü uyumlu hale getirmiştir. Bununla birlikte eserin devamında Meryem'in Davud'un soyundan gelmesine ve bakireliğine değinerek Yahudilerin aksi beyanlarını eleştirmiştir.[525]

Luther'in eseri yayımlamasından sonra tıpkı bir öncekinde olduğu gibi meslektaşlarından içeriğinden duydukları rahatsızlığı dile getiren çeşitli açıklamalar gelmiştir. Bulliger, Luther'in üslubunu *"ahlaksızlık ve küstahlık"* olarak ifade ederek söz konusu eserin saymış olduğu sıfatların en somut örneği olduğunu belirtmiştir. Osiander'in de benzer eleştirilerde bulunduğu görülmektedir. Bir önceki eserinde olduğu gibi son çalışmasından da ciddi rahatsızlık duyduğunu belirten Osiander, bu dönemde yazmış olduğu bir mektupta Luther'in bazı yönlerini eleştirmiştir.[526] Luther'in çağdaşı olan Thomas More da onu eleştiren isimler arasındadır. More, Luther'in sözlerini aktardığı bir eserinde şu ifadeleri kullanarak Luther'i eleştirmiştir: "*Hiçbir şey bana, saygıdeğer kulaklarıma bu gibi şeyleri aktarmaktan daha fazla acı vermedi.*" Okuyucularına önereceği en iyi seçeneği Luther'in bahsi geçen eserlerinden uzak durması olduğunu belirtmiştir.[527] Eserin etkilerinin görüldüğü yerlerden biri Strazburg olmuştur. Hochfelden bölgesindeki bir Papaz, kürsüsünden cemaatine Yahudilere saldırmaları ve onları öldürmeleri yönünde talimatlar vermiştir.[528] Bu bağlamda Rosheimlı Josel, 28 Mayıs ve 11 Temmuz 1543 tarihlerinde Strazburg Kent Konseyine Luther'in eserlerini şikâyet eden

[525] Kaufmann, *Luther's Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Sharpe-Noakes, 121.

[526] Eckardt, "The Reformation and The Jews", 30-31.

[527] Wiener, *Hitlerin Atası Martin Luther*, çev. Hakan Olgun, 96.

[528] Jerome Friedman, "The Reformation in Alien Eyes: Jewish Perceptions of Christian Troubles", *The Sixteenth Century Journal* 14/1 (Spring, 1983), 36.

mektuplar göndermiştir. Josel mektubunda eserlerin Yahudi toplumu üzerindeki muhtemel etkileri konusunda uyarılarda bulunmakla birlikte bunların Konsey'in yetkisi altındaki bölgelerde yayımlanmaması yönünde talepte bulunmuştur. Eserlerin yalan, iftiralarla dolu ve Luther'in tavrının kaba ve insanlık dışı olduğunu belirtmiştir.[529]

Rosheimlı Josel'in, 11 Temmuz 1543 tarihli mektubunda ilk olarak önceki mektubuna atıfta bulunduğu ve Luther'in yazdıklarından dolayı derin bir endişe duyduğu görülmektedir. Kanunlara aykırı olan ve ülke huzurunu tehlikeye sokması muhtemel durumun önüne geçilmesi için Luther'in kitapçıklarının yetki alanları içerisinde izinsiz basılmaması için talimat verildiğini ve şiddet olaylarının yaşanabileceği yerlerden Hochfelden'e gerekli emirlerin verildiğini tekrardan hatırlatarak bu durumun sürdürülmesi konusunda destek istemiştir. Ayrıca mektupta Josel hiçbir şekilde inanç meseleleriyle ilgili olarak Luther veya bir başkasıyla polemiğe girmek istemediğini ve böyle bir vazifenin de Yahudi toplumu tarafından kendisine verilmediğini bildirmiştir. Başlangıçta Luther'in kendileri hakkında karşıt bir çalışma yapma niyetinde bulunmadığını fakat bazı çevrelerin Yahudilerle ilgili iftira niteliğindeki söylemleri nedeniyle Luther'in bu düşüncesinden vazgeçtiğine değinmiştir. Josel, Hıristiyan olan Yahudilerin yalan sözleri nedeniyle Luther'in Yahudilere düşman olduğunu düşünmektedir.[530]

Mektupta Josel, 1537 senesinde Messien'e giderek Luther ile iletişime geçmeye çalıştığını ancak kendisini reddettiğini bir mektup ile tarafına bildirdiğini söylemiştir. Luther'in, Yahudileri bela olarak gören, din değiştiren ya da din değiştirmemiş Yahudilerin tahrik ve kışkırtmalarını temel alan eserler yazacağını hiç düşünmediğini sözlerine eklemiştir. Josel cümlelerine şu şekilde devam etmiştir: "*Bir kimsenin savunmasını bile dinlemeden malına el koymanın veya fiziksel olarak şiddet göstermenin ya da haklarını iptal etmenin, anlaşmayı*

[529] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 181.

[530] Fraenke (vd.), *The Historical Writings of Joseph of Rosheim,* 408-409.

bozmanın Tanrı'nın ve dünya hukukunun gözünde adalet olarak kabul edilmeyeceğine tüm kalbimle inanıyorum. Kim olursa olsun herkese kendini savunması ve cevaplarını ifade edebilme fırsatı verilmelidir."[531] Josel bu düşüncesini "*İnsanların aklından geçenleri bilen Tanrı bile Sodom ve Gomora kavimlerini İbrahim peygambere niyetini önceden bildirene kadar yok etmek istemedi.*" sözleriyle açıklamıştır.[532]

Josel, eleştirilerine Luther'in davranışlarıyla devam ederek şöyle demiştir: "*Dr. Martin'in davranışı ise ne kadar farklı. Hiç kimsenin düşüncesini bilmeden acaba inanan biri mi?, Tanrı'ya yakın dindar biri mi? ve onları dinlemeden sanki Tanrı bunları vaazlarında anlatsın diye göndermiş gibi tüm Yahudi inancını bütün dünyada ortadan kaldırma ve hiç tereddüt etmeden Tanrı'nın umudu ve rahmetinden mahrum etme cüretini gösterebiliyor. Peygamberler bile işledikleri tüm günahlara rağmen İsrailoğulları'nı sonsuza kadar mahkûm etmediler. Her cezadan sonra onlara Tanrı'nın sonunda acılarını hafifleteceğini ve onları terk etmeyeceğini söyleyerek teselli edici sözlerle muamelede bulundular.*"[533]

Josel sözlerine Yaratılış 18:21'e atıfta bulunarak "*Luther dünya üzerinde 10'dan fazla doğru Yahudi olduğunu ve Tanrı'nın muhtemelen onların dindarlığını kabul edeceğini ve eski atalarımızın uğruna bizleri affedebileceğini hiç düşünmüyor mu? Tanrı, Yeşeya ve Yeremya peygamberlerin sözleriyle bizi sonunda kurtaracağını ve vaadini yerine getireceğini söyleyerek teselli etmektedir. Bu nedenle şimdiye kadar hiçbir bilge kişi biz talihsiz Yahudilere bu kadar zalimce ve acımasızca davranılması gerektiğini iddia etmedi.*" ifadeleriyle devam etmiştir.[534] Josel, Luther'in inandığı şeye inanmak istemedikleri için Yahudilerin inançlarının

[531] Fraenke (vd.), *The Historical Writings of Joseph of Rosheim,* 410.

[532] Fraenke (vd.), *The Historical Writings of Joseph of Rosheim,* 411; Yaratılış 18/21.

[533] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 183.

[534] Fraenke (vd.), *The Historical Writings of Joseph of Rosheim,* 412*;* Yaratılış 18/21.

korunmaması durumunda toplumsal huzurun bozulacağını ve bunun sonuçlarının geniş kapsamlı olacağını tekrar hatırlatmıştır.[535] Ardından "*Çünkü Luther biz zulüm gören zavallılardan çok daha büyük, üstün ve güçlü olanlara da Harun Peygamber'in altın renkli buzağısına hizmet ettikleri için sonlarının bizimkilerden daha acı olacağı yönünde suçlamalarda bulunuyor. Bununla ne demek istediğini tartışmak niyetinde değilim. Bu tartışmaya burnumu sokmak istemiyorum. Fakat Sayın Yargıçlar ve diğer tüm yüksek ve düşük rütbedeki yöneticilerin, maiyetlerindeki insanları bu tür yayınlardan korumaları ve onun talimatlarını yerine getirmemeleri için bunu belirtmek zorundayım. Çünkü bu kitapçıkta çok açık bir şekilde yetkililer yazdıklarını umursamazlarsa, her rahibin vaaz verip sıradan insanlara ulaşarak söz konusu yazıları hakkında onları bilgilendireceğini söylüyor.*" sözleriyle amacının tartışma yaratmak değil aksine Yahudileri gerçekleşmesi muhtemel çeşitli zulümlere karşı korumak olduğunu belirtmiştir.[536]

Josel, Yahudilerin Luther tarafından büyük kötülükler yapmakla suçlandığını, *Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine* adında bir kitapçık yayımlayarak durumu daha da zorlaştırdığına mektubun ilerleyen sayfalarında yer vermiştir. Bu kitapçıkta Yahudilerin Mesih hakkında aşağılayıcı şeyler söylediğine dair bilgiler bulunduğunu ancak kendisinin bu bilgilerden haberinin olmadığını belirtmiştir. Wolfgang Capito'nun (1498-1541) Yahudiler tarafından yazıldığı öne sürülen *Toledot Yeshu* adlı eseri İstanbul'dan satın aldığını belirten Josel, içerik konusunda Capito'nun Luther ile aynı görüşe sahip olduğuna yer vermiştir. Ancak Capito'nun Talmud ve diğer dua kitaplarının incelediğini, *Toledot Yeshu'da* yazan bilgilere rastlamadığını kendisine bildirdiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla Josel Yahudilerin bu bilgilere sahip olmadığını iddia etmiştir.[537] Josel mektupta sözlerine şu şekilde devam etmiştir:

[535] Fraenke (vd.), *The Historical Writings of Joseph of Rosheim,* 412.

[536] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 183-184.

[537] Fraenke (vd.), *The Historical Writings of Joseph of Rosheim,* 411-413.

"*Saygıdeğer Efendilerim, birinin 1500 yıl önce kafasına estiği şekilde yazdığı şeylere göre mi suçlanacağız? Bu bizi bağlamaz, biz Yahudilerin Tevrat'ı ve On Emri var. Ve ayrıca bizim inandığımız Peygamberlerimiz var. Tanrı, Yasa'nın Tekrarı 17:11'de bize şunu emrediyor: 'Size öğretilen yasa ve verilen karar uyarınca davranın. Size bildirilenin dışına çıkmayın.' Bu nedenle Tanrı'nın emri uyarınca, bilge kişilerin bize Tevrat'ı öğrettikleri gibi ona uyarız ve ondan sapmayız."*[538] Bununla birlikte Josel, Talmud hakkında da şu ifadeleri kullanmıştır: "*Talmud bize Tevrat'a nasıl uyacağımızı, adaleti, kanunu ve düzeni nasıl uygulayacağımızı, bayramlarımızın ve kanunlarımızın nasıl olacağını ve alçakgönüllükle nasıl dua edeceğimizi öğretiyor. Bazılarının aksini iddia etmesine rağmen Talmud hiç kimse hakkında aşağılayıcı ifadeler içermiyor.*"[539] Dolasıyla Josel'e göre Luther'in bahsi geçen iddiaları Talmud içerisinde yer almamaktadır. Ayrıca Josel, Talmud'da İsa veya Hıristiyanlık hakkında kötü ifadelerin bulunmadığını kanıtlamak istediğini ancak bunun uzun süreceğini düşündüğü için mektupta yer vermek istemediğini belirtmiştir.[540]

Josel, mektubunda Yahudileri aşağılayıcı bir üslupla kitap yayımlamasından ötürü Luther hakkındaki şaşkınlığını şöyle dile getirmiştir: "*Dr. Martin böyle aşağılayıcı bir kitapçığı yazmasaydı daha iyi olurdu. Çünkü böyle saygı duyulan bir adamın küfür dolu çalışmasını mutlaka birileri basacaktı. Bu kadar eğitimli birinin böyle bir kitapçığın basılmasına izin verilmesini garip buluyorum. Yine de bu konuda onu eleştirmiyorum, fakat bana ve din kardeşlerime karşı yaptığı söz konusu suçlamalara bir şekilde cevap vermek istiyorum.*"[541] Luther'in bahsi geçen; Yahudilerin Hıristiyanları lanetlemeleri, İsa Mesih'e olan hakaretleri ve Yahudilerin Hıristiyanları dinlerinden vazgeçirmeye çalışmaları gibi iftiraları Anthonius

[538] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 184.

[539] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 185.

[540] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People,* 185.

[541] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People,* 185.

Margaritha'nın eserinden almış olabileceğine değinmiştir. 1530 yılında Augsburg İmparatorluk Kurultayı'nda bu üç iftirayla ilgili olarak Margaritha'nın sözlerini tüm Yahudiler adına reddettiğini belirtmiştir. Ayrıca "*O Yahudi dönek tutuklandı ve şehirden kovuldu.*" diyerek Margaritha'nın sınır dışı edildiğini hatırlatmıştır.[542]

Basılan kitapçık sebebiyle Josel, Yahudilerin Meissen ve Braunshweig gibi bölgelerde saldırıya uğradığını, mallarının yağmalandığını, maddi ve manevi anlamda zarar gördükleri bilgisinin kendisine ulaştığını bildirmiştir. Josel, "*tüm talihsiz Yahudiler adına*" ifadesiyle kendilerinin şimdiye kadar olduğu gibi tekrar himaye altına alınmasını, merhamet gösterilmesini, güvenli geçiş ve koruma belgeleri tahsis edilmesini kendisine veya temsilcilerine iletmelerini rica etmiştir. Böylece eski uygulamalar sayesinde şehirde, pazarda, kırsal alanlarda veya halka açık yerlerde Yahudilerin şiddete maruz kalmayacağını ümit ettiğini dile getirmiştir.[543]

Josel mektubunun son satırlarında Tanrı'nın hiçbir yerde merhameti yasaklamadığını, O'nu asıl öfkelendiren şeyin insanları kışkırtan kişiler olduğunu bildirerek Luther'in bu görevi üstlendiğini ima etmiştir. Josel burada Daniel'in 3. bölümünü örnek vermiştir. Bu bölümde Daniel ve arkadaşları Nebukadnezar tarafından dikilen altın heykele tapınmadıkları için kızgın fırına atılmaktadır. Ancak kızgın ateşin onlara bir etkisi olmamış aksine onları yakalayıp kızgın fırına atmak için görevlendirilen askerler yanarak ölmüştür. Josel, Daniel'in 6. bölümü için "*Daniel ve arkadaşlarının dinlerini ve Tanrı'nın emirlerini terk etmeleri için kralı kışkırtan kişilerin başına nelerin geldiğine bakın.*" ifadelerini kullanmıştır. "*Kral onları aslanların yemesi için inlerine atmıştı fakat Tanrı aslanların ağzını mühürlemişti. Ama o aslanlar kralı*

[542] Friedman, "The Reformation in Alien Eyes: Jewish Perceptions of Christian Troubles", 35; Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 185.

[543] Fraenke (vd.), *The Historical Writings of Joseph of Rosheim,* 414-415.

kışkırtanların kemiklerini parçalamıştı."[544] Bu bağlamda Josel, Yahudilere karşı Luther'in provokasyon yaptığını iddia etmiştir. Ayrıca Josel, "*Buna karşılık, zalim provokatörler için Tanrı, Yeremya'nın 50. bölümünde görüldüğü gibi gazabının şiddetini açık bir şekilde gösterir*." ifadeleriyle Luther'i Tanrı'nın muhtemel gazabına uğrayabileceğini konusunda ikaz etmiştir.[545]

Josel'in Luther'e olan yaklaşımı bu mektupla sınırlı kalmamıştır. Kendisini her zaman Katolik İmparatora sadık birisi olarak gören Josel, V. Charles'ın Schmalkalden Protestan Birliği'ne karşı kazandığı zaferden sonra *Sefer Hammiknah'ında* Luther hakkında şu yorumlarda bulunmuştur: "*Mucizevi bir şekilde Charles kazandı ve İsrail ulusunu Martin lo-taher'den kurtardı*." Josel'in "lo-taher" (לא טהר) ile kastettiği mana "kirli, temiz olmayan" anlamına gelmektedir. Josel burada, Luther'in Şem Ha-Meforaş'ı alaya almasına karşılık bir tür kelime oyunu yapmıştır.[546] Ayrıca, "*İsrail ulusunu genç ve yaşlı demeden yok etmek isteyen Luther'den kurtardığı ve onun planlarını bozduğu için Tanrı'ya şükürler olsun.*" diyerek minnet duygularını dile getirmiştir. Luther'e Yahudiler içerisinden gelen tepkiler Rosheimlı Josel ile sınırlı kalmamıştır. Haham Eliezer Eilenburg 1547 yılında Yahudilerin Braunschweig'dan sürgün edilmelerinin sebebini olarak Luther'i göstermiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: "*Aşağılık Martin ve diğer sapkın alçakların (Protestanların) tavsiyesi üzerine hepimiz aniden kovulduk.*"[547]

[544] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People,* 186-187.

[545] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 187.

[546] Cohen, "Martin Luther and His Jewish Contemporaries", 204.

[547] David, "The Reformation in Sixteenth-Century Jewish Historiography", 128.

2.7. Katharina Luther'e Mektup

Luther'in, 1546 yılında eşi Katharina Luther'e yazdığı iki mektup onun Yahudilere olan bakışının anlaşılması için büyük öneme sahiptir. Mektuplardan anlaşılacağı üzere Eisleben ve çevresindeki Yahudi varlığı Luther'de ciddi rahatsızlık yaratmıştır. Katharina'ya yazdığı, 1 Şubat 1546 tarihli mektubunun giriş cümlesinde "*Sevgili Katie. Yolda gelirken Eisleben'e yaklaştığımızda biraz başım döndü. Bu benim hatamdı. Fakat burada olsaydın, bunun Yahudilerin ya da onların Tanrılarının hatası olduğunu söylerdin. Eisleben'e çok yakın bir yerde birçok Yahudi'nin yaşadığı köyden geçmemiz gerekti ve belki de bana fena şekilde saldırdılar. Şu anda burada, Eisleben'de elliden fazla Yahudi yaşıyor. Köyün yakınından geçerken at arabasının arkasından ve beremin üzerinden kafama çok soğuk bir rüzgâr esti, sanki beynimi buza çevirmeye çalıştı.*" ifadelerine yer vermiştir.[548] Luther burada hem bulunduğu yerdeki Yahudi nüfusu hakkında bilgi vermiş hem de seyahati esnasında başına gelen rahatsızlık nedeniyle Yahudilerin bunu yapmış olabileceği ihtimalini dile getirmiştir. Luther'in "*Burada olsaydın bunun Yahudilerin ya da onların Tanrılarının hatası olduğunu söylerdin.*" ifadesi Katharina Luther'in bu konuda, Luther gibi düşündüğünü göstermektedir.

Luther mektubunun son satırlarındaki "*Ana meseleleri hallettikten sonra Yahudileri kovmaya başlamam gerekiyor. Kont Albrecht onlara düşman ve zaten her şeyi onlara yasakladı. Ama henüz kimse onlara zarar vermiyor. Tanrı izin verirse kürsüden Kont Albrecht'e yardım edeceğim ve onları bende yasaklayacağım.*" sözleriyle Yahudilere karşı kürsüden verdiği vaazlarla onları her anlamda kısıtlamak niyetinde olduğunu bildirmiştir.[549] 7 Şubat 1546 yılında eşi Katharina'ya gönderdiği ikinci mektupta Luther, Eisleben'deki Yahudi nüfusuna tekrar değinmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: "*Sanki cehennemdeki ve tüm dünyadaki şeytanlar*

[548] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 198.

[549] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People,* 198.

sırf benim için burada Eisleben'de toplanmış gibi. Bu iş artık çığırından çıktı. Burada da Yahudiler var, daha önce de sana dediğim gibi bir evde elli kadar Yahudi var."[550] Burada dikkat çeken en önemli nokta 1 Şubat 1546 tarihli mektubunda Luther'in Eisleben'de toplamda 50 kadar Yahudi olduğu bilgisini vermiş olmasıdır. Ancak ikinci mektupta Luther, sadece bir evde 50 kadar Yahudi'nin bulunduğu bilgisini eşi ile paylaşmıştır. Luther'in verdiği sayılar arasında bir tutarsızlık olsa da her durumda onun Yahudi varlığından rahatsız olduğu anlaşılmaktadır.

Luther mektupta Eisleben'e yakın Rissdorf'ta yaklaşık olarak 400 Yahudi'nin olduğu bilgisine de yer vermiştir. Ayrıca Luther, "*Eisleben ve çevresindeki tüm alan yönetimi altında olan Kont Albrecht, kendi himayesinde yakalanan Yahudilerin kanun kaçağı olduğunu ilan etti. Ama henüz hiç kimse onlara zarar vermek istemiyor. Solms'un dul eşi Mansfeld Kontesi'nin, Yahudileri koruduğu düşünülüyor. Bunun doğru olup olmadığını bilmiyorum. Bugün dikkate almak isteyen olursa, fikrimi yeterince açık bir şekilde bildirdim. Aksi takdirde hiç iyi olmayacak. Siz sürekli dua edin ve her şeyi düzgün yapmamız için bize yardım edin. Çünkü bugün sinirle kalkıp arabayı yağlayacaktım. Fakat memleketimin içinde bulunduğu durum beni bunu yapmaktan alıkoydu*." sözleriyle önceki mektubunda olduğu gibi Kont Albrecht'e değinmiş ve onları kanun kaçağı olarak ilan ettiğini dile getirmiştir. Ayrıca bahsi geçen kontesin Yahudileri korumaya yönelik eylemlerinden Luther'in ciddi manada rahatsız olduğu anlaşılmaktadır. Dahası Luther, Yahudileri kendi içerisinde derin bir iç mesele haline getirmiştir. Yahudiler yüzünden halletmesi gereken işleri bile yapamadığını onların kendisini alıkoyduğunu belirterek bu konuda eşine şikâyette bulunmuştur.[551]

[550] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People,* 197-199.

[551] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People,* 199.

2.8. Yahudilere Karşı Bir Uyarı

Luther hayatının son dört vaazını doğduğu yer olan Eisleben'deki St. Andrew Kilisesi'nde sırasıyla 31 Ocak, 2,7 ve 14 Şubat 1546 tarihlerinde vermiştir. Christopher Brown, Luther'in bu gibi özel vaazlarıyla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: "*Tür olarak 'Uyarı', Luther'in vaaz verdikten sonra cemaatine güncel meseleler ile ilgili taşımış olduğu endişeleri halka arz ederek onları ikaz etme uygulamasının bir örneğidir.*"[552]

Luther'in 7 Şubat 1546 yılında verdiği son vaazların biri olan ve yedi paragraftan oluşan sözleri *Yahudilere Karşı Bir Uyarı* adıyla kısa notlar altında derlenmiştir. Yaşamının son dönemlerine denk gelen bu vaazında Luther, Yahudilere karşı sert muamele gösterilmesini savunmaya devam etmiştir.[553]

Uyarısına ilk olarak bunun son vaazı olabileceğini belirterek başlayan Luther, Hıristiyanlara din adamlarının halka sadakatle öğrettiği Tanrı'nın lütfunun sözlerine sıkı sıkıya bağlı kalınması tavsiyesiyle başlamıştır. İncil'in öğretisiyle alay eden ve ona zarar vermeye çalışanlara karşı Tanrı'ya dua edilmesini belirtmiştir.[554]

Uyarısına Luther şu sözlerle devam etmiştir: "*Hala topraklarımızda herkesten daha fazla zararı dokunan Yahudiler var. Onlara karşı bir Hıristiyan gibi muamelede bulunmak istiyoruz ve ilk olarak, Hıristiyan olmalarını teklif ediyoruz ki çok övündükleri İbrahim Peygamberin gerçek soyundan gelen sonuçta kendi kanlarından ve soylarından olan Mesih'e inansınlar ve itaat etsinler. Ancak korkarım ki Yahudi soyu artık eskisi kadar saf ve temiz değil. Önce onları Mesih'e yönelmeye ve vaftiz olmaya davet etmelisiniz ki insanlar onların ne kadar ciddi*

[552] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 197.

[553] Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 499; Nessan, "Luther Against The Jews Repudiating a Reformation Legacy", 36.

[554] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 200-201.

olduğunu görsünler. Eğer kabul etmezlerse onlara müsamaha göstermeyeceğiz. Çünkü Mesih bize vaftiz olmamızı ve O'na inanmamızı emretti. Henüz gereği kadar güçlü bir şekilde inanmıyor olsak da yine de Tanrı bize sabırla katlanıyor."[555] Luther uyarısında Yahudilere yönelik önceki eserlerinde olduğu gibi şu suçlamayı yöneltmiştir: "*Her gün Efendimiz İsa Mesih'e küfredip, iftira atıyorlar.*"[556]

Luther, Yahudilerin bu tavrının Hıristiyanlar tarafından bilinmesinden dolayı onlara göz yumulmasının dinen sakıncalı olduğunu tekrar hatırlatmıştır. Aksi durumda günahlarına ortak olunacağı konusunda ikazda bulunmuştur. Eğer Yahudiler Hıristiyanlığı seçer ve tefecilik yapmayı bırakırlarsa o zaman onlara hoşgörüyle yaklaşılacağını ve kardeş gibi davranılacağını belirtmiştir.[557] Luther, "*Onlar bizim açık düşmanlarımızdır. Efendimiz Mesih'e durmadan küfrediyor, Bakire Meryem'e fahişe, Mesih'e de fahişenin çocuğu diyorlar. Bize de dönek ve düşük bebek diyorlar*." sözleriyle cemaatine bu konuda bir hatırlatma daha yapmıştır.[558]

Luther vaazını şu son cümlelerle bitirmiştir: "*Hemşeriniz olarak sizlere yapmak istediğim son uyarı şudur: Başkalarının günahına ortak olmayın. Eğer Yahudiler bize dönerse, küfürlerinden ve bize her ne yapmak istiyorlarsa ondan vazgeçerlerse, onları seve seve affederiz. Ama eğer yapmazlarsa aramızda bulunmalarına müsamaha ve tolerans göstermemeliyiz.*"[559]

---

[555] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 201.

[556] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 201.

[557] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 201; Schilling, *Rebel in An Age of Upheaval*, çev. Rona Johnston Gordon, 499.

[558] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 201.

[559] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 201-202.

3. Martin Luther'in Yahudi Geleneğindeki Meryem ve İsa Algısına Dair Eleştirileri

Luther, Yahudilerin Meryem ve İsa'ya olan yaklaşımları hakkında bazı sert eleştirilerde bulunmuştur. Bu eleştirilerini Kutsal Kitap eksenli gerçekleştirmeye çalışmıştır. Luther'in hem eleştiri hem cevap mahiyeti taşıyan ifadelerinde onun Eski Ahit anlayışının izleri fazlasıyla görülmektedir. Bundan dolayı ilk olarak Luther'in yaklaşımını anlamak açısından konu hakkındaki düşüncelerine değinmek uygun olacaktır. Luther, Eski Ahit ve Yeni Ahit'in birliği varsaymıştır. Buna göre eski yeninin ışığında yorumlanmalıdır. Bu bakımdan Luther'in Eski Ahit hakkındaki yorumu kristolojiktir. İsa, Eski Ahit'in gerçek öznesidir. Eski Ahit'in doğru bir şekilde okunması ona işaret edecektir.[560]

Luther, Eski Ahit'in yorumlanması noktasında özellikle Lyralı Nicholas'tan çok etkilenmiş ve *Postillae perpetuae in vetus et novum testamentum* ve *Contra perfidiam ludaeorum* adlı iki eserinden faydalanmıştır. Lyralı Nicholas'ın iyi derece de İbranice bilmesi ve Eski Ahit'in hahamlık literatürü de dâhil olmak üzere derin bir açıklayıcısı olması Luther'i derinden etkilemiştir. Bundan dolayı Luther, Lyralı Nicholas'ın eserlerini merkeze almış ve önem vermiştir. Yahudi tefsirlerine yaptığı referanslarda çoğunlukla onun eserlerini kullanmıştır. Luther'in bu konuda referans aldığı bir diğer kişi Burgoslu Paul'dur. Lyralı Nicholas'ın yazılarına çeşitli eklemeler yapmasıyla bilinmektedir. Luther, Burgoslu Paul'un *Dialogus qui vocatur Scrutinium scripturarum libris duabos contra perfidiam ludaeorum* adlı eserini referans almıştır. Eski Ahit üzerine gerçekleştirdiği yorumlarda Luther, Reuchlin'den de fazlasıyla etkilenmiştir. Ayrıca Hümanist Faber Stapulensis'in (1450-1536), 1509 yılında yayımladığı Mezmur çevirilerine beş farklı metin sunan *Quincuplex Psalterium* adlı eseri Luther'in kullandığı kaynaklar arasında yer almıştır.[561] Luther, Yahudi yazarlardan Eski

[560] Gottstein, *Luther The Anti-Semite A Contemporary Jewish Perspective*, 31.

[561] Hermle, "Martin Luther (AT)".

Ahit'teki ve Talmud'daki hemen hemen tüm kitaplara yorumlar yazan Haham Schelomo Jizchaqi'nin (1040-1105) eserlerini de bilmektedir ve bunlardan istifade etmiştir. Bununla birlikte, Luther tarihsel veya filolojik görüşleri uyarladığı birkaç istisna dışında Yahudi yorumuna şiddetle karşı çıkmıştır. Wittenberg Üniversitesi'nde görev yaptığı dönem verdiği Mezmurlar dersinde hahamlara karşı çeşitli polemikler yapmıştır. İlerleyen yaşıyla birlikte Yahudileri İbraniceyi saf tutmadıklarını konusunda suçlamıştır. Dahası onları kasıtlı olarak kutsal metinleri tahrif etmekle itham etmiştir. Bunu şu sözlerle ifade etmiştir: "*Bu şekilde hemen hemen her yerde kutsal metinlerin anlamını bozarlar.*" Ayrıca Eski Ahit'te yer alan Mesih'le ilgili mesajları hahamların bilerek gizlediklerini iddia etmiştir. Luther, hahamların getirdikleri yorumlarla ilgili olarak "*Yalanlarla ve şeytanın işiyle dolu olan Hahamların yorumuna güvenilmez ve bu nedenle lanetlenmeliler*" ifadelerini kullanmıştır. Luther bir başka yerde konuya şöyle temas etmiştir: "*Yahudiler bir zevk bahçesine dalan ve ortalığı karıştıran domuzlar gibi kutsal yazılara yorumlarıyla eziyet ederler.*"[562] Ayrıca Luther, Talmud içerisinde yer alan ifadeleri ve haham yorumlarını, Tanrı'nın İsrail halkına inançsızlıklarından dolayı verdiği bir cezanın işareti olarak görmüştür.[563]

Luther, sadece kendi tefsirini Kutsal Kitap ile uyumlu görmüştür. Bunun için Yahudilerle yapılan görüşmelerin başarısız olması, kutsal metinlere yapılan yorumların reddedilmesi ve uygun bir açıklama yapıldığında Yahudilerin, Hıristiyanlık lehine kendi bakış açılarından vazgeçmelerini beklemiştir.[564]

[562] Gottstein, *Luther The Anti-Semite A Contemporary Jewish Perspective*, 32; Hermle, "Martin Luther (AT)".

[563] Heinrich Bornkamm, *Luther and The Old Testament*, çev. Eric W. Gritsch- Ruth C. Gritsch (Philadelphia: Fortress Press, 1969), 3.

[564] Hermle, "Martin Luther (AT)".

3.1. Yahudilikteki Meryem Algısına Yönelik Eleştirileri

Luther'in, Yahudiliğe ve Yahudilere yönelik Meryem hakkındaki eleştirileri üç noktada olmuştur. Bunlardan ilki Meryem'in Davud'un soyundan gelmesiyle ilgilidir. Yahudilikte, Meryem'in Davud'un soyundan geldiği noktasındaki bazı polemik yaratan ifadelere, Luther Kutsal Kitap'tan alıntılar yaparak yanıt vermiştir. İkinci olarak Meryem'in bakireliğini aynı şekilde Kutsal Kitap üzerinden aldığı çeşitli pasajlarla ispat etmeye çalışmıştır. Ayrıca Yahudi literatüründe Meryem'e yönelik hakaret içeren ifadelere değinen Luther, bunları sert bir üslup ile eleştirmiştir.

3.1.1. Meryem'in Davud'un Soyundan Gelmesi

Luther'in Yahudiliğe yönelik eleştirilerinin öncelikle İsa Mesih ile de doğrudan bağlantılı olarak Meryem'in soyuyla ilgili olduğu görülmektedir. Luther, *Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine* adlı eserinde Yahudilerin Mesih'in soyunun Yehuda kabilesinden geldiğinin kanıtlanamaz olduğunu iddia ettiklerini belirtmektedir. Luther, Yahudilerin bu tavrının temel sebebinin Hıristiyanları rahatsız etmek ve bu tarz şeylerle kafa karıştırmak olduğunu düşünmektedir. Konu hakkında eserinde şu ifadelere yer vermiştir: "*Bu nedenle bu zehirli yılanların başlarına basılarak, en kaba ve nezaketsiz bir tavırla, şeytana kafa tutar gibi şu cevap verilmelidir: 'Mesih'in annesi Meryem'in Yehuda kabilesinden ve Davud'un soyundan olduğunu sadece Havari Matta söylememiş, ilk olarak Musa'nın kendisi bile söylemiş ve ardından bütün Peygamberler onu doğrulamıştır. Biz Hıristiyanların Musa'dan ve Eski Ahit'ten başka hiçbir şeyimiz olmasaydı bile Meryem'in Yehuda kabilesinden ve Davud'un soyundan olduğunu kanıtlamamız çok kolay olurdu. Bütün şeytanlar ve bütün dünya gelse de aksini ispat edemezdi.*"[565]

[565] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 191-192.

Luther burada Yaratılış 49:10'daki *"Sahibi gelene kadar Krallık asası Yehuda'nın elinden çıkmayacak. Yönetim hep onun soyunda kalacak. Uluslar onun sözünü dinleyecek."* pasajını örnek vermiştir. Luther bu pasajla birlikte Mesih'in Yehuda kabilesinden çıkacağından şüphe duyulamayacağını belirtmiştir.[566] Ayrıca Yaratılış 18:15'deki "*Tanrınız RAB size aranızdan, kendi kardeşlerinizden benim gibi bir peygamber çıkaracak. Onu dinleyin*." ifadesinin de buna delil olduğunu bildirmektedir. Luther bahsi geçen pasajların Meryem'in Davud'un soyundan geldiğine kanıt olduğunu ve bundan dolayı Yahudilerin hem Tanrı uyardığı hem de Musa emrettiği için Mesih'e itaat etmelerinin zorunluluğuna değinmiştir. Bununla birlikte Hıristiyanların, Mesih'in Davud'un soyundan olduğuna inandıklarını, Mesih'in babası olmadığı için ve sadece annesi olduğu için Meryem'in de Davud'un soyundan olduğunu dile getirmiştir. Luther, Meryem'den doğan İsa'nın, Mesih olduğuna kim inanırsa bunun doğrudan Meryem'in Davud'un soyundan olduğunun kabulü olduğunu belirtmiştir.[567]

Luther, Yahudilerin İsa'yı Mesih olarak kabul etmek istemediklerini, bu yüzden de Meryem ve Yusuf hakkında iftira söyleminde şeyler dile getirdiklerini, Hıristiyanları kışkırttıklarına şu sözlerle değinmiştir: "*Burada Yahudilerin şöyle bir direnciyle karşılaşılır. Onlar İsa'yı Mesih olarak istemiyorlar, bu yüzden Meryem ve Yusuf'la ilgili zehirli, iftiracı kışkırtmalarıyla bizi rahatsız etmeye çalışıyorlar. Çünkü Meryem'in Davud'un soyundan olup olmamasıyla hiç ilgilenmiyorlar. Hatta Meryem'in, Süleyman ve diğer kardeşleri, çocukları gibi Davud'un kızı olduğunu görseler bile yine de İsa'nın Mesih olduğuna inanmazlar. Onların derdi istemedikleri oğluyla. Sahtekârlar ve yalan ağızlılar biliyorlar ki eğer İsa, Mesih ise o zaman Meryem'in Davud'un soyundan olduğuna dair hiçbir şüphe kalmaz.*"[568] Luther, Hıristiyanların temel dertlerinin oğul olduğunu bildirmektedir. Çünkü İsa'nın Mesihliğinin

[566] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 191-192.

[567] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 192.

[568] Falk, *The Jew in Christian Theology,* 192.

kabul edilmemesi durumunda, annesinin kökeninin ne olduğunun, İshak'ın annesi Sare'nin vb. nereden geldiğinin bir öneminin bulunmadığını vurgulamıştır. Kısacası, Yahudilerin İsa'yı Mesih olarak kabul etmediklerini bundan dolayı Meryem'in kökeninin ne olduğunu bilmelerine gerek kalmadığını düşünmektedir. Ancak Luther'e göre Yahudiler doğruların sadece kendi kitaplarında yazdığını iddia etmektedir. Bu metinlerde Meryem'in Davud'un kızı olduğuna yönelik ifadeler bulunmadığı için bunun aksini düşündüklerini dile getirmiştir.[569] Luther, Eski Ahit'ten kanıtlarını sunduktan sonra Yeni Ahit'ten örnek vermiştir. Matta1:1'in "*Bu kitap Mesih'in doğumu, Davud'un ve İbrahim'in oğlu olması ile ilgilidir.*" şeklinde başlamıştır diyerek burada Mesih'in, Davud'un ve İbrahim'in oğlu olduğunu söylendiğini, bu yüzden de annesinin Davud ve İbrahim'in kızı olması gerektiğini ifade etmiştir. Luther "*Çünkü oğlu annesinin nereden geldiğini kanıtlıyor, annesi (delirmiş Yahudilerin sorguladığı gibi) oğlunun nereden geldiğini değil.*" diyerek İsa'nın kendisinin annesinin soyuna delil teşkil ettiğini vurgulamıştır.[570]

3.1.2. Meryem'in Bakireliği

Luther, *İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması* adlı eserinde İsa Mesih'in ilk olarak Âdem Peygamber'in yeryüzüne inişinden sonra Tanrı'nın yılana şunu dediğinde vaat edildiğini belirtmektedir: "*Seninle kadını, onun soyuyla senin soyunu birbirinize düşman edeceğim. Onun soyu senin başını ezecek, sen onun topuğuna saldıracaksın.*"[571] Luther, Yaratılış 3:15'te geçen bu ifadedeki yılan ile kastedilenin şeytandan başkası olamayacağını zikretmektedir. Çünkü bunun insanüstü, kötü bir ruh ve Tanrı'nın düşmanı olduğu anlaşılmaktadır. Şeytanın hâkim

[569] Falk, *The Jew in Christian Theology,* 193.

[570] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 202-203.

[571] *LW 45*, 201-202.

olduğu gücün ise Âdem Peygamber'i ve onun soyundan gelenleri kontrol altına alan günah ve ölümden başkası olamayacağını ifade etmektedir.[572]

Luther, kadının soyunun, şeytanın gücünü yani günahı ve ölümü ezeceği için, sıradan bir insan olmaması gerektiğine değinmiştir. Bunun sebebi bütün insanların şeytanın etkisiyle günah ve ölümle dünyaya gelmesidir. Dolayısıyla buradaki soyun günahtan arınmış olması gerekmektedir. Bahsi geçen bu soyun doğal yollarla dünyaya gelmesi gerektiğini aksi takdirde kadının soyu olamayacağını belirtmiştir. Ancak söz konusu nedenler ötürü de soyun normal yollarla değil Tanrı'nın özel bir yöntemiyle gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bundan ötürü Luther, Yaratılış 3:15'te geçen ifadenin Meryem'in bekaretini ispatlayan ilk kutsal pasaj olduğunu bildirmektedir. Meryem, İsa Mesih'in gerçek doğal annesidir. İsa'nın etten ve kemikten olmasına rağmen günahsız sıra dışı bir insan olabilmesi için annesi, Tanrı'nın lütfuyla doğaüstü bir şekilde hamile kalmalı ve onu doğurmalıdır.[573]

Luther, *İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması* adlı eserinde sadece Yahudilere yönelik değil aynı zamanda Katolik Kilisesi'ne Meryem konusundaki öğretileri nedeniyle bazı eleştirilerde bulunmaktadır. Luther bu düşüncelerine şöyle temas etmiştir: "*Şimdi Tanrı'nın annesine yaptıkları sapkın övgülere bir bakın. Onlara Meryem'in bakire olmasına neden bu kadar takıldıklarını sorsanız, gerçek manada bir cevap veremezler. Bu aptal putperestler Tanrı'nın annesini yüceltmekten başka bir şey yapmıyorlar; onu bekâretinden dolayı öyle övüyorlar ki aslında ondan sahte bir ilah çıkarıyorlar. Ama Kutsal Kitap bu bekâreti annenin hatrına yüceltmez. Meryem bekâretinden dolayı kurtarılmış da değildir. Gerçekten, bu abartılı*

[572] *LW 45*, 201-202; Yaratılış 3/15.

[573] *LW 45*, 202.

bekârete ve sadece kendine faydası için var olan, kendinden ve yüceltilmesinden başka bir amaca hizmet etmeyen diğer bekâretlere lanet olsun."[574]

Luther, Kutsal Ruh'un bu bekâreti övdüğünü ancak bunu kadının hamile kalması sebebiyle yaptığını belirtmektedir. Ona göre Meryem'in bekâreti kendi yüceliği için değil, Tanrı'nın yüceliği için var olmuştur. Luther, "*Bu nedenle Kutsal Kitap, ikiyüzlülerin sanki tüm kurtuluşumuzun buna bağlı olduğu çok önemli bir şeymiş gibi ilgilendiği Mesih'in doğumundan sonra Meryem'in bakireliği konusunda çok fazla bir şey söylemez.*" sözleriyle Meryem'in doğumdan sonra bakire olarak kalıp kalmadığının bilinmediğini ancak Kutsal Kitap'ta onun doğumdan sonra bekâretini kaybettiğine dair bir ifade bulunmadığını bildirmiştir. Dolayısıyla Luther bu konuda herhangi bir açık işaret olmadığı için Meryem'in bakire olarak kaldığının kabul edilmesi gerektiğini düşünmektedir.[575]

Luther'in, Meryem'in bakireliğiyle ilgili olarak hem *İsa Mesih'in Yahudi Olarak Doğması* hem de *Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine* adlı eserlerinde Yeşeya 7:14'e işaret ettiği görülmektedir. "*Bundan ötürü Rab'bin kendisi size bir belirti verecek; İşte kız gebe kalıp bir oğul doğuracak; adını Immanuel koyacak.*" ifadesindeki kız kelimesinin İbranice "almah" (עלמה) kelimesiyle kullanıldığını belirten Luther, Yahudilerin burada konuyu geçiştirmeye çalıştığını, utanç verici, çocukça bir şekilde bu kelimeyi yorumladıklarını ve almah kelimesinin bakire anlamına gelmediğini; bakire anlamına gelen kelimenin "bethulah" (בתולה*)* olduğunu iddia ettiklerine değinmiştir.[576] Luther buna olan itirazını şu şekilde

---

[574] *LW 45*, 204-205.

[575] *LW 45*, 204-205.

[576] Tümer, *Hıristiyanlık'ta ve İslam'da Hz. Meryem*, 123-124. (İşaya'nın bahsi geçen cümlelerindeki İbranice "almah" kelimesinin "genç kız" veya "bakire" olarak çevrilebileceği yönünde kilise babaları döneminden gelen bir tartışma bulunmaktadır. Matta, İbranice'den Yunanca'ya kelimeyi (parthenos) bakire olarak çevirmiştir. Bu şekilde İsa'nın Eski Ahit'te de uygun bir şekilde Tanrı'nın mucizesi ile anne rahmine düştüğünü göstermek

belirtmiştir: "*Şimdi eğer bir Yahudi veya Hebraist, Kutsal Kitap'ta herhangi bir yerde 'almah' kelimesinin 'kadın' anlamına geldiği bir yer bulursa ona 100 Gulden vereceğim*."[577] Luther, almah kelimesinin Kutsal Kitap'ta Yeşeya 7:14 ile birlikte üç yerde daha geçtiğini zikretmiştir. Bunlardan ilki Yaratılış 24:16'da geçen "*Çok güzel bir genç kızdı. Ona erkek eli değmemişti. Pınara gitti, testisini doldurup geri döndü.*" pasajıdır. İkincisi Çıkış 2:8'deki "*Firavun'un kızı 'olur' diye yanıtladı. Kız gidip bebeğin annesini çağırdı.*" ifadesidir. Son olarak Süleyman'ın Özdeyişleri 30:18'deki "*Aklımın ermediği üç şey, anlamadığım dört şey var; kartalın gökyüzünde, yılanın kayada, geminin denizde izlediği yol ve erkeğin genç kızla tuttuğu yol.*" pasajında almah ibaresi yer almaktadır. Dolayısıyla Luther, verdiği örneklerde almah sözcüğünün bakire anlamında kullanıldığını belirtmiştir. Bundan dolayı Yahudilerin almah kelimesini kadın anlamına gelecek şekilde yorumlamalarının yersiz olduğunu düşünmektedir.[578]

Luther, Yahudilere bu noktada almah kelimesini bakire olarak tercüme eden Luka ve Pavlus aracılığıyla cevap verilebileceğine şu sözleriyle açıklık getirmiştir: "*Bu iki havari Yahudiler şöyle dursun bütün herkesten daha güvenilirdir. Göklerden bir melek gelip 'almah' bakire anlamına gelmez' dese de buna inanmamalıyız. Çünkü Tanrı yani Kutsal Ruh, Aziz Matta ve Aziz Luka aracılığıyla konuşuyor. Tanrı'nın İbranice konuşmaları ve ifadeleri de çok*

istemiştir. Luka, Markos, Yuhanna, Pavlus'dan hiçbiri İşaya'ya atıfta bulunarak bakire doğumuna değinmemiştir. Bununla birlikte, Luka 1:27, 34-35'te geçtiği şekilde meleğin bakire bir kıza geldiğinin söylenmesi ve kızın meleğe "Ben er bilmem." şeklindeki cevabı, onun bakire olarak hamile kaldığını işareti olarak kabul edilebilir. Yahudi yorumcular ise almah kelimesinin bakire anlamına gelmediğini ifade etmektedir.); John E. Steinmueller, "Etymology and Biblical Usage of Almah", The *Catholic Biblical Quarterly* 2/1 (January, 1940), 29. (Almah kelimesinin bilinen en eski kullanımı Ras Şamra tabletlerinde bulunmaktadır. Ras Şamra tabletlerinde kelime "genç kız" anlamına gelmektedir.)

[577] *LW 45*, 207-208 ; Falk, *The Jew in Christian Theology*, 212; Yeşeya 7/14.

[578] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 212-213.

daha iyi anladığından emin olabiliriz."[579] Ancak Luther, Yahudilerin İncil yazarlarını kabul etmediklerini bundan dolayı onlara karşı başka deliller gösterilmesi gerektiğini düşünmektedir. Luther'e göre Yahudiler almah kelimesinin kutsal yazıların hiçbir yerinde cinsel ilişkiye girmiş bir kadını ifade etmediğini bilmiyorlarmış gibi davranmaktadır. Ancak Luther aslında bunu Yahudilerin çok iyi bildiğini iddia etmiştir. Luther'e göre Yahudilerin bu tavrının bazı sebepleri bulunmaktadır. Buna göre Yahudiler kelimeleri harfi harfine çevirmeyi ve kelimelerin anlamları hakkında tartışmayı çok seven bir topluluktur. Yahudilerin asıl maksatları alma kelimesinin bakire olarak tanımlanmamasıdır. Ancak bu kelimeye nasıl bir anlam yüklerse yüklesinler, Meryem bakiredir. Bu bağlamda Luther, "*Anlam tek ve aynı olduktan sonra başka kelimelerden medet ummak çocukça ve utanç vericidir.*" sözleriyle Yahudileri eleştirmiştir.[580]

Luther, Tanrı'nın almah kelimesinin bakire olmasının bir işaret olduğunu bildirdiğini ancak Yahudilerin bunu kabul etmediğini ve Tanrı'yı yalanladıklarını beyan etmiştir. Yahudilerin yaptıkları kelime oyunlarıyla Tanrı'nın sözlerini değiştirebilme cesaretlerinin ve uydurma fikirlerinin nereden geldiğinin sorgulanması gerektiğine dikkat çekmiştir. Yahudilerin ne Matta ne Yeşeya Peygamber'in ne de meleklerin göremedikleri bu tarz yorumları görmeye başladıklarını alaycı bir üslupla ifade etmiştir.[581]

Luther, Meryem'in bakireliği konusunda Matta 1:18'deki "*İsa Mesih'in doğumu şöyle oldu: Annesi Meryem, Yusuf'la nişanlıydı. Ama birlikte olmalarından önce Meryem'in Kutsal Ruh'tan gebe olduğu anlaşıldı.*" ifadesini örnek göstermiş ve hiçbir erkekle ilişkisi olmayan genç bir kızın cinsel birliktelik yaşamadan hamile kalmasının muhteşem bir durum olduğuna dikkat çekmiştir. Ancak bazı Kutsal Kitap yorumcularının bu ifadeyi Meryem ile Yusuf'un

[579] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 212-213.

[580] *LW 45*, 208-209.

[581] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 213-214.

karı-koca gibi yaşadıkları ve Meryem'in Yusuf'tan hamile kaldığı şeklinde yorumladıklarını belirtmiştir. Ayrıca Matta 1:25'teki "*Ama oğlunu doğuruncaya dek Yusuf ona dokunmadı. Doğan çocuğun adını İsa koydu.*" pasajından Meryem ve Yusuf'un İsa doğduktan sonra normal bir evlilik hayatlarının olduğunu iddia eden bazı yanlış yorumlarda bulunduklarına değinmiştir. Luther bu tarz cismani ve bedensel ilişki yorumlarının İncil yazarlarının asıl maksatlarının gözden kaçırılmasına neden olduğunu düşünmektedir. Matta ve Yeşeya Peygamber gibi şahsiyetlerin asıl hedefi büyük bir mucizeyi gözler önüne sermektir. Bu mucize genç bir kızın bir birliktelik yaşamadan hamile kalmasıdır. Bu eşi ve benzeri görülmemiş büyük bir mucizedir. Luther, Matta ve Pavlus'un İsa Mesih doğduktan sonra annesi hakkında veya ona ne olduğuyla alakalı bir mesaj vermediklerini belirtmiştir. Ancak buradan Meryem'in Mesih doğduktan sonra normal bir eş olarak hayatına devam ettiği anlamını çıkarmak doğru değildir.[582]

Luther'in Meryem'in ebedi bekâreti inancını reddeden Helvidius'u da (340-390) eleştirdiği görülmektedir. Luther, Jerome tarafından onun görüşlerinin reddedildiğini belirmiştir.[583] Luther, Helvidius hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "*Aslında şeytan manipülasyonlarla Meryem'in doğal oğlu değil de bir hayalet olan başka bir Mesih ortaya*

---

[582] *LW 45*, 210-211.

[583] *LW 45*, 210-211; Tümer, *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem*, 124-125. (Matta'da yer alan bu ifade nedeniyle Meryem'in, İsa doğduktan sonra Yusuf'la aralarında normal evliliğin ve İsa'nın kardeşleri olduğuna dair bir inanış bulunmaktadır. Bu düşünce, Tertullian ve ilk yüzyıllara ait bazı yazarlar tarafından savunulmuştur. IV. yüzyılda Roma'da Helvidius'ta aynı fikirleri savunmuştur. Helvidius'tan sonra hem doğu hem batı kiliseleri, Meryem'in her daim bekâretini koruduğuna inanmıştır.); William Smith -Henry Wace*, A Dictionary of Christian Biography Literature, Sects and Doctrines: Being a Continuation of 'The Dictionary of the Bible Volume 4,* (Michigan: Litttle Brown & Company, 1887.), 709. (Helvidius, görüşleri Aziz Hieronymus olarak bilinen Aziz Jerome tarafından çürütülen 4. yüzyıl Hıristiyan yazarıdır. İsa'nın annesinin başka çocukları da olduğunu ve Meryem'in bakireliğinin evleninceye kadar geçerli olduğunu savunmuştur. Bu görüşü Kilise tarafından sapkınlık olarak görülmüştür.)

çıkarmaya çalışmıştı. Helvidius adında bir geri zekâlı Havari Matta'nın sözlerinden yola çıkarak Meryem'in Mesih'ten sonra başka çocukları da olduğunu araştırmaya çalıştı... Özetle, o kadının soyunun düşmanıydı ve ona zarar vermek en azından kafa karıştırmak istiyordu. Havariler, Yahudilerin kafası karışmasın ve hakkında müthiş şeyler söylenen Meryem'in oğlu İsa (aslında çok iyi tanıdıkları) değil de başka biri olduğunu düşünmesinler diye soyun her atasını tek tek anlatmışlardır. Evet diyorlar ki, o aynı kişi ve tek, Meryem'in oğlu, Davut'un, İbrahim'in ve bütün ataların torunu İsa'dır."[584] Dolayısıyla Luther, Yahudiler'in Meryem'in bekâreti konusundaki yaklaşımlarıyla Helvidius'un görüşlerini birbirine benzetmiştir. Bu gibi yorumların tek hedefi kadının soyuna düşmanlıktan kaynaklanmaktadır.

Luther, Matta'nın burada kullandığı ifadenin genel bir deyiş olduğunu belirtmiştir. Luther bunu verdiği çeşitli örneklerle açıklamıştır. Örneğin "*Firavun Kızıldeniz'de boğuluncaya kadar Musa'ya inanmadı.*" pasajından Firavun Musa'ya boğulduktan sonra inandı anlamı çıkarılmamaktadır. Aksine bu ifade Firavun hiç inanmadı demektir. Luther benzer şekilde Matta'nın 1:25'teki "*Meryem ilk çocuğunu doğuruncaya kadar Yusuf ona dokunmadı.*" mesajından daha sonra dokundu anlamının çıkarılamayacağını açıklamıştır. Tam tersine bu ifade Yusuf'un Meryem'e hiçbir zaman dokunmadığını vurgulamaktadır.[585] Luther konuyu anlaşılır kılmak için benzer örnekler vermeyi sürdürmüştür. Örneğin, "*Firavun karşıya geçemeden Kızıldeniz onu yuttu.*" pasajından, Firavun'un Kızıldeniz kendisini yuttuktan sonra karşıya geçtiği anlamının çıkarılamaması gibi; Matta 1:18'deki "*Onlar birlikte olmadan önce hamile olduğu anlaşıldı.*" ifadesinden de Meryem'in daha sonra Yusuf'la birlikte olduğu anlamının çıkarılamayacağını bildirmiştir. Dolayısıyla Luther, Kutsal Kitap'ta yer alan bu ifadelerden Meryem'in Yusuf'la hiçbir zaman birlikte olmadığının anlaşılması gerektiğini

[584] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 217.

[585] *LW 45*, 212-213.

belirtmiştir. Ayrıca Mezmurlar 110:1'deki "*Tanrı Efendimize şöyle diyor: Düşmanlarını ayaklarının altına serene dek sağımda otur.*" pasajını örnek vermiştir.[586] Buradan düşmanları ayaklarının altına serildikten sonra Mesih'in kalkıp gittiği anlamını çıkarmak doğru değildir. Yaratılış 28:15'te geçen "*Verdiğim sözü yerine getirmeden senden ayrılmayacağım.*" ifadesinden de Tanrı'nın sözünü yerine getirdiğinde onu terk ettiği anlamının çıkarılamayacağını söylemiştir. Luther, Meryem'in theotokos olmasına da kısaca şu şekilde değinmiştir: "*Çünkü eğer öyle değilse, Meryem theotokos olamazdı, yani ona Tanrı'nın annesi denmezdi. Mesih de onun oğlu olamazdı.*"[587] Luther, Meryem'in saf bir bakire ve Mesih'in İbrahim Peygamber'in soyundan gelen gerçek bir Yahudi olduğunun ispatı noktasında Kutsal Kitap'tan vermiş olduğu örneklerin yeterli olduğunu zikrederek bunların en net ifadeler olduğuna belirtmiştir.[588]

Luther, konu hakkında Yahudilere hitaben şu son sözlere yer vermiştir: "*Ayrıca eğer biri Yüce Tanrı'nın bu açık sözlerine de inanmıyorsa daha belirsiz olanlara hiç inanmayacağı da aşikârdır. Tanrı her şeyi yoktan yarattığına göre, bakire bir kıza erkek olmadan hamilelik vermesinin mümkün olduğundan hiç kimse şüphe duyamaz. Bu nedenle Yahudilerin bunu inkâr etmeleri için hiçbir dayanak noktaları yoktur. Çünkü Tanrı'nın mutlak kudret sahibi olduğunu biliyorlar. Ayrıca Yeşeya Peygamber de bu ifadelerin çok açık bir şahididir.*"[589]

3.1.3. Meryem'e Yönelik Hakaretleri

Luther'in, Yahudilikteki Meryem algısına dair eleştirileri sadece soyu ve bakireliği üzerine onlar tarafından ortaya atılan iddialara yönelik olmamıştır. Yahudi literatüründe

[586] *LW 45*, 212-213.

[587] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 219.

[588] *LW 45*, 213.

[589] *LW 45*, 213.

Meryem hakkında polemik oluşturabilecek bazı ifadelerin bulunmasına da Luther'in değindiği görülmektedir. Luther bu eleştirilerinden ilkini şu şekilde dile getirmiştir: "*Zavallı Bakire Meryem'in onlara ne zararı dokundu ki? Fahişe olduğunu nasıl iddia edebilirler? Adı İsa olan bir bebek doğurmaktan başka bir şey yapmamıştı. Genç bir hanımın çocuk doğurması bu kadar büyük bir suç mudur? Yoksa çocuk doğuran hanımların hepsi fahişe mi sayılacak?*"[590] Luther, Yahudilerin Meryem'e yönelik bu ifadelerinden dolayı "*O zaman kendileri de fahişe çocukları mı oluyor? Eşleri fahişe, kendileri de fahişe çocukları mı oluyor?*" sözleriyle karşılık vermiştir.[591] Luther, Yahudilerin neden bu şekilde davrandıkları konusunda bazı yorumlarda bulunmuştur. Bunlardan ilkine şu şekilde değinmiştir: "*Ey lanetli kâfir bu bambaşka bir mesele! Yahudilerin İbrahim'in asil soyundan geldiklerini, sünnetli olduklarını, yeryüzünün ve gökyüzünün sahibi olduklarını bilmiyor musun? Onlar ne diyorsa doğrudur... İbrahim soyundan gelen birinin bunu söylemesi yeterli olacaktır. Kim ona karşı gelmeye cüret edebilir ki?*"[592]

Luther'in "*Ey lanetli kâfirler!*" ifadesi Hıristiyanlara hitaben söylediği bir sözdür. Ancak Luther burada Yahudilerin kendilerinden olmayan insanlara karşı gösterdikleri tavırla alay etmek için bunu kullanmıştır. Yahudilerin Meryem'e olan tavırlarının sebebini İbrahim soyundan gelmelerine ve kendilerine her şeyi mübah görmelerine bağlamıştır.[593] Luther, Yahudilerin bu davranışlarını "*Çünkü bu asil, sünnetli beyefendiler, lanetli Yahudi olmayanları istedikleri gibi kötüleme, lanetleme, haklarında yalan söyleme ve onlara küfretme hakkına sahiptirler*." ifadeleriyle izah etmiştir.[594] Luther eleştirilerini şu şekilde sürdürmüştür: "*...Tanrı*

[590] *LW 47*, 258.

[591] *LW 47*, 258.

[592] *LW 47*, 258.

[593] *LW 47*, 258-259.

[594] *LW 47*, 259.

onlarla aynı fikirde olmasa bile, kendilerini kutsama, övme ve yüceltme ayrıcalığına sahiptirler. Sizce bir Yahudi bu kadar kötü biri midir?... Tanrı'nın emir ve yasaklarını ayakları altında çiğneme yetkisine sahip olmasalar, hiçbir kusur bulamayacakları Meryem'e fahişe deme cesaretini nereden bulacaklar?"[595] Dolasıyla Luther, Yahudilerin Meryem hakkında kötü söz söyleyebilme cesaretlerini onların Tanrı'nın emirlerine karşı gelmesinde görmektedir.[596]

Luther, Yahudilerin Meryem'e karşı gösterdiği saygısızlığı bir örnekle açıklamıştır. Buna göre Luther, herhangi bir kötülüğünü bilmediği veya görmediği bir kuzene veya yakın bir akrabaya sahip olduğunu varsaymaktadır. Çevresindeki insanlar da bahsi geçen akrabasını övmekte, onu mükemmel ve sadık bir dindar olarak göstermektedir. Ancak insanlar Luther hakkında kötü ifadeler kullanmaktadır. O'nun böyle saygıdeğer bir insanın akrabası olmayı hak etmediğini düşünmektedir. Luther bu durum karşısında "*O zaman kuzenime yapılan övgüleri duyduğumda, kendi vicdanıma şunları söylerdim: 'Hepsi yalan söylüyor, kuzenim fahişenin önde gidenidir.*"[597]

Luther, elinde hiçbir kanıt olmamasına, kuzeninin masumiyetini çok iyi bilmesine rağmen bunu söyleyebilmektedir. Ayrıca bir yalancı olarak kalben inandığı yalanına ortak olmayan herkese lanet okuduğunu ve doğru olmayan bu sözlerine insanların inanmasını beklediğini belirtmiştir. Luther tüm bunlardan sonra "*Söyle bana benim hakkımda ne düşünürdün*?" sözleriyle Hıristiyanların bunu sorgulamasını istemiştir. Ardından, sorduğu bu soruya kendisi yanıt vermiştir. Böyle bir durumda insanların kendisi hakkında insani vasıflara sahip olmadığını, bir canavar olduğunu ve herhangi bir canlıya dahi bakmaya layık olmayan iğrenç bir yaratık olduğunu düşüneceklerini ifade etmiştir. Hatta insanların onun şeytan tarafından ele

[595] *LW 47*, 259.

[596] *LW 47*, 259.

[597] *LW 47*, 259-260.

geçirildiğine inanacağını belirtmiştir. Luther, kuzeni hakkında kötü şeyler bilse ve bunu herkesin öğrenme ihtimali de varsa bu durumda sanki kendi rezilliğiymiş gibi onu saklamak ve üstünü örtmesi gerektiğini düşünmektedir. Ancak toplumda kuzeni hakkında hep iyi sözler sarf ediliyor ve kendisi de bunu karalamak için elinden geleni yapıyorsa bu ahlaksızlıktan başka bir şey değildir.[598] Luther konuyu daha anlaşılır kılmak adına verdiği bu örnekten sonra Yahudiler hakkında şu sözlere yer vermiştir: "*İşte bu asil, sünnetli azizleri tarif etmem gerekirse onlar tam da bu insan gibidir. Düşmanı oldukları biz kâfirler, Meryem'in bizim değil, Yahudilerin kuzeni olduğunu ve İbrahim'in soyundan gelen kan bağları bulunduğunu itiraf ediyoruz. Biz onu anıp överken, onlar şiddetle karalamaya devam ediyorlar.*"[599]

Luther verdiği örnekteki kişiyle Yahudi karakteri arasında bir benzetme yapmıştır. Meryem, kendilerinin değil, Yahudilerin soyundan gelmektedir. Ancak buna rağmen Yahudiler onu kötü göstermek için ellerinden geleni yapmaktadır.[600] Luther eleştirilerini şöyle sürdürmüştür: "*Bu acınası Yahudiler gerçekten İsrail kanı taşısalar, sence de şöyle demeleri gerekmez miydi? 'Ne yapalım? Oğlunun öfkemizi kışkırtmasında bir suç var mı? Neden ona iftira atalım? Sonuçta o bizim soyumuzdan geliyor.*"[601] Ancak Luther, Yahudilerin bu tarz insani ve sorumluluk gerektiren düşüncelerden uzak olduğunu ve akıllarının sadece şeytani işlere çalıştığını düşünmektedir. Yahudilerin yaptıkları kötülüklerden dolayı 1500 yıldır içinde bulundukları durumdan kurtulamadıklarını iddia etmiştir.[602] Luther, Yahudi literatüründe Meryem hakkında başka çirkin ifadelerinde yer aldığını bildirmiştir. Yahudilerin Meryem hakkındaki bir diğer iddialarına şu sözlerle değinmiştir: "*Ayrıca ona (İsa'ya) ve annesine doğal*

[598] *LW 47*, 260.

[599] *LW 47*, 260.

[600] *LW 47*, 260.

[601] *LW 47*, 260.

[602] *LW 47*, 260.

olmayan bir zamanda hamile kaldığını da söyleyerek yalan konuşup, iftira atıyorlar. Bu konuda tam manasıyla art niyetliler."[603] Luther'in, hakkında bilgi verdiği ve Meryem'in İsa'ya doğal olmayan şekillerde hamile kaldığı yönündeki Yahudi geleneği içerisinden gelen bu iddia Meryem'in adet gördüğü bir zamanda hamile kaldığıyla alakalıdır. Bahsi geçen ifadeler Toledot Yeshu'nun farklı versiyonlarında yer almaktadır. Luther, Yahudilerin bu iddialarına şu ifadeyi gerekçe gösterdiklerini bildirmiştir: "*Levililer 20:18'de Musa, kadının adet döneminde erkeğin kadına, kadının da erkeğe yaklaşmaması gerektiğini bildiriyor. Bu, uzuv kaybına ya da ölüme sebep olacağı için yasaktır. Çünkü böyle bir zamanda hamile kalındığında sakat ve engelli bebekler, yani, akli dengesi yerinde olmayan, ucube ve benzeri çocuklar dünyaya geliyor.*"[604]

Luther, Kutsal Kitap'tan verdiği bu kısa açıklamanın ardından Yahudilerin konuyu nereye bağlamak istediğine şu ifadelerle temas etmiştir: "*Yahudiler bu şekilde doğuştan yetersiz birini veya bir tür şeytanı Mesih olarak kabul ettiğimizi söyleyerek biz Hıristiyanları karalamak istiyor. Bu en zeki, sünnetli ve aydınlanmış azizler, bizi aptal ve lanetli kâfirler olarak görüyorlar.*"[605] Ancak Luther, Yahudilerin bu iddialarının şeytanın düşünceleri ve sözleri olduğunu belirtmiştir. Bir kez daha Yahudileri bu tarz şeyler yazmaya iten sebepler hakkında onları da alaya alarak Hıristiyanlara hitaben şu ifadeleri kullanmıştır: "*Onları bunu yazmaya iten şeyin veya bunun sebebinin ne olduğunu mu soruyorsun? Seni aptal, lanet olası kâfir, bunu nasıl sorarsın? Bunun asil, sünnetli azizler tarafından söylendiğini bilmek sana yetmiyor mu? Böyle bir kavmin Tanrı'nın bütün emir ve yasaklarından muaf olduğunu ve günah işlemeyeceğini kafan basmıyor mu? Onlar yalan söyleyebilir, küfredebilir, insanları karayabilir, istedikleri kişiyi öldürebilir, hatta Tanrı'nın kendisini ve tüm peygamberleri*

[603] *LW 47*, 260.

[604] *LW 47*, 260.

[605] *LW 47*, 260.

bile."[606] Luther'e göre, Yahudiler bu şekilde küfrettiklerinde insanları Tanrı'ya yönlendirdiklerini ve onun adına hizmet ettiklerini zannetmektedir.[607] Luther, alaycı bir üslupla eleştirilerini şöyle sürdürmüştür: "*Çünkü eğer bir Yahudi bu kadar değerli ve asil olmasaydı, bütün Hırıstiyanları, Mesihlerini ve annesini böyle aşağılaması, bu kadar kötü ve zehirli yalanlarla karalaması nasıl mümkün olabilirdi? Bu hoş, saf, akıllı azizler insan yerine koymayı reddettikleri için bizi bari ördek veya kaz olarak kabul etselerdi! Bize yakıştırdıkları bu aptallığı, bildiğimiz gibi baştan ayağa pislik içinde yaşayan ve pis olmayan hiçbir şey yemeyen domuzdan başka bir şeye benzetemezdim!*"[608]

Luther, kendince kötü insanlar olarak vasıflandırdığı Yahudilerin neden bu davranışlarda bulunduğuna şöyle değinmiştir: "*Ne yazık ki, insanı böylesine kötü, şeytani, çılgınca bir alçaklık ve kibre sürükleyen şey Tanrı'nın korkunç gazabından başka bir şey olamaz. İntikamımı şeytanın kendisinden alacak olsaydım, Tanrı'nın Yahudilere layık gördüğü, onları kendi vicdanlarına aykırı şekilde yalan söylemeye ve küfretmeye zorladığı kadar kötü ve talihsiz bir gazap dileyemezdim*."[609] Dolasıyla Luther'e göre Yahudilerin bu çirkin davranışlarının en önemli sebebi Tanrı'nın öfkesine uğramış oldukları gerçeğidir. Luther, Yahudilerin tüm bunlara rağmen Tanrı'yı yalancılıkla suçlamaya devam ettiğini ve bunun mükâfatını almaya devam ettiklerini belirtmiştir.[610]

Luther, Yahudi literatüründe yer alan Meryem hakkındaki bir başka ifadeye değinmiştir. Luther'in atıfta bulunduğu bu konu Yahudilerin, Meryem'e adıyla hitap etmekten kaçınarak

---

[606] *LW 47*, 260-261.

[607] *LW 47*, 261.

[608] *LW 47*, 261.

[609] *LW 47*, 261.

[610] *LW 47*, 261.

ona haria yani gübre yığını dedikleridir. Luther'in bahsi geçen adlandırma hakkında bilgi edindiği kaynak ünlü Hebraist Sebastian Münster'in (1489-1552), 1535 yılında kendi yorumlarıyla yayımladığı bir Eski Ahit baskısına aittir. Luther, Yahudilerin bununla sınırlı kalmadıklarını ve kendi aralarında kim bilir başka ne isimlendirmeler yaptıklarının sorgulanması gerektiğini düşünmektedir.[611] Ancak şeytanın uydurulabileceği bu yalan ve küfür dolu ifadelerle Yahudilerin beslendiğini iddia etmiştir. Luther eleştirilerine şu sözlerle devam etmiştir: "*Onlara hiçbir şey yapmadığı halde, Davut'un kızı sevgili Meryem Ana'nın gerçek adını söylemekten kaçınıyorlar. Eğer bunu yapıyorlarsa, neden kendisine, hayatına, eşyalarına ve namusuna da aynısını yapmasınlar?*"[612] Luther'in bu ifadesi Hıristiyanlar arasında yaygın bir kanaat olan Yahudilerin Meryem'e hayatta iken eziyet ettiği hatta ölümünde dahi parmaklarının olabileceği üzerinedir. Luther bu varsayımı tekrar hatırlatma ve sorgulama ihtiyacı hissetmiştir. Luther'e göre Yahudilerin eserlerinde yer alan Meryem hakkındaki ifadeler bunun çokta uzak bir ihtimal olmadığını göstermektedir.[613]

Luther, Hıristiyanlara: "*Eğer hakkında hiçbir kötülük bilmedikleri halde, kendi soylarından olan akrabaları masum Meryem'e bu rezillik ve kötülükleri layık görüyorlarsa, sizce biz lanetli Yahudi olmayanlara neyi layık görüyorlardır?*" sözleriyle onlara karşı dikkatli olunması uyarısında bulunmuştur.[614]

Luther'e göre Yahudiler Meryem'e attıkları bunca iftiradan dolayı hiçbir pişmanlık duygusuna kapılmamıştır. Aksine Tanrı'dan kendilerini Kudüs'e döndürmesini, Mesih'i göndermesini ve tüm insanları öldürüp onlara dünya nimetlerini sunmasını beklemişlerdir.

[611] *LW 47*, 261.

[612] *LW 47*, 262.

[613] *LW 47*, 262.

[614] *LW 47*, 262.

Luther, şu ifadelerle Yahudilere bu konudaki son göndermesini yapmıştır: "*Tanrı'nın onlara gök gürültüsü ve şimşekle kendisini göstermemesinin, Sodom ve Gomora'ya yaptığı gibi onları bir anda ateş içine atmamasının tek sebebi şudur: Böyle bir ceza yaptıkları kötülükler için hafif kalır. Bu nedenle Musa'nın Yasa'nın Tekrarı 28:18 ve başka birçok yerde dediği gibi "Tanrı onları manevi gök gürültüsü ve şimşekle çarpıyor: 'Rab sizi delilik, körlük ve şaşkınlıkla cezalandıracak'. Bunlar aslında gerçek gök gürültüsü ve şimşeklerdir: delilik, körlük ve kafa karışıklığı. İftira ve küfür niteliğindeki bu iğrenç yalanlar, özellikle Efendimizin şahsına ve sevgili annesine yönelik olmakla birlikte, bizim şahsımıza da yöneliktir. Kabul edip kutsamak şöyle dursun, adına bile saygı göstermeye tahammül edemeyerek iğrenç şekilde lanetleyip kötüledikleri Mesih'i kabul ettiğimiz için bize de en büyük hakareti ve aşağılamayı yapmış oluyorlar.*"[615] Bu nedenle Luther'e göre, Hıristiyanların Meryem'i ve İsa'yı kutsal saymalarının karşılığı olarak Yahudiler kendilerine her fırsatta zarar vermekte ve çeşitli bedeller ödettirmektedir.[616]

3.2. Yahudilikteki İsa Algısına Yönelik Eleştirileri

Luther, Yahudilik'teki İsa algısına dair de birtakım eleştirilerde bulunmuştur. Bu eleştirileri Meryem konusunda olduğu gibi Kutsal Kitabı referans alarak gerçekleştirmiştir. Luther'in eleştirilerinden ilki, Yahudilerin bekledikleri Mesih'in İsa olmasının gerekliliğiyle ilgilidir. Luther, Yahudilikte kabul görmeyen bu durumun aksini ispatlamaya çalışmıştır. İkinci olarak İsa'nın Mesihliğinin ayırt edici özelliklerine dikkat çekmiştir. Onun Mesihliğinin maddi anlamdan çok manevi anlamda olacağına dikkat çekmiştir. Son olarak Yahudi literatüründe yer alan ve Hıristiyanlarla aralarındaki birçok polemiğin unsuru olan *Toledot Yeshu'yu* merkeze almış ve bu dinin İsa'nın mucizelerine olan düşmanlığını eleştiri konusu yapmıştır.

---

[615] *LW 47*, 262.

[616] *LW 47*, 262.

3.2.1. Yahudilerin Bekledikleri Mesihin İsa Olmasının Gerekliliği

Luther'in Yahudilikte beklenen Mesih'in İsa olmaması daha doğrusu İsa'nın Mesihliğinin kabul edilmemesi hususuna eserlerinde özellikle yer ayırdığı görülmektedir. İsa'nın beklenen Mesih olduğuna kanıt teşkil eden ilk metnin Yaratılış 49:10-12'deki "*Sahibi gelene kadar Krallık asası Yahuda'nın elinden çıkmayacak, yönetim hep onun soyunda kalacak, uluslar onun sözünü dinleyecek. Eşeğini bir asmaya, sıpasını seçme bir dala bağlayacak, giysilerini şarapta, kaftanını üzümün kızıl kanında yıkayacak. Gözleri şaraptan kızıl, dişleri sütten beyaz olacak.*" ifadesi olduğunu belirtmiştir.[617]

Luther bu bölümün yalan olmayan, yer ile gök yok olmadan önce gerçeklemesi gereken ilahi bir vaat olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Mesih'in Kudüs düşmeden önce gelmiş olmasının gerektiğini bildirmiştir. Luther, Yasa'nın Tekrarı 18:15 ve 18:18'de "*Tanrınız RAB size aranızdan kendi kardeşlerinizden benim gibi bir peygamber çıkaracak. Onu dinleyin. Onlara kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım. Sözlerimi onun ağzından işiteceksiniz. Kendisine buyurduklarımın tümünü onlara bildirecek.*" şeklinde yer alan pasajların İsa'nın Mesihliğine işaret ettiğine dikkat çekmiştir.[618] Luther bahsi geçen pasajlarla ilgili olarak "*Biz lanetli kâfirler bunu uydurmadık. Çünkü Musa bunu kavmine açık ve net bir şekilde açıklamıştır. Başka bir Kutsal Kitap gelmediğine göre Musa, Yasa'nın Tekrarı 18:15'te şunu diyor: 'Tanrı sizin aranızdan kendi kardeşlerinizden benim gibi bir peygamber çıkaracak. Onu dinleyin.' Umarım Yahudiler ne kadar alçak zehirli solucan olsalar da bu ifadeyi bizim uydurduğumuzu söylemezler. Onlar saçma sapan yorumlarını Kutsal Metinlere karıştırmalarına rağmen, biz hiçbir şey eklemek istemiyoruz.*"[619] Luther bahsi geçen pasajda

[617] *LW 45,* 213-214*;* Falk, *The Jew in Christian Theology*, 191-192.

[618] *LW 45,* 213-214*;* Falk, *The Jew in Christian Theology*, 191-192.

[619] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 197.

Musa'nın şahsından ya da babasından nasıl doğduğundan bahsetmediğini, kendisinin Tanrı tarafından gönderilmiş bir peygamber olduğunu ifade ettiğini belirtmektedir. Ayrıca Musa, Tanrı'nın kendisini peygamber olarak çıkarması gibi, İsrailoğulları'na kendi içlerinden başka birini daha çıkaracağını haber vermektedir. Luther geleceği bildirilen kişinin Eski Ahit'te adı geçen Davud, Elya, İlyas, Yeşeya vb. peygamberlerden birisi olamayacağını belirtmiştir. Çünkü konum olarak Musa'dan daha düşüklerdir. Musa'nın öğrettiği, emrettiği ve vaat ettiği şeyleri onlarda öğretmiştir. Luther geleceği vaat edilenden, Musa'nın yaptıklarının aynısını yapmasının beklenilmesinin yanlışlığını ifade ederek Yahudilere "*Musa'yı dinlesinler. Çünkü önce onu sonra da bütün peygamberleri tiksindirdiler*." sözleriyle seslenmiştir.[620] Luther, Musa'nın yanı sıra bütün peygamberlerin bir diğerini doğruladığını, gelecek olan mesihin başka bir vaaz icra edeceği mesajını verdiklerini belirtmiştir. Buna kanıt olarak Yeşeya 2:3 ve Mika 4:2 'deki "*Birçok ulus gelecek, Haydi RAB'bin Dağı'na, Yakup'un Tanrı'sının Tapınağı'na çıkalım' diyecekler, O bize kendi yolunu öğretsin, biz de O'nun yolundan gidelim. Çünkü yasa Siyon'dan, RAB'bin sözü Yeruşalim'den çıkacak.*" pasajlarını göstermiştir.[621]

Luther, Yahudilerin bu konuda Matta 5:17'deki "*Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim.*" şeklinde geçen ifadeyi gerekçe göstererek İsa'nın vaat edilen mesih olamayacağını iddia ettiklerini belirtmiştir. Luther ise bu konuda Yahudileri eleştirmiş ve "*Yahudilerin biz Hıristiyanlara Yeni Ahit'ten örneklerle bir şeyler öğretmeye çalışacak kadar iyi eğitildiklerine kim inanırdı?*" cümleleriyle Yahudileri alaya almıştır. Ayrıca "*Ah Sevgili Tanrım! Bu sefil Yahudiler hayatları boyunca daha kanunun bile ne olduğunu anlayamadılar kaldı ki kanunu tamamlamanın ne demek olduğunu anlasınlar. Böyle devam ederlerse asla anlayamazlar.*"

[620] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 197.

[621] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 198.

diyerek Yahudilerin önce kanunun ne olduğuna vakıf olmaları daha sonra kutsal ifadeleri anlayabileceklerini bildirmiştir.[622] Luther, Yahudilerin her fırsatta İsa'ya lanet okumalarına yönelik eleştirisine ise şu şekilde değinmiştir: "*Zavallı İsa, kutsal İsrailoğullarına ne zarar verdi ki bedelini canıyla ödedikten sonra bile ona lanet okumadan duramıyorlar? Belki de onların asla tahammül edemeyecekleri Mesih olmayı talep etmesi olabilir mi?*"[623]

3.2.2. İsa'nın Mesihliğinin Dünyevi Bir Krallık Olmaması

Luther, Yahudilerin bekledikleri Mesih'in dünyevi özelliklere sahip olduğunu ancak Kutsal Kitabın bunun tam aksini haber verdiğini belirtmiştir. Luther, Yakup Peygamber'in Mesih gelene kadar asanın ellerinden çıkmayacağını belirttiğinde sadece burada asanın yok olmaması değil, aynı zamanda Mesih'in gelişinin muhteşemliğinden bahsettiğini zikretmiştir. Bütün Yahudilerin, Mezmurlar 72 ve 89'daki bölümlerin işaret ettiği üzere Mesih'in krallığının yeryüzünde gelmiş geçmiş en büyük egemenlik olacağını kabul ettiklerine değinmiştir. Bahsi geçen bölümlerdeki özelliklerin Yehuda kabilesinden ve Davud Peygamberin soyundan olan İsa Mesih'ten başkasını kastetmediğini dile getiren Luther, onun 1500 yıldır kral olduğunu ve sonsuza kadar da öyle kalacağını zikretmiştir. Daha önce birçok peygamberin bildirdiği gibi İsa'nın krallığı dünyanın dört bir tarafına yayılmıştır. Luther, Yahudilerin Kutsal Kitap'taki bu ifadelerin ne kadar net ve ikna edici olduğunun farkında olduklarına ancak bunu itiraf etmemek için türlü türlü yollara başvurduklarına dikkat çekmiştir.[624]

Luther, belirttiği bölümlerdeki ifadelerden hareketle Mesih'in krallığının müthiş olacağını ve ondan sonra da Yehuda kabilesinden başka bir halefi olmayacağını belirtmiştir. Bundan dolayı İsa'nın krallığının dünyevi değil ruhani bir krallık olacağı açıktır. Luther, ölümlü

[622] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 199.

[623] *LW 47*, 262.

[624] *LW 45*, 215-216.

olan ve geçici bir şekilde hüküm süren birinin sonsuz bir krallığa sahip olamayacağına değinmiştir. Onun ifadesine göre Yehuda'nın asası bir dizi fani kral tarafından temsil edilmiş ve Davud Peygamberden vaat edilen Mesih'e kadar varlığını sürdürmüştür. Ancak Mesih gelmiş olduğuna göre asa sonsuza kadar bir kişinin elinde kalacaktır. Dolayısıyla krallık silsilesi sona ermiştir.[625] Luther, krallığın sonsuza kadar devam etmesi için Mesih'in önce ölmesi ardından da yeniden dirilmesinin gerekliliğine işaret etmiştir. Ancak Mesih öncelikle tüm Yehuda'nın evlatları gibi doğal ve ölümlü olmalıdır. Diğer taraftan da ondan önce Yehuda'nın asasıyla hüküm süren bütün krallardan daha özel olduğu ve sonsuza kadar da bu görevi sürdürecek kişi olacağı için ölümlü değil ölümsüz olmalıdır. Dolayısıyla bahsi geçen vaadin yerine getirilmesi ve bütün dünyanın Mesih'in etrafında toplanması için öncelikle ölümüyle bu ölümlü hayatı bırakmalıdır. Yeniden dirilişiyle de ölümsüz olmalıdır. Ancak Luther, bu sözlerin Yahudileri çok aştığını düşünmektedir. Dolayısıyla Yahudilerin bunu kabul etmesi zordur.[626]

Luther, Yahudilerin Hıristiyanlara getirecekleri varsayımsal bir itiraza şöyle temas etmiştir: "*Ama eğer Yahudiler derlerse ki: 'Pekâlâ sizin İsa'nız Yakup Peygamberin sonrasında yapacağını söylediği şeyleri yapmadı' , yani Yaratılış 49:10'daki 'Eşeğini bir asmaya, sıpasını seçme bir dala bağlayacak, giysilerini şarapta, kaftanını üzümün kızıl kanında yıkayacak.*"[627] Luther'e göre ancak bir aptal bahsi geçen bu ifadelerden kralın çok zengin olacağı, onun zamanında şarabın su gibi yaygın olup çamaşır yıkamak için kullanıldığı anlamını çıkarabilir. Tüm bu özelliklerden Mesih'in sonsuza kadar hüküm süreceği ve ondan sonra da varisi olarak hiç kimsenin gelmeyeceği anlamı çıkarılmalıdır. Bununla birlikte Mesih'in krallığının kısa ömürlü ve çabuk bozulan malzemelerden oluşması düşünülmemelidir. Yahudilerin bu tarz argümanlarına karşı Luther "*Çünkü böyle muhteşem bir krallığı diğer tüm krallıklardan üstün*

[625] *LW 45*, 217.

[626] *LW 45*, 217.

[627] *LW 45*, 217.

tutmak için şu dört temele dayandırmak ne çeşit bir övgü olabilir, yani sıpasını asmaya, eşeğini bir dala bağlaması, giysilerini şarapla ve kaftanını üzümün kızıl kanında yıkaması? Yakup Peygamber içmekle ilgili olandan başka bir övgü bulamamış mı? Böyle bir kralın övülmek için şaraptan başka şeyleri olması gerekmez mi? Ve yine gözlerinin şaraptan daha kırmızı ve dişlerinin sütten daha beyaz olmasından başka övgüye layık bir şey yok mu? Kralının beyaz dişlere, kırmızı gözlere sahip olmasının ve eşeğini asmaya bağlamasının krallığına ne faydası var?" diyerek karşılık vermiştir.[628] Luther bir an için bunların kabul edilmesi halinde Yakup Peygamberin neden daha iyilerini söylemediğini sorgulamıştır. Mesela Mesih neden giysilerini balsam yağı veya mür ile yıkamıyor? Ayrıca Luther, giysilerini şarapta yıkamayı seven birisini duyan var mı diye sormaktadır. Dolayısıyla Luther, bunları yazıldığı şekilde anlamanın yanlış yorumlara ve kendi ifadesiyle saçmalıklara sebebiyet vereceğini düşünmektedir. Luther vaat edilen Mesih'e atfedilen bu övgülerin bir erkeği değil de daha çok bir kadını övmeye benzediğini söyleyerek genellikle büyük kralların güçlü ve mükemmel fizikleri hatta zekâları, maneviyatları, merhametli olmaları, cesaretleri kısacası karakterleriyle övüldüğüne dikkat çekmiştir.[629]

Luther, vaat edilen Mesih'in etrafında insanları toplayacağını belirtmiş ve Yahudilere hitaben "*Bu kadar çok ulusun İsa'ya tabi olduğu gibi Yahudi soyundan bir adam ne zaman gelmiştir?*" diye sormuştur. Davud ve Süleyman Peygamberin krallıkları önemli olmasına rağmen Suriye topraklarının küçük bir bölümünden öteye gidememiştir. Luther, İsa'nın bütün dünyanın kralı ve efendisi olarak kabul edildiğini vurgulamıştır.[630] Yine Yusuf Peygamberin Mısır'da büyük bir adam olarak kabul edildiğini ancak oranın ne kralı ne de efendisi olduğuna yer vermiştir. Aynı şekilde ne Babil'de ne de Pers İmparatorluğunda Daniel ve Mordekay'ın

[628] *LW 45*, 217.

[629] *LW 45*, 218-219.

[630] *LW 45*, 220.

ülke yönetiminde söz sahibi kişiler olmalarına rağmen kral olmadıklarını zikretmiştir. Tüm bunlardan ötürü Mezmurlar 2:8'deki "*Dile benden, miras olarak sana ulusları, mülk olarak yeryüzünün dört bir bucağını vereyim.*" ifadesinin sadece İsa Mesih'in şahsında gerçekleştiği başka hiçbir Yahudi için gerçekleşmediği açık bir gerçektir. Luther tüm bu gerekçelerden ötürü "*Kutsal Kitap ile vaatlerin bire bir uyuştuğu kendi kanlarından ve soylarından gelen İsa'ya biz Yahudi olmayanlar bu derece bağlı iken ve onun için binlerce Hıristiyan kendisini feda etmişken Yahudilerin onu kabul edip inanmamaları çok şaşırtıcıdır.*" sözleriyle Yahudilerin İsa'yı kabul etmemelerinin anlaşılamaz olduğunu ifade etmiştir.[631] Luther, Kutsal Kitabın ve tarihin Yahudilerin aksini söyleyemeyecek şekilde İsa Mesih'e işaret ettiğini ve birebir uyum gösterdiğini bildirmiştir. Yahudilerin şimdiye kadarkilerle kıyaslanamayacak şekilde büyük bir yıkım içinde olduğunun bilincinde olduklarına ve Tanrı'nın kendilerini bu şekilde yalnız bırakmasına sebep olan suçu itiraf edemediklerini vurgulamıştır. Luther, Yahudilerin İsa Mesih'i çarmıha germelerini büyük bir günah olarak görmediklerini hatta daha önce çok daha büyük günahlardan daha az ceza çektiklerini iddia ettiklerine de yer vermiştir.[632]

Luther, Yahudilerin bekledikleri Mesih ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: "*Eğer Tanrı Yahudilerin bekledikleri ve umduklarından farklı bir Mesih göndermek istemezse, insan olmaktansa domuz olmayı tercih ederim! Size bunun için geçerli sebepler vereceğim. Yahudiler, Mesihlerinden Bar Kohba gibi olmasını ve Hıristiyanları kılıçtan geçiren, dünyayı Yahudiler arasında bölerek pay eden ve onları zengin eden, sonunda da diğer krallar ve onların çocukları gibi ölüp gidecek bir kral olmasını istiyorlar*."[633] Luther manevi yönden eksik olan insanlara yardım edemeyecek bir Mesih'in insanlığa ne gibi faydası olabileceğinin sorgulanmasını

[631] *LW 45*, 220-221.

[632] *LW 45,* 228.

[633] *LW 47*, 292-293.

tavsiye etmiştir.[634] Bu konudaki yaklaşımını şöyle dile getirmiştir: "*Derdim ki: Sevgili Tanrım, Mesih'in sende kalsın ya da O'nu kime istiyorsa ona gönder. Beni de bir domuza dönüştür. Çünkü sonsuza kadar ölmekten beter halde yaşamaktansa domuz olurum daha iyi. Ama eğer manevi yönden beni rahatlatabilecek bir Mesih gelseydi; ölümden korkmaz, hayattan her zaman emin olur, şeytanla ve cehennemle alay eder ve Tanrı'nın gazabından dolayı titremek zorunda kalmazdım. İşte o zaman kalbim sevinçle dolar, mutluluktan sarhoş olurdum. Tanrı için bir aşk ateşi yakar ve hiç durmadan ona şükrederdim. Bana altın, gümüş ve diğer değerli şeyleri vermese de hala bütün dünya bana cennet gibi olurdu, hapis yaşamam gerekse bile*." Luther, hakkında bilgi verdiği böyle bir Mesih'in zaten geldiğini ve Hıristiyanların her gün bunun için Tanrı'ya şükrettiklerini vurgulamıştır. Luther son olarak Yahudilerin, Tanrı'dan gelmesini istedikleri Mesih'in özelliklerini şu sözlerle eleştirmiştir: "*Yahudiler böyle bir Mesih istemezler. Onlar kokuşmuş açgözlülüklerini doyuracak ve onlarla birlikte bir inek ya da bir köpek gibi gidecek, dünyalık hayal ürünü bir Mesih'e layıktırlar.*"[635]

3.2.3. İsa'nın Mucizelerine Karşı Düşmanlıkları

Luther, *Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine* adlı eserinde, Porchetus'un *Victoria adversos impios Hebraeos* adlı kitabının ilk bölümünün 11. kısmını Almanca'ya tercüme etmiştir. Luther'in tercüme ettiği kısımlar *Toledot Yeshu'da* yer alan İsa ile ilgili ifadelerdir.[636] Luther bahsi geçen ifadeleri tercüme etmeden önce "*Yahudilerin, şeytanların efendisi Beelzebub'a atfettikleri Mesih'in mucizelerine nasıl düşman olduklarını göreceğiz.*" sözleriyle konu hakkında bir açıklama yapmıştır. Yuhanna İncili'nin 15. bölümündeki "*Başka hiç kimsenin yapmadığı işleri onların arasında yapmamış olsaydım, günahları olmazdı. Şimdiyse*

[634] *LW 47*, 292-293.

[635] *LW 47*, 294-295.

[636] Steven Rowan, "Luther, Bucer and Eck on The Jews", *The Sixteenth Century Journal* 16/1 (Spring, 1985), 89.

yaptıklarımı gördükleri halde hem benden hem de Babam'dan nefret ettiler." pasajının İsa'nın şimdiye kadar hiç kimsenin gösteremediği mucizeleri gerçekleştirdiğine kanıt olduğunu belirtmiştir.[637] Ayrıca Yeşeya 35:4-5'teki "*Yüreği kaygılı olanlara, 'Güçlü olun, korkmayın deyin', 'İşte Tanrınız geliyor! Öç almaya, karşılık vermeye geliyor. O sizi kurtaracak. O zaman körlerin gözleri, sağırların kulakları açılacak; Topallar geyik gibi sıçrayacak, sevinçle haykıracak dilsizlerin dili. Çünkü çölde sular fışkıracak, ırmaklar akacak bozkırda.*" pasajından da anlaşılacağı aldığı gibi İsa hariç kimsenin körlerin görmesini sağladığı, sağırların kulaklarını açtığı, topalları düzgün yürüttüğü ve dilsizleri konuşturduğu iddia edilmemiştir.[638] Luther, tüm bu mucizelerine ilaveten İsa'nın daha birçok mucize gerçekleştirdiğine değinmiştir. İsa'nın ölüleri dirilttiğini, cüzzamlıları ve birçok hastayı iyileştirdiğini belirtmiştir.[639]

Luther, Yahudilerin İsa'nın mucizelerini inkâr ettiğine Toledot Yeshu'ya atıfta bulunarak şöyle değinmiştir: "*Tanrı hariç bunlar ve bunlar gibi mucizeleri ondan başka hiç kimse yapmadı. Yine de şeytani aldatmaca ustaları alçak Yahudiler, bu mucizeleri yalanlarıyla karalama küstahlığı gösterdiler. Hıristiyanlara karşı bu mucizeleri yalanladıkları bir kitap çıkardılar.*"[640]

Luther, Yahudilere karşı dile getirdiği bu cümlelerin ardından kitabı tercüme etmeye başlamıştır. Luther'in bildirdiğine göre olay Kraliçe Helen'in hükümdarlığı döneminde geçmektedir. Tapınakta, eski zamanlardan kalma Tanrı'nın sandığının üzerine yerleştirilmiş bir taş bulunmaktadır. Bu taşın üzerinde Şem Ha-Meforaş ifadesi yer almaktadır. İnanışa gören kim bu ismin harflerini öğrenir ve anlarsa istediği her şeyi yapabilecek güce sahip

[637] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 168; Yuhanna 15/24.

[638] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 168; Yeşeya 35/4-5.

[639] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 168.

[640] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 168.

olabilmektedir.[641] İsrailoğulları'nın ileri gelenleri bu ismin öğrenilip onun gücüyle dünyanın yok edilebileceğinden endişe etmiştir. Bu yüzden iki adet bronzdan köpek heykel inşa etmişlerdir. Bu bronz köpekleri iki sütun halinde kutsal kapının önüne yerleştirmişlerdir. Böylece eğer biri içeri girip bu ismin harflerini ezberleyip dışarı çıkacak olursa, köpekler korkutucu bir şekilde bu kişiye havlayacak ve o kişinin harfleri korkudan unutmasını sağlayacaktır. Daha sonra Nasıralı İsa tapınağa gelmiş ve harfleri ezberleyerek onları bir parşömenin içerisine yazmıştır. Akabinde bacağını kesmiş ve parşömeni buraya yerleştirmiştir. İsa tapınaktan çıktığında bronz köpekler havlamış ve İsa ezberlediklerini unutmuştur. Ancak eve geldiğinde İsa bacaklarını bıçakla tekrar yarmış ve üzerinde Şem Ha-Meforaş yazan kâğıdı çıkararak ezberlemiştir.[642] Bundan sonra İsa, İsrail'den 310 tane genç adamı etrafında toplayarak onlara şöyle demiştir. "*Buraya bakın, İsrail'in ileri gelenleri bana fahişenin evladı diyorlar. Çünkü İsrailoğullarını onlar yönetmek istiyor. Sizler peygamberlerin Mesih hakkında söylediklerini biliyorsunuz. İşte ben O kişiyim, bu doğru.*"[643]

İsa, Mesihliğini kanıtlamak için kutsal yazılardan bazı kanıtlar getirmiştir. İsrailli gençler ise İsa'ya şöyle yanıt vermiştir: "*Eğer Mesih sen isen bize bir delil göster.*" O da "*Nasıl bir delil istiyorsunuz?*" diye sormuştur. Onlar: "*Engelli birini ayağa kaldır, bizim gibi olsun.*" demişlerdir. İsa "*Bir tanesini getirin yanıma.*" diye karşılık vermiştir. Daha önce hiç yürüyememiş engelli birini İsa'ya getirmişlerdir. İsa'da engelli adamın üzerine Şem Ha-Meforaş'ı okumuş ve adam doğrularak ayağa kalkmıştır. Bunun üzerine herkes İsa'nın önünde eğilmiş ve "*Şüphe yok ki o Mesih'tir*." diyerek karşılık vermişlerdir. Daha sonra İsa'ya cüzzamlı bir hasta getirmişlerdir. İsa aynı şeyleri tekrarlamış ve elini hastanın üzerinde gezdirmiştir.

[641] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 168.

[642] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 168.

[643] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 169.

Toledot Yeshu'da bu ifadelere yer verildikten sonra İsa'ya çok sayıda insanın tabi olduğu belirtilmiştir. Ancak bu insanlar işe yaramaz olarak nitelendirilmiştir.[644]

Luther'in verdiği bilgilere göre, İsa'nın gerçekleştirdiği bu olaylar üzerine İsrailoğulları'nın ona inanmaya başlaması ileri gelenler arasında ciddi rahatsızlık yaratmıştır. Bu yüzden İsa yakalanmış ve Kraliçe Helen'e getirilmiştir. Kraliçe'ye İsa'nın büyü yaparak insanları kandırdığı bilgisi verilmiştir. İsa'da kendisini savunarak kutsal yazılardan çeşitli ifadeleri örnek vermiş ve kendisinin yıllar önce peygamberler tarafından İsrailoğulları'na haber verildiğini dile getirmiştir. Kraliçe Helen, İsrailoğulları'na dönerek İsa'nın yasalarında geçip geçmediğini sormuştur. Onlar da İsa'nın Yasa'nın Tekrarı 13:5'te geçtiğini bildirmiştir.[645] Ancak bu pasajdaki ifadeler oldukça olumsuz anlamlar barındırmaktadır. Buna göre İsrailoğulları'nın arasından bir peygamber veya düş gören biri çıkarsa söz konusu bu kişinin öldürülmesi gerektiği belirtilmiştir.[646] Yahudiler gelmesini bekledikleri mesih hakkında Yeremya 23:6'deki ifadeyi örnek vermişlerdir. Bu pasajda ise gelecek olan mesih ile birlikte İsrail'in kurtulacağı ve güvenlik içinde yaşayacağı belirtilmektedir.[647] Bunun üzerine İsa bahsedilen kişinin kendisi olduğunu, çünkü kendisinin ölüleri diriltebileceğini belirtmiştir.[648]

Kraliçe en güvenilir muhafızlarını İsa ile birlikte göndermiştir. İsa, Şem Ha-Meforaş'ın gücü ile bir ölüyü diriltmiştir. Kraliçe ise gerçekleşen olay karşısında şaşırmış ve huzura gelen İsrailoğulları'nı İsa hakkındaki beyanları nedeniyle azarlamıştır. İsrail'in ileri gelenleri tekrar Kraliçe'ye gelmiştir. Ona İsa'nın sihir yaptığını ve varlıkları canlandırabildiğini söylemişlerdir.

---

[644] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 169.

[645] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 169; Yasa'nın Tekrarı 13/5.

[646] Yasa'nın Tekrarı 13/5

[647] Yeremya 23/6.

[648] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 169.

Bunun üzerine Kraliçe askerlerini İsa'yı yakalaması için göndermiştir. Ancak Celile'de yaşayan insanlar bu durumdan rahatsız olmuş ve askerlere karşı savaşmışlardır. İsa ise halka kendisi için savaşmamalarını, çünkü Tanrı'nın kendisini koruyacağını söylemiştir. Halk onun için çamurdan bir kuş yapmış ve İsa cansız kuş şekillerine Şem Ha-Meforaş deyince canlanıp uçmuşlardır.[649]

İsa, büyük bir değirmen taşının getirilmesini ve denize atılmasını istemiştir. Daha sonra İsa, Şem Ha-Meforaş demiş ve taşın suyun üzerinde durmasını sağlamıştır. İsa önce taşın üzerine oturmuş daha sonra da kalkarak suyun üzerinde yürümüştür. Paralı askerlere gördükleri şeyleri Kraliçe'ye anlatmalarını istemiştir. Askerler Kraliçe'ye olanları anlatmıştır. Kraliçe ise ileri gelenleri tekrar çağırmış ve İsa'nın sihirbaz olduğunu iddia ettiklerini, ancak onun mucizeleriyle Tanrı'nın oğlu olduğunu kanıtladığını belirmiştir. İleri gelenler, kraliçeden İsa'yı tekrar davet etmesini bu şekilde hilelerini ortaya çıkaracaklarını bildirmiştir. Bu esnada İsrail'in en yaşlıları Yahuda İşkariyot adında bir kişiye tapınağın en kutsal bölümüne girmesi için izin vermiştir. Bu kişi de tıpkı Nasıralı İsa gibi bacağını keserek kutsal ismi içerisine yerleştirmiştir. Daha sonra İsa ve ileri gelenler Kraliçe'nin huzurunda tekrar bir araya gelmiştir. İsa bu sırada Şem Ha-Meforaş'ın ismini söylemiş ve göğe yükselmiştir. İleri gelenler bunun üzerine Judas Iscariot ile konuşarak onun da Şem Ha-Meforaş'ın gücü ile İsa'nın arkasından gitmesini istemiştir. O da İsa gibi göğe yükselmiş akabinde ikisi birden yere düşmüştür. İsa kolunu kırmıştır.[650] İsa yere düşünce Yahudiler onu yakalamış, kırbaçlamış ve Kraliçe'ye dönerek "*Eğer Tanrı'nın oğluysa sorun bakalım ona kim vuruyormuş.*" demişlerdir. Kraliçe ise artık

[649] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 170. (Toledot Yeshu'da yer alan bu ifadelerde İsa "dinsiz" olarak isimlendirilmiştir.)

[650] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 170. (Toledot Yeshu'da Hıristiyanların her yıl Paskalya'dan önce bunun için gözyaşı döktüğü bilgisi yer almaktadır.)

İsa'nın ellerinde olduğunu ve ona ne dilerse yapabileceklerini söylemiştir.[651] Daha sonra Yahudiler İsa'yı alarak darağacına götürmüşlerdir. Ancak hangi ağaca asmak isteseler ağaç ortadan ikiye bölünmüştür. Çünkü İsa, Şem Ha-Meforaş'ın adıyla bütün ağaç ve tahtalara sihir yapmıştır. Bu yüzden Yahudiler İsa'yı ağaçta yetişmeyip otsu gövdesi olan lahana kökü bularak ona asmıştır. İsa'nın sözleri ise ağaca işlememiştir.[652]

Luther'in, Porchetus'un kitabından tercüme ettiği bölüm burada sona ermiştir. Ancak Luther eseri sadece tercüme etmemiştir. Aynı zamanda birtakım eleştirilerde bulunmuştur. Luther öncelikle "*Şimdi verilen yazıdaki Yahudilerin mükemmel inançlarının her birisini tek tek bakalım. Böylelikle Yahudi olmak isteyen herkesin için rahatlamış olur. Eğer gerçek bir Yahudi olmak istiyorsanız, o zaman Yahudilerin kutsal inanışlarının ilmihalini dinleyin ve öğrenin.*" sözleriyle, Yahudi olmak isteyen kimselere bir tür alaycı bir üslup ile tavsiyede bulunmuştur.[653]

Luther, ilk olarak *Toledot Yeshu'da* bahsi geçen Kraliçe Helen ile ilgili verilen bilginin yanlış olduğunu açıklamıştır. Buna şu şekilde değinmiştir: "*İlk önce Kraliçe Helen'in Kenan diyarında, İsrail topraklarında, Efendimiz Mesih'in yaşayıp mucizeler gerçekleştirdiği zamanda hükümdar olduğuna inanmanız gerekiyor. Sadece havariler ve İncil vaizleri değil, Roma İmparatorluğunun varlığı da bunu yalanlıyor. Ayrıca On Emir ve Helen'in doğumundan 250 yıl önce hüküm süren Vespasian zamanında gerçekleşen Yahudilerin sürgünleri de var. Böyle aptal yerine koyulmamanız lazım, ama düşünün yer ve gök, bütün canlılar ve meleklerle beraber Tanrı yanılıyor olmalıdır. Yahudi din âlimleri (böyle bir kitabın yazarları) ise yanılıyor*

[651] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 170.

[652] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 170-171.

[653] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 171.

olamaz. Yahudi olmak istiyorsanız işte buna inanmanız gerekiyor."[654] Dolayısıyla Luther, İsa'nın yaşadığı dönemde Kraliçe Helen'in Kenan diyarını yönetmediğini, *Toledot Yeshu'da* geçen bu ifadenin gerçekle bağdaşmadığını belirtmiştir. Tarihi verilerde Luther'in görüşünü desteklemektedir.[655]

İkinci olarak Luther, İsrail'in ileri gelenleri tarafından tapınağın önüne yerleştirilmiş olan iki adet bronz köpeğin durumunu alay konusu yapmıştır. Luther bu düşüncesine şöyle değinmiştir: "*Keskin bronz gözleriyle kimin içeri girip çıktığını, ayrıca kimin taşa yazılmış harfleri bir yere yazıp yazmadığını ayırt edebiliyorlardı. Özellikle madenden yapılmış olmalarına rağmen kalın duvarları, kapıların, perdelerin ötesini görebildiklerine göre çok keskin gözleri olmalı. Şüphesiz dünyadaki bütün köpekler de aynı durumda doğal olarak havlayacakları için buna inanmada biraz zorlanabilirsiniz. Bu bronz köpekler de eğer böyle bir şeyi duyuyor veya anlayabiliyor olsalardı onlar da inanmazdı*."[656] Dolayısıyla Luther tapınağın önüne yerleştirilmiş, cansız iki adet bronz köpeğin içeri giren kişileri görmesinin ve havlamasının mantıklı bir açıklamasının olmadığını vurgulamak istemiştir.

Luther, İsrail'in ileri gelenleri hakkında da görüş belirtmiştir. Onlar hakkındaki yorumunu şu sözlerle ifade etmiştir: "*İsrail'in ileri gelenlerinin Şem Ha-Meforaş'ı demir parmaklıklar veya benzeri şeylerle korumak yerine iki tane bronz köpekle korumak isteyecek kadar zekâları olduğuna da inanmanız lazım. İsrail'in ileri gelenlerinin bu konuda bronz köpeklerin*

---

[654] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 171-172.

[655] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 168. (MS. 1. yüzyılda Aiabene'nin Kralı I. Monobaz din değiştirmiş ve Yahudi olmuştur. I. Monobaz ile birlikte kız kardeşi, karısı Helen ve oğlu Izates de aynı şekilde Yahudiliğe geçmiştir. I. Monobaz'ın ölmesiyle oğlu Izates tahta geçmiş ve kral olmuştur. 30-60 yılları arasında bölgeyi yönetmiştir. Helen ise hayatının geri kalanını Kudüs'te kendisine yaptırdığı bir sarayda geçirmiştir. Helen halk arasında dindarlığı ve yardımseverliği ile bilinmiştir. Ancak İsrail topraklarını hiçbir zaman yönetmemiştir.)

[656] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 172.

kendilerinden çok daha mantıksız oldukları aklınıza gelmez miydi? Neyse, sen boş ver bu fikirleri. Yahudi din âlimleri ne diyorsa doğrudur, yalan olamaz."[657] Üçüncü olarak Kudüs'teki kutsal tapınakta her yıl yetiştiği iddia edilen lahana kökleri değinmiştir. Bütün darağaçlarından daha sağlam ve üzerinde de yaklaşık olarak 50 kg'lık ürün yetişebilmektedir. Luther bu üç eleştirisinin ardından "*Bütün tarihi kayıtlar, Musa ve bütün peygamberler, hatta Tanrı bile bütün melekleriyle aksini söylese bu bir yalan olur. Çünkü Yahudilerin inandığın şey doğru olmalıdır. Yahudi olmak isterseniz bunu iyi hatırlayın*." sözleriyle din değiştirme niyetinde olanlara karşı bir uyarıda bulunmuştur.[658] Yine bu minvalde şu ifadelere yer vermiştir: "*Böyle şeyleri öğrenip onlara inanabildiğinde, bronz köpeklerin bunu görüp Kudüs'ten gelerek senin çok iyi kavradığın bu müthiş kutsal Yahudi inanışlarını sana unutturmadan ve Nasıralı, Şem Ha-Meforaş vasıtasıyla seni büyüleyerek Hıristiyan inanışlarına sürüklemesinden önce hemen oraya koş ve kendini sünnet ettir. Çünkü sen artık sadık, mükemmel, kutsal ve akıllı bir Yahudi oldun. Hayatın boyunca bütün şeytanları davet ederek, Yahudilerle yiyip içme mertebesine ulaşmış oldun. Ayrıca sana bunları çok iyi öğreten ve seni kutsayan bu cennetten çıkma âlimlere de çok teşekkür et. Tanrı ve bütün melekleri de bu kutsallığa hayret etsin, lanetli kâfirler zaten bunu öğrenecek ve bunları yaşayacak kadar değerli değiller.*"[659]

Luther'e göre *Toledot Yeshu'da* üç grup Yahudiler tarafından alaya alınmıştır. Buna "*Birincisi oğlu Mesih'le birlikte yeri göğü yaratan Tanrıyı... İkincisi bizi alaya alıyor. Tanrı'nın oğlu olma inancımızdan dolayı bizi, bütün Hıristiyan dünyasını. Üçüncü olarak bronz köpekler, lahana bitkileri ile ilgili utanç verici, aptal şeyleri onlara yakıştırarak kendi Yahudi halkını alaya alıyor.*" sözleriyle değinmiştir. Yahudilerin aslında kendilerini küçük düşürdüklerini ve aptal yerine konulduklarını bildirmiştir. Luther, Yahudilerin tek hedefinin İsa'yı karalamak ve

[657] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 172.

[658] Falk, *The Jew in Christian Theology,* 172-173.

[659] Falk, *The Jew in Christian Theology,* 174.

inkâr etmek olduğuna şu sözleriyle temas etmiştir: "*Çünkü bunu kazara yapmıyorlar, aksine Tanrı'nın verdiği zekâyla çok iyi anlamalarına, Tanrı'nın bunun doğru olamayacağını göstermesine ve onları ikna etmesine rağmen bilerek yapıyorlar. Şeytandan ve din âlimlerinden öğrendikleri böyle açık ve utanç verici yalanları ile Hıristiyanları ve Nasıralı İsa'yı yalanlayarak kendilerini avutup, övünüyorlar.*"[660]

Luther, Yahudilerin İsa'nın mucizelerini inkâr ettikleri ve alaya aldıkları için cezalandırılması gerektiğini düşünmektedir. Luther, Yahudilerin hak ettikleri cezaya şu şekilde değinmiştir: "*Onlar, diğer insanlar veya kafirler gibi Cehennemin en üst kısmına değil, ortasına da değil en dibine kadar düşeceklerdir. Çünkü işledikleri günah çok büyük, daha kötüsü olamaz. Onlar itaatsizlik ederek ve sözlerini küçümseyerek senin gibi adaletli ve ebedi bir Tanrı'ya saygısızlık yapmakla kalmıyor aynı zamanda seni şeytanın ve onun hizmetçilerinin yerine koymaya çalışıyorlar.*"[661]

Luther, Yahudilerin İsa'yı yalancılıkla suçladıklarını tekrar hatırlatarak bu konuda onlara karşı müsamaha gösterenler hakkından şu yorumda bulunmuştur: "*Bu Tanrı'nın lanetli iftiracılarının aramızda yaşamalarına izin veren biz Hıristiyanlar, onların ne olduğunu bilerek bunu yapsaydık Tanrı'nın gazabıyla Yahudilerle birlikte cehennemin dibini boylamamız şaşırtıcı olmazdı. Bu yüzden kendi içlerinde Yahudileri koruyup onları gözeten asiller, soylular ve yöneticiler, dikkatli olsanız iyi olur.*"[662] Dolayısıyla Luther'e göre Yahudilerin günahlarına bilerek ortak olan herkes onların suç ortağıdır.

[660] Falk, *The Jew in Christian Theology,* 174.

[661] Falk, *The Jew in Christian Theology,* 186.

[662] Falk, *The Jew in Christian Theology,* 187.

4. Martin Luther'e Göre Yahudi İmajı

Luther'in Yahudi tasavvurunda onlara atfettiği pek çok özellik bulunmaktadır. Ancak bu özelliklerin olumsuz anlamlara sahip olduğu yazdığı eserler göz önüne alındığında açık bir şekilde görülmektedir. Ona göre Yahudiler, Tanrı'nın emirlerini hiçe saymış bir topluluktur. Yahudiler birçok sebepten ötürü Tanrı'nın gazabına uğramıştır. Buna rağmen Yahudiler, hahamlarına bağlılıktan taviz vermemiştir. Yahudiler, Hıristiyanlara karşı her daim nefret beslemiştir. Yahudiler gereksiz nedenlerle övünmeyi seven insanlardır. Onların şeytana bir farkı bulunmamaktadır. Tefeci sözcüğü Yahudi sözcüğü arasında herhangi bir fark yoktur. Son olarak Luther'e göre Yahudiler büyü ve sihir ile uğraşan insanlardır.

4.1. Tanrı'nın Emirleri Karşısındaki Duyarsızlıkları

Luther'e göre Yahudiler, Tanrı'nın emirlerine karşı kayıtsız kalmış bir topluluktur. Yahudiler Tanrı'nın emirlerine uymayarak bunu ispatlamaktadır. Luther bu hususta eserinde şu ifadelere yer vermiştir: "*Eğer Tanrı'nın emirleri gelmeseydi ya da onları hiç bilmeselerdi ne kadar güzel olurdu. Çünkü eğer emirleri almamış olsalardı suçlu olmazlardı. Suçlular, çünkü Tanrı onlara emirlerini yolladı ve onlar hiçbirine uymadı. Aksine durmadan zıddını yaptılar.*"[663] Luther, Yahudilerin Tanrı'nın kavmi oldukları konusundaki övünmelerinin bu durumda geçersizliğine işaret ederek, Tanrı'nın emirlerinin herkese geldiğini, aynı şekilde katillerin, hırsızların vb. her türlü kötü suç işleyen insanların da kendilerinin kutsal ve seçilmiş olduğunu iddia edebileceklerini ifade etmiştir.[664]

Luther, Tanrı'nın emirlerine uymamaları konusunda Yahudilerin, On Emir'e karşı da aynı saygısızlığı gerçekleştirdiklerini iddia etmiştir. "*Eğer On Emir'e uymuyorlarsa, diğer emirlere*

[663] *LW 47*, 168.

[664] *LW 47*, 168.

uymak; hilekârlık, hokkabazlık değil midir? Tanrı'nın aptal yerine konulduğu tam bir soytarı eğlencesi." ifadeleriyle bu hususa değinmiştir.[665] Yahudilerin, On Emir'e karşı olan tavrını Luther bazı örneklerle açıklamıştır. Buna göre Yahudiler tıpkı dinsiz bir piskoposun vaiz kıyafetleri giyerek görünüşte Tanrı'nın emirlerine itaat etmesine ancak gerçekte ruhani kostümünün altında kilise düşmanı gerçek bir şeytan gibi, İncil'i ve On Emir'i aşağılayarak ortalıkta gezmesine benzemektedir. Luther, Yahudilerin Tanrı karşısındaki tavırlarını bir örnekle daha izah etmiştir. Yahudiler gerçekte bakire olmayıp bakireymiş gibi kusursuz davranışlar sergileyen bir kıza benzemektedir. Luther böyle bir insanın toplum tarafından yedi kat daha aşağılandığını belirtmiştir. Dolayısıyla Tanrı'nın da Yahudileri de bu şekilde "bir fahişe gibi" aşağıladığına dikkat çekmiştir.[666] Luther Yahudilerin, Tanrı'nın gönderdiği On Emir'e kayıtsız itaat etmediğini ve Musa'nın kanunlarına görünürde itaat ediyormuş gibi davrandıklarını iddia etmektedir.[667] Yahudilerin karakterlerinin onları Tanrı'nın kavmi olma yolunda kâfirlerden yedi kat daha değersiz yaptığına değinerek Hıristiyanları *"basiretleri bağlı Yahudiler"* olarak nitelendirdiği bu topluluğa karşı dikkatli olmaları konusunda uyarmıştır.[668]

Luther burada Luka 6:39'da yer alan "*İsa onlara şu benzetmeyi de anlattı: "Kör köre kılavuzluk edebilir mi? İkisi de çukura düşmez mi?*" pasajını örnek vermiştir.[669] Hıristiyanların, Yahudilerden sadece Tanrı'nın emirlerini anlamamak ve insanlardan kendilerini üstün görmek konusunda bilgi edinebileceklerini düşünmektedir. Dolayısıyla Luther'e göre, Yahudilerin Hıristiyanlara iyi karakterleriyle örnek olması mümkün değildir. Çünkü onlar tüm kötü sıfatları kendilerinde toplamıştır. Luther, kâfir insanların Tanrı katında Yahudilerden daha iyi durumda

---

[665] *LW 47*, 169.

[666] *LW 47*, 169-170.

[667] Luther, *The Jews and Their Lies*, 21.

[668] *LW 47*, 172.

[669] *LW 47*, 172; Luka 6/39.

olduğuna ise şu sözleriyle değinmiştir: "*O kâfirler ki, Tanrı önünde onlardan daha iyidirler. Çünkü kutsallaştırdıkları böyle gururları yok ve Tanrı'nın emirlerine karşı onların gururlu azizlerden ve yalancı kâfirlerinden (Yahudilerden) daha fazla itaatkârdırlar.*"[670]

4.2. Tanrı'nın Gazabına Uğramış Olmaları

Luther'in Yahudi tasavvurlarından bir diğeri onların Tanrı'nın gazabına uğramış bir topluluk olmasıdır. 1537 senesinde Rosheimlı Josel'e yazdığı mektupta bunun yer aldığı görülür. Mektubun ilk sayfalarında Luther, Josel'e Yahudilerin 1500 yıldır süre gelen sürgünlerinden kurtulup kurtulmayacaklarını düşünmesi gerektiğini belirtmiş ve bu sürgünün sebebi olarakta İsa Mesih'e olan inançsızlıklarını işaret etmiştir.[671] Luther bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir: "*Bu nedenle biz Hıristiyanları moron ya da aptal kazlar görmemelisiniz. Bunun yerine Tanrı'nın sizi şu anda 1500 yıldan fazla süredir devam eden sürgünden kurtarıp kurtarmayacağını düşünmelisiniz. Ve bundan biz Yahudi olmayanlarla birlikte kuzeniniz ve Efendiniz, çarmıha gerilmiş sevgili İsa'nıza inanmadıkça kurtulamayacaksınız.*"[672]

Şabatçılara Karşı: İyi Bir Dosta Mektup adlı eserinde Yahudilerin sıkıştırılması gereken en önemli noktalardan birinin sürgün meselesi olduğuna dikkat çekmiş ve bu konuda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Luther ilk olarak şunlara değinmiştir*:* "*Yahudiler, tapınaklarından, ibadetlerinden, ruhbanlıklarından ve krallıklarından yoksun bir şekilde 1500 yıldır, Kudüs'ten uzakta sürgünde yaşıyorlar. Bu yüzden kanunları bunca zamandır Kudüs ve bütün Yahudi krallığı ile birlikte küller içinde yatıyor. Bunu inkâr edemiyorlar çünkü bu açık, kesin bir şekilde sefil durumları, deneyimleriyle ve bütün dünyanın gözünün önünde Yahudi halkından izole ve*

[670] *LW 47*, 172.

[671] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 128.

[672] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 128.

yoksun şekilde duran Kudüs denilen yerin kendisiyle kanıtlanmış durumdadır. Musa'nın Kanunu'da Kudüs dışında bir yerde uygulayamıyorlar. Ruhbanlıklarına, krallıklarına, tapınaklarına, kurban kesme ibadetlerine ve Musa kendilerine ilahi emirle her ne söylemişse ona Kudüs dışında sahip olamıyor veya sahip olmayı umamıyorlar."[673]

Luther, Yahudilere sorulması gereken asıl sorunun Tanrı'nın kendilerini bu kadar acımasızca cezalandırmasına sebep olan günahın ne olduğudur. Luther, Yahudilerin Tanrı'yı sözünü tutmamakla ve 1500 yıldır yalan söylemekle suçlamalarının saçma olacağından bu günahın sebebini Yahudilerin cevaplaması gerektiğini belirtmiştir. Luther, "*Bu kadar uzun ve korkunç bir ceza gösteriyor ki, onlar yeryüzünde görülmemiş derecede korkunç ve dehşet verici günahlar işlemiş olmadırlar. Çünkü Tanrı kâfirlere bile asla bu kadar uzun süre eziyet etmedi ve onları çabucak yok etti. O zaman neden Tanrı kendi halkını ne zaman biteceğini öngöremedikleri kadar uzun bir süre işkence etsin?*" sözleriyle Yahudilerin işledikleri günahın büyüklüğüne dikkat çekmiştir.[674]

Luther, Yahudilerin Tanrı'nın öfkesine uğradıkları günahı adlandıramadıklarını belirtmiştir. Ancak Luther'in verdiği bilgiye göre bazı hahamlar, Yahudileri rahatlamak ve onların gerçeği görmesini engellemek adına sürgüne sebep olan günahın çölde buzağıya tapmak olduğunu iddia etmektedir. Luther, hahamların bu iddiasını "berbat bir körlük" olarak nitelendirmiştir. Bunun geçersizliğine kanıt olduğunu düşündüğü bazı noktalara değinmiştir. Luther, Yahudilerin Tanrı'nın gazabına uğramasına sebep olan şeyin çölde buzağıya tapmak olması durumunda neden Tanrı'nın söz konusu olaydan sonra İsrail halkına çokça nimet verdiğini sormaktadır. O zaman Tanrı'nın Yahudileri şu anda yaptığı gibi terk etmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu sıralarda Mesih'in geleceği de henüz Davud'a bildirilmemiştir.

[673] *LW 47*, 66.

[674] *LW 47*, 67.

Bundan dolayı Luther, hahamların bu söylemini reddetmiştir.[675] Bunun ötesinde Luther, Yeremya 31:31-34'te geçen pasajda Tanrı'nın, İsrail halkıyla yeni bir antlaşma yapacağını, atalarını Mısır'dan çıkardığı gibi ellerinden tutacağını ve günahlarını bağışlayacağını açık bir şekilde belirttiğine vurgu yapmıştır.[676] Bu duruma olan itirazını Luther şu şekilde açıklamıştır: "*Yahudiler Tanrı'nın anlaşmasına uymadıkları ve buna karşı günah işledikleri için Mesih'lerinin gelişinin geciktiğini söylüyor. Tanrı ise 'Hayır bu günahı umursamayacağım' diyor. Antlaşmama uymadıkları gerçeği bana engel olmayacak. Öncekine uymadıkları için benim yeni bir antlaşma yapmama sebep oldular ki bununla böyle bir günah sonsuza kadar bağışlansın ve unutulsun. O zaman şimdi şu soru ortaya çıkıyor: Burada kim yalan söylüyor? Tanrı mı yoksa Yahudiler mi? Çünkü birbirleriyle çelişiyorlar. Yahudiler evet diyor, Tanrı ise hayır. Ne var ki bu soru çok lüzumsuz. Çünkü Yahudilerin yalan söylediği çok açık ve Mesih'in gecikmesinin bahsi geçen günahlarından dolayı olduğu mazeretleri değersiz.*"[677]

Luther, Yahudilerin bu tavırları karşısında iki şeyden birinin kesinlikle doğru olması gerektiğini ifade etmiştir. Ya Mesih 1500 sene önce gelmiş olmalıdır ya da Tanrı yalan söylemektedir. Ancak ikinci seçeneğin mümkün olamayacağını açıktır. Dolayısıyla Mesih 1500 sene önce gelmiştir. Yahudilerin içlerinden halen mantıklı düşünen bir kesimin bunu inkâr edemeyeceğini, basiretleri bağlı olanlar olarak gruplandırdığı kalanların ise bunu kendi hile ve taktikleriyle eğip bükebileceklerini belirtmiştir. Luther sözlerine şu şekilde devam etmiştir: "*Mesih geldi, Tanrı sözünü tuttu ve yerine getirdi. Fakat onlar buna inanmamış ve bunu kabul etmemiş, sürekli kendi inançsızlıklarıyla Tanrı'yı hep yalancılıkla suçlamışlardır. Tanrı'nın gazabının Kudüs'ü ve beraberinde tapınaklarını, krallıklarını, kanunlarını, ruhbanlıklarını yok etmesinde ve küle çevirmesinde, onları Yahudi olmayanların arasına dağıtmasında ve ilahi*

[675] *LW 47*, 68-69.

[676] *LW 47*, 69-70; Yeremya 31/31-34.

[677] *LW 47*, 70.

vaade ve onun yerine getirilmesine olan inançsızlıkları ve itaatsizlikleriyle saygısızlıkta bulunarak yapabildikleri sürece yalan isnat etmelerinden dolayı Tanrı'nın durmadan Yahudilere sıkıntı vermesinde şaşılacak bir şey var mı?"[678]

Luther, Yahudilerin kendi tarif ettikleri ve hayal ettikleri Mesih'in Tanrı tarafından gönderilmemesi nedeniyle O'na iftira attıklarını ve aslında kendilerini kandırdıklarını belirtmiştir.[679] Luther, Roma sürgününün önceki sürgünlerden daha uzun sürdüğüne şu sözlerle değinmiştir: "*Eğer buna Tanrı tarafından terk edilmişlik denmezse, şeytanda kendisinin Tanrı tarafından terk edilmemesiyle övünebilir.*"[680] Luther, Yahudilerin sürgünlerine *Yahudiler ve Yalanları Üzerine* adlı eserinde de değinmiştir. Eserinin başlangıcında "*Bir Hıristiyan'ın Yahudilerin sürgünlerini ve acınası hallerini paylaşarak aptal yerine konulmasına izin verebileceği aklıma gelmezdi.*" ifadesi buna örnek teşkil etmektedir. Yahudilerin Tanrı'dan gelen felaketlere alışkın olduklarını ve on dört asırdan fazla bir süredir sürgünde olduklarından dolayı içinde bulundukları çıkmazın farkında olmak istemediklerini ve bu sürgününde ne zaman biteceğini kendilerinin de bilmediklerini ifade etmiştir. "*Eğer Tanrı'nın felaketleri de işe yaramıyorsa, bizim telkinlerimiz ve yorumlarımızın da bir anlam ifade etmeyeceğini söyleyebiliriz.*" sözleriyle Yahudilerin ıslah olması mümkün olmayan bir topluluk olduğuna işaret etmiştir.[681]

Luther, Hıristiyanların Yahudilere karşı sükûnetlerini korumalarını ve onlarla tartışmamalarını tavsiye etmiştir. Aksin durumda onlara karşı en etkili cevabın 1500 senedir sürgünde olduklarının hatırlatılması olduğunu tavsiye etmiştir. Tanrı'nın Yahudilere olan son

[678] *LW 47*, 72-74.

[679] *LW 47*, 78.

[680] *LW 47*, 96-97.

[681] *LW 47*, 137-138.

sürgün cezasına şu şekilde değinmiştir: "*Tanrı'nın bunun gibi korkunç bir gazabı bile kesinlikle hata yapıyor olduklarının ve yanıldıklarının yeterli bir kanıtıdır. Bir çocuk bile bunu anlayabilir. Çünkü hiç kimse Tanrı'nın kendi kavmini böyle merhametsizce cezalandıracak kadar kötü olduğunu ve ne rahatlatıcı sözler söylemeyerek ne de bu korkunç durumun ne kadar süreceğini ya da biteceğini belirten bir işaret göndermeyerek sessiz kalacağını düşünmez. Kim böyle bir Tanrı'ya inanmak, dua etmek ya da ona dayanmak ister ki? Bu yüzden bu gazap, Yahudilerin Tanrı tarafından reddedildiğinin ve artık onların kavmi olmadığının bir göstergesidir.*"[682] Luther, Yahudilerin içinde bulundukları durum üzerine kafa yormadıklarını düşünmektedir. Eserinde şu sözlerle buna temas etmiştir: "*Eğer içlerinde en ufak bir akıl ve basiret kırıntısı olsaydı, şunu kesinlikle düşünüyor olurlardı: 'Yüce Tanrım, halimiz hiç iyi değil, perişanlığımız çok büyük, çok uzun zamandır sürgünüz ve bu çok ağır geliyor. Ben tabi ki bir Yahudi değilim. Ama ben Tanrı'nın bu kavme layık gördüğü korkunç gazabı düşünmeyi bile sevmiyorum. Bu düşünce bedenime ve hayatıma nüfuz ettikçe tir tir titriyorum. Acaba cehennemde tüm günahkâr Hıristiyanlara ve inanmayanlara Tanrı'nın sonsuz gazabı nasıl olacak?*"[683]

Luther, *Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine* adlı çalışmasının giriş kısmında Yahudilerin sürgün hallerine ve onların bu ceza karşısındaki inatçılıklarına şu sözlerle temas etmiştir: "*Roma İmparatorları Vespasian ve Hadrian yönetiminde Kudüs'te yaşandığı yüz binlercesi değil belki milyonlarcası gaddarca ve zalimce katledilse, sokaklar kan gölüne dönse, 1500 yıl geçmesine rağmen bir 1500 yıl daha geçecek olsa dahi haklı olduklarında ısrar ederlerdi. Hala Tanrı yalan söylüyor olmalı ve kendileri haklı olmalılar.*"[684]

[682] *LW 47*, 138-139.

[683] *LW 47*, 139.

[684] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 185.

4.3. Hahamlarına Bağlılıkları

Luther'e göre Yahudiler, hahamlarına bilinçsiz bir şekilde itaat göstermektedir. Bu duruma Luther *Yahudiler ve Yalanları Üzerine* adlı eserinde yaşadığı bir olayla değinmiştir. Onun belirttiğine göre bir gün üç Yahudi, Luther'i Yahudi yapabilme amacı ile Wittenberg'e gelmiştir. Luther bu sıralarda İbranice okumalar yaptıklarını ve Yahudilerin bunu gerekçe göstererek geldiklerini düşünmektedir. Yahudilerin bu tavrıyla alakalı şu ifadeleri kullanmıştır: "*Yahudiler onlara tabi olacağımızı umuyorlar. Çünkü İbranice öğreniyor ve öğretiyoruz, ama umutları boşuna.*"[685] Yahudilerle arasında geçen tartışmada Luther, onları metne bağlı kalmaya zorladığını ancak buna karşı Yahudilerin direnç gösterdiklerini ifade etmiştir.[686] Bunun sebebinin ne olduğunu sorduğunda, Yahudilerin kendisine hahamlarının dediklerinin dışına çıkamayacağını bildirdiklerini ifade etmiştir. Luther yaşadığı bu olaydan sonra Yahudilere acıdığını ancak daha sonra İsa'ya "tola" (תולה) yani "asılmış cani" dediklerini öğrendiğinde hiçbir Yahudi ile muhatap olmak istemediğine yer vermiştir.[687]

Luther, Yahudilerin içinde bulunduğu bu durumu tıpkı bazı Hıristiyan çevrelerin Papa'nın emirlerinin veya ileri gelenlerinin dışına çıkamamasına benzetmiştir.[688] Yahudilerin çocuk yaştan itibaren hem ebeveynlerinden hem de hahamlarından, kendilerinden olmayanlara karşı nefretle yetiştirildiklerini dile getirmiştir.[689] Bununla birlikte Luther, Yahudi hahamlarına dair de birtakım yorumlarda bulunmuştur. Onların, Yahudiler üzerindeki etkileri, Talmud ve yazdıkları eserlerle ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: "*Dinsiz filozoflar ve şairler; sadece*

[685] Cohen, "Martin Luther and His Jewish Contemporaries", 203.

[686] *LW 47*, 191.

[687] *LW 47*, 192.

[688] *LW 47*, 192.

[689] Luther, *The Jews and Their Lies*, 28.

Tanrı'nın idaresi ve ahiret hakkında değil dünyevi faziletler hakkında da daha şerefli yazılar yazarlar. Onlar, insanın doğası gereği diğerlerine hizmet etmesi, düşmanına karşı bile sözünü tutması, doğru sözlü olması ve yardıma muhtaçlara yardım etmesi gerektiğini yazarlar. Çiçero ve onun gibilerin yazdıkları gibi. Ezop'un 3 masalının bile, Talmud âlimlerinin ve hahamlarının bütün kitaplarındakinden daha zekice yazıldığını ve Yahudileri daha fazla etkileyebileceğini düşünüyorum."[690] Luther, *Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine* adlı eserinde Yahudilerin, din âlimlerine olan bağlılıklarına ve hahamların davranışlarına yer vermiştir. Luther'in bildirdiğine göre Yahudi âlimlerinin dedikleri ne kadar garip ya da alışılmamış olsa dahi onlara uyulması gerekmektedir.[691] Tanrı aksine bir emir vermiş olsa bile kesinlikle onların dediğine inanılmalıdır. Luther bu konuda Yahudilerin Yasa'nın Tekrarı 17:8-9'daki ifadeyi delil olarak gösterdiklerini bildirmiştir. Bu pasajlarda İsrailoğulları'nın kendilerini aşan herhangi bir sorunla karşılaştıklarında çözüm için Levili kahinlere danışması gerektiği yer almaktadır.[692] Luther, bir Yahudi âliminin sağ ele sol, sol ele de sağ el dese bile inanılması gerektiğini iddia etmiştir.[693]

Luther bu konudaki düşüncelerine şöyle temas etmiştir: "*Şimdi eğer gerçek dindar bir Yahudi olmak istiyorsanız, şunu kabul edin; din âlimlerinin dedikleri şey Tanrı'ya, mantığa, meleklere ve tüm canlılara ters bile olsa ona inanmak zorundasınız. Size eğer bir din âlimi sağ el, sağ el değildir dese buna bir Yahudi'nin inanması gerektiğini söylüyor. Tanrı onu ezeli kelamına göre yarattığını söylemiş ve bütün mahlûkatın ve meleklerin kabul ettiği gibi sağ ele özellikle sağ el denmesini emretmiştir. Ama bu; bir âlim gelip hayır öyle değil, ben neye sağ el diyorsam sağ el odur deyinceye kadar doğru olabilir. Tanrı'nın sözü ve bütün mahlûkatla*

[690] *LW 47*, 228.

[691] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 173.

[692] Yasanın Tekrarı 17/8-9.

[693] Falk, *The Jew in Christian Theology,* 173.

beraber meleklerin şehadeti, Tanrı'dan ve bütün mahlûkattan daha yüce olan din âlimlerinin yanında ne ifade eder ki!"[694] Yine bir Yahudi âliminin, içinde çöp olan bir kâsenin lezzetli bir badem çorbası olduğunu söylemesi durumunda bile hiç bu kadar güzel bir badem çorbası içilmediğinin söylenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun aksini söyleyen bir insanın hayatının riskte olduğunu iddia etmiştir.[695]

4.4. Hıristiyanlara Karşı Nefret Beslemeleri

Luther'e göre Yahudiler, Hıristiyanlara her zaman zarar verme niyeti taşıyan insanlardır. Yahudilerin içlerinde hep bir katletme arzusu bulunduğuna işaret eden Luther bu durumu şu sözleriyle açıklamıştır: "*Ester zamanında Pers İmparatorluğu'nda kâfirleri alt ettikleri gibi bir gün biz kâfirleri de alt edecekleri zamanın gelmesi için kalplerinde özlem, hasret ve umut beslerler. Kana susamış ve kindar olmaları, katletme arzusu ve umutlarıyla bire bir örtüşen Ester kitabını ne de çok severler! Güneş, kâfirleri bozguna uğratıp onları öldürmeyi isteyen, düşünen ve kendilerini Tanrı'nın seçilmiş kavmi olarak gören bu kana susamış kindar güruhtan daha gaddar bir kavmin üzerine doğmamıştır.*"[696]

Luther, Yahudilerin bekledikleri kurtarıcıdan istedikleri ilk icraatın bütün dünyayı kılıçtan geçirip vahşice katletmek olduğunu iddia etmiştir. Yahudiler öteden beri Hıristiyanlara çeşitli şekillerde zarar vermektedir. Ancak Luther, Yahudilerin bundan sonra bu kötü emellerini gerçekleştirmenin zor olduğundan düşünmektedir. Çünkü Hıristiyanlar onlara karşı artık bilinçlenmiştir. [697] Hıristiyanlara hitaben Yahudilerin şeytanla kıyaslandığı zaman daha büyük bir düşmanlarının olmadığını bu nedenle onlara karşı dikkatli olunması gerektiğini belirtmiştir.

---

[694] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 173.

[695] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 173-174.

[696] Luther, *The Jews and Their Lies*, 17-18.

[697] Luther, *The Jews and Their Lies*, 17-18.

Luther, Orta Çağ döneminde Yahudilere karşı dile getirilen suçlamalara şöyle atıfta bulunmuştur: "*Tarih boyunca kuyu sularını zehirlemekle, çocukları çalıp sakat bırakmakla suçlandılar. Trent, Weiszensee de bile... Elbette bunu inkâr ediyorlar. Öyle olsun ya da olmasın, iyi biliyorum ki, içlerinde gizli ya da açıkça ellerinden geldiği her anda nefretlerini fiile dönüştürme iradesi kesinlikle mevcut. Bunu bilin ve buna göre hareket edin!*"[698] Dolayısıyla Luther, Hıristiyanları, Yahudilerin gerçekleştirmesi muhtemel eylemlerine karşı uyarmıştır.[699] Luther, Yahudilerin Hıristiyanlara olan düşmanlıklarını "*Bize Edom ve Haman diyorlar, bu isimlerle Tanrı'nın huzurunda bizi gaddarca aşağılıyorlar ve bizi derinden yaralıyorlar.*" sözleriyle ifade etmiştir.[700]

Yahudilerin zaman zaman iyi şeyler yapabileceklerini ancak bunlara aldanılmaması gerektiğini bildirmiştir. Yahudilerin bu tavırlarının altında yatan nedenler kendi çıkarları veya Hıristiyanlar arasında yaşayabilmek içindir. Luther bu konuda kendisine inanmak istemeyenler için Lyralı Nicholas ve Burgoslu Paul'un eserlerini okumalarını tavsiye etmiştir. Luther'e göre Yahudilerin, Hıristiyanlara karşı besledikleri düşmanlığın en önemli sebebi onlara iyilik yapmalarından kaynaklanmaktadır.[701] Bu bağlamda Luther, Yahudileri nankör olmakla itham etmiştir. Luther'e göre Yahudiler savaşın, sıkıntının ve tüm talihsizliklerin Hıristiyanların

[698] Luther, *The Jews and Their Lies*, 17-18.

[699] Luther, *The Jews and Their Lies*, 28-29.

[700] *LW 47*, 263; Yusuf Besalel, "Edom", 1/150. (Mısır'dan çıktıktan sonra İsrailoğulları'nın Tanrı'nın vadettiği topraklara ulaşmak için aldıkları yol üzerinde bulunan bir krallıktır. Ayrıca Esav soyundan gelenlere verilen bir adlandırmadır.); Şaban Kuzgun, "Haman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/436. (Haman, Eski Ahit'te Ester kitabında geçmektedir. İran Kralı Ahaşveroş'un veziridir. Haman imparatorluktaki tüm Yahudilerin öldürülmesi için plan yapmıştır. Yahudi asıllı Kraliçe Ester'in müdahalesiyle durum Haman'ın aleyhine dönmüştür. Haman ve oğulları asılmıştır.)

[701] Luther, *The Jews and Their Lies*, 28-29.

başına gelmesi için dua etmektedir.[702] Luther eserinde Yahudilerin sahip oldukları birtakım kötü alışkanlıkları çocuklarına da öğrettiği iddia etmiştir.[703] Luther'e göre Yahudilerin bu tavrı, On Emir'de yer alan "*Annene ve babana hürmet edeceksin.*" emrine ilişkin anlayışlarının ve onu yorumlamalarının net bir resmini ortaya koymaktadır.[704]

Hıristiyanların zaman zaman Yahudiler tarafından zulme uğradığını iddia eden Luther konu hakkındaki düşüncelerine şöyle değinmiştir: "*Kudüs 1400 yıldan fazla bir süre önce yıkıldı ve o zaman biz Hıristiyanlar yaklaşık üç yüz yıl boyunca dünyanın her yerindeki Yahudiler tarafından taciz edildik ve zulme uğradık. O dönem biz Hıristiyanları esir tuttuklarından ve öldürdüklerinden şikayetçi olabiliriz ki bu apaçık bir gerçektir. Ayrıca onları hangi şeytanın ülkemize getirdiğini de şimdiye dek bilmiyoruz. Bizim onları Kudüs'ten getirmediğimiz kesin.*"[705] Luther bu hususta Yahudilerin; Fransa, Bohemya, Regensburg, Magdeburg gibi yerlerden sürüldüklerini örnek vermiş ve onların bir an önce Alman topraklarından gönderilmesi gerektiğini belirtmiştir.[706]

Burgoslu Paul'un, Yahudilerin okullarında Hıristiyanlara lanet okuduklarını söylediğine yer vermiştir. Yeremya bölümünde yer alan "*Tutsak olduğunuz şehrin kralı için dua edin; çünkü onların huzuru sizin de huzurunuzdur.*" pasajını örnek veren Luther, ikiyüzlüler olarak vasıflandırdığı Yahudilerin bunun tam tersi şekilde davranarak Hıristiyanlara her fırsatta zarar verdiklerini belirtmiştir.[707] Bununla birlikte Yahudilerin, Hıristiyanlar hakkında gizlice kötü sözler söylemek istedikleri zaman İbranice'yi kullandıklarını ve Hıristiyanların bu dili

[702] *LW 47*, 264.

[703] Luther, *The Jews and Their Lies*, 32.

[704] *LW 47*, 264; Çıkış 10/12.

[705] *LW 47*, 265.

[706] *LW 47*, 265.

[707] Luther, *The Jews and Their Lies*, 33-34; Yeremya 29/7.

anlamadıkları için, onları dost zannettiklerini belirtmiştir. Bu durumu "*Biz İbranice anlamadığımız için gizlice nefretlerini kusuyorlar. Biz de bizi cehennem ateşi ve beddua ile lanetlerlerken bize arkadaşça davrandıklarını zannediyoruz.*" sözleriyle açıklamıştır.[708] Luther'in bu hususta Margaritha'nın eserinden aldığı ifadeleri örnek verdiği görülmektedir. Margaritha eserinde Yahudilerin "hoş geldiniz" anlamına gelen "Seyt Gott will komm." selamını "İşte bir şeytan geliyor." anlamına gelen "Sched will komm." şeklinde kasten yanlış telaffuz ettiklerini iddia etmiştir.[709]

Luther, Yahudilerin bu davranışları konusunda sitem ederek şu ifadeleri kullanmıştır: "*Onları tutsak olarak tutmadığımız gün gibi ortadayken, böyle muhteşem ve soylu asillerin bize olan nefretlerini nasıl hak ediyoruz? ...Onları lanetlemiyoruz hem maddi hem manevi iyilik ve güzellikler diliyoruz, bizimle takılmalarına izin veriyoruz. Onların çocuklarını çalıp sakat bırakmıyoruz, sularını zehirleyip ölümlerine sevinmiyoruz. Ne yaparak Tanrı'nın bu kavminin nefretini, kıskançlığını ve gazabını hak ediyoruz acaba?*"[710]

Luther, Hıristiyanların bir Yahudi ile karşılaştığında ya da onları düşündüğünde kendisine şunları hatırlatması gerektiğini belirtmiştir: "*İşte orada her cumartesi benim için kanını dökerek kurtuluşa ermemi sağlayan sevgili Efendimiz, Mesih'imiz İsa'ya ağzından tükürükler saçarak küfür eden, onu lanetleyen ondan nefret eden biri var; ayrıca imkânı olsa mallarımızın üzerine çöküp gasp edecek olan bu kişi, Tanrı'nın huzurunda benim, eşimin, çocuklarımın ve bütün Hıristiyanların hançerlenerek en kötü şekilde katledilmesi için dua ediyor.*"[711] Luther 1546 yılında verdiği son vaazında *"Ellerinden gelse hepimizi seve seve*

[708] Luther, *The Jews and Their Lies*, 35.

[709] Burnett, "Antonius Margaritha, Johann Buxtorf and Christian Ethnographies of The Jews", 278.

[710] Luther, *The Jews and Their Lies*, 38.

[711] Luther, *The Jews and Their Lies*, 49-50.

öldürürlerdi." sözleriyle Yahudilerin, Hıristiyanlara şartların sağlanması durumunda hiç düşünmeden zarar vereceklerini bildirmiştir. Hatta bunu Yahudi doktorların yaptığını iddia etmiştir. Bu bağlamda Luther, Yahudileri Medici ailesine benzetmiştir. Luther, İtalya'daki Yahudilerin saatte, ayda, yılda veya yıllarca sürebilecek öldürücü etkiye sahip zehir ürettiğine yer vermiştir.[712] Dolayısıyla Luther'e göre insanları zehirlemek Yahudilerin uzmanlık alanlarından biridir. Yahudi doktorların böyle yapmasının temel sebebi Hıristiyanlara acı çektirdiklerinde Tanrı'nın hususi teveccühüne mazhar olacaklarına inanmış olmalarıdır. Vaazının sonlarına doğru "*...sizi iliğinize kadar sömürecek ve yapabilirse sizi öldürecek olan iflah olmaz bir Yahudi'dir.*" sözleriyle Hıristiyanlara tedbirli olmaları konusunda uyarıda bulunmuştur. Yahudilerin bu girişimlerine karşı Hıristiyanların kendi hayatları tehlikede olsa dahi onların yardımına koşmuş veya koşacak durumda olmaları Luther'e göre Tanrı'nın sabrını zorlamaktadır.[713]

4.5. Kendileriyle Övünmeleri

Luther'e göre Yahudiler kadar kendileriyle övünmeyi seven bir topluluk yoktur. Bundan dolayı Luther, Yahudileri övündükleri bazı konularda eleştirmektedir. Eleştirilerinden ilki Yahudilerin yeryüzünün en üstün soyu oldukları iddiası hakkındadır. Luther, *Şabatçılara Karşı: İyi Bir Dosta Mektup* adlı eserinde buna şöyle temas etmiştir: "*Ve son olarak, mektubumu bitirirken, umarım sevgili dostum en azından kendini Şabat gününe sıkı sıkıya bağlı bu Yahudilere karşı Hıristiyanlık inancının onurunu koruyacak yeterli bilgiyle donatılmış olarak bulacaksın. Eğer onları ikna edemezsen, sırf İbrahim'in soyundan olmakla övünen bu adi insanlar tarafından öldürülen ve işkence gören peygamberlerden daha iyi olmadığını*

[712] Luther, *The Jews and Their Lies*, 64.

[713] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 201; Luther, *The Jews and Their Lies*, 62-63.

düşünebilirsin. Onlar da çok iyi biliyorlar ki, kendilerinin arasında her zaman çoğu çaresiz ve yolunu kaybetmiş olanlar var. Tanrı'nın çocuğu olmanın İbrahim'in soyundan gelmekten çok daha fazla şey gerektirdiğinin farkında olmalılar."[714] Dolayısıyla Luther, Tanrı'nın çocuğu olmanın soyla bir bağlantısının olmadığını düşünmektedir. *Yahudiler ve Yalanları Üzerine* adlı risalesinde ise Luther bu duruma şu şekilde değinmiştir: "*Yahudilerin körü körüne bağlandıkları tek bir nokta var: Onlar yeryüzünün en üstün ırkının torunlarıdır. İbrahim, Sare, İshak, Rebeka, Yakup vb... Biz Yahudi olmayanlar yani kâfirler, onlar için insan bile değiliz. Belki solucan sayılabiliriz. Çünkü biz o üstün, asil kandan taşımıyoruz ve onların soyundan değiliz.*"[715] Luther, Yahudilerin bu iddialarının en başta geleni ve en güçlüsü olduğunu zikretmiştir. Yahudiler, Tanrı'ya kendilerini kâfirlerden ayırdığı, onlara kutsal atalarının soyu olmayı ve seçilmişliği lütfettiği için sürekli şükretmektedir. Luther'e göre Yahudilerin bu övünmelerinin hiç sonu yoktur. Yahudiler övündükleri bu gerekçe yüzünden kendilerinden olmayan insanları her fırsatta aşağılamaktadır.[716]

Luther, Yahudilerin övündükleri başka meselelerle hakkında da yorum yapmıştır. Onların Tanrı'ya şükrettikleri birtakım şeylere değinerek şunları dile getirmiştir: "*Tamamen zırva, çılgınca ve saçma özelliklere sahip olabildikleri için Tanrı'ya minnettar olup şükrediyorlar: Birincisi hayvan değil insan oldukları için, ikincisi Yahudi olup başka bir dine mensup olmadıkları için, üçüncüsü ise kadın değil de erkek olarak yaratıldıkları için.*"[717] Luther saçmalıklar olarak nitelendirdiği bu övünme sebeplerini Yahudilerin atalarından değil diğer milletlerden aldıklarını belirterek Platon'un da her gün Tanrı'ya bunun gibi şükranlar sunduğunu yazmıştır. Luther'in bildirdiğine göre Platon'da insan olup hayvan olmadığı, erkek

[714] *LW 47*, 95-96.

[715] *LW 47*, 140.

[716] *LW 47*, 140.

[717] *LW 47*, 140

olup kadın olmadığı ve bir Yunanlı olup, barbar kavimlerden olmadığı için Tanrı'ya şükretmiştir. Ayrıca İtalyanlara atıfta bulunarak onlarında tek kendilerini insan olarak gördüklerini ve diğer insanları fareler ve ördekler olarak hayal ettiklerine değinmiştir. Tüm bunları kibir ve küfür olarak nitelendirmiştir. Ona göre ancak bir ahmağın ve kâfirin şükrünün böyle olabilir.[718] Luther'e göre hiç kimse Yahudilerin soylarıyla övünmelerine engel olamaz. Dahası bütün peygamberler bu inanç ve ruhtan yoksun farazi ve cismani kibirlenmeleri nedeniyle olarak onları kınamıştır. Ancak Yahudiler bu kınamalara aldırış etmemiştir. Dahası peygamberlere işkence etmiş hatta onları öldürmüştür.[719]

Luther'e göre Yahudilerin övündükleri bir diğer husus sünnet meselesidir. Bu duruma şu ifadelerle değinmiştir: "*Kendilerini tüm insanlardan üstün gördükleri ve onları aşağıladıkları bir diğer böbürlenme ve kibirleri de şudur: İbrahim'den beri sahip oldukları sünnet meselesi. Tanrım yardım et, bunların okullarında, dualarında, şarkılarında aşağılanmaya nasıl katlanmak zorunda kalırız!*"[720]

Luther, Kutsal Kitap'ta onların bütün kâfirlerden daha kötü bir şekilde Tanrı gibi konuştuklarının yer aldığını belirtmiştir. Çünkü onlar her zaman putperestliği ve yanlış düşüncelerini Tanrı'yı inkâr eder bir üslupla dile getirmeyi alışkanlık haline getirmiştir. Musa'nın kendisi de dâhil olmak üzere aralarında çok sayıda sünnetsiz olduğunu zikretmiştir. Yahudilerin kendilerine gelen peygamberler onlar için Tanrı'dan bağışlanma dilediğinde ise peygamberlerini öldürdüklerine dikkat çekmiştir.[721] Luther Yahudilerin bu tavrına şu sözlerle değinmiştir: "*Onlar Kutsal Kitabın birçok bölümünde kanıtlandığı gibi peygamberlerin*

[718] *LW 47*, 140-141.

[719] *LW 47,* 141.

[720] *LW 47*, 149.

[721] *LW 47*, 149-150.

ayıplamaları, vaazları ve öğrettiklerinin yardımıyla günahlarının sevaplara dönüşmesini umursamayacak kadar aşağılık ve pişkin insanlardır. Yine de Tanrı'nın hizmetkârı olmak istiyorlar ve karşısında dikiliyorlar. Onlar bugüne kadar soyları ve asaletleri yüzünden kendilerini övmekten; sadece kendilerini övüp, okullarında, dualarında ve şarkılarında bütün dünyayı küçümsemekten başka hiçbir şey yapmayan kibirli ve gururlu aptal mahlûklardır. Bir de üstüne, kendilerini Tanrı'nın önünde O'nun en sevgili kullarıymış gibi hayal ediyorlar!"[722] Luther sünnet meselesi hakkındaki bir yoruma Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine adlı eserinde şu şekilde temas etmiştir: "*Türkler de sünnet olduğu için, sünnet olmaları artık kendilerine özgü, soylarının bir özelliği değil.*"[723] Dolayısıyla Luther, Yahudilerin sünnet olmayı kendilerine bahşedilen bir ayrılacakmış gibi sunmalarının temelsiz olduğunu düşünmektedir.

Luther, Yahudilerin övündükleri üçüncü hususun Tanrı'nın kendilerine verdiği yasa olduğunu belirtmiştir. Luther konu hakkındaki eleştirilerini şu şekilde ifade etmiştir: "*...çok kibirlidirler. Çünkü Tanrı onlarla konuşmuş ve onlara Sina Dağı'nda Musa kanununu indirmiştir... onlar ilahileri ve övgüleriyle yıpratırken Tanrı onlara katlanmalıdır. Çünkü Tanrı onları kutsal kanunuyla kutsadı, diğer kavimlerden ayırdı ve Mısır'dan çıkardı.*"[724] Luther, Yahudilerin kendilerinden olmayan insanlara gösterdikleri muameleye atıfta bulunarak eleştirilerini şöyle sürdürmüştür: "*Burada biz zavallı Yahudi olmayanlar gerçekten hor görülüyoruz ve Tanrı'nın kelamına sahip olan bu kutsal, seçilmiş, asil ve yüce kavme kıyasla birer hiçiz!*"[725] Ancak Luther'e göre Hıristiyanların ellerinde Yahudilerin övünme konusu haline getirdikleri bu mevzuyu çürütecek herhangi bir şey bulunmamaktadır. Bu hususta Luther

[722] Luther, *The Jews and Their Lies*, 16.

[723] Falk, *The Jew in Christian Theology,* 195.

[724] *LW 47,* 164.

[725] *LW 47,* 164-165.

Mezmurlar 103:7 ve 147:19-20'deki pasajları örnek vermiştir.[726] Bu pasajlarda Tanrı'nın yasalarını Musa'ya açıkladığından, ilkelerini İsrailoğullarına bildirdiğinden ve başka hiçbir ulus için bunu yapmadığından bahsedilmektedir.[727] Bununla birlikte Luther eleştirilerini şöyle devam ettirmiştir: "*Bu kavmin, Tanrı'nın kendileriyle konuşması ayrıcalığından kaynaklanan inatçı, küstah, iflah olmaz kibirleri ne anlatılabilir ne de anlaşılabilir. Musa dahil hiçbir peygamber onlara karşı sesini yükseltememiş ve onlara karşı gelememiştir.*"[728]

Luther burada Çölde Sayım'ın 16. bölümüne işaret etmiştir. Bu bölümde Korah'ın Yahudileri Tanrı'nın seçilmiş kavmi olarak nitelendirdiğini ve Musa'ya karşı çıktığını belirtmiştir.[729] Luther sözlerini şu ifadelerle sürdürmüştür: "*O zamandan beri çoğu Yahudi, Korah zihniyetine sahip, çok azı gerçek İsrailli olarak kaldı. Tıpkı Korah'ın Musa'ya zulmettiği gibi onlar da daha sonra gelen hiçbir peygamberi, onlara itaat etmek şöyle dursun öldürmeden ya da zulmetmeden bırakmadılar.*"[730] Luther, Yahudilere yönelik kullandığı bu ifadeleri Mezmurlar 95:10, Yasa'nın Tekrarı 31:27 ve Yeşeya 48:4'te yer alan pasajlara dayandırmış ve şu ifadelere yer vermiştir: "*Yahudiler, Musa'nın kanunu, sünnet olayı ve atalarından çokça övünmelerine rağmen peygamberlerin İsrailoğullarını baştan sona asi, kötü bir kavim ve en*

---

[726] *LW 47,* 165.

[727] Mezmurlar 103/7; Mezmurlar 147/19-20.

[728] *LW 47,* 165-166.

[729] *LW 47,* 166; Ömer Faruk Harman, "Karun", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/ 519. (Kur'an'da Karun, Tevrat'ta ise Korah adıyla geçmektedir. Çöl hayatında Musa'nın otoritesine karşı isyan başlatmıştır. Karun veya Korah, Musa ve Harun'un dini otoritesini bitirmek isterken aynı süreçte Ruben kabilesinden Datan ve Abiram'da ona katılmıştır. Musa'ya isyan etmelerinin neticesi olarak Korah, Datan ve Abiram'a ait çadırlar Tanrı tarafından toprağa gömülmüş ve helak edilmişlerdir. Yahudi kaynaklarında Korah, Tevrat'a ve Tanrı'nın otoritesine karşı gelenlerin ilki olarak gösterilmektedir.)

[730] *LW 47,* 166.

aşağılık fahişe olarak azarladığını çok iyi biliyorlar."[731] Luther, Yahudilerin Yahudi olmayanlara karşı her fırsatta övünmelerini "*Ne kadar kötü olurlarsa olsunlar, soyları ve kanunları gereği biz Yahudi olmayanlara karşı en soylu efendiler olduklarını zannederler.*" sözleriyle izah etmiştir. Ancak tüm bunlara rağmen Luther, Yahudilerin kendilerini dindar olarak göstermeye devam ettiğini düşünmektedir. Luther alaycı bir üslup ile bu duruma olan itirazına şöyle değinmiştir: "*Bu dindarlıkları o kadar gizli ki, kendileri bile bunun farkında değiller. Peki, Tanrı nasıl farkına varsın?... Bir Yahudi'nin, bütün Yahudilerin iddia ettikleri gibi Tanrı'nın seçilmiş kavmi olması gerektiğinden başka bir şey söylememesi için çok keskin bir göze sahip olması gerekirdi. Şüphesiz onlar, açıkça yaptıkları kötülüklerin altında dindarlıklarını ustalıkla gizlerler ve yine istinasız hepsi, İbrahim'in soyundan, sünnetli ve Musa'nın halkı, yani Tanrı'nın kavmi olduklarını iddia ederler; onlara kıyasla diğer milletlerden olanlar kesinlikle pis kokuludur.*"[732]

Luther, Yahudilerin övünme kaynağı olarak gördükleri bir diğer hususun Kenan ülkesi daha doğrusu Kudüs olduğunu zikretmiştir. Yahudilerin sürekli olarak Kudüs'e sahip olmakla övündüklerini bildiren Luther bu duruma karşılık şu ifadeleri kullanmıştır: "*Gerçi Tanrı bu tür övünme ve kibirlerini, birçok kez; her şeyi yok edip onları kovan Babil Kralı ve daha öncesinde bütün İsrail'i mahveden, onları yurtlarından çıkaran Asur Kralı'nın yaptıklarıyla cezalandırmıştı. Son olarak da Romalılar tarafından, şimdi neredeyse 1400 yıl önce, kökleri kazınıp, yurtları yerle bir edilmişti. Belki böylelikle, Tanrı'nın ne ülkeleri, şehirleri, tapınakları, ruhbanlığı, prenslikleri umursamayacağını ne de seçilmiş kavim olduklarını önemsemediğini anlayabilirlerdi.*"[733] Tüm bunlara rağmen Yahudilerin bu konuda utanma duygusu taşımadıklarını ve dik kafalılıklarıyla asla değişmeyeceklerine vurgu yapmıştır. Yahudilerin

[731] *LW 47,* 166.

[732] *LW 47,* 167-168.

[733] *LW 47*, 172-173.

halen Tanrı'nın onları yurtlarına döndüreceği ve her şeylerini geri vereceklerini umut ettiklerine dikkat çekerek bunun boş bir hayal olduğunu ifade etmiştir.[734]

Luther, Yahudilerin Tanrı'nın seçilmiş halkı olmakla övünmek istediklerinde bunun ancak O'nun emirlerine uymakla mümkün olacağını bildirmiştir. "*Soylarıyla övünmeyi biliyorlar ama Tanrı'nın emirlerine uymak zorundalar, hangi sebeple ve ne için Tanrı onları seçti; işte bunu görmüyor, fark etmiyorlar. Sünnetli olmakla övünüyorlar, ama neden sünnet olduklarının-Tanrı'nın emirlerine uymak için-farkında bile değiller.*" ifadeleriyle bu duruma değinmiştir.[735] Yahudilerin kanunlarıyla, tapınaklarıyla, dini ayinleriyle, şehirleriyle, ülkeleriyle ve prenslikleriyle övünmeyi çok iyi bildiklerini ama neden bunlara sahip olduklarının bilincinde olmadıklarını düşünmektedir.[736] Dolayısıyla Luther, Yahudilerin sadece görünürde olan şeylerle övünmeyi sevdiklerini ancak bunların maneviyatından yoksun kaldıklarını belirtmiştir. Yahudilerin bu durumunu: "*Aynı içinde incisi olmayan bir deniz kabuğunu hediye diye vermek gibi*" sözleriyle açıklamıştır.[737]

Luther, Yahudilere olan eleştirilerini şu şekilde sürdürmüştür: "*Eğer Tanrı Kudüs'te yaşayanların parça parça dağılmasına izin vermeseydi ve eskisi gibi orada yaşıyor olsalardı, hiç kimse onları Tanrı'nın seçilmiş kavmi olmadıkları konusunda ikna edemezdi. Çünkü günahkârlık, itaatsizlik ve dik kafalılıklarına rağmen halen tapınaklarına, şehirlerine ve ülkelerine sahip olacaklardı. Birçok peygamber günlük olarak yalvarsa ve binlerce Musa karşılarına dikilip 'Siz Tanrı'nın seçilmiş kavmi değilsiniz, siz itaatsizsiniz ve isyankârsınız.'*

[734] *LW 47,* 173.

[735] *LW 47,* 174.

[736] *LW 47*, 174.

[737] *LW 47,* 174.

diye haykırsa bile."[738] Fakat Yahudilerin sürgün edilmelerinin üzerinden neredeyse 1500 yıl geçmiş olmasına rağmen onlar Tanrı'nın seçilmiş kavmi olmalarıyla çılgınca övünmekten vazgeçmemişlerdir. Luther, Yahudilerin kutsal yazılara kendi hayal dünyaları üzerinden eklemeler yaparak ve yorumlar getirerek bir gün böyle bir vaadin gerçekleşeceğini umduklarını zikretmiştir. Ancak Luther böyle bir vaadin aslında olmadığını ve bunun gerçekleşmeyeceğini düşünmektedir.[739] Luther, *Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine* adlı eserinde "*Yahudilerin gururu ve şöhreti büyük bir utançtan başka bir şey değildir.*" sözleriyle Yahudilerin övünme gerekçelerini bir utanç olarak nitelendirmiştir.[740]

4.6. Şeytana Hizmet Etmeleri

Luther'e göre Yahudiler, şeytanın kölesi olmuş bir topluluktur. Onların şeytandan bir farkları yoktur. Onun bu benzetmelerine pek çok eserinde rastlanılmaktadır. Luther bununla ilgili olarak *Yahudiler ve Yalanları Üzerine* adlı eserinde Yuhanna 8:39-44'te geçen pasajı örnek vermiştir. Burada İsa, Yahudilere hainler diye hitap etmekte, onların İbrahim'in çocukları değil aksine İblis'in çocukları olduğunu belirtmektedir.[741] Luther ilgili pasaja şöyle atıfta bulunmuştur: "*Şeytanın çocukları olmaları sözü onlar için kabul edilemez bir şeydi, hala da kabul edemiyorlar. Çünkü bize İbrahim'in çocukları oldukları dayanağını vermek zorunda olduklarında, dayandıkları her şey yıkılmak ve değişmek zorunda kalıyordu.*"[742]

Luther, Yahudilerin okullarını şeytanın yuvası olarak itham etmiş ve şu ifadeleri kullanmıştır: "*Bu yüzden Yahudilere karşı tetikte olun ve bilin ki nerede onların okulları varsa*

[738] *LW 47,* 174.

[739] *LW 47,* 174.

[740] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 200.

[741] Luther, *The Jews and Their Lies*, 14; Yuhanna 8/39-44.

[742] Luther, *The Jews and Their Lies*, 15.

orada; içinde şeytanların huyları olan, kendini övme, kibir, gösteriş, şirk, yalan, Tanrı'yı ve insanları aşağılamanın en pis, en acı ve en ağır şekilde yapıldığı şeytanın yuvasından başka bir şey yoktur. Nerede bir Yahudi'yi görürseniz ya da bir şeyler anlattığını duyarsanız, anlayın ki, yüzüyle insanları zehirleyen ve öldüren bir basiliksi dinliyorsunuz."[743]

Hıristiyanlara hitaben şeytanın yanında, Yahudi olmasıyla ciddi manada ve ısrarla gurur duyan bir Yahudi'den daha tehlikeli ve zehirli düşmanlarının bulunmadığına işaret etmiştir.[744] Luther, Yahudilerin yazdıkları eserlerde kendilerinden olmayan insanları nasıl lanetlediklerini, dualarında ve okullarında nasıl beddua ettiklerini gördüğünü zikrederek insanlara karşı çeşitli oyunlar oynadıklarını ve bu şekilde Tanrı'ya hizmet ettiklerini düşündüklerine yer vermiştir. Luther, Yahudileri bu davranışlarından ötürü "*Hiçbir dinsiz, kâfir böyle şeyler yapmamıştır ve yapmayacaktır. Şeytanın kendisi ve yaverleri hariç. Yahudiler de onun yardımcısı ve yaverleridir.*" sözleriyle eleştirmiştir.[745] Luther, şeytanı tanımayan birinin neden diğerlerinden daha çok Yahudilerin Hıristiyanlara düşmanlık beslediğinin merak edilebileceğini sözlerine eklemiştir.[746] Luther, "*Şeytanın ayrıca eğlenmesine ve bayram etmesine gerek yok. Hıristiyanlar arasında zaten kendi cennetinde sayılır. Aziz yoldaşları Yahudiler sayesinde bizim olan her şeyi silip süpürüyor, ağzımızı ve burnumuzu Tanrı'ya ve insanlığa küfürler edip lanetleyerek dolduruyor!*" ifadeleriyle Yahudileri şeytanın yol arkadaşı olarak göstermiştir.[747]

Luther, Hıristiyanların Yahudiler tarafından her türlü aşağılanmaları karşısında bunun katlanılamaz olduğunu ifade etmiş ve böyle bir durum için "*Şeytan ve yaverleri için ne kadar*

[743] Luther, *The Jews and Their Lies*, 22.

[744] Luther, *The Jews and Their Lies*, 28.

[745] Luther, *The Jews and Their Lies*, 24-33.

[746] Luther, *The Jews and Their Lies*, 29.

[747] Luther, *The Jews and Their Lies*, 37.

mutlu bir tablo olurdu. Tanrı'nın huzurunda gazabı hak ettiğimiz için bir domuzun yavrularına burnuyla sırıtması gibi sırıtırlardı." ifadelerini kullanmıştır.[748] Yahudilere karşı merhamet gösterenleri "*Kim bu zehirli yılanlar ve genç şeytanlarla takılmak, onları destelemek ve onurlandırmak istiyorsa, Efendimiz İsa'nın ve hepimizin en büyük düşmanıdır.*" diyerek uyarmıştır. Yahudilere yönelik böyle bir muamelenin sonucu olarak İsa'ya, şeytanın ve yaverlerinin küfür etmesini sağladığı için sevinmesi gerektiğini belirtmiştir.[749]

Yahudiler ve Yalanları Üzerine adlı eserinin son satırlarında Luther, "*Umarım ki bu kitapçıkta Yahudi olmak istemeyen bir Hıristiyan kendisine bu kör, zehirli insanlara karşı yeterli bir delil bulacaktır. Ve bu günahkâr, yalancı, lanetli Yahudilerin düşmanı olup, inanışlarının yalnızca yanlış olmadığını, aynı zamanda bütün şeytanların uşağı durumunda olduklarını idrak seviyesine gelecektir.*" ifadelerine yer vermiştir.[750] Bununla birlikte Luther Yahudileri *"cehenneme mahkûm olan küçük şeytanlar"* olarak nitelendirmiştir.[751] Hıristiyanların herhangi bir Yahudi ile karşılaştığında yapması gerekenle ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır: "*Yahudilerle karşılaştığın vakit inançla haç çıkarmalısın. Açık açık ve korkusuz tavırla 'Bu gerçek bir şeytandır.' demelisin.*"[752]

Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine adlı eserinde Luther, *Yahudiler ve Yalanları Üzerine* adlı eserinde olduğu gibi Yahudileri şeytana benzeten ifadelere yer vermiştir. Luther, Hıristiyanlar'a Yahudilerin din değiştirmelerinin mümkün olmadığını anlatmak için şunları söylemiştir: "*Bir Yahudi veya Yahudi kalbi taş gibi katılaşmıştır, demir gibi, şeytanınki gibidir.*

[748] Luther, *The Jews and Their Lies,* 48.

[749] Luther, *The Jews and Their Lies,* 53-54.

[750] Luther, *The Jews and Their Lies,* 61.

[751] Luther, *The Jews and Their Lies,* 62.

[752] Wiener, *Hitlerin Manevi Atası Martin Luther*, çev. Hakan Olgun, 91.

Hiçbir şekilde değiştiremezsiniz. Mesih ve havarilerin gözlerinin önünde yaptığı gibi eğer Musa ve bütün Peygamberler gelse ve mühürlenmiş kalplerini açmak için bütün mucizelerini gözlerine sokarcasına gerçekleştirse dahi, yine de bir faydası olmazdı."[753] Bununla birlikte bazı Hıristiyan çevrelerin Luther'in kendisini Yahudilere karşı nezaketsiz davranmakla, aşağılayıcı ve iğneleyici sözler sarf etmekle suçlamasına cevaben "*Bu şeytanlara karşı merhametli bile davranıyorum.*" diyerek yanıt vermiştir. Yahudilerin aşağılama ve iğneleme konusunda şeytandan bir farklarının olmadığını belirtmiştir.[754]

Luther, şeytan ve Yahudiler arasındaki ilişkiyi usta-çırak arasındaki ilişkiye benzetmiştir.[755] Şeytanın Yahudileri ele geçirdiğini ve onlara sahip olduğu için Yahudilerin şeytanın isteklerine göre davrandıklarını belirtmiştir.[756] Yahudilerin şeytana ibadet ettiklerini, batıl inanç ve sihirle dolu olduklarını, bundan dolayı da onların tarif edilemez olduklarını vurgulamıştır.[757] Yahudileri kör, delirmiş ve şeytanla dolu olarak tarif etmiştir. Luther Yahudilerin yaptıklarının yanında, kullandığı kelimelerin onları tarif etmek için az bile kaldığını düşünmektedir. *Yahudiler ve Yalanları Üzerine'* de geçtiği gibi *Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine'de* Yahudileri, şeytanın yaverleri olmakla itham etmiştir.[758] Hıristiyanların inançla alakalı meseleler söz konusu olduğunda Yahudilere cevap verirken tıpkı bir şeytana kafa tutuyormuş gibi yanıt vermeleri gerektiğini tavsiye etmiştir.[759] Yahudiler, kendilerinden bekleneni gerçekleştirmezse şeytanın onları esir etmesine izin verilmesi

[753] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 167.

[754] Falk, *The Jew in Christian Theology,* 174.

[755] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 174.

[756] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 183.

[757] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 184-185.

[758] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 186.

[759] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 191.

gerektiğine yer vermiştir.[760] Luther, Hıristiyanlara çağrıda bulunarak şeytan kadar kötü ve yalancı olan Yahudilere engel olunması gerektiğine dikkat çekmiştir.[761] Eserinin sonlarına doğru neden bu tarz yazılar kaleme aldığını açıklamak için " *Bütün bu yazdıklarımı sevgili Efendimiz, tüm övgüler O'na olsun, şeytanı ve onun sünnetli azizlerini aşağılayıp kızdırarak inancımızı kuvvetlendirmek için yazdım*" sözleriyle açıklamıştır.[762] Luther, Yahudi tefsirleri hakkında Hıristiyanların sadece onların şeytan işi olduklarını görmek ve kendilerini onlara karşı korumak amacıyla bakılması gerektiği konusunda ikazda bulunmuştur.[763] Bunun tersi durumda yani Hıristiyanların Kutsal Kitabı onlardan öğrenmeleri halinde "*Delirmiş birinden zekâyı, yaşamdan ölümü, şeytandan merhameti ve doğruları öğrenmekten başka eline ne geçer ki?*" ifadeleriyle bu konudaki bakış açısını dile getirmiştir.[764]

Luther, eşi Katharina Luther'e yazdığı 7 Şubat 1546 tarihli mektubun son satırlarında benzer şekilde Yahudileri şeytan ile bir tutan ifadelere şu şekilde değinmiştir: "*Eğer ömrüm yeterse onların işlerine burnumu sokup Tanrı'nın lütfuyla kibirlerini yerle bir edecek bir cin olacağım. Sanki Tanrıymış gibi davranıyorlar; kibrinden dolayı cennette kalamayan İblis'e olduğu gibi... Tanrıları bir şeytana dönüşmeden bu tavrı kesinlikle bir an önce terk etseler iyi olur. Tanrının iradesi pekâlâ gerçekleşecektir.*"[765]

[760] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 211-212.

[761] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 215.

[762] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 220.

[763] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 221.

[764] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 222.

[765] Schramm-Stjerna (ed.), *Martin Luther, The Bible, and the Jewish People*, 199.

4.7. Tefecilik Yapmaları

Luther'in Yahudilerle bir arada zikrettiği en önemli konulardan biri de tefeciliktir. O'nun tefecilik konusundaki yaklaşımları dikkate alınacak olursa neden bu konuya geniş yer ayırdığı anlaşılacaktır. Luther, *Yahudiler ve Yalanları Üzerine* adlı eserinde, Yahudilerin kıskanç, açgözlü, her türlü ahlaksızlığı yapan kibirli insanlar olduklarını ve bu özelliklere sahip olanların da genellikle en dindar görünümlü kişiler olduğunu belirtmiştir.[766] Yahudilerin tefeciliği Tanrı'nın Musa aracılığıyla kendilerine helal kıldığını iddia ettiklerini ve bunun delili olarakta Yasa'nın Tekrarı 23:20'de yer alan ifadeleri gösterdiklerini zikretmiştir. Luther bu konudaki eleştirilerine şöyle değinmiştir: "*Kıskanç, tefecilik yapan, açgözlü olan ve her türlü ahlaksızlığı yaptıklarının farkında olanlar en kibirli olanları ve onların çoğunluğu da dualarında en çok yakaran ve dindar görünen kişilerdir. Basiretleri bağlı olduğu için sadece tefecilik yapmakla kalmayıp (diğer ahlaksızlıklarıyla ilgili konuşmasam daha iyi) başka şeylerde de yaptıkları gibi, tefeciliğin Tanrı'nın Musa'ya verdiği emirle helal kılındığını öğreterek, Tanrı hakkında şimdi zamanım olmadığı için çok fazla açamayacağım küstahça bir tavırla yalan söylüyorlar.*"[767] Luther, Yahudilerin bu konuda Tanrı'ya iftira ettiklerine dikkat çekmiştir.[768] Luther'e göre bu pasaj dışında Yahudilerin Kutsal Kitap'ta kendi lehlerine kullanabilecekleri tek bir harf dahi bulunmamaktadır.[769]

Luther, Yahudileri altın ve gümüşe sevgi beslemekle itham etmiştir. Bu konuda şunları dile getirmiştir: "*Çünkü kalpleri kâfirlerin altın ve gümüşü için çarpıyor. Yahudiler kadar paraya tamah eden ve açgözlü bir toplum yeryüzüne gelmedi ve gelmeyecek. Şunu da rahatça*

[766] Luther, *The Jews and Their Lies*, 19.

[767] Luther, *The Jews and Their Lies*, 19

[768] Luther, *The Jews and Their Lies*, 19.

[769] Luther, *The Jews and Their Lies*, 42-43.

söylüyorlar: 'Mesih geldiğinde yeryüzündeki bütün altın ve gümüşü toplayıp, Yahudilerin arasında pay etmelidir."[770] Luther, Yahudilerin bu arzuları için Kutsal Kitap'ta kendi lehlerine kullanabilecekleri bir ifade bulduklarında hiç korkmadan kendi menfaatleri kullandıklarını iddia etmiş ve Yahudileri pişkin olmakla suçlamıştır. Bu noktada Yahudileri doyumsuz olmakla suçlayan Luther konu hakkındaki eleştirilerini şu şekilde sürdürmüştür: "*Tanrı'nın ve peygamberlerin Yahudilerin bu sonsuz istekleri karşısında onları nasıl tatmin edeceklerini düşünebilirsiniz.*"[771]

Luther, Yahudilerin yabancılar olarak hiçbir şeylerinin olmaması gerektiğini, sahip oldukları her şeyin aslında Hıristiyanların olduğunu düşünmektedir. Bu konuda yöneticileri şu şekilde eleştirmiş: "*Korumamız altında evlerimizde yaşıyorlar, toprağımızı, pazar ve sokaklarımızı kullanıyorlar. Prensler ve yöneticiler boylu boyunca uzanıp ağızlarını açarak horlarken Yahudilerin cüzdanlarından, hazinelerinden istedikleri şeyi çalıp gasp etmelerine izin veriyorlar. Yani, Yahudilerin tefecilikle kendilerini ve vatandaşlarını suistimal etmesine, iliklerine kadar sömürmesine ve kendi paralarıyla dilenci haline gelmelerine izin veriyorlar.*"[772] Tüm bunların ötesinde Luther eserlerinde, Yahudilerin sürgünde olmasına rağmen krallar gibi yaşadıklarını ve çalışmadıklarını zikrederek yöneticileri bu konuda önlem almaya davet etmiştir. Bir hırsızın para çalması durumunda cezalandırılacağını ancak bir Yahudi'nin tefecilikle 10 ton altın çalsa dahi Tanrı'nın kendisinden bile daha değerli olduğuna yer vermiştir.[773] Luther, Yahudilerin kendi arasında Hıristiyanlara olan nefretlerini artırdıklarını, dahası sürgünde olmalarına rağmen, Tanrı'nın kavmini yalnız bırakmadığını, çalışmayarak Hıristiyanların paralarını aldıklarını ve bundan dolayı kendilerinin efendi,

[770] Luther, *The Jews and Their Lies*, 42-43

[771] *LW 47*, 211.

[772] *LW 47*, 217-218.

[773] *LW 47*, 217-218.

Hıristiyanlarında hizmetçi olduğunu düşündüklerini söyleyerek bu şekilde Mesihlerinin geleceğine inandıklarını bildirmiştir.[774] Bu bağlamda hahamların Talmud'da şu bilgileri verdiğini zikretmiştir: "*Yahudi bir kâfiri öldürürse bu günah değildir. Ama İsrailli bir kardeşini öldürürse bu günahtır. Eğer bir kâfire karşı yemini bozarsa bu günah değildir. Bu yüzden kâfirden çalmak veya onu gasp etmek, ilahi bir hizmettir.*"[775]

Luther, Yahudilerin ne kadar günah işlediklerini düşünmediklerini ve kendilerini yeryüzünün efendisi olarak gördüklerini belirterek "*Biz Hıristiyanlar onların hizmetkârlarıyız, evet sığır sürüsüyüz!*" sözleriyle bu duruma sitem etmiştir. Yahudilerin Tanrı'nın sözlerini çarpıttıklarını, açgözlülük ederek tefeciliği meşru kıldıklarını bir kez daha vurgulamıştır.[776] Luther bir başka yerde tefecilik konusundaki itirazına şu şekilde değinmiştir: "*Bir insan kendi evinde bile rahat değilken, bunlara esaret altındalar diyebilir misiniz? Asıl onlar biz Hıristiyanları kendi ülkemizde tutsak ediyorlar; biz kan ter içinde çalışırken kendileri sobanın yanında tembel tembel yatıp paramızın ve malımızın üstüne çörekleniyorlar. Çalışarak kazandığımız mallarımızın üzerinde rahatça ve güzelce yaşıyorlar, bizi ve mallarımızı lanetli tefecilikleriyle tutsak ediyorlar.*"[777] Luther, Yahudilerin tüm bunların karşılığında İsa Mesih'e küfrettiklerine özellikle vurgu yapmıştır.[778]

Luther, *Yahudiler ve Yalanları Üzerine* adlı eserinde defalarca dile getirdiği tefecilik suçlamasına bir başka yerde yine yöneticileri ve Yahudileri eleştirerek şunları söylemiştir: "*Yahudilerin büyük meblağlarda paralar vererek hükümete yardım ettiklerinin söylendiğini*

[774] Luther, *The Jews and Their Lies*, 30.

[775] *LW 47*, 226-227.

[776] *LW 47*, 227.

[777] *LW 47*, 227.

[778] Luther, *The Jews and Their Lies*, 37.

duydum. Evet, nereden veriyorlar bu paraları? Kendilerininkinden değil, tefecilikten dolayı mallarını kaybeden yöneticilerin ve halkın mallarından ve mülklerinden!"[779] Hıristiyanların, Yahudiler tarafından fakirleştirildiğini iddia eden Luther, Yahudilerin serbestçe topraklarında dolaşmalarından rahatsızlık duymaktadır. Bu konuda Hıristiyanların aptal yerine konulduğunu düşünmektedir. Hıristiyanların içinde bulundukları bu durumu şu örnekle açıklamıştır: "*Bir hizmetçi, evet bir misafir ya da bir tutsak, ev sahibine yıllık 10 flo veriyor ve karşılığında ondan 1000 flo çalıyorsa, hizmetçi ya da misafir kısa zamanda zengin olacak ve ev sahibi aynı sürede dilenciye dönüşecektir.*"[780] Luther, hırsızlık olarak nitelendirdiği bu durum karşısında tedbir alınması gerektiğini düşünmektedir. Hıristiyanların, Yahudiler tarafında maddi anlamda sömürülmesi konusundaki üzüntüsüne ise şöyle değinmiştir: "*Tüm Hıristiyan âlemi olarak kendi paramızla satın alınmamıza, üstüne üstlük zengin ettiğimiz ve küstahlıklarından büyük zevk duyarak bizi aşağılamalarına kahkahalarla gülen Yahudiler tarafından lanetlenmemiz ne kadar dayanılmazdır*."[781]

4.8. Büyücülükle Uğraşmaları

Luther'in, üzerinde fazlasıyla durduğu ve eleştirdiği önemli noktalardan bir diğeri Yahudiler'in İbrani harflerine bir takım sayısal değerler vermesi, bunlara çeşitli anlamlar yüklemesi ve büyücülük faaliyetleriyle uğraşmalarıdır. Bu bağlamda Luther'in Kabala'yı hedef aldığı görülmektedir. Luther bu konudaki eleştirilerinden birini şu şekilde dile getirmiştir: "*Böyle sayılarla ve kelimelerle oynamak ne çeşit bir şeytanlıktır.*"[782] Luther, Yahudilerin Tanrı'nın tarif edilemez adı anlamına gelen Şem Ha-Meforaş'ın bazı ilahi işlerin ve mucizelerin

[779] Luther, *The Jews and Their Lies*, 46.

[780] Luther, *The Jews and Their Lies*, 47.

[781] Luther, *The Jews and Their Lies*, 47.

[782] Luther, *The Jews and Their Lies,* 35.

gerçekleşmesini sağladıklarını iddia ettiklerini belirtmiştir. Ancak Luther, bunları anlamsız, sefil ve basit harfler olarak nitelendirmiştir. Yahudilerin bu durumuna Luther şu sözleriyle değinmiştir: "*Ama delirmiş Yahudiler yalnızca Şem Ha-Meforaş'ın harflerine Tanrı'dan gelen hiçbir emir ya da söz olmamasına rağmen, ilahi bir güç yüklüyorlar. Çünkü onlar, dinsiz ve ahlaksız olanların bile bu harfler vasıtasıyla birçok mucize gösterdiklerini söylüyorlar. Yalnızca kendileri tek bir Tanrı'ya inanıp, lanetli Nasıralılar üç Tanrı'ya inandığından dolayı biz Hıristiyanlara karşı sürekli övünen o sünnetli kutsal adamlar nerede?*"[783]

Luther, Yahudilerin şeytanın istediği şekilde davrandığını ve gerçek Tanrı İsa Mesih'in yerine inanmak istedikleri Tanrıların bunlar olduğunu ifade etmiştir. Yahudilerin karşı bir itirazla Hıristiyanların suyun üzerine bir şeyler söyleyip insanları vaftiz ettiğini ve bunun günahlarından arınmalarına vesile olduğunu, ekmek ve şarap ile uygulamalar yapıp, günahkâr kişinin başına koyarak çeşitli dualarla onu kutsadığını söyleyebileceklerine dikkat çekmiştir. Luther, Hıristiyanların suya veya sözlere hiçbir ilahi güç yüklemediğini ve bunun Hıristiyanların işi değil, Tanrı'nın işi olduğuna inandıklarını ifade etmiştir. Bu pratiklerin Yahudilerin anlamsız harflerle meşgul olmalarıyla kıyas edilmemesi gerektiğini belirten Luther, Tanrı'nın bizzat bu uygulamalara katıldığını ve kudretiyle lütufta bulunduğunu belirtmiştir. Vaftizde kullanılan suyun ve sözlerin Tanrı'nın merhametiyle dolu olduğunu ve vaftizin Matta 28:19'da geçtiği gibi "*Baba, Oğul ve Kutsal Ruh*" adına gerçekleştiğini kaydetmiştir.[784] Yahudilerin kendi amaçları için kutsal yazıları ve Tanrı'nın adını kullanmalarının çok büyük bir yanlış olduğuna değinen Luther, Tanrı'nın böyle yapılmasını yasakladığını "*Tanrı'nın adını suiistimal etmeyeceksiniz.*" ifadesiyle emrettiğini hatırlatmıştır.

[783] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 175.

[784] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 176.

Yahudilerin gerçekleştirdikleri ayinlerde Tanrı'nın kudretinin olmadığını aksine şeytanın kandırmaları ve yalanlarıyla dolu olduğuna dikkat çekmiştir.[785]

Luther, Yahudiler ve Katolik Kilisesi'ni bu konuda birbirine benzetmiş ve şu yorumda bulunmuştur: "*Bu nedenle biz bütün cemaatiyle birlikte Papa'yı reddediyoruz, çünkü o bütün dünyayı benzer aldatmacalarla, büyüyle, putperestlikle doldurdu. Çünkü onunda kendine özel Şem Ha-Meforaşları var. O, elinde suyla gelip, suya boş, basit, anlamsız sözlerle sihir yaparak sanki onu günahlarından arındıran, şeytanı uzak tutan ve daha birçok gücü olan kutsal bir suymuş gibi davranırken, Tanrı'yı taklit etmeye çalışan bir maymun gibi görünüyor... Böyle yaparak makamını korumuş oluyor, aslında tıpkı düzenbazların, büyücülerin ve putperestlerin yaptığı gibi bu dünyada zengin oluyor... azizleri anarak zaafları paraya çevirdiler. Ölülere dualar edip şeytana hizmet ettiler. Ve bu yaptıklarıyla cenneti hak ettiler, yani şeytanın papaz ve piskopos olduğu cenneti.*"[786] Yahudileri ve Katolik Kilisesi'ni büyücülük yapmakla suçladıktan sonra bu konuda Türklere dair de bir yorumda bulunmuş ve bunu şu şekilde ifade etmiştir: "*Türklerde kendi aralarında bu tarz bir sahtekarlık yapmışlardı. Silahlara ve tehlikelere karşı kendilerini koruması için çok güzel yazılıp hazırlanmış değersiz, ama kendilerince mükemmel ve kutsal olan Arapça harfleri ki çoğunu ben de gördüm, savaş zamanı beraberlerinde getirmişlerdi.*"[787]

Luther eserinde Şem Ha-Meforaş ile belirtilenin aslında ne olduğunu da açıklamıştır. Daha öncede atıfta bulunduğu gibi bu harflerin basit ve sıradan harflerden başka bir şey olmadığını ancak Yahudilerin aptallıklarını ortaya çıkarmak, sergilemek ve ifşa etmek ve

[785] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 177.

[786] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 177.

[787] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 177.

şeytanın kötü niyetini ortaya koymak için bunları açıklamak zorunda olduğunu belirtmiştir.[788] Luther'in hakkında yorum yaptığı Şem Ha-Meforaş ifadesi Yahudi mistisizminde önemli bir güç kelimesi olarak bilinmektedir. İsrailoğulları'nın Mısırdan çıkışına ilişkin ifadelerin yer aldığı Çıkış kitabının 14. Bölümündeki 19, 20 ve 21. pasajların alt altta yazılarak harflerin dikey bir şekilde birleştirilmesi sonucu Tanrı'nın 72 adı elde edilmiştir. Tanrı'ya ait olduğuna inanılan bu isimlerin doğru şekilde söylenilmesi halinde her birinin farklı etkileri olacağı iddia edilmektedir. Ayrıca bu harflerin arkalarına çeşitli harfler koyulması halinde dünyadan cennete uzandığına inanılan Yakup Peygamberin merdivenlerinin 72 melek adı meydana getirdiğine inanılmaktadır. Söz konusu adlar madalya veya parşömen rulolarının ön ve arka yüzlerine yerleştirilmiştir. Bunun sonucunda 26 adet tılsım ortaya çıkmıştır.[789]

Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine adlı çalışmasında Luther, "*İşte Yahudilerin ne kadar kutsal bir kavim olduğunu görün, bizi, lanetli kâfirleri birden fazla Tanrı'ya inandığımız için lanetlerlerken, kutsal sünnetli ve üstün asil soydan olan kendileri, tek bir Tanrı'ya inanıyor.*" Diye ifade ederek Yahudilerin Tanrı anlayışlarını eleştirmiştir.[790]

Luther, Yahudilerin bu inanışlarının, Romalılar tarafından şehirleri yıkılırken ve dünyanın dört bir yanına dağılırlarken neden etkili olmadığını sormaktadır. "*1500 yıllık sefaletleri sırasında Şem Ha-Meforaş isminin etkisini ve gücünü kullanmamaları nasıl mümkün olabilir?*" ifadeleriyle buna temas etmiştir. Yahudi din adamlarının buna cevaben yeteri kadar dindar olmamalarını gerekçe gösterdiklerini belirterek "*Onlar sonsuza kadar asil kan taşıyan sünnetli azizler, Tanrı'nın herkesten üstün tuttuğu seçilmiş kavmi, tek bir Tanrı'dan başka*

[788] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 178-181.

[789] Wynn Westott vd., *Kabala'ya Giriş ve Hermetik Geleneği & Sefer Yezirah (Oluşum Kitabı)*, çev. Kemal Menemencioğlu-Sağlam Murat (İstanbul: Hermes Yayınları, 2021), 44-45.

[790] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 185.

kimseye ibadet etmeyen İsrailoğulları'nın sevgili evlatları değiller miydi?" sözleriyle bu cevaba itiraz etmiştir.[791] Yahudilerin, Musa'nın sözlerini üç parçaya bölerek üç cümle oluşturmaları ve onlara matematiksel değer vermeleri fikrine nereden ulaştıklarını merak edenlere ise Luther şu şekilde yanıt vermiştir: "*Bu aklı nereden aldıklarını tam olarak bilmiyorum ama az çok tahmin ediyorum. Burada Wittenberg'de bölge kilisemizde bir taşa oyulmuş dişi bir domuz ve altında onu emen yavru domuzlar ve Yahudilerin olduğu bir figür var. Dişi domuzun arkasında bir Yahudi âlim ayakta duruyor ve eliyle de dişi domuzun sağ bacağından tutmuş kaldırıyor. Dişi domuzun sağ tarafını yukarı doğru kaldırırken bir taraftan da eğilerek büyük bir gayretle domuzun altındaki Talmud'a bakıyor. Sanki çok zor ya da istisna bir şeyi görmeye ve okumaya çalışır gibi. Şüphe yok ki Şem Ha-Meforaşlarını oradan çıkardılar.*"[792] Luther, verdiği bilgilerin ardından Yahudileri büyücülük yapmakla itham etmiştir. Onları mantıksızca işlerle uğraşmakla eleştiren Luther, Yahudilerin meleklere büyü yaparak ve onları harflerle köleleri hale getirerek

[791] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 181.

[792] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 182; Richard S. Levy (ed.), *Antisemitism A Historical Encylopedia of Prejudice and Persecution* (United States of America: ABC CLIO, 2005), 387-388. (Luther bu ifadesinde Almanca'da Judensau olarak ifade edilen Yahudi karşıtı bir görüntüye atıf yapmıştır. Kelime anlamı olarak Yahudi domuzu ya da Yahudilerin domuzu demektir. Yahudiler, bir domuzdan beslenen yavrular olarak tasvir edilmiştir. 13. yüzyıl'da Almanya'da ortaya çıkmıştır ve sonraki 600 yıl boyunca da neredeyse Almanca konuşulan topraklarla sınırlı kalmıştır. Kökeninde, Yahudi oburluğu ve şehvetini temsil eden bir Hıristiyan alegorisi olarak tasarlanmıştır. Edebi kökeni tam bilinmemekle birlikte John Chrysostom, çeşitli vaazlarında Yahudilerden obur domuzlar olarak bahsetmiştir. Bazen haham olarak tanımlanan bir Yahudi ineğin kuyruğunu tutar bir şekilde tasvir edilirken bazen bir hamam olarak tanımlanabilen bir başka Yahudi onun dışkısını tüketmektedir. Judensau sadece tahta baskılarda, kâğıt sayfalarında ve iskambil kâğıtlarında değil aynı zamanda Wittenberg başta olmak üzere birçok Alman katedrali ve kilise duvarlarında yer almıştır. Kısa bir süre sonra Judensau, Frankfurt'taki Sachsenhauser Köprüsü'nde de görülmüştür.); Debra Higgs Strickland, "Antichrist and The Jews in Medieval Art and Protestant Propaganda", *Studies in Iconography* 32 (2011), 30 (Judensau, Yahudilikteki domuz eti yasağı ile de alay etmektedir.)

Tanrı'nın üzerinde bir güce sahip olabileceklerini iddia ettiklerini belirtmiş ve "*Onlar işte bu, tek bir Tanrı'ya ibadet eden kutsalın da kutsalı bir topluluk.*" sözleriyle alay etmiştir. Yahudilerin gerçek Tanrı'ya ibadet ettiklerini zannettiklerini oysa kalplerinden binlerce yalan geçirerek şeytana ibadet ettiklerini bildirmiştir. Luther eleştirilerini şu şekilde sürdürmüştür: "*Ama bu sünnetli Yahudilerin bir taraftan sadece bir Tanrı'nın adını anarken aynı zamanda istedikleri şekilde harflerle Tanrılar ve melekler oluşturmaları aptallığın dik alasından başka bir şey değil. Tanrı'ya sadece inanmayıp istedikleri bir sebeple ona büyü de yapıyorlar. Yahudi olmayan biri Yahudi olmayı istemelidir. Çünkü Yahudiler kendi isteklerine göre Tanrı ve melek meydana getirebilecek bir güce sahiptir! Oysa biz lanetli kâfirler hepimizi yaratan tek bir Tanrı'ya ve bizim meleklerin değil, meleklerin bizi yönettiğine inanmaktan başka bir şey yapmayız. Kısaca, bir Yahudi dokuz ineğin kılı kadar batıl inanç ve sihirle doludur. Tıpkı şeytan ve yalanları gibi.*"[793]

Luther, Yahudilerin bahsi geçen davranışlarının zamanla biteceğinin umut edilmemesi gerektiğini düşünmektedir. Yahudilerin bu fikirlere zamanla daha çok bağlılık gösterdiğini ve Tanrı'nın gerçeğiymiş gibi inandıklarını iddia etmiştir. Bunun putperestlik olduğuna inanan Luther, Şem Ha-Meforaş ile ortaya çıkan şeyin büyüden ibaret olduğunu ancak Yahudilerin bunu kabul etmediğini dile getirmiştir.[794]

Luther eserinin ilerleyen bölümlerinde Yahudilerin, Hıristiyan halkını kandırdığını "*Her çeşit silah ve tabanca için Hıristiyan âlemini sihir ile doldururlar ve harf hokkabazlığı ticareti yaparlar.*" sözleriyle temas etmiştir. Bununla birlikte bazı Yahudilerin İbranice olduğundan şüphe duyulmayan dualarla soylu birçok insanı iyileştirme süsüyle mezara gönderdiklerinin tespit edildiğini bildirmiştir. Luther, Yahudilerin tüm bunlar yaşanırken Hıristiyanlara zarar

[793] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 184.

[794] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 185.

verdikleri için sevindiklerini iddia etmiştir.[795] Yahudilerin bu girişimlerine dair bir örnek vermiştir. Luther'in bildirdiğine göre yaklaşık olarak 30 sene önce bir Yahudi, Kont Albrecht'e duyduğu sevgi sebebiyle onu ziyarete gitmiştir. Yahudi, Kont'un kendisine silahlar karşısında herhangi bir şekilde zarar görmemesi için büyü yapabileceğini söylemiştir. Fakat Kont Albrecht, büyüden emin olmak istediği için Yahudi ile birlikte kırsal bir alana gitmiş ve bahsettiği büyüyü Yahudi'nin kendisi üzerinde denemeyi teklif etmiştir. Ardından Yahudi'yi vurmuştur. Luther, Kont'un bu hareketi sonucu Yahudi'nin boylu boyunca yere düştüğünü ve onu ne Şem Ha-Meforaş'ın ne Tetragrammaton'un ne de öğretmeye çalıştığı şeytani numaraların kurtaramadığını belirtmiştir. Kont'un bu olay üzerine çok öfkelendiğini ve sonucun Kont'un lehine olmasının mutluluk verici olduğunu dile getirmiştir. Luther, Seçmen Friedrick'in de kendisine üzerinde İbranice harfler ve sembollerin olduğu bir küre verdiğini kaydetmiştir.[796]

[795] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 194.

[796] Falk, *The Jew in Christian Theology*, 194-195.

SONUÇ

Martin Luther, Katolik Kilisesi'nin vasıflandırdığı en nüfuzlu kafir olarak bilinmektedir. Kiliseye karşı başlattığı mücadele neticesinde Hıristiyanlığın kendi içerisinde bölünmesine sebep olmuştur. Bu bölünmeyle birlikte Protestanlık adıyla yeni bir mezhep ortaya çıkmıştır. Luther'in hem kiliseyle olan kavgası hem de yazdığı eserler Hıristiyanları derinden etkilenmiştir. Bu gibi sebepler Luther'i, 16. yüzyılın en çok okunan din adamı yapmıştır. Luther sadece Katolik Kilisesi ve kilisenin yanlış uygulamalarıyla ilgilenmemiştir. Luther'in üzerinde en çok konuştuğu ve haklarında eser yazdığı grup Yahudilik ve Yahudiler olmuştur. Bu bağlamda Luther kendi dönemiyle kıyaslandığında Yahudilik ve Yahudiler üzerine yazılar kaleme almış en etkili isim olmuştur.

Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere ilişkin getirdiği eleştirileri anlamak için bir süreç takibi yapılması gerekmektedir. Bu da Luther'in hayatının sağlam bir şekilde tetkik edilmesinden geçmektedir. Öncelikle Luther, Yahudilere yönelik çeşitli sürgünlerin olduğu bir çağda dünyaya gelmiştir. Bundan dolayı Luther'in bulunduğu şehirlerde Yahudi nüfusunun az olduğu görülmüştür. Luther'in nadiren temas halinde olduğu Yahudilerin ise çoğunlukla din değiştirerek Hıristiyanlığa geçmiş Yahudilerden olduğu anlaşılmıştır. Bu durum Luther'in görüşlerinin şekillenmesinde oldukça etkili bir yere sahip olduğu sonucuna ulaştırmıştır.

Luther hayatının çok kısa bir döneminde Yahudilere karşı ılımlı ifadeler kullanmıştır. Luther'in olumlu yorumlarının arka planındaki en önemli sebebin onları Hıristiyan dinine çekme niyetinden kaynaklandığı anlaşılmıştır. Bu dönemde Luther, Yahudilerin Hıristiyanlaştırılamamış olmalarının en temel sebebini Katolik Kilisesi ve onun hataları uygulamalarında görmüştür. Bu doğrultuda Luther'in, Katolik Kilisesi'ni üç hususta eleştirdiği saptanmıştır. Bunlardan ilki kilisenin öteden beri Yahudilere karşı takındıkları olumsuz tavırdır.

İkincisi, Katolik Kilisesi'nin Yahudilere Hıristiyan öğretisinin özünü verememeleri, şekilsel boyutta Yahudileri Hıristiyanlaştırmalarıdır. Üçüncüsü, Katolik Kilisesi'nin Kutsal Kitap konusunda Yahudileri gerektiği şekilde eğitememeleridir. Luther'in Yahudilere pozitif hislerle yaklaşma gerekçelerinden bir diğeri bu dönemde kiliseye karşı onlarında desteğini almaktır. Bir diğer ihtimal Hıristiyanlar nezdinde Katolik Kilisesi'ni, Yahudilerin yüzyıllardır Hıristiyanlığa geçmemelerinin önündeki bir duvar olarak göstermektir.

Luther için hayatının hiçbir döneminde Yahudilik kabul edilebilir bir din olmamıştır. Ancak Luther, İsa'nın Mesihliğinin reddedilmesiyle başlayan ve Talmud'daki haham öğretileriyle şekillenen Yahudiliğin varlığını kabul etmemiştir. Bu noktada Luther'in teolojisinin ve Kutsal Kitap yorumunun onun Yahudilik anlayışını şekillendirdiği anlaşılmıştır. Dolayısıyla Luther'in bu tavrı onun dünyasında dini çoğulculuğa yer olmadığını göstermiştir.

Luther, Yahudileri ifade etmek için birçok kavram kullanmıştır. Eleştiri boyutunda en çok inatçı, kibirli, yalancı, katil, büyücü ve tefeci vb. birtakım isimlendirmeleri eserlerinde kullanmıştır. Ayrıca Yahudilerin, Hıristiyan çocuklarını kaçırması etrafında gelişen kan iftirası meselesi ve kuyuları zehirleyerek vebaya neden oldukları iddiası Luther tarafından tekrar gündeme getirilmiştir. Fakat bilinmelidir ki Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere karşı kullandığı ifadeler ilk kez onun tarafından dile getirilmemiştir. Bu bağlamda Luther'in Orta Çağ Hıristiyan geleneğindeki mevcut Yahudi algısını miras aldığı anlaşılmıştır. Ancak Luther'i mevcut Hıristiyan geleneğinden ayıran bazı noktalar bulunmaktadır. İlk olarak Luther hiçbir zaman Yahudilerin zorla Hıristiyanlaştırılması gerektiğini savunmamıştır. Luther için önemli olan samimi bir şekilde ve Hıristiyanlığın özünü kavrayarak din değiştirmektir. Ona göre baskı ve şiddet yoluyla Yahudilerin din değiştirmesi onları Hıristiyanlıktan uzaklaştırmaktadır. Bu bakımdan Luther, Avrupa'nın birçok yerinde Yahudilerin zorla din değiştirmeleri için uygulanan misyonerlik düşüncesinden uzaklaşmıştır. İkinci olarak Luther'e göre gerçekten ve

saf bir niyetle din değiştirmiş her Yahudi gerçek bir Hıristiyandır. Ayrıca Luther, Hıristiyanların din değiştirmiş Yahudilere karşı kendilerini üstün görmelerini hiçbir zaman onaylamamıştır.

Luther'in Yahudilere karşı olumsuz tavır almasının arka planın birçok neden bulunmaktadır. İlk ve en temel neden çağrısına beklediği şekilde yanıt alamamış olmasıdır. Luther, Yahudileri Hıristiyanlaştırabileceğini ümit etmiştir. Luther'in istediği neticeyi alamamış olması hayal kırıklığı ve öfkeye yol açmıştır. İkinci olarak Luther'in Yahudiler hakkında çevresinden aldığı bazı olumsuz haberler onu etkilemiştir. Luther'in negatif tavrının altında yatan üçüncü önemli neden yaptığı çeşitli okumalardır. Luther'in din değiştirmiş Yahudilerin eserleri üzerine yaptığı okumalar ile var olan olumsuz tavrını daha da sertleştirdiği görülmüştür.

Luther eserlerini sadece Yahudiliği ve Yahudileri eleştirmek için yazmamıştır. Luther'in bu noktada bazı hassasiyetlerle eserlerini kaleme aldığı görülmüştür. Bunlardan ilki Hıristiyanların mevcut inançlarını Yahudilere karşı korumaktır. Luther, özellikle Hıristiyanların Yahudi dinine geçecekleri kaygısını eserlerinde hissetmiştir. Bununla birlikte Luther'in eserlerini kaleme alma gerekçeleri arasında özellikle Yahudi geleneğindeki olumsuz Meryem ve İsa algısının önemli bir rol oynadığı anlaşılmıştır. Luther eserlerinde ağırlığı hem Meryem hem de İsa'ya vermiş olması da bunu göstermektedir. Bu noktada Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere karşı sert söylemlerde bulunmasında özellikle Talmud ve Toledot Yeshu'nun kritik bir öneme sahip olduğu anlaşılmıştır.

Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere ilişkin getirdiği eleştirilere karşı da bazı tepkiler olmuştur. Bu argümanlara en önemli itiraz Rosheimlı Josel tarafından getirilmiştir. Josel, Luther'in kendileri için kullandığı ifadeleri kesin bir dille reddetmiştir. Yahudi geleneğini ve özellikle Talmud'u Luther'e karşı savunmuştur. Bununla birlikte Rosheimlı Josel'in *Toledot Yeshu'yu* sahiplenmemesi dikkate değer en önemli noktadır. Rosheimlı Josel özelinde dikkate değer bir diğer husus, Luther'in eserlerini yetkililere şikayet ederken onun için kullandığı dil

ile *Sefer Hammiknah* adlı eserinde kullandığı dil arasındaki büyük farklılıktır. Rosheim mektubunda Luther'i temkinli ifadelerle eleştirmiştir. Ancak *Sefer Hammiknah'ta* Luther'in kendileri için kullandığı üsluba aynı tonda karşılık vermiştir.

Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere yönelik kullandığı dil ve üslubun çeşitlilik gösterdiği anlaşılmıştır. Luther yer yer ciddi yer yer de alaycı bir ton ile meseleye yaklaşım sergilemiştir. Ayrıca Luther fikirlerinin anlaşılması için yazılarında sık sık örnek vermeyi tercih etmiştir. Luther'in eserlerinde dikkate diğer en önemli unsur Yahudilik ve Yahudiler hakkında çeşitli kanallar vasıtasıyla edindiği bilgileri teyit etme ihtiyacı hissetmemiş olmasıdır. Luther'in bu bilgileri doğrulamaması da onu yanlış sonuçlara ulaştırmıştır.

Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere getirdiği eleştirilerde kişisel düşüncelerinin, kin, nefret, öfke gibi duyguların hâkim olduğu görülmüştür. Fakat unutulmamalıdır ki Luther eleştirilerinin büyük bir kısmını teolojik nedenlerden ötürü gerçekleştirmiştir. Onun Yahudiliğe ve Yahudilere bakışının ancak tutarlı bir tarihselleştirme ile ortaya konulacağı anlaşılmıştır. Tüm bu veriler ışığında Luther'in Yahudilik ve Yahudiler hakkındaki görüşlerinin geçmişe ayna tutacağı, Yahudi-Hıristiyan ilişkilerinin anlaşılmasına ve farklı boyutlarda yeni çalışmalar yapılmasına katkı sağlayacağı en büyük temennidir.

KAYNAKÇA

Adam, Baki. *Yahudilik ve Hıristiyanlık Açısından Diğer Dinler*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Baskı, 2015.

Akalın, Kürşat Haldun. "Eski Ahdin Kardeş-Yabancı Ayrımına Dayanan Tefecilik İzni Karşısında Martin Luther". *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 12/18 (2010), 1-13.

Akalın, Kürşat Haldun. "Orta Çağ Avrupası'ndaki Tefecilik Yasağına Eski Ahit Metinlerinin Etkileri". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/23 (2011), 2-23.

Akalın, Kürşat Haldun. "Paranın Değersizliğine Dayanan Tefecilik Yasağına Karşı Kazançtan Ayrılan Pay Olarak Faizin Yasallığı". *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3/2 (2012), 215-248.

Akkuş, Evrin. *Desiderius Erasmus ve Martin Luther'in Reform Görüşlerinin Avrupa Kültürel Birliği Bağlamında Değerlendirilmesi.* İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Amaru, Betsy Halpern. "Martin Luther and Jewish Mirrors". *Jewish Social Studies* 46/2 (Spring, 1984), 95-102.

Attali, Jacques. *Yahudiler, Dünya ve Para Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*. çev. Berna Güven. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 6. Basım, 2021.

Bacher, Wilhelm. "Shem ha-Meforash", *Jewish Encyclopedia* ed. William Popper. 11/262-264. New York and London: Funk and Wagnalls Company.

Beller, Katherine Aron. "Disciplining Jews: The Papal Inquisition of Modena, 1598-1630". *The Sixteenth Century Journal* 41/3 (Fall 2010), 713-729.

Beller, Steven. *Antisemitism A Very A Short Introduction.* United States of America: Oxford University Press, First Published, 2007.

Besalel, Yusuf. "Edom". *Yahudi Ansiklopedisi.* İstanbul: Gözlem Yayıncılık. 1. Baskı, 2001.

Besalel, Yusuf. "Şimon Bar Kohba". *Yahudi Ansiklopedisi*. İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 1. Baskı, 2001.

Beyers, Jaco. "An Overview of the History of Relations between Judaism and Christianity." *Understanding the Other: An Introduction to Christian and Jewish Relations*, 1st ed., African Sun Media, 2017, 1–20.

Bornkamm, Heinrich. *Luther and The Old Testament*. çev. Eric W. Gritsch- Ruth C. Gritsch. Philadelphia: Fortress Press

Bronner, Simon J, (ed.), *The Meaning of Folklore*. Utah: Utah State University Press, 2007.

Burnett, Stephen G. "Distorted Mirrors: Antonius Margaritha, Johann Buxtorf and Christian Etnographies of the Jews". *The Sixteenth Century Journal* 25/2 (Summer, 1994), 275-287.

Calloway, Jonizo Cain. "Be Martin: Luther and Reformation in Philip Roth's The Conversion of the Jews". *The Explicator* 78/2 (2020), 93-98.

Çınar, Selam. *Martin Luther ve Lutheran Kiliseleri.* Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.

Chazan, Robert. "Anti-Usury Efforts in Thirtheenth Century Narbonne and the Jewish Response". *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 41/42 (1973-1974), 45-67.

Chazan, Robert. “The Condemnation of Talmud Reconsidered (1239-1248)”. *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 55 (1988), 11-30.

Cohen, Carl. “Martin Luther and His Jewish Contemporaries”, *Jewish Social Studies* 25/3 (1963), 195-204.

Cohen, Mark R. *The Jews in The Middle Ages*. United States of America: Princeton University Press, First Published, 1994.

Cohn, Samuel K. “The Black Death and the Burning of Jews”. *Past &Present* 196 (Aug.,2007), 3-36.

Cohn, Samuel, “Plague Violence and Abandonment From The Black Death To The Early Modern Period”. *Annales de démographie historique* 2/134 (2017), 39-61.

Creasman, Allyson F. “The Virgin Against the Jews: Anti-Jewish Polemic in the Pilgrimage to the Schöne Maria of Regensburg, 1519-25”. *The Sixteenth Century Journal* 33/4 (Winter, 2002), 963-980.

David, Abraham. “The Lutheran Reformation in Sixteenth-Century Jewish Historiopraphy”. *Jewish Studies Quarterly* 10/2 (2003), 124-139.

De Carondelet, Cloe Covero. “Eugenio Cajés’s Meeting at The Golden Gate: Purity and Procreation in Seventeenth Century Madrid”. *Journal of The Warburg and Courtauld Institutes* LXXXIII (2020), 257-298.

Demirci, Kürşat. *Yahudilik ve Dini Çoğulculuk*. İstanbul: Ayışığıkitapları, 2016.

Dixon, C. Scott. *The Reformation in Germany.* UK: Blackwell, First Published, 2002.

Duygu, Zafer. “Nasıralı İsa’nın Erken Dönem Yahudi Literatürüne Yansımaları”. *Mukaddime* 8/1 (2017), 155-172.

Duygu, Zafer. *İsa, Pavlus, İnciller Hıristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?* İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2.Baskı, 2019.

Eckardt, Alice L. "The Reformation and The Jews". *Shofar* 7/4 (Summer, 1989), 23-47.

Eco, Umberto (ed.). *16. Yüzyıl Rönesans Çağı.* çev. Adnan Tonguç. İstanbul: Alfa Yayınları, 2. Baskı, 2020.

Eco, Umberto. *Orta Çağ Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar*. Çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa Yayınları, 6. Baskı, 2019.

Eco, Umberto. *Orta Çağ Katedraller, Şövalyeler, Şehirler*. çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa Yayınları, 4. Basım, 2020.

Eco, Umberto. *Orta Çağ Şatolar, Tüccarlar, Şairler*. çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa Yayınları, 3. Basım, 2019.

Edwards, Mark U. *Luther's Last Battles Politics and Polemics 1531-46*, Minneapolis: Fortress Press, 2005.

Efron, John (vd.). *The Jews A History*. New York: Routledge, First Published, 2014.

Elton, G.R. *Reformasyon Avrupası 1517-1559.* çev. Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınları, 1 Baskı, 2012.

Er, S. Koray. *Martin Luther Dönemi ve Öncesi Hıristiyan Dünyasında Türk ve İslam Algısı Tanrı'nın Sopası: Türkler.* İstanbul: Historia Kitap, 1.Baskı, 2018.

Erdem, Mustafa. "İlahi Dinlerin Kutsal Kitaplarında Helal ve Haram Anlayışı Üzerine Bir Araştırma." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* XXXVII (1997), 151-73.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Hıristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* XLI (2000), 309-325.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. “Hıristiyanlık”. *Dinler Tarihi El Kitabı*. ed. Baki Adam. Ankara: Grafiker Yayınları, 1. Baskı, 2015.

Eroğlu, Ahmet Hikmet. *Osmanlı Devleti’nde Yahudiler*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.

Evener, Vincent M. “Jewishness as an Explanation for Rejection of the Word: Caspar Güttel’s Rejection of martin Luther’s Anti-Judaism”. Church History and Religious Culture 95/2-3 (2015), 203-221.

Evener, Vincent. “The ‘Enemies of God’ in Luther’s Final Sermons: Jews, Papists, and the Problem of Blindness to Scripture”. *Dialog: A Journal of Theology* 55/3 (September, 2016), 229-238.

Falk, Gerhard. *The Jew in Christian Theology*, North Carolina: McFarland & Company, 2014.

Febvre, Lucien. *Martin Luther Alın Yazısı*. çev. Serpil Gürer. Ankara: Cümle Yayınları, 1. Baskı, 2016.

Fraenke, Chava (vd.), *The Historical Writings of Joseph of Rosheim Leader of Jewry in Early Modern Germany.* Leiden & Boston: Brill, 2006.

Friedman, Jerome. “The Reformation in Alien Eyes: Jewish Perceptions of Christian Troubles”. *The Sixteenth Century Journal* 14/1 (Spring, 1983), 23-40.

George, Timothy. *Reformcuların Teolojileri.* çev. İbrahim Elbeyli. İstanbul: Haberci Yayınları, 1. Baskı, 2019.

Goff, Jacques Le. *Orta Çağ Tüccarları ve Bankerleri*. çev. Oğuz Adanır. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2. Basım, 2020.

Goff, Jacques Le. *Ya Paranı Ya Canını Orta Çağ’da Ekonomi ve Din*. çev. Enes Öztürk. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1. Baskı, 2021.

Gottheil, Richard. “Blood Accusation”. *Jewish Encyclopedia.* ed. William Popper (New York and London: Funk and Wagnalls Company), 3/260-267.

Gottheil, Richard-Kayserling Meyer. “Guardia, La, The Holy Child of”, *Jewish Encyclopedia* ed. William Popper (New York and London: Funk and Wagnalls Company) 6/102.

Gottstein, Alon Goshen. *Luther the Anti-Semite A Contemporary Jewish Perspective*, Minneapolis: Fortress Press, 2018.

Gözübek, Hatice. *Martin Luther ve John Calvin’in Teolojik Görüşlerinin Mukayesi.* Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Gregory, Brad. S. *Rebel in The Ranks Martin Luther, the Reformation, and the Conflicts That Continue to Shape Our World.* New York: HarperCollins, 2017.

Grendler, Paul F. “The Destruction of Hebrew Books in Venice, 1568”. *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 45 (1978), 103-130.

Grislis, Egil. “Martin Luther and the Jews”. *Consensus* 27/1 (2001), 63-84.

Gritsch, Eric W. *Martin Luther’s Anti-Semitism Against His Better Judgment*, Michigan, Cambridge: Eerdmans, 2012.

Groepler, Eva. *Anti-Semitizm Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi*, çev. Süheyla Kaya. İstanbul: Belge Uluslararası Yayıncılık, Birinci Baskı, 1999.

Gül, Muammer. *Orta Çağ Avrupa Tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 6. Baskı, 2014.

Hacker, Jörg. *İnsanlar, Salgınlar ve Mikroplar Enfeksiyonlar ve Patojenleri*. çev. Beste Hertsch-Max Hertsch. İstanbul: Runik Kitap, 1. Baskı, 2020.

Hagemann, Ludwing. *Martin Luther ve İslam Anlayışı*. İzmir: Dokuz Eylül Yayınları, 2000.

Harline, Craig. *A World Ablaza The Rise of Martin Luther and The Birth of the Reformation*. New York: Oxford University Press, 2017.

Harman, Ömer Faruk. "Karun". *TDV İslam Ansiklopedisi.* 24/519-520. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Harman, Ömer Faruk. "Meryem". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29/236-242. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Harvey, Richard S. *Luther And The Jews Putting Right the Lies*, Eugene, Oregon: Cascade Books, 2017.

Has, Kenan-Cebe, Arzu. "Talmud Geleneğinde İsa'nın İz Düşümleri". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/24 (Haziran 2020), 240-259.

Hawes, James. *Kısa Almanya Tarihi*. çev. Yavuz Alogan. (İstanbul: Say Yayınları, 3. Baskı, 2021)

Hendrix, Scott H. *Martin Luther Visionary Reformer*. United States: Yale University Press, 2015.

Heng, Geraldine. "England's Dead Boys: Telling Tales of Christian-Jewish Relations Before and After the First European Expulsion of the Jews". *MLN* 127/5 (December, 2012), 54-85.

Hermle, Siegfried. "Martin Luther (AT)", *Deutsche Bibel Gesellschaft* (Erişim 10 Ocak 2022). https://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/25188/.

Hillaby, Joe. "The Ritual Child Murder Accusation: İts Dissemination and Harold of Gloucester". *Jewish Historical Studies* 34 (19914-1996), 69-109.

Hirsch, S. A. “John Pfefferkorn and the Battle of the Books”. *The Jewish Quarterly Review* 4/2 (Jan., 1982), 256-288.

Hsia, R. Po-chia. (ed.). *A Companion to The Reformation World.* UK: Blackwell Publishing Ltd., First Published, 2004.

Isaacs, Abraham S. “The Talmud in History”. *The Jewish Quarterly Review* 13/3 (Apr., 1901), 438-445.

Jaffé, Dan. “The Virgin Birth of Jesus in The Talmudic Context A Philological and Historical Analysis”. *Laval théologique et philosophique* 68/3 (October, 2012), 577-592.

Johnson, Hannah R. *Blood Libel The Ritual Murder Accusation at The Limit of Jewish History*. United States of America: University of Michigan, 2012.

Jones, Gareth Llyod. *A Dictionary of Jewish-Christian Relations*, ed. Edward Kessler-Neil Wenborn New York: Cambridge University Press, 2005.

Juntumaa, Jarmo. “Threee Sources of Inspiration Behind Luther’s Anti-Jewish Writings”. *Mishkan* 77 (2017), 1-35.

Kaleli, Emrullah. “Orta Çağ Avrupası’nda Yahudilerin Genel Durumu ve Las Siete Partidas’a (1265) Göre Yasal Statüleri”. *Turkish Studies Historical Analysis* 14/3 (2019), 577-592.

Kaufmann, Thomas. *Luther’s Jews A Journey into Anti-Semitism*, çev. Lesley Sharpe, Jeremy Noakes, United Kingdom: Oxford University Press, 2017.

Karabulut, Metin Ender. *Martin Luther’in Türklerle İlgili Sözleri.* İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Kaufmann, Thomas. *Martin Luther*. çev. Emra Büyüknisan. İstanbul: Runik Kitap, 1. Baskı, 2021.

Kessler, Edward. *Yahudi-Hıristiyan İlişkilerine Giriş*. çev. Neyfel Akyar-Talha Fortacı. Ankara: Eskiyeni Yayınları, 1. Baskı, 2020.

Kurt, Ali Osman. *Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Din Değiştirme*. İstanbul: Gökkubbe, 1. Baskı, 2020.

Kuzgun, Şaban. "Haman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

Langmuir, Gavin I. "Thomas Monmouth: Detector of Ritual Murder." ed. Alan Dundes. 3-41 *The Blood Libel Legend A Casebook in Anti-Semitic Folklore.* Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 1991.

Lasker, Daniel J. "Mary in Jewish Tradition". *Veritas Porto Alegre* 63/1 (Jan-Mar., 2018), 26-32.

Leese, Arnold S. *Meditations Inside Gaol and Out on Jewish Ritual Murder.* London: The I. F. L. Printing & Publishing Co., 1938.

Lehmann, Helmut T. (ed.), *Luther's Works Volume 45*. Philadelphia: Fortress Press, 1962.

Lehmann, Helmut T. (ed.), *Luther's Works Volume 47*. Philadelphia: Fortress Press, 1971.

Leppin, Volker. *Martin Luther A Late Medieval Life*. çev. Rhys Bezzant- Karen Roe. Michigan: Baker Academic, 2017.

Levy, Richard S. (ed.), *Antisemitism A Historical Encyclopedia of Prejudice and Persecution Volume 1:A* United States of America: ABC CLIO, 2005.

Lewis, K. Mervyn-Kaleem, Ahmad. *Din ve Finans Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'daki Yaklaşımların Karşılaştırılması*. çev. Hüsnü Tekin. İstanbul: Albaraka Yayınları, 1. Baskı, 2021.

Lewison, Martin. “Conflicts of Interest? The Ethics of Usury”. *Journal of Business Ethics* 22/4 (Dec.,1999), 327-229.

Limor, Ora. “Mary and the Jews: Story, Controversy and Testimony”. *Historein*, 6 (2006), 55-71.

Lindberg, Carter. *Avrupa’da Reform Tarihi.* çev. Özgür Umut Hoşafçı. İstanbul: İnkılap Yayınları, 1. Baskı, 2014.

Lubrich, Naomi. “The Wandering Hat: Iterations of The Medieval Jewish Pointed Cap*”. Jewish History* 29-3/4 (December 2015), 203-244.

Luther, Martin. *Doksan Beş Tez (Latince-Türkçe*), çev. C. Cengiz Çevik. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 2019.

Luther, Martin. *The Jews and Their Lies*, California: Christian Nationalist Crusade, 1948.

Mansch, Larry D.- Peters, Curtis H. *Martin Luther The Life and Lessons*. North Carolina: McFarland & Company, Inc., Publishers, 2016.

Marcus, Jacob Rader- Saperstein, Marc. *The Jews in Christian Europe A Source Book 315-1791.* United States of America: Hebrew Union College Press, 2015.

Martin, Sean. *Kara Ölüm Orta Çağ’da Veba*. çev. Cumhur Atay. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 1. Baskı, 2011.

McGinnis, Beth-McGinnis Scott. “Luther, Bach and the Jews: The Place of Objectionable Texts in the Classroom”. *Religions* 8/53 (April, 2017), 1-12.

Meislin, Bernard J.-Cohen, Morris L. “Backgrounds of Biblical Against Usury”. *Comparative Studies in Society and History* 6/3 (Apr.,1964), 250-267.

Meral, Yasin. “Yahudi-Hıristiyan-Müslüman Reddiye Geleneği*”. Dinler Arası İlişkiler El Kitabı,* ed. Ali İsra Güngör. 161-174. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.

Meral, Yasin. *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*. İstanbul: MilelNihal Yayınları, 1.Baskı, 2021.

Metaxas, Eric. *Martin Luther The Man Who Rediscovered God and Changed The World*. New York: Viking, 2017.

Michael, Robert. *A History of Catholic Antisemitism The Dark Side of the Church*. New York: Palgrave Macmillian, First Published, 2008.

Mullett, Michael A. *Martin Luther*. New York: Routledge, First Published, 2004.

Nessan, Craig L. “Luther Against the Jews Repudiating a Reformation Legacy”. *Tikkun* 32/3 (Summer, 2017) , 34-38.

Niggemann, Andrew J. *Martin Luther’s Hebrew in Mid-Career.* Tübingen: Mohr Siebeck, 2019.

Nirenberg, David. “Conversion, Sex and Segregation: Jews and Christian in Medieval Spain”. *The American Historical Review* 107/4 (October 2002), 1065-1093.

Ocker, Christopher. “Ritual Murder and the Subjectivity of Christ: A Choice in Medieval Christianity”. *The Harvard Theological Review* 91/2 (Apr.,1998), 153-192.

Olgun, Hakan. *Teolojik Uyum Sorunu Luther ve İslam*. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları 1. Baskı, 2008.

Olgun, Hakan. *Luther ve Reformu Katolisizm’i Protesto.* Ankara: Eskiyeni Yayınları, 2. Baskı, 2016.

Olgun, Hakan. *Sekülerliğin Teolojik Kurgusu Protestanlık*. İstanbul: MilelNihal Yayınları, 2. Baskı, 2019.

Ökten, Kaan H. *Reformasyon Dönemi Siyasal ve Dinsel Düşünce Tarihine Giriş*. İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Baskı, 2003.

Özmen, Seda. "Batıda Yahudilere Yönelik Kan İftiraları." *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/13 (Eylül, 2017), 154-163.

Özmen, Seda. "Orta Çağ Yahudi Karşıtlığına Bir Örnek Olarak Talmud'un Yargılanması ve Yakılması." *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi* 2/2 (Mayıs, 2021), 432-461.

Pak, G. Sujin. "The Protestant Reformers and the Jews: Excavating Contexts, Unearthing Logic". *Religions* 8/72 (April, 2017), 1-13.

Parish, Helen L. *A History of The Reformation*. London & New York: I. B. Tauris & Co. Ltd, 2018.

Pawlikowski, John T. "Martin Luther and Judaism: Paths Towards Theological Reconciliation". *Journal of the American Academy of Religion* 43/4 (Dec., 1975), 681-693.

Pick, Bernhard. "The Personality of Jesus in The Talmud". *The Monist* 20/1 (January, 1910), 4-32.

Probst, Christopher J. *Demonizing The Jews Luther and The Protestant Church in Nazi Germany*, Bloomington & Indianapolis: Indiana University Press, 2012.

Radin, Max-Nichols, W. Mandaline. "Las Siete Partidas". *California Law Review* 20/3 (Mar., 1932), 260-285.

Ravid, Benjamin. “The Legal Status of the Jews in Venice to 1509”. *Proceedings of the American Academy for Jewish Research* 54 (1987), 169-202.

ReRusha, Michelle. *Katharina and Martin Luther The Radical Marriage of a Runaway Nun and a Renegade Monk*. Michigan: Baker Books, 2017.

Reston, James. *Luther’s Fortress Martin Luther and His Reformation Under Siege*. New York: Basic Books, 2015.

Reuchlin, Johannes. *Recommendation Whether To Confiscate, Destroy and Burn All Jewish Books*, çev. Peter Wortsman. New York: Paulist Press, 2000.

Roloff, Jürgen. *Nasıralı İsa Tarihi ve Dini Kaynaklarda İsa Peygamber.* çev. Yücel Aksan. İstanbul: Runik Kitap, 1.Baskı, 2021.

Roper, Lyndal. *Martin Luther Renegade and Prophet*. London: The Bodley Head, 2016.

Rose, E.M. *The Murder of William Of Norwich The Origins of The Blood Libel in Medieval Europe.* New York: Oxford University Press, 2015.

Rosenthal, Judah M. “The Talmud on Trial: The Disputation at Paris in the Year 1240”. *The Jewish Quarterly Review* 47/1 (Jul.,1956), 58-76.

Roth, John D.-Stayer, James M. *A Companion to Anabaptism and Spiritualism, 1521-1700*. Boston: Brill, 2007.

Roth, Norman. “Bishops and Jews in the Middle Ages”. *The Catholic Historical Review* 80/1 (Jan. 1994), 1-17.

Rowan, Steven. “Luther, Bucer and Eck on the Jews”. *The Sixteenth Century Journal* 16/1 (Spring, 1985), 79-90.

Saari, Peggy-Saari, Aaron (ed.). *Renaissance & Reformantion: Almanac*. United States of America: UXL, 2002.

Schäfer, Peter. (vd.) *Toledot Yeshu ("The Life Story of Jesus") Revisited.* Tübingen, Germany: Mohr Siebeck, 2011.

Schäfer, Peter. *Jesus in Talmud*. New Jersey: Princeton University Press, 2007.

Schama, Simon. *Yahudilerin Tarihi MÖ 1000-MS 1492*. çev. Leyla Tonguç Basmacı. İstanbul: Alfa Yayınları, 1. Baskı, 2019.

Schilling, Heinz. *Martin Luther Rebel in an Age of Upheaval*. çev. Rona Johnston Gordon. Great Britain: Oxford University Press, First Published, 2017.

Schofield, John. *Martin Luther A Concise History of His Life & Works*. United Kingdom: The History Press, 2010.

Schramm Brooks, Stjerma Kirsi I. (ed.) *Martin Luther, The Bible and the Jewish People*: *A Reader*. Minneapolis: Fortress Press, 2012.

Schubert, Kurt. *Yahudi Tarihi*, çev. Derya Yamaner. İstanbul: Runik Kitap, 1. Basım, 2021.

Schütte, Luise Schorn. *Reformasyon Temelleri, Seyri ve Etkileri*. çev. Arif Ünal. İstanbul: Runik Kitap, 1. Baskı, 2021.

Silverblatt, Irene. "New Christians and New World Fears in Seventeenth-Century Peru". *Comparative Studies in Society and History* 42/3 (Jul.,2000), 524-546.

Skinner, Quentin. *Modern Siyasal Düşüncenin Temelleri İkinci Cilt: Reform*. çev. Eren Buğlalılar-Barış Yıldırım. Ankara: Phoenix Yayınları, 1. Baskı, 2016.

Smith William-Wace, Henry. *A Dictionary of Christian Biography Literature, Sects and Doctrines: Being a Continuation of 'The Dictionary of the Bible, Volume 4*. Michigan: Little, Brown & Company, 1887.

Sormunen, Eino. *Martin Luther Kutsal İnanç Adamı*. çev. Pekka Karvanen. İstanbul: Gerçeğe Doğru Kitapları, 2. Baskı, 2011.

Steiner, Ephraim Shoham. "The Virgin Mary, Miriam, and Jewish Reactions to Marian Devotion in the High Middle Ages". *AJS Review* 37/1 (April 2013), 75-91.

Steinmuller, John E. "Etymology and Biblical Usage of Almah". *The Catholic Biblical Quarterly.* 1940/1 (January, 1940), 28-43.

Stow, Kenneth R. "The Burning of The Talmud in 1553, In The Light of Sixteenth Century Catholic Attitudes Toward The Talmud". *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance* 34/3 (1972), 435-459.

Strickland, Debra Higgs. "Antichrist and The Jews in Medieval Art and Propaganda". *Studies in Iconography* 32 (2011), 1-50.

Şenay, Bülent. "Yahudi-Hıristiyan İlişkileri Tarihi ve Antisemitizm-Oryantalizm İlişkisi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (2002), 117-146.

Tanner, Norman. "The Eucharist in the Ecumenical Councils". *Gregorianum* 82/1 (2001), 37-49.

Tarakçı, Muhammet. *Protestanlıkta Sakramentler*, Bursa: Emin Yayınları, 2012.

Tarr, Russel-Randell, Keith. *Luther and the German Reformation 1517-55.* London: Hodder Education, First Published, 1989.

Taş, Yusuf. *Martin Luther'de Kurtuluş Anlayışı*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2002.

Teter, Magda. *Blood Libel On the Trail of an Antisemitic Myth.* United States of America: Harvard University Press, First Printing, 2020.

Treitler, Wolfgang. "Toledoth Yeshu: A Jewish Critique of the Gentile Christian Transformation of Jesus Christ". *Cultural and Religious Studies* 8/2 (February, 2020), 109-138.

Tucker, Ruth A. *Katie Luther First Lady of The Reformation*. United States: Zodervan, 2017.

Tümer Günay- Abdurrahman Küçük. *Dinler Tarihi.* Ankara: Ocak Yayınları, 2. Baskı, 1993.

Tümer, Günay. *Hıristiyanlıkta ve İslam'da Hz. Meryem.* Ankara: TDV Yayınları, 5. Baskı, 2021.

Ülgen Pınar. *Orta Çağ Avrupa Tarihi.* İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 1. Baskı, 2020.

Waardenburg, Jacques. "Reform". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/530-533. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Weinberg, Robert. "The Blood Libel in Eastern Europe." *Jewish History* 26/3-4 (December, 2012), 275-185.

Wendebourg, Dorothea. "A Teacher Requiring a Discriminating Approach: The Jews in Martin Luther's Theology". *Reformation & Renaissance Review* 19/3 (2017), 171-193.

Wescott, Wynn. *Kabalaya Giriş ve Hermetik Geleneği & Sefer Yezirah (Oluşum Kitabı).* çev. Kemal Menemencioğlu-Murat Sağlam. İstanbul: Hermes Yayınları, 6. Baskı, 2021.

Wiener, Peter F. *Hitlerin Manevi Atası Martin Luther*, çev. Hakan Olgun. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002.

Yıldırım, Murat Hakan. *Yahudi ve Hıristiyan Kaynaklarında Tanrı İmgesi*, İstanbul: Ozan Yayıncılık, 2010.

Younan, Munib A. "Beyond Luther: Prophetic Interfaith Dialogue for Life", *The Global Luther A Theologian For Modern Times*, ed. Christine Helmer. Minneapolis: Fortress Press, 2009.

Yüksekkaya, Suzan. *Erasmus von Rotterdam ve Martin Luther'in Görüşlerinin Günümüze Yansıması.* Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Zeitlin, S. "The Blood Accusation". *The Jewish Quarterly Review* 59/1 (Jul., 1968), 76-80.

Zophy, Jonathan W. *Ateş ve Su Üzerine Dans Rönesans ve Reform Avrupası'nın Kısa Tarihi*, çev. Bengisu Karakurt. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.

EK-1: Yahudiler ve Yalanları Üzerine*

* Martin Luther'in, *Von den Jüden und iren Lügen (Yahudiler ve Yalanları Üzerine)* adlı eserinin 1543 yılındaki baş sayfası. (Wikipedia, "On the Jews and Their Lies" (Erişim 13 Mart 2022).

EK-2: Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine*

* Martin Luther'in, *Vom Schem Hamphoras und vom Geschlecht Christi (Şem Ha-Meforaş ve Mesih'in Soyu Üzerine)* adlı eserinin 1543 yılındaki baş sayfası. ((Deutsche Digitale Bibliothek. "Wom Schem Hamphoras und vom Geschlect Christi" (Erişim 14 Mart 2022).

EK-3: Judensau*

EFFIGIES
MONVMENTI IN REPROBORVM
RABINORVM ET IVDÆORVM APOSTATARVM
CONFVSIONEM ET IGNOMINIAM, AD VVITEBERGENSIS Templi oppidani murum, versus ortum antiquitus positi.

RABINI
Schemhamphoras.

Mystica sat rectè prisci docuêre Rabini
De magno Iesu nomine IOVA tuo.
Pravis illa novi glossis turpâre Rabini,
Vt turpent tempe florida Christe tua.
Atque hinc Doctores illi suasere recentes
Genti, quæ Christi nomine nomen habet:
Christum quem colimus proprio miracula Marte
Non fecisse; at vi NOMINIS EXPOSITI.
Et sic turpârunt veterum bene Mystica nata,
Quæ tribuunt Christo quæ tribuenda Deo.

Hinc illis meritò posita est turpissima porca.
Porca gerens rumen podice hiante suum.
Scilicet insficiant penetralia podicis imi,
Exsugantque sui rumen & ingenium,
Qui sacrata DEI Christiq; oracula spernunt
Hæc, quibus æternum vita salusq; datur:
Vt tandem pasti merdis & lacte suillo
Tartareo fiant hostia opima DEO.

VVITEBERGÆ,
Excusa typis VVolffgangi Meissneri
ANNO M. D. XCVI.

* Wittenberg'deki 1596 yılına ait bir Judensau görüntüsüdür. Büyük bir dişi domuzla uygunsuz temas halinde bulunan Yahudiler resmedilmiştir. (Wikipedia, Judensau" (Erişim 14 Mart 2022).

(Bozok, Nisa Yağmur. *Martin Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere Bakışı*, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Durmuş Arık, ix+247.)

ÖZET

Bu çalışmanın temel amacı Martin Luther'in Yahudilik ve Yahudilerle ilgili düşüncelerini, bunların arka planını ve etkilerini incelemektir. Bu bakımdan çalışma bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışma süresince takip edilen metotlara, Türkiye'de Luther hakkında yapılan çalışmalara ve kullanılan kaynaklara dair bilgi verilmiştir. Ayrıca bu bölümde Luther'in hayatı ve Protestan Reformu sürecine de yer verilmiştir.

Birinci bölümde 11. ve 16. yüzyıllar arasındaki Yahudi-Hıristiyan ilişkileri ve her iki grup arasındaki bazı tartışmalar hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde Luther'in Yahudilerle teması, konu hakkında yazdığı eserlere değinilmiştir. Ayrıca Yahudi literatüründeki Meryem ve İsa algısına yönelik Luther'in eleştirileri ele alınmıştır. Son olarak Luther'in eserleri üzerinden bir Yahudi profili ortaya konulmuştur. Sonuç bölümünde mevcut veriler dikkate alınarak bir değerlendirme yapılarak Luther'in Yahudiliğe ve Yahudilere olan yaklaşımı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Martin Luther, Reform, Yahudilik, Yahudiler, Meryem, İsa, Yahudi Karşıtlığı.

(Bozok, Nisa Yağmur. *Martin Luther's View of Judaism and the Jews,* Master Thesis, Advisor: Prof. Dr. Durmuş Arık, ix+247.)

ABSTRACT

This study primarily aims to examine Martin Luther's thoughts on Judaism and the Jews, their background and their influence. In this regard, the study consists of one introduction and two main parts. The introduction provides information on the methods followed throughout the study, studies of Luther in Turkey, and the resources used.

The first part provides information on Jewish-Christian relations between the 11th and 16th centuries, and some discussions between both groups. The second part covers Luther's contact with Jews, and his work on the subject. It also addressed the criticism of Luther for the perception of Mary and Jesus in the Jewish literature. Finally, a Jewish profile was established on Luther's work. In the conclusion part, an evaluation was made considering the available data, and Luther's approach to Judaism and Jews was revealed.

Keywords: Martin Luther, Reform, Judaism, Jews, Mary, Jesus, anti-Judaism.